

ΝΟ: 15587

ΚΟΕ: 15456

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ
ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ

Θέμα διδακτορικής εργασίας:

«Σκιαγράφηση της εξελικτικής διαμόρφωσης
του δικαίου των εντύπων και οπτικοακουστικών
Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στην Κυπριακή Δημοκρατία»

ΤΟΥ

Κυριακού Κούρου

Μέλη Συμβουλευτικής Επιτροπής:

Καθηγητής Γιάγκος Ανδρεάδης
(επιβλέπων)

Επ. Καθηγήτρια Ιωάννα Κική
Λέκτορας Νάση Μπάλτα

Αθήνα
2002

**ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ
ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ
ΕΝΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΜΜΕ
ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**

22.01.2002

Πίνακας Περιεχομένωνi-iv

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I. Το αντικείμενο της μελέτης, τα θεωρητικά εργαλεία και οι αδυναμίες του θεωρικού πλαισίου.....1

II. Το διάγραμμα της έρευνας, μεθοδολογικά προβλήματα, βιβλιογραφία και πηγές..... 15

**A. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ: ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΜΕ ΑΝΑΦΟΡΑ
ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ**

I. Συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας του τύπου στην Κύπρο..... 26

II. Η σημερινή πραγματικότητα των ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία..... 60

B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

I. Η ρύθμιση του κυπριακού τύπου κατά την οθωμανική περίοδο..... 95

II. Το δικαιο του τύπου κατά την βρετανική περίοδο – Μέχρι την ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του στέμματος και οι συνέπειες από τα «Οκτωβριανά» του 1931..... 107

III Το δικαιο του τύπου κατά την ακραιφνώς αυταρχική φάση της αποικιακής περιόδου – Από την επιβολή της «παλμεροκρατίας» μέχρι την έναρξη απελευθερωτικού αγώνα.....124

**Γ. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ ΚΑΙ
ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΜΜΕ**

I. Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην έκφραση και περιορισμοί του – Συνταγματικές διατάξεις για τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ.....143

II. Απόπειρες εκσυγχρονισμού του δικαίου του τύπου πριν και μετά την τουρκική εισβολή του 1974 – Ο Βασικός Νόμος (Κεφάλαιο 79) και οι τροποποιητικοί νόμοι 69/1965 και 45/1979 περί τύπου – Διατάξεις του Ποινικού Κώδικα που άπτονται θεμάτων τύπου..... 156

III. Οι προτάσεις των δημοσιογράφων για τον εκσυγχρονισμό του τύπου - Οι διεκδικήσεις των ιδιοκτητών των εντύπων ΜΜΕ.....	165
---	-----

III. Σύσταση διυπουργικής επιτροπής και εμπλοκή του κοινοβουλίου στις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του νομικού πλαισίου της οργάνωσης του τύπου	174
---	-----

V. Ρύθμιση των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ με πρωτοβουλία των κομμάτων της αντιπολίτευσης - Οι θέσεις των εκπροσώπων της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χώρο του οπτικοακουστικού τύπου καθώς και αυτών της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης	185
---	-----

VI. Ο νόμος 120/1990 για τη ρύθμιση της ίδρυσης και λειτουργίας των ραδιοφωνικών σταθμών - Οι τροποποιητικοί νόμοι 205/1991 και 91(I)/1996 για την «ελεύθερη» ραδιοφωνία	194
--	-----

VII. Ο νόμος 29 (I)/1992 για τη ρύθμιση της ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών - Ο τροποποιητικός νόμος 94(I)/1996 για την ιδιωτική τηλεόραση - Μια ανασκόπηση των συνθηκών που οδήγησαν στην εισαγωγή δικαίου της ιδιωτικής τηλεόρασης - Η διακήρυξη περί δημοσίου συμφέροντος	202
--	-----

VIII. Η Συμβουλευτική Επιτροπή Ραδιοφωνίας και τα όρια της αρμοδιότητάς της - Τα χαρακτηριστικά της άδειας λειτουργίας ιδιωτικών σταθμών - Η πολιτική εποπτεία των ΜΜΕ οδηγεί σε σύγκρουση δυο υπουργεία: το Εσωτερικών και το Συγκοινωνιών και Έργων	214
---	-----

Δ. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΝΤΥΠΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

I. Η ρύθμιση του έντυπου τύπου - Ορισμοί και καινοτομίες του ισχύοντος νόμου 145/1989 περί τύπου - Το δικαίωμα πληροφόρησης και οι περιορισμοί του - Κατοχύρωση δημοσιογραφικού απορρήτου.....	223
--	-----

II. Ο νεοεισαχθείς θεσμός του Συμβουλίου Τύπου: οργανισμός, αρμοδιότητες και κατάληξη - Κώδικας Δημοσιογραφικής Δεοντολογίας.....	242
---	-----

III. Η ρύθμιση της έκδοσης και κυκλοφορίας των εντύπων στο νόμο 145/1989 - Τα δικαιώματα επανόρθωσης και απάντησης.....	262
---	-----

III. Ο νεοεισαχθείς θεσμός της Αρχής Τύπου: οργανισμός και αρμοδιότητες	274
---	-----

V. Αδικοπραξίες και ποινικά αδικήματα που σχετίζονται με τον τύπο - Είδη δυσφήμισης (defamation) - Επιζήμια ψευδολογία (injurious falsehood) ..	281
---	-----

VI. Η ρύθμιση των αδικημάτων του τύπου στον Ποινικό Κώδικα – Ο λίβελος και η αντιμετώπισή του – Οι ιδιαιτερότητες του έντιμου σχολίου (fair comment) και του υπαινιγμού (innuendo).....296

VII. Σχέσεις ΜΜΕ και δικαιοσύνης – Περιφρόνηση δικαστηρίου (Contempt of Court).....305

VIII. Οι επιπτώσεις της πορείας ένταξης της Κυπριακής Δημοκρατίας προς την Ε.Ε. στο κυπριακό δίκαιο των ΜΜΕ – Η συμμετοχή στο κοινοτικό πρόγραμμα MEDIA II.....311

IX. Η εναρμόνιση της κυπριακής νομοθεσίας για τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ με αυτή της Ε.Ε.....321

E. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΡΑΔΙΟΤΗΛΕΟΡΑΣΗΣ

I. Η δημόσια ραδιοτηλεόραση στην Κυπριακή Δημοκρατία – Το Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου (ΡΙΚ).....328

II. Ο Βασικός Νόμος περί Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (Κεφάλαιο 300Α) – Καταστατικό και σημαντικότερες διατάξεις τροποποιητικών νόμων.....343

III. Η κάλυψη των εκλογών από την δημόσια ραδιοτηλεόραση – Η αντιπολίτευση ψηφίζει τους τροποποιητικούς ν. 212/1987 και ν. 284/1987 – Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας αναφέρει το νομοσχέδιο για την κάλυψη των εκλογών στο Ανώτατο Δικαστήριο.....355

IIII. Η δημόσια ραδιοτηλεόραση αποκτά εσωτερικούς κώδικες ειδήσεων και διαφημίσεων.....365

V. Νεώτερα νομοθετήματα για το ΡΙΚ – Εναρμόνιση της κυπριακής νομοθεσίας με αυτή της Ε.Ε. για τη δημόσια ραδιοτηλεόραση370

VI. Το Κυπριακό Πρακτορείο Ειδήσεων -ΚΥΠΕ.....376

Στ. ΤΟ ΙΣΧΥΟΝ ΔΙΚΑΙΟ ΤΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΜΜΕ

I. Ιδιωτική ραδιοτηλεόραση: καταρτισμός νομοθετικού πλαισίου και θεσμός εποπτείας: Αρχή Ραδιοτηλεόρασης Κύπρου – Ο ισχύων νόμος 7(I)/1998....382

II. Οι αρμοδιότητες της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης – Η άδεια ίδρυσης, εγκατάστασης και λειτουργίας οπτικοακουστικών σταθμών.....393

III. Οργανισμός της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης Κύπρου – Αρχές που διέπουν τις εκπομπές των ιδιωτικών σταθμών και προσαρμογή στη νομοθεσία της Ε.Ε. για ευρωπαϊκά έργα και διασυνοριακές μεταδόσεις.407

III. Διατάξεις του νόμου 7(I)/1998 για την ιδιωτική ραδιοτηλεόραση που αφορούν αστικά αδικήματα και κάλυψη της πολιτικής δραστηριότητας – Επιπτώσεις από την κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης στα ιδιωτικά ηλεκτρονικά ΜΜΕ.....	422
V. Η ρύθμιση της διαφήμισης, χορηγίας και τηλεμπορίας στα ιδιωτικά οπτικοακουστικά ΜΜΕ – Τελικές και μεταβατικές διατάξεις του νόμου 7(I)/1998.....	427
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	436
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΠΡΩΤΟΓΕΝΕΙΣ ΠΗΓΕΣ – ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ – ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ.....	450

**ΣΚΙΑΓΡΑΦΗΣΗ ΤΗΣ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΤΟΥ
ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΜΜΕ
ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΙΑΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ**

[18-10-2001]

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ι. Το αντικείμενο της μελέτης, τα θεωρητικά εργαλεία και οι αδυναμίες του θεσμικού πλαισίου

Η παρούσα εργασία αποπειράται να παρουσιάσει την πορεία της διαμόρφωσης του νομικού πλαισίου του δικαίου των εντύπων και οπτικοακουστικών μέσων μαζικής επικοινωνίας στην Κυπριακή Δημοκρατία καθώς και τη θεσμοθέτηση του ισχύοντος νομικού καθεστώτος, που τα διέπει. Αυτή η παρουσίαση αρχίζει με την ανασκόπηση του θεσμικού πλαισίου, που ίσχυε κατά την εμφάνιση των πρώτων κυπριακών εντύπων το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα, και καταλήγει στα ισχύοντα στις απαρχές του 21^{ου} αιώνα. Ένα νομικό πλαίσιο διαμορφώνεται μέσα σε μια δεδομένη κοινωνία με συγκεκριμένη ιστορία. Διαπίστωση αυτονόητη που διαπερνά όχι μόνο τα σχετικά κεφάλαια αλλά, ρητά και υπαινικτικά, ολόκληρο το έργο. Διαπίστωση επίσης που γεννά περαιτέρω προβληματισμούς: ούτε η κοινωνία, ούτε η ιστορία είναι δεδομένες. Εδώ έχουμε μια πολύ συγκεκριμένη κοινωνία – δεν είναι ίδια με άλλες ευρωπαϊκές – αφού τους δύο προηγούμενους αιώνες υπήρξε ένας, εν εξελίξει, κατεχόμενος χώρος και αποικία. Επομένως, επιβάλλεται ιδιαίτερη επίσκεψη και φειδώ στη χρήση θεωρητικών εργαλείων.

Αναπόφευκτα διερευνάται και ο χαρακτήρας της επικοινωνιακής διαμεσολάβησης, αφού περιγράφεται και η μετεξέλιξη του κανονιστικού πλαισίου των ΜΜΕ σε συνάρτηση με το βαθμό πολιτικής κουλτούρας, που καλλιεργήθηκε σε μια ποικιλοτρόπως δεινοπαθούσα κοινωνία, καθ' όλη την πορεία της νεότερης ιστορίας της – όπως αυτό θα παρουσιασθεί κατωτέρω. Επειδή όμως, κάθε κλάδος ενός δικαιικού συστήματος εκφράζει και μια

συγκεκριμένη αντίληψη για την κοινωνία του συγκεκριμένου τόπου, όπου δημιουργήθηκε και αναπτύχθηκε, κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιασθούν εκείνα τα βασικά στοιχεία, που συνθέτουν τον ευρύτερο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περίγυρό του. Η σχετικά εκτενής αναδρομή στην ιστορία του γραπτού και οπτικοακουστικού τύπου της Κύπρου, και σε άμεση σχέση με την διαχρονική εξέλιξη του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, κρίθηκε απαραίτητη για την κατανόηση της σύγχρονης προβληματικής στην διαμόρφωση του ισχύοντος δικαίου των ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία. Ωστόσο, το κέντρο βάρους της εργασίας βρίσκεται στις επιρροές, που δέχθηκε η διαμόρφωση του νομικού πλαισίου του κυπριακού δικαίου των ΜΜΕ, αποτελώντας μια ιστορικο-νομική πραγματεία, πλαισιωμένη από τα πολιτικοκοινωνικά χαρακτηριστικά της.

Η παρούσα μελέτη λαμβάνει, επίσης, υπόψη τις συνθήκες της σύγχρονης εποχής, κατά την οποία τα ΜΜΕ αναβαθμίζουν συνεχώς το ρόλο τους σε οικονομικά εύρωστες κοινωνίες, όπως αυτής της Κυπριακής Δημοκρατίας¹. Αναγνωρίζει επίσης ότι τα μαζικά μέσα επικοινωνίας και ενημέρωσης υπόκεινται σε αυστηρότατη κριτική από οργανωμένα, και μη, σύνολα της κοινωνίας εξαιτίας του τρόπου με τον οποίο ιδιοκτησιακά καθεστώτα και εργαζόμενοι των ΜΜΕ επιτελούν το έργο τους. Η κοινωνική κριτική στρέφεται κυρίως στα προνόμια των απασχολούμενων με την ειδησεογραφική βιομηχανία λόγω των σχέσεων, που αναπτύσσουν με φορείς εξουσίας, καθώς και για τον τρόπο με τον οποίο οι εκπρόσωποι του τύπου ερμηνεύουν εκφάνσεις της κοινωνίας ή συμβάλλουν στο δημόσιο διάλογο².

Δεν αγνοείται, βέβαια, η μετατροπή των οπτικοακουστικών, κυρίως, μέσων μαζικής επικοινωνίας σε μια συνεχώς αναπτυσσόμενη βιομηχανία, που

¹ Σχετικά με την απόκτηση μιας πανοραμικής εικόνας της σύγχρονης κυπριακής οικονομίας βλ. Ετήσια Έκδοση της Κεντρικής Τράπεζας Κύπρου, Λευκωσία Ιούνιος 1998 (90), Ομιλία από τον Υπουργό Οικονομικών της Κυπριακής Δημοκρατίας στη Βουλή των Αντιπροσώπων με την ευκαιρία της συζήτησης των Προϋπολογισμών για το 1998, Λευκωσία, 11.12.1997 (16) και αντίστοιχα για το 2001, 12.10.2000 (19). Γεώργιος Χατζηαναστασίου, *Θέματα οικονομικής και αναπτυξιακής πολιτικής (κυπριακή οικονομία)*, Λευκωσία, 1994, Δημήτρης Χριστοδούλου, *Εκεί που το κυπριακό θαύμα δεν έφθασε – Δομικές και θεσμικές ανεπάρκειες και πολιτικοκοινωνικά ελλείμματα*, Έκδοση Intecollege Press, Λευκωσία, 1995 (236), και Φλ. Κυθραιώτου, «Ανατομία της Κυπριακής Μικροοικονομίας», εφημερίδα *Πολίτης*, 4.5.1999, σ. 36, και τέλος Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, ανακοινωθέν 4 με τίτλο: «Το Υπουργικό Συμβούλιο ενέκρινε τον προϋπολογισμό για το 2001», 31.8.2000.

² Edward W. Said, *Η φουσιγονμία και ο ρόλος του διανοούμενου, Διανοούμενοι και εξουσία (Διαλέξεις Reith 1993)*, Εκδόσεις Scripta (Μετάφραση: Γιάννης Παπαδημητρίου), Αθήνα 1997 (147) σ. 25-45

προσφέρει πολλά περιθώρια κέρδους³. Γι αυτό τα ΜΜΕ εκλαμβάνονται ως ένας αναγνωρισμένος κοινωνικός θεσμός, ο οποίος μπορεί και ακολουθεί δικούς του κανόνες και πρακτικές, λόγω ακριβώς αυτής της ισχυρής αλληλοεπίδρασης, της εξάρτησης και της αμοιβαίας επιρροής με θεσμούς της πολιτικής και οικονομικής εξουσίας. Αποτέλεσμα αυτού του φαινομένου πρέπει να θεωρείται η επικράτηση, έστω προσωρινά και μέχρι να ξεκαθαρίσει το τοπίο, της λεγομένης τετάρτης εξουσίας έναντι των υπολοίπων εξουσιών⁴.

Ο συγγραφέας της εργασίας διακατέχεται επίσης από ανησυχίες, που συνοψίζονται στη θέση ότι οι σύγχρονες κοινωνίες δυτικού τύπου, όπως αυτές που μιμείται η κυπριακή, έχουν εγκλωβιστεί σε μια ατέρμονη διαδικασία παραγωγής και προσφοράς τυποποιημένων αγαθών και υπηρεσιών, επιτρέποντας την επικράτηση τάσεων προς πνευματικά, γλωσσικά και επικοινωνιακά στερεότυπα και κοινωνικές ανισότητες. Τέτοιες τάσεις μπορούν, ενδεικτικά, να θεωρηθούν η διαμόρφωση ενός συστηματικά, αποπροσανατολιστικού περιεχομένου των ΜΜΕ, η υποδούλωση της ειδησεογραφικής βιομηχανίας στις απαιτήσεις της διαφήμισης και η εμπορευματοποίηση της ειδήσης. Περιεχόμενο, διαφήμιση και ειδησεογραφικό «προϊόν» τείνουν να εκτοπίσουν, από τη δημόσια σφαίρα, θέσεις αρχών και τρόπους ζωής που αντιτάσσονται στην ισοπεδωτική εμπορευματοποίηση και το ανεξέλεγκτο μιας ελεύθερης αγοράς⁵.

Το επιχείρημα ότι ο ελεύθερος ανταγωνισμός, ως αντίδοτο εναντίον του πολιτικού δεσποτισμού, εγγυάται την ελευθερία της επικοινωνίας, κατά την γνώμη μου, δεν ευσταθεί. Κι αυτό όχι διότι αποδέχομαι ότι η κυριαρχία της αγοράς αποτελεί συστατικό μιας παγκόσμιας συνωμοσίας με απώτερο στόχο την πλήση εγκεφάλου του κοινού για χάρη του κέρδους, αλλά σαν συνέπεια του ότι

³ Denis McQuail, *Εισαγωγή στη Θεωρία της Μαζικής Επικοινωνίας*, Εκδόσεις Καστανιώτη (Μετάφραση-επιμέλεια Στέλιος Παπαθανασόπουλος), Αθήνα 1997, σ. 25 επ. (614)

⁴ Edward W. Said, *Διανοούμενοι και εξουσία*, ο. π., σ. 42-43. Βλ. επίσης Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, πρακτικό δημόσιας συνάντησης του τότε Κυβερνητικού Εκπροσώπου Χρήστου Στυλιανίδη μετά του τέως Κυβερνητικού Εκπροσώπου Μανώλη Χριστοφίδη την 3.3.1998 όπου γίνεται ρητή αναφορά στον τρόπο με τον οποίο αντικρίζεται η σύγχρονη σχέση εκτελεστικής εξουσίας και ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία.

⁵ Μάξουελ ΜακΚόμπς, Εντνα Εϊνσιντελ, Ντέιβιντ Ουίβερ, *Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και η διαμόρφωση της Κοινής Γνώμης*, Εκδόσεις Καστανιώτη (μετάφραση Γιούρι Κοβαλένκο), Αθήνα 1996, (136) και Alain Bihl – Roland Pfefferkorn, «Η απόκρυψη της κοινωνικής πραγματικότητας» και Francois Brune, «Η παιδαγωγική της υποταγής», Armand Mattelart, «Κανούργια ιδεολογικά κλισιέ», Serge Halimi, «Ομφαλοσκοπικά μέσα μαζικής ενημέρωσης», Αφιέρωμα της ελληνικής έκδοσης Le Monde Diplomatique/ Marniere de voir για τα Μέσα Ενημέρωσης, Εκδόσεις Δρομέας ΕΠΕ, τχ 8, Απρίλιος 1996, σ. 24-26, 26-28, 65 και 71-73.

οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ ελάχιστα ενδιαφέρονται για τις μη εμπορικές προτιμήσεις, ή την πνευματική καλλιέργεια του κοινού, με αποτέλεσμα η άλλη άποψη, η εναλλακτική, απλά να αγνοείται⁶.

Η επικράτηση της εμπορευματοποίησης φαίνεται να συνδυάζεται και με τις τρέχουσες τάσεις στη «μαζική επικοινωνία», όπως αυτές που επισημαίνει ο McQuail. Δηλαδή αυτές που προβάλλουν τύπους κουλτούρας που μεταβάλλονται, δηλαδή στιγμιαίους, επιφανειακούς και γενικά τους σχετικούς με το συναισθημα παρά με τη λογική. Πράγμα που συμπίπτει με την επιδειχθείσα προτίμηση των καταναλωτών στα οπτικοακουστικά παρά τα έντυπα μέσα, όπως ακριβώς στις τάσεις της μόδας παρά την σταθερότητα της παράδοσης, αμφισβητώντας με αυτό τον τρόπο την παραδοσιακή αντίληψη του πολιτισμού ως κάτι το σταθερό, δομημένο και ιεραρχικό⁷.

Για την παρούσα εργασία επιλέχθηκε, ως κύριο θεωρητικό εργαλείο προσέγγισης του αντικείμενου της, η κανονιστική ή ρυθμιστική (regulatory) θεωρία⁸, λόγω της εστίασής μου στο καθεστώς του δικαίου των εντύπων και οπτικοακουστικών μέσων μαζικής ενημέρωσης, το οποίο εξελίχθηκε με την πάροδο του χρόνου στην Κύπρο. Αυτό δεν σημαίνει ότι αγνοήθηκε ή παραγνωρίστηκε η σημασία άλλων θεωρητικών προσεγγίσεων, όπως, για παράδειγμα, αυτή της κριτικής θεωρίας της κοινωνίας. Η προσοχή μου και σε άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις, και μάλιστα μη νομικές, οφείλεται στο ότι το αντικείμενο της παρούσας εργασίας έχει ένα ακόμα σημαντικό συστατικό, πέραν του νομικού πλαισίου της ρύθμισης των ΜΜΕ. Το συστατικό αυτό είναι το ίδιο το αντικείμενο της ρύθμισης, ήτοι τα «μέσα» που χρησιμοποιούνται για την μαζική ενημέρωση. Κάθε νέο αντικείμενο αναλύεται, βεβαίως, με βάση

⁶ Ignacio Ramonet, «Νέα ιδεολογικά δόγματα με οικουμενικές αξιώσεις» και «Νέοι μηχανισμοί κοινωνικού ελέγχου», Αφιερώματα της ελληνικής έκδοσης Le Monde Diplomatique, ο. π., σ. 6-10 και 10 – 14 καθώς και Ignacio Ramonet, «Ο εκτροχασμός των ΜΜΕ: πληροφόρηση ή πλύση εγκεφάλου;», Armand Mattelart & Michael Palmer, «Στα δεσμά της διαφήμισης», Αφιερώματα της ελληνικής έκδοσης Maniere de voir / Le Monde Diplomatique Δρομέας ΕΠΕ, τχ 1, Μάιος 1993, σ. 6-10 και 76-82

⁷ Denis McQuail, ο.π., 64 επ.

⁸ Το θεωρητικό πλαίσιο θα προβληθεί, εκτεταμένα, κατωτέρω σε σχέση με τα μεθοδολογικά προβλήματα.

προϋπάρχοντα θεωρητικά εργαλεία. Ταυτόχρονα θέτει σε δοκιμασία τα όρια και την αποτελεσματικότητά τους.

Στην Κύπρο, έχουμε μια ιδιαίτερη δικαιική πραγματικότητα. Πιθανότατα μοναδική. Έχουμε, συγχρόνως, μια ανεπτυγμένη ευρωπαϊκή κοινωνία με τα δικά της ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: συντηρητική αλλά συνάμα υπέρμετρα (ultra) διεθνοποιημένη. Μια πρώην οθωμανική κτήση. Μια επίσης πρώην βρετανική αποικία. Τέλος ένα σύγχρονο κράτος, το οποίο βρίσκεται στον προθάλαμο ένταξής του στην Ευρωπαϊκή Ένωση, πληρώντας τις τυπικές προδιαγραφές εισόδου μόλις τέσσερις δεκαετίες από τη γέννηση και την παραχώδη πολιτειακή λειτουργία του. Επομένως, είναι εύλογο να χρησιμοποιηθούν τέτοια θεωρητικά εργαλεία για μια πληρέστερη κατανόηση. Λήφθηκε επίσης υπόψη ότι το παρόν έργο παράχθηκε για το Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, οπότε δεν θέλησα να απομονώσω τη νομική και ιστορική σκοπιά από την κοινωνική και την επικοινωνιακή. Πρόκειται, δηλαδή, για μια διαχρονική και συγχρονική ανάλυση του δικαίου του τύπου μιας πολύ συγκεκριμένης γεωγραφικής περιοχής, η οποία συνεχώς θέτει το ερώτημα ποια η σχέση του νομικού πλαισίου με την ιστορία, την κοινωνία και την επικοινωνία. Έστω, αν αυτό γίνεται άλλοτε ρητά και άλλοτε υπαινικτικά. Εξάλλου, μεταξύ τού να χαρακτηρισθώ εκλεκτικός ή δογματικός, επιτρέψτε να διαλέξω το πρώτο.

Σε ό,τι αφορά την ίδια την έννοια της «μαζικής επικοινωνίας», πρέπει να τονισθεί εξ αρχής ότι το θεωρητικό τοπίο παραμένει ομιχλώδες λόγω της πληθώρας ορισμών και αμφισβητούμενων προσεγγίσεων, που κατακλύζουν την ιδεολογική σκηνή. Είναι γεγονός, εξάλλου, ότι στον ορισμό της «μαζικής επικοινωνίας», που συναίνεσαν οι θεωρητικοί, ώστε να μπορούν να έχουν ένα σημείο αναφοράς και εργασίας, η λέξη «επικοινωνία» εκλήφθηκε με την έννοια της «μετάδοσης», παρά με την πλήρη σημασία του όρου, που συμπεριλαμβάνει τις λειτουργίες της ανταπόκρισης, της κοινής εμπειρίας και της αλληλεπίδρασης.

Για την έννοια της κριτικής κοινωνικής θεωρίας, που επισημαίνει ο Maletzke, πίσω της κρύβονται διάφορες ομάδες, που συμφωνούν μεν, σε μια σειρά από βασικά ζητήματα, όμως αποκλίνουν σημαντικά μεταξύ τους σε

ορισμένες απόψεις και συχνά διεξάγουν σφοδρές διαμάχες. Σχεδόν όλες αυτές οι ομάδες ανατρέχουν στην κεντρική άποψη της Σχολής της Φρανκφούρτης, ότι οι κοινωνικές σχέσεις, επομένως και η μαζική επικοινωνία, δεν ανταποκρίνονται στην αντίληψη περί ισότητας και δημοκρατίας και γι αυτό πρέπει να αλλαχθούν. Οι κριτικές αυτές θεωρίες απαιτούν μεγαλύτερη συμμετοχή των πολιτών στην διαμόρφωση του πλαισίου ρύθμισης των ΜΜΕ της κοινωνίας τους⁹. Η κανονιστική («regulatory») προσέγγιση, που ακολουθήθηκε για την παρούσα εργασία, αναπτύσσεται πιο αναλυτικά κατωτέρω, όπου εκτίθενται τα μεθοδολογικά προβλήματα της εργασίας.

Όλες οι ανωτέρω επισημάνσεις δεν παραγνωρίζουν ότι η παράλληλη πορεία για την αναζήτηση ενός σύγχρονου μοντέλου ελευθεροτυπίας συμβαδίζει συγχρόνως με την επινόηση πιο εξελιγμένων μορφών χειραγώγησης του τύπου. Διαχρονικά παρατηρούμε πως η βία προηγούμενων εποχών αντικαταστάθηκε από συγκαλυμμένους περιορισμούς, που επιβάλλει το σύστημα, με την υιοθέτηση, φαινομενικά αποδεκτών, ρυθμίσεων της κοινωνικής συμβίωσης. Αυτοί οι περιορισμοί, με την πάροδο του χρόνου, παραχώρησαν τη θέση τους σε επιβολές οικονομικών βαρών, που στόχο είχαν, βέβαια, και τον περιορισμό της ελευθερίας έκφρασης. Αυτά τα βάρη αντικαταστάθηκαν στη συνέχεια, για να καταλήξουμε στις σύγχρονες μεθοδεύσεις, όπου η λειτουργία της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης, στο πλαίσιο της ελεύθερης αγοράς, να αποτελεί μια νέα και πιο περίπλοκη μορφή ελέγχου, που ασκείται μέσα από πολύπλοκα και εν πολλοίς αθέατα κανάλια από και προς το μέσο.

Το γεγονός ότι ο τύπος, ιδίως ο ηλεκτρονικός, συνιστά σε αποφασιστικό βαθμό επιχειρησιακή οντότητα σημαίνει ότι καθίσταται περισσότερο ευάλωτος σε άλλου είδους πιέσεις. Αυτό δεν είναι τόσο ανησυχητικό, όσο ηχεί, διότι, στην πράξη, όλα τα ΜΜΕ, και ειδικά εκείνο το τμήμα τους, όπου ο αντίκτυπός του εισβάλλει σε στεγανά άσκησης της εξουσίας, περιέχουν παράλληλα με την αυταρχική διάσταση και μια επαναστατική ή απελευθερωτική δυνατότητα, ικανή να αξιοποιηθεί σε κάποια δεδομένη φάση, ώστε να αμφισβητηθούν τα υφιστάμενα κατεστημένα κοινωνικού ελέγχου. Νεότερες θεωρητικές

⁹ Περσεφόνη Ζέρη (επ.), *Gerhard Maletzke, Θεωρίες της Μαζικής Επικοινωνίας*, Παπαζήση, Αθήνα 1991, σ.79 επ.

προσεγγίσεις, που επικεντρώνονται στην ανάπτυξη των σύγχρονων ΜΜΕ, αντιτάσσουν ότι η λογική που προσδιορίζει τη «μαζική επικοινωνία» ευνοεί την αποτελεσματική διαχείριση και έλεγχο παρά τη μεταβολή και αναδιάρθρωση του κοινωνικού συστήματος¹⁰, άλλες όμως υπογραμμίζουν ότι η έννοια ενός απόλυτα ελέγξιμου τύπου συνιστά θεωρητική και μόνο κατασκευή. Σε κάθε περίπτωση τα μέσα δεν εκφράζουν απλώς τις εξουσιαστικές σχέσεις. Είναι τα ίδια εξουσία και για το λόγο, αυτό ο μερικός ή πλήρης έλεγχος τους αποτελεί μείζονα στόχο όλων των σύγχρονων πολιτικών σχεδιασμών.

Οι αλλαγές που παρατηρούνται στη δομή και λειτουργία των ΜΜΕ επηρεάζονται, βέβαια, από τον τρόπο με τον οποίο ερμηνεύεται ο ρόλος τους από τις κοινωνίες μέσα στις οποίες δραστηριοποιούνται. Για παράδειγμα, στην Κύπρο, οι απόψεις διχάστηκαν στο θέμα της θεσμικής εποπτείας των ΜΜΕ. Αυτή η σύγκρουση υπήρξε το αποτέλεσμα των επιδράσεων, που επέφεραν οι αντίστοιχες εξελίξεις σε κράτη από τα οποία η Κύπρος αντλεί παραδείγματα στη διαχείριση του δημόσιου βίου, των τεχνολογικών βημάτων στους τομείς της οπτικοακουστικής βιομηχανίας τα τελευταία 25 χρόνια στην Ευρώπη, του οικονομικού μοντέλου που υιοθετήθηκε μετά την τουρκική εισβολή, και εξακολουθεί να ισχύει, στο νησί, αλλά και των ιδίων των προσλαμβανουσών παραστάσεων, που φέρουν οι εκπρόσωποι των κοινωνικών ομάδων.

Αν προστεθεί στα πιο πάνω και η συνεχής αποδυνάμωση της επιρροής παραδοσιακών δομών της κυπριακής κοινωνίας, όπως ο κλήρος, τα κόμματα και άλλες, για διαφορετικούς λόγους, όπως θα εκτεθεί ακροθιγώς στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας εργασίας¹¹, τα ιδιοκτησιακά καθεστώτα των ΜΜΕ στο νησί ενεργούν χωρίς την απαιτούμενη συναίνεση ή, ακόμα καλύτερα, με την συνειδητή αποχή των λοιπών κοινωνικών εταίρων¹². Παράδοξο είναι, εξάλλου, το γεγονός ότι ενώ η δημόσια σφαίρα έχει συρρικνωθεί, ως αποτέλεσμα της επικράτησης της ιδιωτικοποίησης, του υλισμού, του ατομικισμού και ορισμένων εκ των ανωτέρω εκτεθέντων φαινομένων, από την άλλη, επεκτείνεται σαν συνέπεια της παγκοσμιοποίησης των τάσεων, που αγγίζουν πτυχές της

¹⁰ J.B.Beniger, *The Control Revolution*, Κέμπριτζ 1986

¹¹ Βλ. επόμενη ενότητα.

σύγχρονης ζωής. Ο Habermas απέδωσε αυτή την συρρίκνωση στην επικράτηση της επιδίωξης του κέρδους έναντι της εξυπηρέτησης του δημόσιου συμφέροντος ως την κινητήρια δύναμη πίσω από τους ειδησεογραφικούς οργανισμούς και στην άνοδο της λεγόμενης πληροφοριακής ψυχαγωγίας ή «infotainment», που επέφερε η τεχνολογική ανάπτυξη παράλληλα με την συμμετοχή μεγαλύτερου ποσοστού πολιτών στα διεθνή και εθνικά δρώμενα¹³.

Οι σχέσεις κοινωνίας και ΜΜΕ έχουν καταστεί τόσο πολύπλοκα αλληλένδετες με αντίκτυπο σε όλες, σχεδόν, τις εκφάνσεις της ανθρώπινης ζωής και διανοήσης που, χωρίς το ρυθμιστικό ρόλο τον οποίο καλείται το δίκαιο να επιτελέσει, θα επικρατούσε περισσότερο χάος. Κι αυτό παρά την όποια αμφισβήτηση της αποτελεσματικότητας της ρύθμισης που, συνήθως, προβάλλεται ως περιορισμένων δυνατοτήτων, λόγω και της άρνησης οργανωμένων συνόλων του κοινωνικού συνόλου να αποδέχονται ασυζητητί πλέον την υποτιθέμενη αυθεντία εκπροσώπων των θεσμοθετημένων εξουσιών. Για παράδειγμα, νομικοί σύμβουλοι του κυπριακού κράτους ερμήνευαν, κατά καιρούς, τις ίδιες συνταγματικές και λοιπές διατάξεις δίνοντας αντίθετες γνωματεύσεις, με στόχο αρχικά την διατήρηση του κρατικού μονοπωλίου στη ραδιοτηλεόραση και τελικά την αποδοχή της ίδρυσης και λειτουργίας των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ. Εννοείται, τέλος, ότι δεν επιτρέπεται η επικράτηση θέσεων, οι οποίες θα καθιστούσαν την κατάρτιση του ρυθμιστικού πλαισίου υπεράνω κριτικής και, μάλιστα, ανεξάρτητα από την αποτελεσματικότητά του, με δογματική εμμονή στη λογική μιας άβουλης υπακοής σε θεσμικές αυθεντίες, όπως είναι για παράδειγμα οι δικαστές.

Λίγα λόγια πρέπει να ειπωθούν και για τα θεωρητικά εργαλεία του δεύτερου συστατικού της παρούσας εργασίας, δηλαδή αυτού της μαζικής επικοινωνίας, και το οποίο θα προσεγγισθεί μόνο στο βαθμό, που συμπίπτει εν

¹² Βλ. παράλληλα ενδιαφέρουσα προσέγγιση Ανδρέα Δημητρίου, «ANTENA και κυπριακή πραγματικότητα», κυπριακή εφημερίδα *Χαραυγή*, 4.2.1993

¹³ Brian McNair, *Journalism and Democracy*, Routledge, Λονδίνο - Νέα Υόρκη 2000, (204) σ. 3

μέρει με το κύριο αντικείμενό της. Η επιστήμη της επικοινωνίας και ειδικά εκείνο το μέρος που ασχολείται με τη μαζική επικοινωνία, είναι ένας ιδιαίτερα νέος κλάδος. Τα ΜΜΕ άρχισαν να μελετώνται μετά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο, κυρίως για την αξιοποίησή τους ως εργαλείο προπαγάνδας, αλλά τα σαφή αποτελέσματα αυτών των μελετών διαφάνηκαν στη δεκαετία του 1960.

Η τρέχουσα αξιοποίηση των ΜΜΕ φαίνεται να απεικονίζεται στη θέση ότι το κράτος επιθυμούσε πειθήνιους πολίτες και ο καπιταλισμός συνεπείς καταναλωτές. Η εκβιομηχάνιση με τα παράγωγά της, όπως ο αστισμός, η κατανάλωση, η αντίδραση αποστερημένων κοινωνικών ομάδων και γενικά οι επιπτώσεις μιας απαιτηλής «κοινωνίας της αφθονίας», επέβαλε τα ΜΜΕ στο επίκεντρο της ανθρώπινης συνύπαρξης, για να αντικαταστήσουν ή συναγωνιστούν άλλες μορφές, αποδεκτής κοινωνικής καταπίεσης, όπως τους δογματισμούς, τις προκαταλήψεις και τη μεταφυσική απειλή του θείου.

Αυτό που περιέπλεξε την κατάσταση γύρω από την προβληματική του ρόλου των ΜΜΕ είναι το ότι αυτά φαίνονται σαν να παρεμβλήθηκαν μεταξύ της ανθρωπότητας και της πραγματικότητας που την περιβάλλει και αυτονομήθηκαν οντολογικά, δίνοντας το δικό τους ανεξίτηλο σημάδι στην ερμηνεία της «φαντασιακής θέσμησης» της κοινωνίας. Γι αυτό το λόγο δημιουργήθηκε μια θεωρητική διελκυστίνδα για το ποιος προσδιορίζει και οριοθετεί ποιόν στη σχέση κοινωνίας και ΜΜΕ. Οι τάσεις στις σχετικές θεωρίες διάνυσαν μεγάλη απόσταση από τις αρχικές, απλοποιημένες διατυπώσεις του Lasswell περί της μονομερούς, γραμμικής διαδικασίας, που διατείνεται ότι το μήνυμα διοχετεύεται, διαμέσου του μέσου, στον αποδέκτη, μέχρι τις σύγχρονες προσεγγίσεις γύρω από το ρόλο των ΜΜΕ – όπως είναι τα μοντέλα έρευνας του «κυρίαρχου παραδείγματος» και του «εναλλακτικού παραδείγματος»¹⁴. Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για τις προσεγγίσεις στη ρύθμιση των ΜΜΕ με τρόπο που να εξισορροπούν τις αντιτιθέμενες τάσεις των διαφόρων μορφών εξουσίας,

¹⁴ Βλ. McQuail, ο. π., σ. 85 επ.. :Ο χαρακτηρισμός «κυρίαρχο» οφείλεται στο ότι αυτό το μοντέλο έρευνας έχει ευρέως διαδοθεί παρόλο που η περιγραφή του θεωρείται, μάλλον, επλεκτική και εμπεριέχει ανομοιογενή, μεταξύ τους στοιχεία. Αποτελεί επίσης, μια υπέρ-απλούστευση ενός όχι ιδιαίτερα συνεκτικού πλέγματος ιδεών.

ειδικά στο πλαίσιο της δομικής θεωρίας των σύγχρονων δημοκρατικών αντιπροσωπευτικών συστημάτων¹⁵.

Νεότερες προσεγγίσεις, όπως αυτές του στρουκτουραλισμού, της σημειολογίας και του μεταμοντερνισμού, συμμερίζονται, στην πλειοψηφία τους, την αμφισβήτηση των απλουστευτικών θεωριών που έβλεπαν τα ΜΜΕ ως «απλά κάτοπτρα της κοινωνικής πραγματικότητας», «παράθυρα της κοινωνίας» και «συτλοβάτες της σύγχρονης δημοκρατίας». Άλλοι, όπως ο ιδιαίτερα επικριτικός του δομικού μαρξισμού και της σημειολογίας Bourdieu, για παράδειγμα, θεώρησαν τα συστήματα συμβολικής αναπαράστασης της πραγματικότητας ως πολύπλοκα πεδία που σημασιοδοτούν και ενισχύουν ταξικές θέσεις, αντί για απλές ή σύνθετες, αντανάκλασεις της πραγματικότητας. Από την άλλη, οι μαρξιστικές απόπειρες να προσδώσουν στα ΜΜΕ χαρακτήρα μηχανισμού στήριξης της αστικής τάξης, με το επιχείρημα ότι αποτελούν «πειθήνια όργανα της εκάστοτε κυρίαρχης τάξης», αδυνατούσαν να παράσχουν επαρκείς ερμηνείες για τη φύση και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των μαζικών μέσων¹⁶.

Οι αλληπάλληλες συγκρούσεις στις θεωρητικές προσεγγίσεις είναι, βέβαια, αποτέλεσμα της ανάπτυξης της βιομηχανίας του τύπου. Λόγω, όμως, αυτής της ανάπτυξης, ο ρόλος του τύπου στην καθημερινή ζωή των πολιτών και η συμβολή του στην οργάνωση των κοινωνιών του ώριμου καπιταλισμού έθεσαν, επιτακτικά, την ανάγκη για μια θεωρητική επεξεργασία που θα ανασκεύαζε τις απλουστευτικές αναγωγές στην οικονομική βάση και τις απαισιόδοξες αναλύσεις εκπροσώπων της Σχολής της Φραγκφούρτης, όπως οι Marcuse, Adorno και Horkheimer, σύμφωνα με τις οποίες τα ΜΜΕ «κατασκευάζουν και προσδιορίζουν τις συνειδήσεις των κυριαρχούμενων τάξεων και τις

¹⁵ Gerhard Maletzke, *Θεωρίες της μαζικής επικοινωνίας*, (Εισαγωγή, μετάφραση, επιμέλεια Περασφόνη Ζέρη), Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα 1991 (112) και Γιάννης Β. Χατζησάββας, *Εισαγωγή στην Επικοινωνιολογία, Ιστορία-Θεωρίες-Μέθοδοι*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996, (304) και *Repertory of Decisions of the International Court of Justice (1947 - 1992)*, vol. II, (ed. Guiliiana Ziccardi Capaldo) Martinus Nijhoff Publishers, σ. 811 όπου το Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης απεφάνθη ότι αναφορές σε άρθρα του τύπου δε μπορούν να θεωρηθούν τεκμήριο ικανό να αποδείξει γεγονότα, αλλά σαν υλικό που μπορεί να συμβάλλει, σε ορισμένες περιπτώσεις, στην επιβεβαίωση της ύπαρξης κάποιου γεγονότος.

¹⁶ Μαρία Κορμηνού-Χρήστος Λυριντζής (επιμέλεια), «Θεωρητικές Προσεγγίσεις», σ. π., σ.22 επ.

χειραγωγούν κατά τρόπο, ώστε να εξαφανίζεται κάθε αντίσταση και να κυριαρχεί η παθητικότητα»¹⁷.

Η παρούσα μελέτη δεν παραγνώρισε ούτε δυσοίωνες θέσεις, όπως αυτές του Baudrillard, ο οποίος, με διαφορετικό τρόπο προσέγγισης, επιβεβαίωσε την άποψη του McLuhan ότι «το μέσο είναι το μήνυμα»¹⁸. Οι εκτιμήσεις αυτές βασίστηκαν στην παρατήρηση ότι η παραγωγή τόσων σημείων, εκ μέρους των ΜΜΕ, τελικά, προκαλεί απώλεια νοήματος και εκμηδενίζει τη δυνατότητα κριτικής εκτίμησης των πληροφοριών, με κατάληξη «τη μετατροπή της διαδικασίας σημασιοδότησης σε μια ουδέτερη διαδικασία δημιουργίας θορύβου»¹⁹. Λήφθηκε, τέλος, υπόψη και η στρουκτουραλιστική ανάπτυξη του επιχειρήματος ότι «η σκέψη επεξεργάζεται την πραγματικότητα και την αντιλαμβάνεται κατά διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με το πλαίσιο μέσα στο οποίο βρίσκεται κάθε φορά ο άνθρωπος», καθώς και η μεταστρουκτουραλιστική θέση ότι «αυτό που θεωρείται κάθε φορά ως η σωστή ερμηνεία, είναι το αποτέλεσμα μιας συναίνεσης, που επικρατεί σε κάθε στάδιο της πολιτισμικής ιστορίας».

Η παρούσα εργασία αντικρίζει τη θεματική της με μια, όσο γίνεται, ρεαλιστική προσέγγιση και σεβασμό σε όλες εκείνες τις θεωρήσεις που παρέχουν, ως ένα βαθμό, τεκμηριωμένη επιχειρηματολογία. Θεωρεί ότι αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι τα ΜΜΕ είναι ένα σύνθετο και πολύμορφο φαινόμενο, του οποίου η ανάλυση και ερμηνεία συνδέεται με πολλά προβλήματα και απαιτεί μια θεωρητική προσέγγιση, που να αφορά και να καλύπτει θέματα πέρα από το πλαίσιο της μαζικής επικοινωνίας. Υποστηρίζει επίσης ότι τα ΜΜΕ είναι μηχανισμοί, στενά συνδεδεμένοι με τις κοινωνικό-πολιτικές διαδικασίες και εξελίξεις και ότι αποτελεί, τουλάχιστον, αντίφαση να αναζητείται η λειτουργία τους εκτός ανταγωνισμών. Επομένως, αποτελεί χίμαιρα να αναμένεται απόλυτη αντικειμενικότητα και αμεροληψία από τους εκπροσώπους των μέσων. Οπότε, ανάλογα πρέπει να ερμηνεύεται και η

¹⁷ Η σχολή της Φραγκφούρτης συνέλαβε τα ΜΜΕ και τη βιομηχανία της κουλτούρας που τα περιβάλλει ως μηχανισμούς προκατασκευής και προσδιορισμού των συνειδήσεων των κυριαρχούμενων τάξεων με απώτερη επιδίωξη τη χειραγωγή των μαζών κατά τέτοιο τρόπο, ώστε να εξαλειφθεί εκ των προτέρων η αντίσταση και καθιερωθεί η παθητικότητα.

¹⁸ Marshall McLuhan, *Understanding Media - The extensions of man*, Mentor, Νέα Υόρκη, 1964, σ. 23-36 (318)

απαίτηση για πλουραλισμό στον τρόπο που παρουσιάζονται τα γεγονότα από τη βιομηχανία του τύπου στο γενικότερο πλαίσιο δημοκρατικοποίησής τους²⁰.

Το ισχύον δίκαιο που ρυθμίζει τα έντυπα και οπτικοακουστικά ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία μόλις έχει συμπληρώσει μια δεκαετία, ουσιαδών, προοπαθειών θέσπισής του. Η καθυστέρηση στη νομοθετική επιβολή ρυθμίσεων και οι εγγενείς αδυναμίες που παρουσίασαν αυτές οι ρυθμίσεις είναι, αφενός, αποτέλεσμα της «κοσμογονικής έκρηξης», που προκάλεσαν οι πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις στο χώρο των οπτικοακουστικών μέσων διεθνώς και, αφετέρου, της ολιγωρίας και αδυναμίας που επέδειξε η πολιτεία για τον εκσυγχρονισμό του τομέα. Μια πιο μετριοπαθής άποψη, ίσως να απέδιδε αυτά τα φαινόμενα στη γενικότερη αδυναμία του κυπριακού δικαίου να αντεπεξέλθει, εξαιτίας των δομών που ανέπτυξε ο ιδιόρρυθμος τρόπος εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε συνδυασμό με το νεαρό της πολιτειακής της ηλικίας και τις προτεραιότητες, που επέβαλλε η παρατεταμένη διάρκεια του λεγόμενου κυπριακού προβλήματος.

Η πολιτισμική συνείδηση των κυπρίων, είτε αυτοί θεωρούσαν ότι ήταν ελληνικής καταγωγής είτε οθωμανικής, δεν αφέθηκε, όπως λογικά θα αναμενόταν, να αναπτυχθεί στα πλαίσια ομαλών συνθηκών διαπολιτισμικής και δι-ανθρώπινης επικοινωνίας μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας²¹. Το επίπεδο πολιτικής επικοινωνίας και γενικότερης παιδείας στερήθηκε της κατασκευής εκείνων των υποδομών που θα επέτρεπαν την υγιή ανάπτυξη ενός διαλόγου μεταξύ ισότιμων πολιτών στο πλαίσιο ενός κράτους δικαίου μιας σύγχρονης δημοκρατίας. Η ίδρυση Πανεπιστημίου στην Κύπρο χρειάστηκε τρεις δεκαετίες έντονων συζητήσεων προτού πεισθούν οι

¹⁹ Κομνηνού - Λυριντζής, «Θεωρητικές Προσεγγίσεις στα ΜΜΕ», ο. π., σ.31-38

²⁰ Η προσέγγιση βασίζεται και σε εμπειρικά βιώματα του συγγραφέα ο οποίος δούλεψε ως δημοσιογράφος για περίοδο πέραν της δεκαετίας (1984 - 1996).

²¹ Για περισσότερα γύρω από το συγκεκριμένο θέμα βλ. Έρευνα Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ Πάντειου Πανεπιστημίου (Επιστημονικός υπεύθυνος έργου Γιάνκος Ανδρεάδης και ομάδα εργασίας αποτελούμενης από τους Λέκτορα Γιάννη Σκαρπέλο, μεταπτυχιακές φοιτήτριες Κυριακή Μαντζάνα, Λίλιαν Νεκταρίου και την γραμματέα Μαρία Ντέκα), *Ινστιτούτο Επικοινωνίας Κύπρου*, Αθήνα, Νοέμβριος 1996

αντιτιθέμενοι στην ύπαρξή του, επειδή ανησυχούσαν για την επιρροή του στον ιδιότυπο κυπριακό συντηρητισμό²².

Το καθεστώς ισορροπιών, που επιβλήθηκε στο νεοσύστατο κράτος ως προϊόν συμβιβασμού από εξωγενείς βασικά επιδράσεις και όπου εξακολουθεί να βασιζεται το σύστημα εξουσιών στην Κύπρο, οδήγησε σε πολιτισμικό έλλειμμα με έντονη την απουσία βαθιάς ιστορικής έρευνας. Αυτό το φαινόμενο μπορεί να αποδοθεί στα ίδια τα γεγονότα που ακολούθησαν τα τελευταία 40 χρόνια από την ίδρυση του κυπριακού κράτους: δικοινοτικές ταραχές, εμφύλιες συγκρούσεις, πραξικόπημα, εισβολή, μερική κατοχή και μαζικός εποικισμός στα κατεχόμενα με δημιουργία προτεκτοράτου, διεθνοποίηση του πολιτικού προβλήματος, το «οικονομικό θαύμα» στις ελεύθερες περιοχές και η πορεία προς την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990, σημαντικές διατάξεις της νομοθεσίας περί έντυπου και οπτικοακουστικού τύπου στη Δημοκρατία της Κύπρου απέτυχαν να εκπληρώσουν το σκοπό για τον οποίο καταρτίστηκαν. Νόμοι τροποποιήθηκαν επανειλημμένως, και με σχετική προχειρότητα, ώστε σημαντικές διατάξεις τους, είτε να καθίστανται ανενεργείς μετά την ψήφισή τους, είτε να εμφανίζουν νομικά κενά, τα οποία, με τη σειρά τους, απαιτούσαν νέες τροποποιήσεις. Η παρούσα εργασία θα ανατρέξει στα αίτια αυτού του φαινομένου, στο πλαίσιο των οικείων κεφαλαίων, ώστε να εξαχθούν τα απαραίτητα συμπεράσματα. Ενδεικτικό παράδειγμα των πιο πάνω συμπτωμάτων δυσλειτουργίας στη ρύθμιση του ηλεκτρονικού τύπου αποτελεί το γεγονός ότι όλοι, ανεξαιρέτως, οι ιδιωτικοί σταθμοί στην Κυπριακή Δημοκρατία λειτουργούσαν για περίοδο δύο σχεδόν μηνών το 1998, χωρίς την προβλεπόμενη άδεια λειτουργίας, επειδή εξέπνευσαν οι προσωρινές άδειες που κατείχαν, από το 1990, οι ραδιοφωνικοί σταθμοί, και από το 1992, οι τηλεοπτικοί. Αυτό το παράδειγμα προχειρότητας στην επιβολή ρυθμίσεων – που, βέβαια, δεν περιορίζεται στον τομέα των ΜΜΕ – έχει θεμελιώδη αίτια.

Στο σημείο αυτό της εργασίας, περιοριζόμαστε στην επισήμανση του Habermas ότι η ελεύθερη και αδιατάραχτη συνύπαρξη ανάμεσα στους πολίτες

²² Για περισσότερα σχετικά με τον ιδιότυπο κυπριακό συντηρητισμό, βλ. Παύλο Ν. Τζεργιά, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ.Α, Libro, Αθήνα 2000, σ. 27

των σύγχρονων κοινωνιών – με τα γενικά, ευρωπαϊκού χαρακτήρα, χαρακτηριστικά αλλά και τις ιδιαιτερότητες της κυπριακής κοινωνίας – απαιτεί ορθολογικές διαμεσολαβήσεις. Αυτό όμως τον σκοπό καλείται να επιτελέσει η νομιμοποίηση του δικαίου στη συνείδηση του κάθε πολίτη και, κατ' επέκταση, σε εκείνους που διαχειρίζονται τα δημόσια πράγματα, αφού χωρίς την αποδοχή της τήρησης του νόμου δεν υπάρχει κοινωνική συμβίωση. Δεν αρκεί πλέον μόνο η νομιμοποιητική λειτουργία του δικαίου, αλλά επιβάλλεται να λαμβάνονται υπόψη οι αξίες που ενυπάρχουν σε μια κοινωνία δικαίου, συχνά διάσπαρτες ή και διαφορετικές, όπως εξάλλου και τα επιμέρους συμφέροντα, ώστε το δίκαιο να εκφράζει την ορθολογική επιλογή αξιακών στρατηγικών και μέσων²³.

Το δίκαιο σε μια ενομούμενη πολιτεία πρέπει επίσης από τη μια να είναι σε θέση να πείσει για την επιβολή της γενικής του ισχύος και από την άλλη να αίρει την ίδια του την επιβολή δια της συμμετοχής ή έστω της συγκατάθεσης των πολιτών. Αυτή η πειθώ, με την παράλληλη άρση του καταναγκασμού, οφείλει να αναζητείται ως μια επικοινωνιακή ορθολογικότητα, που να οδηγεί σε σχηματισμό γνώμης, μέσα σ' ένα περιβάλλον διαφωνιών, χωρίς την ανάγκη της προσφυγής στη βία, τόσο εκ μέρους της εξουσίας όσο και των διαφωνούντων²⁴. Καθότι το ζητούμενο πρέπει να είναι η ενεργός και συνεχής συμμετοχή του πολίτη στη διαδικασία του δημόσιου διαλόγου με τρόπο, που να του επιτρέπει τη διαμόρφωση πεποίθησης για τον προσδιορισμό του ως αυτόνομη οντότητα σε συγκεκριμένο σύνολο. Σαν αποτέλεσμα, η πεποίθηση αυτή θα τον οδηγήσει στην απόλαυση των δικαιωμάτων του, εντός του συγκεκριμένου κοινωνικού πλαισίου, με τη μεσολάβηση ενός κράτους δικαίου, για το οποίο έχει και εκείνος ευθύνη για τη διαμόρφωσή του²⁵.

Αν στις πιο πάνω παρατηρήσεις συμπεριλάβουμε την ταχεία ανάπτυξη και τον αντίκτυπο των σύγχρονων, διεθνών και εθνικών, οπτικοακουστικών μέσων, η προβληματική συνίσταται στο γεγονός ότι τα ΜΜΕ αποτελούν ένα φαινόμενο, για το οποίο η κοινότητα των διανοητών δεν κατόρθωσε να

²³ Jürgen Habermas, *Το πραγματικό και το ισχύον*, Εκδόσεις Νέα Σύνορα (μετάφραση Θ. Λουπασάκη), Αθήνα, 1996, σ.600 επ. (705)

²⁴ Θανάσης Γεωργίου, «Συνέντευξη Γιούργκεν Χάμπερμας: Ο καπιταλισμός έχει ανάγκη την αυτοκριτική», *Καθημερινή*, 17.10.1993 και N. Luhman, *Soziologische Aufklärung, 5, Konstruktivistische Perspektiven*, 1990

²⁵ Νίκος Κοτζιάς, *Κράτος και Πολιτική*, Αθήνα 1993, σ.250-264

συμφωνήσει σε γενικά αποδεκτούς ορισμούς και ένα επιμέρους πλαίσιο ερμηνείας. Επιπρόσθετα τα ΜΜΕ έχουν μετεξελιχθεί σε αυθύπαρκτες μορφές εξουσίας από τη μια και σοβαρούς διεκδικητές στην ανακατανομή του πλούτου από την άλλη. Επισημαίνεται, επίσης, ότι τα διεθνή συγκροτήματα της βιομηχανίας των ΜΜΕ αναπτύσσονται με ταχύ ρυθμό και εντατικοποιούν τις επεκτατικές τους δραστηριότητες εκεί που διευκολύνονται από τη χαλάρωση των κυβερνητικών ελέγχων, «πλέκοντας» και στα πιο απομακρυσμένα σημεία της υδρογείου σφαίρας, σε εθνικό επίπεδο, ένα, πιο σύνθετο από ποτέ, ιστό αλληλεξάρτησης με την αξιοποίηση των διαδικασιών της παγκοσμιοποίησης²⁶. Ως εκ τούτου, η ελευθερία του τύπου και εν γένει ο δημόσιος διάλογος σε κάθε «δημοκρατική» πολιτεία, πρέπει να διαποτίζονται με τα στοιχεία της συνεχούς αμφισβήτησης της εξουσίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η αλήθεια, στην οποία υποτίθεται ότι στοχεύουν, «διαθέτει κάποια εγγενή δύναμη που να τη βοηθά να επικρατήσει έναντι της φυλακής, της πυρά ή του αλαζόνα λογοκριτή»²⁷.

II. Το διάγραμμα της έρευνας, μεθοδολογικά προβλήματα, βιβλιογραφία και πηγές

Το κείμενο, που ακολουθεί, εστιάζεται στην εξιστόρηση των προσπαθειών για την ρύθμιση των έντυπων και οπτικοακουστικών μέσων μαζικής ενημέρωσης στην Κύπρο, σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους και την κατάληξη αυτών των προσπαθειών. Το πρώτο κεφάλαιο της εργασίας θα παρουσιάσει, όσο συνοπτικά γίνεται, την διαχρονική εξέλιξη του κυπριακού τύπου, από την έκδοση της πρώτης εφημερίδας μέχρι σήμερα, παρουσιάζοντας, εξελικτικά, το πολιτικοκοινωνικό υπόστρωμα, που εκκόλαψε την σύγχρονη «σχολή δημοσιογραφίας», προκειμένου να κατανοηθούν οι λόγοι που οδήγησαν στον καταρτισμό του ισχύοντος δικαίου των ΜΜΕ.

²⁶ John Thompson, *Νεωτερικότητα και Μέσα Επικοινωνίας*, Παπαζήση (μετάφραση Γ. Καραμπίνη), Αθήνα, 1998

²⁷ John Keane, *The media and Democracy*, Πατάκη (μετάφραση Π. Χατζηπαντελή), Αθήνα 1996

Η σκιαγράφηση της ιστορίας του τύπου θα συμπεριλάβει μια αναφορά στην επίδραση που ασκεί το «κυπριακό πρόβλημα» στους εκπροσώπους των ΜΜΕ, την περιγραφή του επαγγελματικού περιβάλλοντος των εργαζόμενων στη δημοσιογραφία καθώς και την επιρροή που απολαμβάνουν οι ιδιοκτήτες των κυπριακών ΜΜΕ. Αυτό το σκέλος αποσκοπεί στο να παρουσιάσει το πολιτικοκοινωνικό τοπίο, στο πλαίσιο του οποίου διαμορφώθηκε το μοντέλο ρύθμισης των έντυπων και ηλεκτρονικών ΜΜΕ, κατά συγκεκριμένες χρονικές περιόδους. Το υλικό για το πρώτο κεφάλαιο προήλθε από την κοινώς αποδεκτή βιβλιογραφία της νεώτερης ιστορίας της Κύπρου, όπως αυτή παρατίθεται κατωτέρω και στις σχετικές υποσημειώσεις, αλλά και πιο αναλυτικά στο τέλος της εργασίας και την μελέτη του σχετικού αρχειακού υλικού και εφημερίδων ανά εποχή.

Τα επόμενα κεφάλαια αποσκοπούν στο να παρουσιάσουν τους λόγους και τους τρόπους δημιουργίας και περαιτέρω διάπλωσης του νομικού πλαισίου του δικαίου των ΜΜΕ στην Κύπρο. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιασθεί το νομικό καθεστώς του κυπριακού τύπου που επικρατούσε επί οθωμανικής διοίκησης της νήσου και πως διαμορφώθηκε επί βρετανικής αποικιοκρατίας. Η αποικιακή περίοδος, ειδικότερα, θα χωριστεί σε δύο μέρη, με σημείο τομής τα γεγονότα που ανέκοψαν τη σταδιακή εκχώρηση δικαιωμάτων προς τους γηγενείς κατοίκους. Στη συνέχεια, η επιβεβλημένη, από εξωγενείς παράγοντες, ανεξαρτησία της Κυπριακής Δημοκρατίας απαιτεί την αναφορά σε, σχετικές με τα ΜΜΕ, θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος της Κύπρου. Ειδικότερη μνεία θα γίνει για το δικαίωμα της ελευθερίας στην έκφραση καθώς και για τις συνέπειες από τις ενέργειες απόσχισης των τουρκοκυπρίων, στα τέλη του 1963, και αυτές της τουρκικής εισβολής, του 1974. Το υλικό, που μελετήθηκε γι αυτά τα κεφάλαια, αντλήθηκε κυρίως από δημόσια και ιδιωτικά αρχεία, που κατονομάζονται στις σχετικές υποσημειώσεις, και σε μικρότερο βαθμό από την υπάρχουσα κυπριακή βιβλιογραφία λόγω του περιορισμένου έργου για την εν λόγω θεματική.

Στα αμέσως επόμενα κεφάλαια, θα επιχειρηθεί μια τομή στις θεμελιώδεις ρυθμίσεις του ισχύοντος δικαίου των ΜΜΕ, ξεχωριστά για τα έντυπα, τη δημόσια και την ιδιωτική ραδιοτηλεόραση καθώς και στους συναφείς θεσμούς

που εισήχθησαν αντίστοιχα. Θα παρουσιαστεί, επίσης, η διεργασία που οδήγησε στην κατάρτιση και διατήρηση ισχυουσών διατάξεων που αφορούν ουσιαστικές πτυχές του κυπριακού δικαίου των ΜΜΕ. Ορισμένες από αυτές τις διατάξεις φαίνεται πως διατηρήθηκαν αυτούσιες από την εποχή της αποικιοκρατίας. Άλλες υιοθετήθηκαν μετά από προσπάθειες που διήρκεσαν δεκαετίες, ενώ, όσες αφορούν τον ιδιωτικό οπτικοακουστικό τύπο, επιβλήθηκαν από τις διεθνείς τεχνολογικές εξελίξεις των τελευταίων δεκαετιών και την εναρμόνιση του δικαίου της Κυπριακής Δημοκρατίας με αυτό της Ευρωπαϊκής Ένωσης στο γενικότερο πλαίσιο των προσπαθειών ένταξης της Κύπρου στην Ε.Ε..

Μια τελευταία αναφορά θα γίνει, αναπόφευκτα, στις επιπτώσεις που υφίσταται το κυπριακό δίκαιο των έντυπων και οπτικοακουστικών ΜΜΕ κατά την πορεία της Κυπριακής Δημοκρατίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και την εναρμόνισή του με το κοινοτικό κεκτημένο της. Και εδώ το υλικό προήλθε κυρίως από δημόσια αρχεία λόγω του ότι δεν υπάρχει, προς το παρόν, σχετική με το θέμα βιβλιογραφία. Σε ότι αφορά το νομοθετικό έργο που σχετίζεται με επιμέρους θεματικές, καθ' όλο τον κορμό της εργασίας, γίνονται συγκρίσεις σε συγκεκριμένες θεμελιώδεις διατάξεις και εισαχθέντες θεσμούς με δίκαια άλλων κρατών που επηρέασαν την κυπριακή νομική επιστήμη και νομολογία.

Η εξέταση του δικαίου του τύπου μιας χώρας θεώρησα ότι μπορεί να επιτευχθεί με την προσέγγιση της κανονιστικής θεωρίας, η οποία ασχολείται με τις αντιλήψεις που σχετίζονται με τον τρόπο λειτουργίας, θεμιτό ή προσδοκώμενο, των έντυπων και οπτικοακουστικών ΜΜΕ. Εδώ, όμως, έγκειται και η δυσκολία της προσέγγισης, καθότι ο τομέας της ρύθμισης («regulation») εν γένει δεν έχει τύχει κάποιου αποδεκτού καθορισμού από την διεθνή ακαδημαϊκή κοινότητα²⁸ ενώ συμπίπτει συγχρόνως και με την εμφάνιση του φαινομένου της απορύθμισης, το οποίο είναι επίσης επίκαιρο, σύνθετο και νομικοπολιτικά αμφισβητούμενο, αφού συνίσταται σε «ένα πρότυπο

²⁸ Robert Baldwin, Colin Scott, Christopher Hood (eds) , *A reader on Regulation*, Oxford University Press, Οξφόρδη 1998 (522), σ. 1-55

οργάνωσης, με βάση το οποίο επέρχεται η ελάττωση ή και κατάργηση των δεσμευτικών κανόνων ελέγχου των οργανωτικών δομών της ραδιοτηλεόρασης εκ μέρους της κεντρικής εξουσίας»²⁹. Οι κανονιστικές ή ρυθμιστικές, προσεγγίσεις εστιάζονται, κατά κανόνα, στους νόμους, το σχεδιασμό των ΜΜΕ, τους κώδικες δεοντολογίας. Εξετάζουν και περιγράφουν τον τρόπο με τον οποίο τα μέσα οφείλουν να λειτουργούν και επιτελούν τις ενημερωτικές ή ψυχαγωγικές λειτουργίες τους – με την προϋπόθεση ότι ορισμένες κοινωνικές αξίες θα δημιουργηθούν ή θα επιτευχθούν. Εξετάζουν, επίσης, ζητήματα όπως η ανεξαρτησία από το κράτος ή η πολυμέρεια των οπτικοακουστικών σταθμών.

Αυτή η θεωρία, η οποία πηγάζει από την ευρύτερη κοινωνική φιλοσοφία ή ιδεολογία, που χαρακτηρίζει μια συγκεκριμένη κοινωνία, είναι σημαντική, διότι διαδραματίζει ένα ρόλο στη διαμόρφωση και νομιμοποίηση των επικοινωνιακών θεσμών, οι οποίοι, βέβαια, μεταβάλλονται μέσα στο χρόνο και διαφέρουν από χώρα σε χώρα. Είναι βέβαια αντιληπτό ότι μια ποικιλοτρόπως απειλούμενη κοινωνία αναπτύσσει έναν έντονα πολιτικοποιημένο τύπο σε αντίθεση με μια ανεπτυγμένη οικονομικά κοινωνία χωρίς ορατές απειλές, η οποία προτιμά ένα ψυχαγωγικό πλαίσιο ενημέρωσης από τους υπάρχοντες επικοινωνιακούς της θεσμούς. Η θεωρία αυτή έχει, επίσης, σημαντική επιρροή στις προσδοκίες που συνδέονται με τα ΜΜΕ τόσο από άλλους κοινωνικούς φορείς, όσο και από το ίδιο το κοινό τους. Αν και κάθε κοινωνία είναι πιθανό να έχει, λίγο ή πολύ, τη δική της χαρακτηριστική και διαφοροποιημένη εκδοχή της κανονιστικής θεωρίας, μπορούμε να αναγνωρίσουμε μερικές γενικές αρχές της «λειτουργίας των ΜΜΕ», οι οποίες αναφέρονται στη σύγχρονη μαζική επικοινωνία σε διαφορετικά «εθνικά» συστήματα.

Ο Francis έχει δώσει έναν περιεκτικό ορισμό της έννοιας της ρύθμισης («regulation») ως «κρατική παρέμβαση στην ιδιωτική σφαίρα των δραστηριοτήτων για να επιτευχθούν στόχοι δημόσιου συμφέροντος»³⁰. Ο Horwitz ταξινομήσε πέντε γενικές κατηγορίες για τη θεωρία της ρύθμισης³¹: την θεωρία του δημοσίου συμφέροντος, την ρυθμιστική ανεπάρκεια ή

²⁹ Γιάννα Π. Κική, *Δίκαιο της Πληροφόρησης*, Προκήνιο, Χαλάνδρι 1998 σ.56

³⁰ John G. Francis, *The Politics of Regulation*, Oxford Blackwell, Οξφόρδη 1993, σ. 5

³¹ Robert B. Horwitz, *The Irony of Regulation Reform: The deregulation of American telecommunication*, Oxford University Press, Νέα Υόρκη 1989, σ. 23

διαστρεβλωμένη («perverted») θεωρία του δημοσίου συμφέροντος, την θεωρία της συνωμοσίας, την θεωρία της οργανωτικής συμπεριφοράς και την θεωρία της κρατικού κεφαλαιοκράτη. Οι κατηγορίες αυτές, όπως επισημαίνει και ο Gantzias, συμπίπτουν εν μέρει³². Από την πλευρά του, ο McQuail προσδιόρισε το δημόσιο συμφέρον στις επικοινωνίες ενώ ο Dyson σκιαγράφησε τέσσερις γενικές προσεγγίσεις στη θεωρία της ρύθμισης: τις επικεντρωμένες αντίστοιχα στους θεσμούς, την κουλτούρα, τον συνασπισμό αντίρροπων συμφερόντων και την παγκοσμιοποίηση.³³

Η συγκέντρωση ιδιοκτησίας του τύπου που απειλεί την πολυμέρεια και την ανεξαρτησίας της ενημέρωσης, η άνθηση εκείνων των ΜΜΕ, που είναι αφιερωμένα στον εντυπωσιασμό, η αύξηση των υπερεθνικών επικοινωνιακών επιχειρήσεων, που φέρεται ικανή να αποδυναμώσει την αυτονομία του εθνικού πολιτισμού ή της πολιτικής εξουσίας, η παράκαμψη και αντικατάσταση θεσμών κοινωνικοποίησης και ελέγχου από την τηλεόραση, καθώς και η εμφάνιση νέων μορφών μέσων που βασίζονται στο διαδίκτυο και προκαλούν επιπτώσεις στην ελευθερία και την ιδιωτική ζωή είναι ορισμένα μόνο από τα προβλήματα, που καθιστούν αναγκαία την επανεξέταση των υφιστάμενων κανονιστικών αρχών.

Αυτά τα προβληματικά, για την υπόλοιπη κοινωνία, χαρακτηριστικά που έχουν αναπτύξει, τις τελευταίες δεκαετίες, τα ΜΜΕ, έχουν υποκινήσει πολιτικές ή στρατηγικές, από κυβερνήσεις μέχρι υπερεθνικούς οργανισμούς. Περαιτέρω, η ίδια η θέση της κανονιστικής θεωρίας οδηγεί, αναπόφευκτα, σε ζητήματα που σχετίζονται με την ιδεολογία, την πολιτική, τη δεοντολογία και τα οποία δεν είναι εύκολο να συσχετιστούν με έναν «επιστημονικό τρόπο» στο πλαίσιο του «κυρίαρχου παραδείγματος». Αυτό το μοντέλο έρευνας, το «κυρίαρχο», το οποίο, ακροθιγώς, θίξαμε στην προηγούμενη ενότητα, υιοθέτησε, ως βασική θεώρησή του για τα ΜΜΕ, την κανονιστική.

Η συγκεκριμένη αδυναμία του μοντέλου έγκειται στο γεγονός ότι προϋποθέτει μια «εύρυθμη κοινωνία, που λειτουργεί ομαλά και είναι δημοκρατική, φιλελεύθερη, πλουραλιστική και με την πρέπουσα τάξη»,

³² George Gantzias, *The Dynamics of Regulation: Global Control, Local Resistance*, Ashgate, Αλντενσποτ 2001, σ. 9-49

³³ Keneth Dyson, *The Politics of Regulation in Germany*, Aldershot: Dartmouth, 1992 σ. 22 και Dennis McQuail, 'Media Policy: Premature obsequies' in Howard Tumber (ed.) *Media Power, Professionals and Policies*, Routledge, Λονδίνο 2000, σ.19-34

συμπίπτοντας, δηλαδή, με μια εκδοχή της σύγχρονης, δυτικής, αστικής κοινωνίας και αγνοώντας, κατά τον McQuail, την κοινωνική πραγματικότητα. Από την άλλη, το «εναλλακτικό παράδειγμα», το οποίο δεν αποδέχεται την σύγχρονη, φιλελεύθερη, καπιταλιστική τάξη πραγμάτων ως δίκαιη ή αναπόφευκτη ή την καλύτερη δυνατή κατάσταση, δεν επικράτησε, ενώ με την πάροδο του χρόνου, οι δύο θεωρήσεις εμφανίζουν στοιχεία αλληλοεπικάλυψης και σύγκλισης.

Επιπρόσθετα, η αντίληψη στην αγγλοαμερικανική παράδοση, η οποία έχει επηρεάσει κατά πολύ τον προσδιορισμό του πεδίου της μελέτης των ΜΜΕ, τείνει, από πλευράς της, να αποδυναμώσει τις περισσότερες αρχές της κοινωνικής θεωρίας, εκτός από αυτή της ελευθερίας της επικοινωνίας³⁴. Τούτο συχνά εμφανίζεται και ορίζεται ως έλλειψη θεσμικής, κυβερνητικής ή δημόσιας παρέμβασης στο χώρο των ΜΜΕ, ιδιαίτερα στα πλαίσια της Πρώτης Τροποποίησης του Συντάγματος των ΗΠΑ. Στην Ευρώπη, η οποία χαρακτηριζόταν από ένα αυστηρό έλεγχο στα ηλεκτρονικά μέσα και μια διακριτική προστασία των εντύπων, επίσης, παρατηρείται μια γενική παρακμή της δημόσιας ρύθμισης των ΜΜΕ και ένας αυξημένος ρόλος για την αγορά. Η τάση αυτή είναι, κατά τον McQuail, αποτέλεσμα της μεγαλύτερης «εμπορευματοποίησης», η οποία αποτελεί εγκατάλειψη στις «κανονιστικές βεβαιότητες» του παρελθόντος και άνοδο της «φιλελεύθερης» σκέψης.

Εξάλλου, πέρα από τον τομέα της κρατικής ραδιοτηλεόρασης, που διέρχεται περίοδο συρρίκνωσης, τα περισσότερα ΜΜΕ λειτουργούν σε καθημερινή βάση με ελάχιστο, συνειδητό, ενδιαφέρον για τις κανονιστικές προσδοκίες, όπως είναι η παροχή καναλιών ενδοεπικοινωνίας και υποστήριξης, η ιδιαίτερη προσοχή σε κοινωνικά αδικημένες ή ζημιωμένες ομάδες, η αποφυγή της συμβολικής ενθάρρυνσης ή επιβράβευσης του εγκλήματος και της κοινωνικής αναταραχής, ο περιορισμός της ελευθερίας στη δράση των ΜΜΕ με σκοπό τη διαφύλαξη των «εθνικών» συμφερόντων από πόλεμο ή την απειλή του, η έξωθεν υπονόμευση ή τρομοκρατία. Μονάχα περιστασιακά καθίσταται

³⁴ Βλ. McQuail, ο.π., Η φιλελεύθερη άποψη θεωρεί ότι η κοινωνική θεωρία και η επικοινωνιακή πολιτική δε συμβαδίζουν με την ελευθερία των ΜΜΕ.

απαραίτητο για τους εντός και εκτός των ΜΜΕ να ασχοληθούν, συστηματικά, με την εφαρμογή ενός ή περισσότερων κανόνων.

Παρατηρώντας, λοιπόν, ότι διανύουμε μια εποχή, όπου «εμφανίζονται κλονισμένα το συναίσθημα της βεβαιότητας του δικαίου αλλά και η πίστη στη δικαιοσύνη», η εργασία αυτή αποτελεί μια προσπάθεια να εξετασθεί ποιες από τις θέσεις του θετικισμού, κρατικού ή κοινωνικού, και του ιδεαλισμού, έλλογου ή υπαρκτικού, επηρέασαν καθοριστικά για τη διαμόρφωση του ισχύοντος δικαίου του τύπου στην Κύπρο³⁵. Για τον σκοπό αυτό θα παρουσιασθούν και σχολιασθούν οι πιο σημαντικές διατάξεις των νόμων περί τύπου που ίσχυσαν και ισχύουν, καθώς και αποφάσεις δικαστηρίων που ερμήνευσαν πτυχές αυτής της νομοθεσίας. Για τον λόγο της επιβολής των συγκεκριμένων ρυθμίσεων θα αναζητηθεί ο βαθμός συμβολής των φορέων εξουσίας και της κοινωνίας εν γένει, από γραπτά κείμενα, εκεί που υπάρχουν, και συνεντεύξεις εμπλεκομένων, όπου κατέστη δυνατόν να ληφθούν.

Λίγα λόγια πρέπει να ειπωθούν για την ιδιαιτερότητα του κυπριακού δικαίου. Μέχρι το 1960, το νομικό σύστημα της Κύπρου – ως αποικία του Στέμματος – ήταν άρρηκτα συνδεδεμένο με αυτό της Βρετανίας. Μετά την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, το νομικό σύστημα στο νησί εξελίχθηκε, αναπτύσσοντας έναν ολότελα δικό του χαρακτήρα, εξαιτίας της παράλληλης εφαρμογής δύο διαφορετικών συστημάτων, του αγγλοσάξωνικού και του ηπειρωτικού αντίστοιχα. Η μικρή αγορά για νομικά βιβλία και εγχειρίδια καθώς και η απουσία νομικού τμήματος σε ένα ήδη αργά ιδρυθέν, τοπικό πανεπιστήμιο, αποθάρρυνε την συγγραφή νομικού έργου προς αγωγή

³⁵ Βλ. Ιωάννου Π. Αραβαντινού, *Εισαγωγή στην Επιστήμη του Δικαίου*, Έκδοση Σάκουλα, Αθήνα, 1983, (199), σ. 21 επ.. Κατά τη θέση του κρατικού θετικισμού, το δίκαιο έγκειται μόνο στους νόμους και τις κανονιστικές διατάξεις που εκφέρει το κράτος, ή και σε άλλους κανόνες κοινωνικής συμπεριφοράς (λ.χ. στα έθιμα) που και πάλι μόνο το κράτος παραπέμπει. Κατά την αντί-θέση του έλλογου ιδεαλισμού, το δίκαιο υπέρκειται του κράτους, διότι το υπαγορεύει ο λόγος. Κατά τη θέση του κοινωνικού θετικισμού, δίκαιο είναι το σύνολο των κανόνων που διαμορφώνει και υπερασπίζεται η κοινωνία για να προστατεύσει τη συνοχή της ενώ κατά την αντί-θέση του υπαρκτικού ιδεαλισμού, το δίκαιο ερείδεται στην ιστορικότητα της ύπαρξης του ανθρώπου ως όντος μέσα στον κόσμο και αναλύεται σε εκείνο που έχει ήδη τεθεί από το κράτος ή την κοινωνία και σε εκείνο που ο άνθρωπος αξιώνει για να κατοχυρώσει το δικαίωμα του να ζήσει μια ζωή αξία του. Σήμερα, οι δύο θέσεις του θετικισμού πλησιάζουν προς τις αντίστοιχες αντί-θέσεις του ιδεαλισμού.

των μελετητών, σπουδαστών και των σύγχρονων νομικών, που καλούνται να εφαρμόσουν το κυπριακό δίκαιο³⁶.

Κατά την άφιξη τους στην Κύπρο, οι Βρετανοί συνάντησαν ένα δικαιοσύνη σε πλήρη ισχύ, το οθωμανικό. Αυτό αντικαταστάθηκε σταδιακά, και όχι πλήρως, μέσα σε περίοδο πενήντα ετών, όταν η Κύπρος κατέστη αποικία του Στέμματος και υιοθετήθηκαν πλήρως τα χαρακτηριστικά του αγγλικού συστήματος με την εισαγωγή, τέλος, του κοινού δικαίου («common law») το 1935. Είχαν προηγηθεί μεταρρυθμίσεις στο ποινικό δίκαιο και την ποινική δικονομία, στο αστικό δίκαιο και την πολιτική δικονομία. Όταν ιδρύθηκε η Κυπριακή Δημοκρατία το 1960, το Σύνταγμά της προέβλεπε ότι οι αποικιακοί νόμοι θα παρέμεναν σε ισχύ μέχρι να καταργηθούν ή τροποποιηθούν με νόμο της Δημοκρατίας της Κύπρου. Ορισμένοι κλάδοι του αποικιακού δικαίου κωδικοποιήθηκαν σε αντίστοιχες κατηγορίες, όπως ο Ποινικός Κώδικας ή Κεφάλαιο 154, ο νόμος της Ποινικής Δικονομίας ή Κεφάλαιο 155 και άλλα.

Το ισχύον δίκαιο της Κυπριακής Δημοκρατίας έχει δεχθεί επηρεασμούς από μια μεγάλη ποικιλία διαφορετικών νομικών συστημάτων, τα οποία έτυχαν εφαρμογής κατά την πάροδο του χρόνου σε διάφορους πολιτισμούς, όπως της Βρετανίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Ελλάδας, Τουρκίας και ΗΠΑ³⁷.

Πλούσια βιβλιογραφία για το συγκεκριμένο θέμα που επιλέχθηκε δεν εντοπίζεται στην Κύπρο εξ ου και η, εν μέρει, πρωτοτυπία της επιλογής του. Η μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης του κυπριακού δικαίου των ΜΜΕ κατέστη δυνατή με αποσπασματικές αναφορές σε συγγράμματα, ιστορικών, κοινωνικών και πολιτικοοικονομικών, κυρίως, προσεγγίσεων, που ευκαιριακά άπτονταν πτυχών της νομοθεσίας περί εντύπων και οπτικοακουστικών μέσων καθώς και σε έρευνες όπως αυτή του Τμήματος Επικοινωνίας και ΜΜΕ του Πάντειου Πανεπιστημίου για τις ανάγκες ίδρυσης ενός Ινστιτούτου Επικοινωνίας της Κύπρου, που έγινε το 1996. Αναφορά στα έργα αυτά γίνονται καθ' όλη την

³⁶ Βλ. Andreas Neocleous & Co., *Introduction to Cyprus Law*, Yorkhill Law Publishing, Νέα Υόρκη, 2000 (954), σ.11-13

³⁷ Ο. π.

έκταση της παρούσας μελέτης, με τη μορφή υποσημειώσεων, αλλά και συνολικά στο τμήμα της βιβλιογραφίας στο τέλος της εργασίας.

Ο ερευνητής κατέφυγε, κυρίως, στο πρωτογενές υλικό που βρίσκεται διασκορπισμένο σε αρχεία δημόσιων, κατά το πλείστον, υπηρεσιών. Στο Δημόσιο Αρχείο της Κυπριακής Δημοκρατίας³⁸ μελετήθηκαν οι νόμοι περί τύπου, που ίσχυαν κατά τη διάρκεια της οθωμανικής και βρετανικής διοίκησης του νησιού, αντίστοιχα, και οι επίτομοι κώδικες, στη γαλλική, που ίσχυαν για θέματα διοικητικού δικαίου στην Κύπρο από τον 16ον αιώνα μέχρι την άφιξη των βρετανών. Στο αρχείο της Νομικής Υπηρεσίας της Δημοκρατίας μελετήθηκαν επιστημονικά συγγράμματα και συναφή εγχειρίδια, όπου γίνεται παραπομπή στο τέλος της βιβλιογραφίας. Ιδιώτες, όπως οι Ανδρέας Σοφοκλέους, Παναγιώτης Παπαδημητρίου και Ανδρέας Κυριάκου, συγκαταλέγονται ανάμεσα στους κύπριους μελετητές, που έχουν στην κατοχή τους εντυπωσιακό σε ποσότητα ή ενδιαφέρον υλικό για επιμέρους θεματικές και το οποίο αφορά και τη διαχρονική εξέλιξη της νομοθεσίας περί τύπου και γενικά τα κυπριακά ΜΜΕ από την εμφάνισή τους. Αναφορά στο υλικό που κατέχουν γίνεται με παραπομπές εκεί που αρμόζει.

Για την μελέτη υλικού από την περίοδο εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας μέχρι τη σύγχρονη εποχή, μελέτησα σχετικό υλικό στα αρχεία της Βουλής των Αντιπροσώπων της Δημοκρατίας, του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών³⁹ και του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου και έκανα χρήση της προσωπικής μαρτυρίας προσώπων, που φαίνεται να ήσαν παρόντα σε γεγονότα σχετικά με τις εξελίξεις γύρω από το νομοθετικό πλαίσιο των ΜΜΕ. Γενικά συλλέχθηκε υλικό πέραν των 2.000 σελίδων σε μορφή σημειωμάτων, πρακτικών (συνοπτικά και verbatim) συσκέψεων, επιστολών και γνωμοδοτήσεων που αφορούσαν στις εξελίξεις τις σχετικές με την διαμόρφωση του κυπριακού δικαίου των ΜΜΕ. Στα συγκεκριμένα κεφάλαια θα παρατεθεί για κάθε έγγραφο είτε η ταυτότητα του συγγραφέα του είτε η προέλευση του.

³⁸ Περισσότερα για το Δημόσιο Αρχείο της Κυπριακής Δημοκρατίας βλ. στα συγγράμματα: *The Establishment of the Public Record Office in Cyprus*, Nicosia, 1979, και Ε. Λαζάρου, *Η Δημόσια Υπηρεσία* ο.π. καθώς και στο ν. 208/1991 που προβοεί για την ίδρυση και τη λειτουργία Κρατικού Αρχείου και για σχετικά με αυτό θέματα

³⁹ Το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών είναι υπεύθυνο για την προβολή των δραστηριοτήτων της κυβέρνησης. Για περισσότερα σχετικά με τη διάρθρωση και τον οργανισμό του βλ. Ε. Λαζάρου, *Η Δημόσια Υπηρεσία*, ο.π. .

Το υλικό, το οποίο μελετήθηκε για την προσπάθεια εναρμόνισης της κυπριακής νομοθεσίας για τα ΜΜΕ με αντίστοιχες πτυχές του κοινοτικού κεκτημένου της Ευρωπαϊκής Ένωσης, βρίσκεται στα αρχεία τριών υπουργείων, ήτοι των Εξωτερικών, Συγκοινωνιών και Έργων, και Δικαιοσύνης και Δημόσιας Τάξης. Συναφές υλικό για το επαγγελματικό καθεστώς των εκπροσώπων των ΜΜΕ, προήλθε από το αρχείο της Ένωσης Συντακτών Κύπρου – του συνδικαλιστικού εκπρόσωπου, σημαντικής μερίδας, των κυπρίων δημοσιογράφων.

Η παράθεση νομολογιακού υλικού από το Ανώτατο Δικαστήριο επιχειρεί να τεκμηριώσει κάποιες από τις παρατηρήσεις μου σε αρκετά από τα σχετικά κεφάλαια. Για την συλλογή του νομολογιακού υλικού, απευθύνθηκα τόσο προς την, μοναδική, ιδιωτική τράπεζα δεδομένων με αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου – τουλάχιστον μέχρι την περίοδο που διήρκεσε η έρευνα, όσο και σε κύπριους νομομαθείς, οι οποίοι υπήρξαν πολύτιμοι αρωγοί στην επιλογή των πλέον κατάλληλων με το θέμα κειμένων, όπως ο πρόεδρος του Ανωτάτου Δικαστηρίου της Κύπρου, Γεώργιος Πικής. Τυχόν κενά λόγω απουσίας κειμένων και αξιολογήσεις σχετικών κειμένων συμπληρώθηκαν με συνεντεύξεις προσώπων της νομικής, δημοσιογραφικής και πολιτικής ζωής του τόπου, ορισμένοι εκ των οποίων υπήρξαν αυτόπτες μάρτυρες περιστατικών σχετικών με το αντικείμενο της επιμέρους θεματικής, όπως ο πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών Κύπρου Ανδρέας Κανάουρος, ο πρώην τμηματάρχης του ΡΙΚ Ανδρέας Κυριάκου και πολλοί άλλοι.

Σε ότι αφορά το πολιτειακό δίκαιο και τις εξελίξεις γύρω από τα θέματα κυπριακού δικαίου του τύπου κατέφυγα στο έργο του Κρίτωνα Τορναρίτη και τις μελέτες επί συγκεκριμένων πτυχών του δικαίου του τύπου του Λουκή Λουκαΐδη. Έλαβα, επίσης, υπόψη τις εργασίες διαφόρων μελετητών του κυπριακού δικαίου, όπως αυτή των Φ. Φραντσεσκάκη, Δ. Ευρυγένη και Σ. Συμεωνίδη του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης, και της πολύ πρόσφατης ογκώδους έκδοσης στην αγγλική του Ανδρέα Νεοκλέους και των συνεργατών

του για μια εισαγωγή στο κυπριακό δίκαιο, καθώς και άλλων επιστημόνων και μελετητών που ασχολήθηκαν, περιπτώσιολογικά, με το κυπριακό δίκαιο⁴⁰.

Οι υπόλοιπες προσεγγίσεις ανά θέμα έγιναν με γνώμονα τις θέσεις που εκφράζουν συγγραφείς βιβλίων για το δίκαιο των ΜΜΕ, όπως οι Δαγτόγλου, Καράκωστας, Κική, Κονταξής, Robertson, Holsinger, Barendt και άλλοι, στους οποίους παραπέμπω είτε στο τέλος της εργασίας είτε στις σχετικές υποσημειώσεις. Οι πολυάριθμες παραπομπές σε πηγές και βιβλιογραφία στοχεύουν στην διευκόλυνση των ενδιαφερομένων να διαμορφώσουν δική τους γνώμη. Θεωρώ αυτονόητο ότι η παραπομπή σε ένα βιβλίο δεν σημαίνει και αποδοχή της γνώμης του συγγραφέα του. Θέλω επίσης να καταστήσω σαφές ότι, όπου εκφράζω μια κρίση, συχνά την μετριάζω σε μια προσπάθεια να επιδείξω την απέχθειά μου σε απολυτοποιήσεις.

⁴⁰ Για συγκεκριμένες αναφορές στα έργα αυτά βλ. επόμενα κεφάλαια όπου γίνεται σχετική αναφορά.

Α. Ο ΚΥΠΡΙΑΚΟΣ ΤΥΠΟΣ: ΜΙΑ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΜΕ ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ

Ι. Συνοπτική παρουσίαση της ιστορίας του τύπου της Κύπρου

Παραμονές της άφιξης του πρώτου τυπογράφου και, συγχρόνως, εκδότη της πρώτης τοπικής εφημερίδας στην Κύπρο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁴¹, το πνευματικό τοπίο στο νησί χαρακτηριζόταν από σκοταδισμό, παρά την πρόοδο, που σημειώθηκε στο εκπαιδευτικό σύστημα του ελληνόφωνου πληθυσμού την τελευταία 25ετία της οθωμανικής παρουσίας⁴². Αυτό το φαινόμενο οφειλόταν, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, σε δομικές αδυναμίες, οι οποίες προέρχονταν από τον αγροτικό, κυρίως, χαρακτήρα της τότε οικονομίας της Κύπρου. Το χαμηλό επίπεδο στους τομείς που άπτονταν της οικονομικής επιβίωσης του αυτόχθονος πληθυσμού της Κύπρου δεν βελτιώθηκε ουσιαδώς παρά τις απόπειρες της Υψηλής Πύλης για διοικητικές μεταρρυθμίσεις καθ' όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα⁴³.

Οι αναμορφωτικές προσπάθειες των σουλτάνων Μαχμούτ Β' και Αβδούλ Μετζίτ Α' «δεν ήταν ικανές να επιφέρουν αποφασιστικές αλλαγές, αφού μάλιστα στην πράξη προσέκρουαν συνήθως στη νωχέλεια ή την αντίδραση της διοικητικής μηχανής»⁴⁴. Η σύμπτωση της ανάληψης της διοίκησης του νησιού από τους βρετανούς με την εμφάνιση γηγενούς δημοσιογραφίας – τον Ιούλιο του 1878 έφτασαν τα αγγλικά στρατεύματα κατοχής και τον Αύγουστο του ίδιου έτους κυκλοφόρησε η πρώτη εφημερίδα – δεν επέφερε άμεσα αποτελέσματα, ούτε και θα αναμενόταν εξάλλου, που θα επέτρεπαν ενισχυμένο ρόλο ή καθοριστική επιρροή στο τύπο της εποχής⁴⁵. Οι οθωμανικές μεταρρυθμίσεις,

⁴¹ Ανδρέας Σοφοκλέους, *Οι πρώτες Κυπριακές Εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*, Intercollege, Λευκωσία, 1994, του ίδιου, *Συμβολή στην Ιστορία του Κυπριακού Τύπου* τ.1, 1878- 1890, Εκδοτικός Οίκος Νικοκλής, Λευκωσία, 1995, «Οι Κυπριακές Εφημερίδες στο τέλος του ΙΘ αιώνα», *Η Ζωή την Κύπρο του ΙΗ και ΙΘ Αιώνα*, Δήμος Λευκωσίας, 1984 και Θεόδουλος Κωνσταντινίδης, «Ιστορία του πρώτου εν Κύπρω συσταθέντος τυπογραφείου και της πρώτης εκδόσεως εφημερίδος», *Νέον Κίτιον*, 3 - 15.10.1879, σ.3

⁴² Βλ. Λοΐζος Φιλίππου, *Τα ελληνικά γράμματα εν Κύπρω κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας, 1571-1878* τ. Α', Λευκωσία, 1930, (311) σε αντιδιαστολή με Παύλο Ν. Τζεργιά, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ. 1, Libro, Αθήνα 2001, (706) σ.70 επ.

⁴³ Sir George Hill, *A History of Cyprus* τ.4, Κέμπριτζ, 1952 (640) και Νάσα Παταπίου, *Το πρόβλημα της Επτανήσου Πολιτείας στην Κύπρο 1800-1807 και ο πρόξενος Παναγής Αγγελάτος*, Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακής Ιστορίας – XXXIII, Λευκωσία 2000, (410)

⁴⁴ Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, ο.π..

⁴⁵ Α. Λυμپουρίδης, *Μελέτες για την Αγγλοκρατία στην Κύπρο*, Λευκωσία, 1985

όμως, που είχαν προηγηθεί της άφιξης των βρετανών, ευνόησαν την άνοδο της ελληνόφωνης αστικής τάξης, η οποία ανέθρεψε τους μετέπειτα ηγέτες του εθνικού κινήματος της νήσου κατά της βρετανικής αποικιοκρατίας.

Από την άλλη, το διεθνές σκηνικό σε ότι αφορά τα χαρακτηριστικά του τότε τύπου – ειδικά του ελλαδικού από όπου κύπριοι δημοσιογράφοι θα αντλούσαν ύφος, μεθοδολογία και πρακτικές⁴⁶, δεν ενθάρρυνε την δημιουργία μιας σχολής δημοσιογραφίας, που θα στόχευε στην ακριβοδίκαιη και χωρίς προκαταλήψεις κάλυψη των γεγονότων της εποχής, απαλλαγμένα από συναισθηματικές φορτίσεις και υποκειμενισμό. Δεν ήταν εξάλλου στις προτεραιότητες της εποχής, με τις αρνητικές κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν, μια τέτοια προοπτική, γι αυτό και η πορεία του κυπριακού τύπου, τις πρώτες δεκαετίες από την εμφάνισή του, μπορεί να χαρακτηριστεί ως αναμενόμενα προβληματική, αφού η πλειοψηφία του πληθυσμού δεν γνώριζε ανάγνωση και γραφή ενώ η βιολογική επιβίωσή του αποτελούσε την άμεση προτεραιότητα⁴⁷.

Η κυκλοφορία της πρώτης τοπικής εφημερίδας, με την δίγλωσση ονομασία «Κύπρος - Cyprus» και ύλη αντίστοιχα του Θεόδουλου Κωνσταντινίδη ήταν σύντομης διάρκειας. Η εφημερίδα κυκλοφόρησε την 29.8.1878 σε 1.000 φύλλα⁴⁸. Η αποικιακή διοίκηση υποχρέωσε τον εκδότη της να περιλάβει ευρύ σε έκταση τμήμα στην αγγλική γλώσσα, μια δυσμενή εξέλιξη, που διόγκωσε τα οικονομικά βάρη του Κωνσταντινίδη, οδηγώντας τελικά τον εκδότη σε χρεοκοπία και το έντυπο στην ιδιοκτησία βρετανών ιδιωτών⁴⁹. Τα τυπογραφεία και τα έντυπα αρχίζουν να πληθαίνουν παρά τις προαναφερόμενες αδυναμίες της τότε κυπριακής πραγματικότητας, συνδράμοντας δυναμικά στους οραματισμούς των πρώτων εκδοτών. Την επέκταση της εκδοτικής δραστηριότητας των

⁴⁶ Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Cyprus Research Centre, Λευκωσία, 1996 (198) και G.L. Arsh, *Cyprus at the end of the 18th century in unpublished reports of the Russian consul*, Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών, Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, τ.Τ': Νεώτερον Τμήμα, Λευκωσία 1987

⁴⁷ Θ. Κωνσταντινίδης, «Ουδέ τουρκικά», *Νέον Κίτιον*, 29. 3 – 10. 4. 1880, Αριστοτέλης Παλαιολόγος, «Τοις φίλοις συνδρομηταίς», *Αλήθεια*, 12-14.12.1880, Ανδρέα Σοφοκλέους, *Συμβολή των πρώτων Κυπριακών Εφημερίδων*, ο. π. και Ανδρέα Παυλίδη (επιμέλεια), *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια* τ.11, Λευκωσία, 1978, σ. 36

⁴⁸ Ανδρέα Κλ. Σοφοκλέους, *Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού τύπου*, τ. 1, 1878 – 1890, Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 1995, (340) σ. 25-56

⁴⁹ Ο. π.

ελληνοκυπρίων ανταγωνίστηκε η λειτουργία του Κυβερνητικού Τυπογραφείου, του οποίου τα θεμέλια έθεσε η βρετανική διοίκηση τον Οκτώβριο του 1878.

Από την πλευρά της, η τουρκοκυπριακή κοινότητα δεν ανταποκρίθηκε με την ίδια συναγωνιστικότητα στις πρωτοβουλίες της ελληνόφωνης δημοσιογραφίας στο νησί, με αποτέλεσμα ορισμένοι συγγραφείς να υποστηρίζουν ότι αυτό οφειλόταν στην χειρότερη κατάσταση στην οποία τελούσε η τουρκική παιδεία στο νησί. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι πρώτος εκδότης τουρκόφωνης εφημερίδας στην Κύπρο φέρεται ο αρμενικής καταγωγής και μη κυπριακής προέλευσης Αλεξάν Σαραφιάν, ο οποίος τελούσε υπό δίωξη για αντικαθεστωτική δράση⁵⁰.

Σταθμός στην τουρκική δημοσιογραφία της νήσου πρέπει να θεωρηθεί η έκδοση της «Ζαμάν» την 25.12.1891 με συντακτικό επιτελείο, αποτελούμενο από τουρκοκύπριους διανοούμενους, που σκόπευαν να αντιπαραταχθούν στις επιδιώξεις της τότε ελληνοκυπριακής ελίτ για προώθηση της ιδέας της ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα. Η όλη πορεία της τουρκοκυπριακής δημοσιογραφίας αποτελεί, μέχρι τις μέρες μας, μια επανάληψη αυτής της πρακτικής με τις αναμενόμενες μεταβολές, που επήλθαν λόγω των κοινωνικών και τεχνολογικών εξελίξεων, που ακολούθησαν καθ' όλη την διάρκεια του 20^{ου} αιώνα, και όταν, φυσικά, δεν χειραγωγείται από αντιτιθέμενα συμφέροντα μεταξύ των ιδίων των τουρκοκυπρίων ή τις επιδιώξεις του παράνομου καθεστώτος στις κατεχόμενες περιοχές της νήσου⁵¹.

Ο τρόπος παραχώρησης της διοίκησης της νήσου στους βρετανούς, με την παράλληλη κατακράτηση της υψηλής κυριότητας από την Υψηλή Πύλη – ένα νομικό κατασκευάσμα, το οποίο ο Τζερμιός προσομοιάζει με προϊόν του ιδιωτικού δικαίου⁵² – προκάλεσε σύγχυση στη συνείδηση τόσο των νέων κυβερνητών όσο και των ηγετών των διοικούμενων πληθυσμιακών ομάδων. Οι βρετανοί άρχισαν να οικοδομούν μια ευρωπαϊκών προδιαγραφών κτήση, που μέχρι τη Συνθήκη της Λοζάννης της 14.7.1923 λειτουργούσε, από νομικής

⁵⁰ Πρακτικά House of Commons, Τόμος CCL 23.2.880, Cyprus-Turkish Newspapers, σελ. 1.300, και Ahmet An, "Turkish Cypriot Bibliography 1878-1963" *Δελτίο Βιβλιογραφικής Εταιρείας Κύπρου* III, 1991

⁵¹ Βλ. επίσης ενδιαφέρουσα ανθρώπινη προσέγγιση του Αχ. Λυμπουρίδη, «Η πολιτική των τουρκοκυπρίων κατά τα χρόνια της αγγλοκρατίας», *Ο Φιλελεύθερος*, 7 - 8.5.1997, σε δύο μέρη

⁵² Π.αύλος Ν. Τζερμιός, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, ο.π., σ. 71 επ.

πλευράς, με βάση ένα συνδυασμό από οθωμανικό δίκαιο, μεταβυζαντινά κεκτημένα και τοπικά έθιμα.

Η ελληνόφωνη ηγεσία της Κύπρου αποφάσισε να αντιμετωπίσει την παράδοση του νησιού στους άγγλους σαν ένα βήμα προς την πραγμάτωση των εθνικών διεκδικήσεων, όταν άρχισαν να απειλούνται κεκτημένα δικαιώματά της από τον εκσυγχρονισμό του διοικητικού μηχανισμού, την καταπολέμηση της δωροδοκίας, την προαγωγή του πιστωτικού συστήματος σε βάρος των συμφερόντων των ελληνοκυπρίων τοκογλύφων και άλλα. Οι χειρισμοί των βρετανών, οι οποίοι διοίκησαν το νησί «με πυξίδα» τα συμφέροντα της υπεριαλιωτικής μητρόπολης, απείλησαν με παραγκωνισμό την ισχυρή, μέχρι τότε, ορθόδοξη χριστιανική εκκλησία και με την καθυπόταξή της στον παραδοσιακό θρησκευτικό ρόλο της. Αυτό επήλθε με την αφαίρεση των αντιπροσωπευτικών προνομίων του προκαθήμενου της εκκλησίας, τα οποία απολάμβανε επί οθωμανικής κατοχής και τα οποία προσέδιδαν μεγάλη οικονομική και πολιτική εξουσία.

Από την δική τους πλευρά, οι τουρκοκύπριοι ηγέτες ανησυχούσαν, παρ' όλες τις διαβεβαιώσεις της ίδιας της Υψηλής Πύλης, ότι οι εξελίξεις, που συνόδεψαν την ανάληψη της διοίκησης της νήσου από τους βρετανούς, κινούνταν με σταθερούς ρυθμούς προς την υλοποίηση των επιδιώξεων των ελληνοκυπρίων για ένωση με την Ελλάδα. Παράλληλα, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες που επικρατούσαν στο νησί, λόγω της μακρόχρονης και συνεχόμενης διέλευσης κατακτητών, που απομυζούσαν το φυσικό πλούτο, είχαν δημιουργήσει ένα οικονομικά εξασθενωμένο καθεστώς, πλήρως διαβρωμένο από τη διαφθορά, που καλλιέργησε το οθωμανικό σύστημα διοίκησης, έτσι ώστε οι προσπάθειες για επιβολή ενός αποικιοκρατικού τύπου συστήματος αυτοκυβέρνησης, με την συμβολή της γηγενούς ηγεσίας, να μην καρποφορήσουν, με απώτερη συνέπεια την δυσλειτουργία του επιβληθέντος πολιτειακού μοντέλου.

Από τα πρώτα χρόνια της βρετανικής διοίκησης, η ηγεσία της ελληνικής κυπριακής κοινότητας, που επάνδρωσε τα αποικιακά όργανα διοίκησης αποτελούνταν από τοπικούς φεουδάρχες και επαγγελματίες τοκογλύφους,

περιλαμβανομένων και εκπροσώπων του κλήρου. Αν προσθέσουμε και τη σταδιακή αφύπνιση των ανερχόμενων κοινωνικών τάξεων, ειδικά με την εκβιομηχάνιση της Κύπρου και την καλλιέργεια του εθνικισμού στις δύο μεγαλύτερες ποσοτικά κοινότητες, καθίσταται αντιληπτό το έργο που θα μπορούσε να επιτελέσει ο τύπος σε αυτή την φάση της κυπριακής ιστορίας. Ειδικά, όταν οι ιδιοκτήτες-εκδότες των πρώτων εντύπων ήταν, όπως γίνεται παντού στα πρώτα στάδια, συγχρόνως συντάκτες, διορθωτές, σελιδωτές, εκτυπωτές, διανομείς, πωλητές και διευθυντές διαχείρισης των εντύπων τους.

Οι εργαζόμενοι αυτοί θα έπρεπε, συγχρόνως, να επιβιώσουν των οικονομικών αντιξοοτήτων, που συναντούσαν, για να μπορέσουν να διαθέσουν χρόνο, ώστε να αντιληφθούν τον πολιτικοκοινωνικό περίγυρό τους, να αντιμετωπίσουν ένα εχθρικό καθεστώς, που τους έβλεπε με καχυποψία και, τέλος, να θέσουν τις βάσεις για μια υγιή κριτική του συστήματος μέσα στο οποίο αποτελούσαν και δομικό στοιχείο, αναζητώντας πάντοτε την όσο, ήταν δυνατό, πιο ακριβοδικαιη παράθεση των γεγονότων. Η μεγάλη πλειοψηφία των ελληνόφωνων δημοσιογράφων, κατά την περίοδο της πρώτης δεκαετίας από την εμφάνιση του κυπριακού τύπου, ήσαν δάσκαλοι ή δικηγόροι στο επάγγελμα, ενώ αρκετοί από αυτούς, στη συνέχεια, πολιτεύθηκαν και εξασφάλισαν θέσεις σε όργανα της αποικιακής διοίκησης.

Η επόμενη φάση της κυπριακής δημοσιογραφίας έχει πιο δυναμικό χαρακτήρα, αντανακλώντας βέβαια και τις εξελίξεις, που παρατηρούνται στο πολιτικοκοινωνικό τοπίο, όπου κυριαρχεί το ενωτικό ζήτημα και ακολουθούν το φλέγον θέμα του φόρου υποτέλειας, η πολυσυζητημένη για την προκλητικότητά της υποψηφιότητα του βρετανού Young, το αρχιεπισκοπικό και άλλα, χωρίς όμως να καταλήξει σε ευοίωνες για τον τόπο προοπτικές⁵³. Κυριότεροι εκπρόσωποι της επόμενης γενιάς δημοσιογραφίας στο νησί είναι ο Γεώργιος Φραγκούδης, εκ των ιδρυτών του Παντείου Πανεπιστημίου, ο εξ Ελλάδος προερχόμενος Νικόλαος Καταλάνος, και οι Περικλής Μιχαηλίδης και

⁵³ Βλ. Sir George Hill, *A. History Cyprus*, τ. 4, ο. π. και Μ. Χριστοδούλου, *Η πορεία των ελληνοτουρκικών σχέσεων και η Κύπρος*, τ. I-II, 1995 καθώς και πλήθος άλλων συγγραφέων των οποίων έργα εμφανίζονται στις βιβλιογραφίες των δύο προαναφερθέντων συγγραφέων.

Δημοσθένης Σταυρινίδης⁵⁴. Διάγουμε την περίοδο αυτή την πορεία προς την οριστική εδραίωση της βρετανικής επικυριαρχίας στο νησί, αφού οι βρετανοί αναλαμβάνουν και την υψηλή κυριότητά του, εκμεταλλευόμενοι τη στάση που τήρησε η οθωμανική αυτοκρατορία στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο⁵⁵. Η βρετανική επικράτηση επιβεβαιώθηκε την 10.3.1925, με την ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του στέμματος και την ελληνοκυπριακή ηγεσία να δηλώνει ότι «διακαής και αναλλοίωτος του ελληνικού λαού της νήσου πόθος ήτο, είναι και θα είναι πάντοτε η μετά της μητέρος Ελλάδος ένωσης αυτού»⁵⁶.

Η κυπριακή δημοσιογραφία ανέλαβε την υποστήριξη της πολιτικής της ένωσης. Ήδη τα χρόνια 1914 - 1915 κυκλοφορούσε φύλλο με τον υπότιτλο «Ζήτω η Ένωσης!». Παράλληλα, η παραγκωνισμένη εκκλησία επέλεξε να αντιδράσει, συμπαρασύροντας εκείνες τις τάξεις του λαού, που είχαν την πολυτέλεια να ονειρεύονται τον αλυτρωτισμό – νέο-αστοί αλλά και εύποροι επαρχιώτες, έμποροι και αρκετοί εξ Ελλάδος προερχόμενοι διανοούμενοι, στις τάξεις των οποίων είχαν γαλουχηθεί οι πλείστοι των εκπροσώπων του ελληνικού κυπριακού τύπου⁵⁷. Επιπλέον, η αστική διανόηση, αλλά και σύσσωμη η κοινωνική αυτή τάξη, αποτελούμενη από έμπορους, κτηματίες και τους θεμελιωτές του σύγχρονου χρηματοπιστωτικού συστήματος, η οποία κρατούσε επαφή με την εθνική μητρόπολη και φορτιζόταν όλο και πιο πολύ με τις ιμπεριαλιστικές δοξασίες της περιόδου που μάζιζαν την Ευρώπη, επιβίβαστηκε στο άρμα της Εθναρχίας.

Ήδη η κρητική επανάσταση και μετά ο πόλεμος του 1897, που είχαν προσελκύσει κύπριους εθελοντές, αλλά και οι πάσης φύσεως αρωγές από το νεογέννητο ελληνικό κράτος προς τους ελληνόφωνους κύπριους, μεταλαμπάδευσαν σε πλήθη λαού το αίσθημα συνταύτισής τους με φορείς εθνικών οραμάτων⁵⁸. Οι κοινωνικό-οικονομικές διεκδικήσεις, υποστηρίζει και ο Τζερμιάς, επισκιαστήκαν «πολύ χρόνο από τη μάχη για την Ένωση» και το

⁵⁴ Ανδρέα Κλ. Σοφοκλέους, *Συμβολή στην ιστορία του κυπριακού τύπου, τ. Β 1890-1900*, Εκδοτικός οίκος Νικοκλής, Λευκωσία 1998, σ. 11-23

⁵⁵ Βλ. άρθρα 16 και 20 της Συνθήκης της Λοζάννης. Είχε βέβαια προηγηθεί η Συνθήκη των Σεβρών της 10.8.1920 με το άρθρο 117 να αναφέρεται ειδικά στην Κύπρο.

⁵⁶ Κυπριακή εφημερίδα (μη κυκλοφορούσα πλέον) *Ελευθερία*, 2.5.1925

⁵⁷ R. Katsiaounis, ο. π., σ. 21-28

⁵⁸ R. Katsiaounis, ο. π., σ. 209 επ..

φόβο των μετριοπαθών ρεφορμιστών, που επιθυμούσαν κοινωνικές μεταρρυθμίσεις μέσα στα πλαίσια του καθεστώτος, να μη θεωρηθούν συνεργάτες της αποικιοκρατίας. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί επίσης ότι η παιδεία στην Κύπρο βρισκόταν στα χέρια των θρησκευτικών αρχών στο νησί και με την έλευση των Βρετανών το εκπαιδευτικό σύστημα απέκτησε τέτοιο βαθμό αυτονομίας, ώστε ελληνοκύπριοι και τουρκοκύπριοι να διδάσκονται τις ιστορικές καταβολές τους μέσα από εθνικιστικά πρίσματα, ενώ άγνοια κυριαρχούσε για το πολιτιστικό υπόβαθρο του ενός για τον άλλο καθώς και για αυτού των κατακτητών⁵⁹. Ο εκάστοτε έλληνας πρόξενος στο νησί αντιμετωπιζόταν από την πλειοψηφία του ελληνόφωνου πληθυσμού ως ο φυσικός διοικητής του⁶⁰.

Εκπρόσωποι του τύπου προσηλώθηκαν τόσο δυναμικά στην υπεράσπιση του ενωτικού θέματος, που, με τη σειρά του, το τελευταίο αναίρεσε την οποία αντικειμενική συμβολή τους στην περιγραφή των εξελίξεων⁶¹. Το μητροπολιτικό «εθνικό κέντρο» στην Αθήνα έδινε το δικό του στίγμα στην κυπριακή πραγματικότητα, λόγω των παλινδρομήσεων που παρουσίαζε η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα μέχρι την περίοδο της υπογραφής της Συνθήκης της Λοζάννης. Κύπριοι δημοσιογράφοι, που ακολουθούσαν τον Ελευθέριο Βενιζέλο, έγραφαν, μετά την υπογραφή της Συνθήκης των Σεβρών, ότι «η ένωση της Κύπρου θα γίνει και θα γίνει συντόμως»⁶².

Αυτό που αγνοήθηκε ήταν τα ιδιαίτερα συμφέροντα των βρετανών και η αντίληψη των ιδίων για το ρόλο τους στην ευρύτερη περιοχή. Επίσης αγνοήθηκε το γεγονός ότι ο πληθυσμός του νησιού αποτελούνταν από δύο, τουλάχιστον, εθνικά συστατικά με πλούσια για αντιπαλότητες συστατικά μεταξύ τους, στοιχείο που αντλήθηκαν αρκετά νωρίς οι αποικιοκράτες, ώστε να το καλλιεργήσουν σύμφωνα με την αρχή *divide et impera* με αποτέλεσμα τη

⁵⁹ R. Katsiaounis, ο. π., σ. 49 επ..

⁶⁰ Για το ρόλο ορισμένων προξένων βλ. G.S. Georgallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs: The causes of the 1931 crisis*, Cyprus Research Centre, Nicosia, 1985 (746), 491-541

⁶¹ Α. Σοφοκλέους, *Οι Πρώτες Κυπριακές Εφημερίδες*, ο. π., R. Katsiaounis, ο. π., σ.215 επ., και Αρ. Κουδουνάρης, *Βιογραφικόν Λεξικόν Κυπρίων 1800-1920*, Λευκωσία 1989

⁶² Μ. Χριστοδούλου, *Η πορεία των Ελληνοτουρκικών*, ο. π. σ. 391 και R. Katsiaounis, ο. π., σ.228 επ.,

σημερινή, διαχωριστικών τάσεων, κατάσταση του κυπριακού ζητήματος⁶³. Ο ρόλος, που εξακολουθούσε να διαδραματίζει η παρακμάζουσα οθωμανική αυτοκρατορία για την διατήρηση του ισοζυγίου δυνάμεων της εποχής στην περιοχή, δεν επέτρεψε στους βρετανούς να εγκαταλείψουν την τουρκόφωνη μειονότητα του νησιού στην τύχη της και, ενδεχομένως, στην απορρόφησή της από μια συνεχώς διογκούμενη αριθμητικά, ελληνόφωνη κοινότητα της αποικίας.

Η έναρξη της εκβιομηχάνισης στα τέλη του 19^{ου} αιώνα στην Κύπρο συνέβαλε, επίσης, ώστε να δημιουργηθεί ακόμα μια απειλή για τα βρετανικά συμφέροντα, αυτή του κομμουνισμού⁶⁴. Τον καιρό του μεσοπολέμου φθάνει στην Κύπρο το μήνυμα της επανάστασης κατά των Τσάρων, που οι συνέπειές της διαδραμάτισαν καθοριστικό ρόλο στη γέννηση του αριστερού κινήματος στην Κύπρο, αλλά και στη δημιουργία ριζοσπαστικού τύπου. Ήδη μεγάλη μερίδα του κοινωνικά καταπιεσμένου και οικονομικά δυσπραγούντος ελληνόφωνου πληθυσμού έστρεφε την προσοχή σε εκφραστές ριζοσπαστικών θέσεων, οι οποίοι είχαν στο στόχαστρο τους την αυτονομία μιας «εργατοχωρικής κυβέρνησης» στο νησί⁶⁵. Τα νεοεμφανισθέντα κοινωνικά ρεύματα χρειάστηκαν βήματα έκφρασης. Έτσι εμφανίστηκε η δεκαπενθήμερη εφημερίδα «Νέος Άνθρωπος», που κυκλοφόρησε κατά την περίοδο μεταξύ 1.1.1925 -27.9.1930 ως όργανο των τυπεργατών και χωρικών, που ανήκαν στην εμπροσθοφυλακή του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου.

Η πρώιμη αριστερά της Κύπρου και ο τύπος της διεκδίκησε καταργήσεις αγροτικών χρεών και την απαλλοτρίωση της φεουδαρχικής περιουσίας, προκαλώντας τις ανησυχίες τόσο του τοπικού κατεστημένου όσο και των βρετανών αποικιοκρατών. Είχαν ήδη εκλεγεί μετριοπαθείς πολιτικές προσωπικότητες λόγω της κόπωσης του πληθυσμού από τις άκαρπες υποσχέσεις του μητροπολιτικού «εθνικού κέντρου», που μετά την μικρασιατική καταστροφή είχε στρέψει, όπως ήταν φυσιολογικό, το ενδιαφέρον του στην απορρόφηση του μεγάλου αριθμού προσφύγων και την αντιμετώπιση της

⁶³ Sir David Hunt, "The British period 1878-1960", *Footprints in Cyprus*, 1982

⁶⁴ R. Katsiaounis, ο. π., σ.228-229 και Αχ. Λυμπουρίδη, *Η ιστορία της ...*, ο. π., σ. 14

⁶⁵ Πλ. Σέρβα, *Ευθύνες, τ.Ι-ΙΙΙ*, ο. π., Π. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, ο. π., σ. 94

παραπαίουσας οικονομίας της Ελλάδας⁶⁶. Τα γεγονότα της 21.10.1931, ίσως του πιο σημαντικού σταθμού της αντίδρασης κατά της αποικιοκρατίας, είχαν σοβαρό αντίκτυπο και στα του τύπου. Είχε προηγηθεί το εκπαιδευτικό πραξικόπημα του βρετανού Κυβερνήτη⁶⁷ και η επιβολή νέου ποινικού κώδικα με πλήρη παραγνώριση του καθ ύλην αρμόδιου Νομοθετικού Συμβουλίου. Η ανταπόκριση του συνόλου του τύπου και, κατ' επέκταση, των πολιτικών τάσεων και κοινωνικών τάξεων στις ανωτέρω εξελίξεις ήταν κοινή.

Το γεγονός ότι τα λαϊκά στρώματα παρασύρθηκαν στη δίνη των εθνικιστικών αντιδράσεων οφείλεται, κατά την επικρατούσα άποψη, στο γεγονός ότι αυτά δεν είχαν ακόμη αποκτήσει «συνείδηση ταξικών προσανατολισμών, ανίκανα να εμβαθύνουν και να ερμηνεύσουν την πολιτεία της επίσημης Ελλάδας», και ως εκ τούτου παρέμεναν «προσκειμένα στην ακραία εθνικιστική πολιτική, εκεί όπου διέβλεπαν και τη λύση των οικονομικών τους προβλημάτων».⁶⁸ Ενδεικτικό της πληθώρας ανελεύθερων μέτρων, που επιβλήθηκαν μετά τιςαραχές του Οκτωβρίου του 1931, ήταν η επιβολή προληπτικής λογοκρισίας, που υποχρέωνε τους δημοσιογράφους να υποβάλλουν τα άρθρα τους στον κυβερνητικό λογοκριτή πριν από την εκτύπωση των εντύπων. Αυτό το μέτρο δεν ήταν παρά μια πτυχή της 9ετούς πολιτικής που ακολουθήθηκε από τον αμέσως επόμενο κυβερνήτη, Sir Richmond Palmer, του οποίου το όνομα συνδέθηκε άμεσα με αυτή την περιοριστική των ελευθεριών περίοδο, την επονομαζόμενη «παλμεροκρατία».

Μέσα σε αυτό το ανελεύθερο κλίμα εμφανίστηκαν τολμηροί εκδότες, που με τα έντυπα τους συνέτειναν στην περαιτέρω ωρίμανση του κυπριακού τύπου.⁶⁹ Η «παλμεροκρατία» δεν απέτρεψε την έκδοση νέων εντύπων, με αποτέλεσμα το αριστερό κίνημα να αναπτύξει σημαντική δράση στον εκδοτικό τομέα με εφημερίδες όπως ο «Ανεξάρτητος» και ο «Δημοκράτης». Ο «Ανεξάρτητος», που εκδιδόταν αρχικά ως εβδομαδιαία και στη συνέχεια ως καθημερινή εφημερίδα, έκανε την εμφάνισή του ως το όργανο της αριστερής

⁶⁶ Αλέξη Κύπρου, *Όνειρα και Πραγματικότητες*, 1930

⁶⁷ Με νόμο της 5.12.1929, η βρετανική διοίκηση ανέλαβε το δικαίωμα διορισμού, μετάθεσης, προαγωγής και παύσης των δασκάλων. Αυτό το δικαίωμα ανήκε μέχρι τότε στα προνόμια της Εκκλησίας.

⁶⁸ Γιλ. Σέρβα, *Ευθύνες*, σ. π.

⁶⁹ Πρακτικά Βουλής των Ελλήνων, 18 Νοεμβρίου 1931, σ.9

παράταξης τα τέλη της δεκαετίας του 1930 και παραγκωνίστηκε όταν το ΑΚΕΛ - η μετεξέλιξη του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου λόγω της διώξης που υπέστη από τους βρετανούς - εξέδωσε τον «Δημοκράτη»⁷⁰. Ανάμεσα στα στελέχη των οργανωτικών πυρήνων του ΑΚΕΛ υπήρχε πάντα εκπρόσωπος μέσου μαζικής ενημέρωσης, ο οποίος χρησιμοποιούσε τα ΜΜΕ της παράταξης, για να διοχετεύσει στον πληθυσμό τις θέσεις του κόμματος, μια παράδοση που συνεχίζεται μέχρι τις μέρες μας⁷¹. Πλούσια δραστηριότητα ανέπτυξε και ο συντηρητικός τύπος, που ασχολήθηκε με τα του οίκου του, ώστε να εμφανιστούν εκείνη την περίοδο έντυπα, επαγγελματικών προδιαγραφών, και πρωτοποριακοί εκδότες, που άφησαν πίσω τους αξιόλογα, δημοσιογραφικά κληροδοτήματα, όπως για παράδειγμα τα «Ημερήσια Νέα». Η έκδοση αυτής της εφημερίδας στηρίχθηκε σε διεθνώς ανεγνωρισμένα οργανωτικά πρότυπα με έμφαση την επίκαιρη ειδησεογραφία και πυκνό δίκτυο ανταποκρίσεων τόσο στο εσωτερικό όσο και το εξωτερικό⁷².

Η έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου προκάλεσε, όπως και κατά την περίοδο του Α' Παγκόσμιου, έλλειψη χάρτου στην εξαρτώμενη αγορά του νησιού με περαιτέρω συνέπεια την ύφεση στην εκδοτική δραστηριότητα. Τα έντυπα κυκλοφορούσαν ολιγοσέλιδα, σε μικρότερο, πιο οικονομικό μέγεθος και το τυπογραφικό χαρτί χορηγούνταν με δελτία. Παρ' όλα αυτά, αρκετά έντυπα έκαναν την εμφάνισή τους προς το τέλος του πολέμου. Η έντονη πρωτοβουλία για έκδοση εντύπων, όπως ήταν φυσικό, έφθασε στα ύψη με τη λήξη του πολέμου. Ειδικά το 1945 εκδιδόνταν πάνω από δέκα εφημερίδες, σημαντικός αριθμός για την εποχή. Αυτή τη φορά ο τύπος ήταν ιδεολογικά πιο κατασταλαγμένος, ειδικά ο αριστερός, ο οποίος είχε αρχίσει να παίρνει τις ανατρεπτικές διαστάσεις, που απαιτούσαν οι συγκυρίες της εποχής.

Η δεκαετία του 1940 κύλησε με την αριστερά παράταξη στην πρωτοπορία των νέων εκδόσεων, αποτέλεσμα της ευκαιρίας που δόθηκε στην τότε κομμουνιστική ηγεσία για να ανασυνταχθεί, αναδιοργανωθεί και επιχειρήσει

⁷⁰ Ανδρέα Φάντη, *Από το Λαό... με το Λαό για το Λαό*, Λευκωσία 1997

⁷¹ *Ημερήσιος Τηλέγραφος*, 26.11.1933, σ. 16 και Α. Φάντη, *Από το Λαό ...*, ο. π.

⁷² Γεώργιου Σ. Γεωργαλλίδη, «Ο χαρακτήρας της Κυπριακής πολιτικής, οι διχόνομες των κυπρίων και η κρίση του 1931», *Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου 5, Η Διχόνοια Η Ελληνική Γλώσσα και η Κυπριακή Διάλεκτος*, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, Λευκωσία 1997

να επωφεληθεί των ευκαιριών που προσέφερε η νέα τάξη πραγμάτων της εποχής εκείνης⁷³. Οι πολιτικοποιημένες εφημερίδες και άλλα συναφή έντυπα δεν ήταν το αποκλειστικό εκδοτικό προϊόν της εποχής. Αντιθέτως, παρουσιάστηκε ένα μεγάλο φάσμα εκδοτικών προϊόντων, το οποίο περιελάμβανε από πολυτελείς εκδόσεις προβολής των τότε κοινωνικών δραστηριοτήτων μέχρι αθλητικά, ψυχαγωγικά και φιλολογικά έντυπα. Αυτές οι εκδοτικές απόπειρες υποδεικνύουν την ανάδυση και επικράτηση μιας σαφούς μεσοαστικών προδιαγραφών κοινωνικής τάξης, αφού η αναβάθμιση της εκβιομηχάνισης και το νέο ύψος διαβίωσης του ελληνόφωνου, κυρίως, γηγενούς πληθυσμού στην Κύπρο έστρεψε την προσοχή προς τον κομφορμισμό που εισήγαγε η οικονομική και εν γένει πολιτισμική προέλαση των ΗΠΑ στην μεταπολεμική Ευρώπη⁷⁴.

Η δεκαετία, που ακολούθησε, χαρακτηρίζεται από σημαντικά γεγονότα σε ό,τι αφορά την νεώτερη κυπριακή ιστορία, αφού αυτή είναι περίοδος, όπου οι έλληνες κύπριοι θα επιχειρήσουν, αρχικά, με διπλωματικά μέσα και θα καταλήξουν, τελικά, με αντάρτικο αγώνα, να εξασφαλίσουν μια «ανεπιθύμητη», όπως καθιερώθηκε να την αποκαλεί αριθμός κυπρίων συγγραφέων και πολιτικών, συμπεριλαμβανομένου και του Γλαύκου Κληρίδη, για τους ίδιους, ανεξαρτησία. Ταυτοχρόνως, η περίοδος αυτή θα χαρακτηρίζεται από έναν τύπο, ο οποίος πότε χειραγωγείται από ομάδες συμφερόντων και πότε απλά ακολουθεί τις εξελίξεις. Ο πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών Κύπρου, Ανδρέας Καννάουρος, διατείνεται μέχρι σήμερα ότι η δημοσιογραφία της τότε εποχής ήταν μεν ιδεολογικά στρατευμένη, αλλά χωρίς περιορισμούς από άνωθεν υποδείξεις. Σε αυτό συνέβαλε το γεγονός ότι τα έντυπα απολάμβαναν καθεστώς οικονομικής ανεξαρτησίας εξαιτίας των υψηλών ποσοστών πωλήσεων, που με τη σειρά τους προσέλκυαν διαφήμιση⁷⁵.

Η ραγδαία ανάπτυξη της τεχνολογίας στη βιομηχανία του τύπου και οι αλλαγές στον τρόπο δημοσιογραφικής γραφής, που είχαν επέλθει στα ΜΜΕ της βόρειου Αμερικής και της δυτικής Ευρώπης, επηρέασαν και την κυπριακή δημοσιογραφία κατά τη δεκαετία του 1950. Το πρόβλημα του στιλ γραφής που

⁷³ Ρολάνδος Κατσισάουνης, «Από τη Δισκοπτική στην ΕΟΚΑ», Πολίτης, 3.12.2000, σ.19

⁷⁴ Αχ. Λυμپουρίδη, *Η Ιστορία της Κυπριακής ...*, σελ. 27, ο. π.

εμφάνιζαν, μέχρι τότε, τα δημοσιογραφικά κείμενα «με σχετική αδιαφορία για το χώρο και χρόνο» – όπως το περιγράφει ο Ανδρέας Χριστοδουλίδης – επιλύθηκε με τους κανόνες γραφής, σύνταξης και δεοντολογίας, που επέβαλε διεθνώς το Associated Press⁷⁶. Παράλληλα, η εκβιομηχάνιση του τομέα της ειδησεογραφίας μετέτρεπε τα έντυπα σε επιχειρήσεις, που έλκυαν δυνατές οικονομικές μονάδες ή σύνολα κεφαλαίων, τα οποία αναζητούσαν να επενδύσουν το περίσσειμα εισοδημάτων τους από άλλες πηγές.

Η δεκαετία του 1950 ήταν καθοριστική για την πορεία του Κυπριακού Ζητήματος με ανάλογο αντίκτυπο σε όλες τις πτυχές της ζωής στο νησί, περιλαμβανομένου και του τύπου⁷⁷. Ήταν, επίσης, μια εποχή απωλειών για τους βρετανούς αποικιοκράτες. Η Ινδία είχε καταστεί ανεξάρτητη, το Σουέζ απωλέσθηκε και η Τουρκία θεωρούνταν «ο πιο στιβαρός σύμμαχος [των βρετανών] σε αυτή την περιοχή του κόσμου και καμιά λύση [του Κυπριακού] που τους προσβάλει δεν είναι αποδεκτή»⁷⁸. Η Εθναρχία, με το επιτελείο των συμβούλων που την πλαισίωνε, οδήγησε, λόγω διαφωνίας με το εθνικό κέντρο, τη διαδικασία επίλυσης του Κυπριακού σε ανταρτικό αγώνα, κατορθώνοντας να αφήσουν την αριστερά εκτός νυμφώνα.

Ο δημοσιογραφικός κόσμος ακολούθησε σύσσωμος, παρασυρόμενος από τις εξελίξεις και αγνοώντας τις κοινωνικές συνθήκες της εποχής που κάθε άλλο παρά δικαιολογούσαν την στρατιωτική αναμέτρηση ως την ιδανικότερη επιλογή⁷⁹. Η δράση της ΕΟΚΑ⁸⁰ καταγράφηκε βήμα προς βήμα από τον κυπριακό τύπο, ανεξάρτητα ποιας ιδεολογικής παράταξης τα συμφέροντα

⁷⁵ Συνέντευξη στο γράφοντα την 30.1.1998. Δείτε όμως και Ανδρέα Κυριάκου, «Προ-ζυριχικοί απόηχοι», *Ο Φιλελεύθερος*, σ. 21 για την αντιμετώπιση που τόχανε το διαφωνούν συντακτικό προσωπικό ορισμένων εφημερίδων.

⁷⁶ Mitchell V. Charnely-Blair Chamley, *Reporting*, 1982

⁷⁷ Κυπριακή εφημερίδα *Ελευθερία*, 22.5. 1949. Δείτε επίσης Kyriacos Markides, *The Rise and Fall of the Cyprus Republic*, 1977 για την αρκετά ενδιαφέρουσα κοινωνιολογική προσέγγιση του φαινομένου που οδήγησε στην εμφύλιο ανταρσία τους ελληνοκύπριους μετά την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας

⁷⁸ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960 Η συνταγματική πτυχή*, εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998, σ.68-69 και Eric Wolf, *Peasant Wars of the 20th Century*, 1969

⁷⁹ Αποδευκτικό υλικό για αυτή την άποψη προσφέρει ο K. Markides, *The Rise and Fall ...*, σ. π.

υπερασπιζόταν, διότι η μεγάλη μάζα των μελών της ήταν σε μεγάλο βαθμό έφηβοι, προερχόμενοι απ' όλο το ιδεολογικό φάσμα μιας συνεχώς ρέουσας, ταξικά, ελληνόφωνης κοινότητας.

Είναι σε αυτή την παραγμένη περίοδο που θα γεννηθούν δύο επιτυχημένα εκδοτικά εγχειρήματα. Το πρώτο είναι «Ο Φιλελεύθερος» του Νίκου Παττίχη, ο οποίος θα συσπειρώσει μια πλειάδα δημοσιογράφων με κοινό τους γνώρισμα τη μετριοπάθεια και τη διάθεση να μείνουν σε απόσταση από την κομματικοποίηση της εποχής. Το άλλο ήταν η επίσημη έπαλξη της αριστερής παράταξης, «Χαραυγή», η οποία αντικατέστησε στις 18.2.1956 το «Νέο Δημοκράτη». Ειδικά η «Χαραυγή» γνώρισε μέρες κυκλοφοριακής δόξας λόγω, κυρίως, της οργανωτικής δεινότητας του κόμματος και της πειθαρχίας που υπέδειξαν τα μέλη της παράταξης ώστε να υπάρξει περίοδος, που το έντυπο να πωλεί και 40.000 φύλλα, ενώ πλούσιο ήταν και το μερίδιο της από τη διαφημιστική πίττα, αφού το ΑΚΕΛ αντιπροσώπευε περίπου το ένα τρίτο του εκλογικού σώματος.

Ο ένοπλος αγώνας ώθησε το ΑΚΕΛ και τις ομογάλακτές του ομάδες στο περιθώριο λόγω των διώξεων, που υπέστησαν προληπτικά από τους αποικιοκράτες, και με συνέπεια την εξώθηση του αριστερού τύπου στην παρανομία. Τα τότε όργανα της Κεντρικής Επιτροπής του Κόμματος, «Νέος Δημοκράτης», «Θεωρητικός Δημοκράτης» και «Ινκίλαπσι», καθώς και οι αριστεριζουσες «Ανεξάρτητος» και «Εμπρός» έκλεισαν – η τελευταία σε διαφορετική ημερομηνία από τις υπόλοιπες – με το αποικιακό διάταγμα της 13.12.1955, το οποίο ανανεωνόταν κάθε χρόνο. Ως εκ τούτου, η συντακτική ομάδα της «Χαραυγής» καθοδηγούνταν από την ηγεσία της αριστεράς, η οποία βρισκόταν στην παρανομία⁸¹.

Ο τύπος της εποχής, περιλαμβανομένης και της κομμουνιστικής «Χαραυγής», παρακολουθούσε βήμα προς βήμα τις εξελίξεις με ορισμένους από τους έλληνες κύριους δημοσιογράφους να συμμετέχουν στη δράση της ΕΟΚΑ,

⁸⁰ Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών: Φέρεται να ιδρύθηκε από τον Στρατηγό Γεώργιο Γρίβα "Διγενή" κατόπιν συμφώνου γνώμης Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ'. Για περισσότερες λεπτομέρειες δείτε προτεινόμενη βιβλιογραφία σχετική με νεώτερη ιστορία της Κύπρου στο τέλος του βιβλίου.

ενώ το λεξιλόγιο, που χρησιμοποιούνταν, εξεταζόταν από τους νομικούς συμβούλους των εντύπων και τα κείμενα αυτολογοκρίνονταν, ώστε να αποφεύγεται η ισοπεδωτική επιβολή λογοκρισίας από τους αποικιοκράτες⁸². Σίγουρα δεν υιοθετούνταν η ορολογία των βρετανικών αρχών, των οποίων τα ελεγχόμενα ΜΜΕ κατονόμαζαν τους αγωνιστές ως τρομοκράτες, αλλά από την άλλη δεν ήταν δυνατόν να περιγραφούν τα γεγονότα με τέτοιο ύφος, που να εμπνέουν το λαό με αισθήματα δέους για τη δράση των μελών της ΕΟΚΑ.

Από την άλλη, υπήρξαν «δημοσιογράφοι», οι οποίοι χρησιμοποίησαν την επαγγελματική τους ιδιότητα για να εξυπηρετήσουν τις ανάγκες του αντάρτικου αγώνα, οδηγώντας σε ανάλογα συμπεράσματα για το πώς ερμήνευαν από δεοντολογικής σκοπιάς τον ρόλο τους. Για παράδειγμα, το πρόσωπο που άσκησε προεδρικά καθήκοντα στην ολιγοήμερη περίοδο από το πραξικόπημα κατά της νόμιμης κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας μέχρι την έναρξη της τουρκικής εισβολή του 1974, Νίκος Σαμψών, φέρεται ότι σκότωνε βρετανούς στρατιώτες κατά την διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα του 1955-59 και στη συνέχεια να καλύπτει δημοσιογραφικά το γεγονός, παρέχοντας με αυτόν τον τρόπο τη δικαιολογία για τη παρουσία του στο χώρο του περιστατικού⁸³.

Η αντιπαλότητα μεταξύ των ελληνόφωνων εφημερίδων δεν κατάφερε να εκλείψει ούτε κατά την διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα. Με άρθρα τους οι αριστεροί εξέφραζαν την έντονη αντίθεσή τους στην στρατιωτική επιλογή και πολλές φορές έφθαναν σε προκλητικούς χαρακτηρισμούς. Η ολομέλεια του ΑΚΕΛ επεσήμανε το Μάιο του 1957 ότι οι ενέργειες των ανταρτών «δεν εξυπηρετούσαν καθόλου την εθνική υπόθεση και την ενότητα του λαού με αποτέλεσμα να οπλίζεται ο μοναρχοφασισμός στην επίθεση του ενάντια στο λαϊκό κίνημα»⁸⁴. Εκείνο που επίσης αξίζει να αναφερθεί στα δρώμενα του τύπου για την περίοδο 1955-59, όσο δηλαδή διήρκεσε ο απελευθερωτικός αγώνας των ελλήνων κυπρίων κατά των βρετανών, είναι η έναρξη ραδιοτηλεοπτικής

⁸¹ Ιδιωτικό Αρχείο Π. Παπαδημητρίου, Απόρρητη έκθεση αποικιακής αστυνομίας SB/SF/1007/7 αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι η προέλευση των εκτυπωτικών μηχανημάτων που λειτουργούσαν οι Αδελφοί Κακκουλή ήταν η Τσεχοσλοβακία και ότι αποκτήθηκαν με ανταλλαγή με πορτοκάλια.

⁸² Από συνέντευξη του Ανδρέα Καννάσου στον γράφοντα, ο. π.

⁸³ Μ. Δρουσιώτης, *ΕΟΚΑ Η σκοτεινή όψη*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1998, σ.372 επ.

⁸⁴ Α. Φάντη, *Από το Λαό*, ο. π.

εκπομπής τον Οκτώβριο του 1957 από τους βρετανούς, η οποία ως επίτευγμα επικοινωνιακής εξέλιξης επισκιασθηκε από τον αντί-αποικιακό αγώνα.

Η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας, καθώς και η μεταβατική περίοδος που προηγήθηκε της ανακήρυξής της σε αναγνωρισμένο κράτος μέλος του ΟΗΕ, βάσει του διακανονισμού της Ζυρίχης και του Λονδίνου το Φεβρουάριο του 1959, ανοίγει, επίσης, ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία του κυπριακού τύπου. Έντυπα εκδίδονταν με στόχο να εργασθούν για την κατάλυση της νεοσύστατης Δημοκρατίας, ενώ άλλα υποστήριζαν τη μια ή την άλλη αντιμαχόμενη πλευρά ή και πρόσωπα, που απλώς αποζητούσαν μερίδιο στην εξουσία, αδιαφορώντας παντελώς για τις αρχές, που υποτίθεται, ότι η λεγόμενη τέταρτη εξουσία οφείλει να υπηρετεί⁸⁵.

Τα πρώτα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας χαρακτηρίζονταν από κλίμα τρομοκρατίας που πήγαζε από την πρόθεση των διάφορων οπλαρχηγών και του περιβάλλοντος των αναδυόμενων κυπρίων πολιτικών ηγετών, που συνέθεταν τα πρώτα οργανωμένα σύνολα συμφερόντων, να νέμονται την εξουσία ή να επιδιώκουν την ανάληψη νευραλγικών πόστων του νεοσύστατου κράτους⁸⁶. Ο κυπριακός τύπος ήταν ανάμεσα στα πρώτα θύματα αυτής της αναμενόμενης κατά τα άλλα άστατης περιόδου και διακρίνει καθεστώτα, που δημιουργούνται μετά από έντονα ανώμαλες πολιτειακά περιόδους⁸⁷. Οργανωμένες ομάδες των εγκάθετων είχαν επιδοθεί σε μια συστηματική εκστρατεία τρομοκράτησης των διαφωνούντων, εισβάλλοντας σε τυπογραφεία, όπου εκτυπώνονταν αντιπολιτευτικές εφημερίδες, όπως στις περιπτώσεις της «Εθνικής» και της «Αλήθειας» καταστρέφοντας υλικά παραγωγής και

⁸⁵ Μακάριος Δρουσιώτης, *Η «εισβολή» της χούντας στην Κύπρο*, Εκδόσεις Στάχυ, Αθήνα 1998(5), σ.78-79, 296 επ., 317 επ.

⁸⁶ Γι αυτή τη διάσταση είναι ενδιαφέρον για τον κάθε μελετητή της νεώτερης κυπριακής ιστορίας και των συναφών παραμέτρων εθνολογίας και κοινωνιολογίας να αναγνώσει στο πολυσυζητημένο έργο του Μ. Δρουσιώτη, *ΕΟΚΑ Η σκοτεινή όψη*, ο. π., την ταυτότητα και ιδιοσυγκρασία των φερόμενων ως πηγών του συγγραφέα, των οποίων οι αποκαλύψεις για πρόσωπα που δεν βρίσκονταν πλέον στη ζωή καταδεικνύουν τι είδους άτομα αναδεικνύονταν σε φορείς εξουσίας χωρίς να αναφέρομαι κατ' ανάγκη σε πολιτειακούς θεσμούς.

⁸⁷ Εκδότες εφημερίδων κυκλοφορούσαν οπλισμένοι ως οπλαρχηγοί εντός και εκτός του νησιού διορίζοντας με την απειλή των όπλων στη δημόσια υπηρεσία. Ο πρώτος πρόεδρος της Δημοκρατίας στην Αθήνα Νίκος Κρανιδιώτης ήταν ένα από τα θύματα αυτής της τακτικής σύμφωνα με αυτόπτη μάρτυρα που αφηγήθηκε το περιστατικό στο γράφοντα κάτω από συνθήκες εχεμύθειας.

απειλώντας την ακεραιότητα εργαζομένων. Η δράση των τρομοκρατικών αυτών ομάδων περιελάμβανε και μπλόκα στα οχήματα των διανομέων πρακτορείων τύπου για την καταστροφή των αντιπολιτευόμενων εφημερίδων⁸⁸.

Η αμέσως μετά τα επεισόδια του Δεκεμβρίου 1963⁸⁹ εποχή, που εγκαινίασε την στασιαστική εκστρατεία των τουρκοκυπρίων, αποτελεί για τον κυπριακό τύπο μια παραγωγική περίοδο. Εκδίδονται τέσσερις νέες ημερήσιες και δύο νέες εβδομαδιαίες εφημερίδες. Όλες αναγράφουν στην πρώτη τους έκδοση ότι εκδίδονται σε «κρίσιμη φάση» της κυπριακής ιστορίας. Ορισμένες διατείνονται πως την εμφάνισή τους στα πολιτικά δρώμενα επέβαλε η κρισιμότητα των καιρών⁹⁰. Η εμφάνιση ορισμένων εξ εκείνων των εντύπων την περίοδο αυτή εξυπηρετούσε σκοπούς κατάλυσης του νόμιμου κράτους.

Όταν κατέρρευσαν οι προσπάθειες να επιβληθεί το σχέδιο «Ατσεσον» για την επίλυση της τότε πτυχής του κυπριακού ζητήματος⁹¹, εκδόθηκε στη Λευκωσία η εφημερίδα «Πατρίς» με επιχορήγηση που δόθηκε από κυβέρνηση εγγυήτριας δύναμης της κυπριακής ανεξαρτησίας σε γνωστό για τις σχέσεις του με τον στρατηγό Γεώργιο «Διγενή» Γρίβα ενωτικό επιχειρηματία⁹². Δια της εντεταλμένης αρθρογραφίας της, η «Πατρίς» πολέμησε συστηματικά το καθεστώς της τότε κυβέρνησης, υποστηρίζοντας την δραστηριότητα της παράνομης οργάνωσης, που έφερε το όνομα ΕΟΚΑ Β' ⁹³.

Στο μεταξύ η δικτατορική κυβέρνηση των συνταγματαρχών στην Αθήνα είχε αρχίσει να διεισδύει πιο βαθιά στην κυπριακή κοινωνία και ειδικά δια του τύπου. Η ανώμαλη περίοδος, που προκάλεσε η αναβίωση του ενωτικού ζητήματος από αντικαθεστωτικούς περιέλαβε και την ίδρυση οργάνωσης, που αποτέλεσε την πολιτική έκφραση της παράνομης οργάνωσης ΕΟΚΑ Β', ανάμεσα

⁸⁸ Πλ. Σέρβα, *Ευθύνες*, τ. Β', ημίτομος Ι, 1984, και Μ. Δρουσιώτη, *ΕΟΚΑ*, ο. π., σ- 312-313

⁸⁹ Αποχώρηση των τουρκοκυπρίων από την κυβέρνηση και τα συνταγματικώς προβλεπόμενα πολιτειακά όργανα του κράτους που θεωρείται προπομπός του τουρκικού σχεδίου για διχοτόμηση του νησιού

⁹⁰ Χρ. Χριστοφόρου, ο. π.

⁹¹ Τα σχέδια που φέρουν σήμερα το όνομα του μεσολαβητή για το κυπριακό την περίοδο του 1964 πρώην υπουργού εξωτερικών των ΗΠΑ Dean Acheson προέβλεπαν ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα αλλά και παραχώρηση εδάφους στην Τουρκία για στρατιωτικούς σκοπούς.

⁹² Βλ. ονόματα στο βιβλίο του Μ. Δρουσιώτης, *Από το Εθνικό ...*, ο. π.

⁹³ Η παράνομη οργάνωση αυτή υποτίθεται πως δημιουργήθηκε, για να εξαναγκάσει την κυπριακή κυβέρνηση να προχωρήσει στην ολοκλήρωση των στόχων του ενωτικού αγώνα της αρχικής ΕΟΚΑ, αλλά είτε εξ αρχής η προμελετημένη προσπάθεια διχοτόμησης του νησιού είτε καθοδόν ξέφυγε του ελέγχου λόγω της εμπλοκής πολλών διπλών και τριπλών πρακτόρων, για να καταλήξει τελικά σημαντικός αποσταθεροποιητικός παράγοντας, ο οποίος απείλησε με οριστική κατάλυση την Κυπριακή Δημοκρατία. Βλ. ειδικότερα Μ. Δρουσιώτη, *Η εισβολή της χούντας ...*, ο. π., και του ιδίου, *Από το Εθνικό Μέτωπο ...*, ο. π.

στα μέλη της οποίας υπήρχαν και δημοσιογράφοι. Εκδότες εφημερίδων της εποχής φέρονταν αναμειγμένοι στις δολοφονικές απόπειρες κατά της ζωής του τότε προέδρου της Δημοκρατίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου⁹⁴ και κατά της ζωής δημοσιογράφων ή προσώπων που σχετιζονταν με τη μαζική ενημέρωση, όπως του τότε Διευθυντή του Γραφείου Τύπου Πληροφοριών. Όσο πλησιάζαμε το 1974 οι βομβιστικές ενέργειες των αντικαθεστωτικών μπορούσαν να ξεπεράσουν και τις δέκα σε μια βραδιά⁹⁵.

Μοναδικοί υποστηρικτές του τότε Προέδρου της Δημοκρατίας, Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', στο χώρο του τύπου προέβαλαν τα αριστερά και τα θεωρούμενα φιλελεύθερα ή αποστασιοποιημένα έντυπα, τα οποία φαίνεται πως δεν αρκούσαν. Έτσι το 1974 εκδόθηκε ο «Ελεύθερος Λαός» με την υποστήριξη της κυβέρνησης, εξαπολύοντας δριμύτατη πολεμική κατά της ανάμιξης των εκπροσώπων της ελληνικής δικτατορίας στις υποθέσεις της Κύπρου και λειτουργώντας ως όργανο έκφρασης του Προέδρου Μακαρίου. Ο ρόλος αυτού του εντύπου μαρτυρούσε μια στροφή 180 μοιρών στη μέχρι τότε πολιτική του Προέδρου Μακαρίου να μη συγκρούεται δημοσίως με την ελληνική κυβέρνηση⁹⁶. Ο κυπριακός τύπος δεν μπορεί βέβαια να χρεωθεί μόνος τις συνέπειες των αδυναμιών του, αφού οι υπόλοιποι πολιτειακοί θεσμοί, κυρίως η κυβέρνηση με την υποτυπώδη αντιπολίτευση, καθώς και η κοινωνία η ίδια, δεν λειτούργησαν με τις δημοκρατικές πρακτικές, που απαιτούσε το ξεκίνημα της νεοσύστατης Δημοκρατίας⁹⁷.

Με την πραγματοποίηση του πραξικοπήματος κατά της κυπριακής κυβέρνησης την 15.7.1974, η έκδοση εφημερίδων αναστάλθηκε ως συνέπεια του κατ' οίκον περιορισμού, που επιβλήθηκε κυρίως στην πρωτεύουσα, όπου εκτυπώνονταν οι καθημερινές, παγκύπριες εμβέλεις, εφημερίδες. Στη συνέχεια ακολούθησε επιβολή λογοκρισίας με το διορισμό δημοσιογράφου ως υπεύθυνου

⁹⁴ Μ. Δρουσιώτης, ο. π.

⁹⁵ Χ. Χαράλαμποπούλου, *Περιμένοντας τον Αττίλα*, 1992 και Κ. Παναγιωτάκου, *Στην Πρώτη Γραμμή Άμυνας*, 1982 (4) για τη διπλωματική και στρατιωτική παράμετρο του δράματος και Π. Παπαδημήτρη, *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου*, ο. π.

⁹⁶ Π. Παπαδημήτρη, *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου*, ο. π.

⁹⁷ W. Mallinson, « Britain's Efforts to Keep Cyprus », *Eurobalkans*, 9 (spring/summer) 1997, L. Sterns, *The Wrong Horse*, 1978, Chr. Hitc How Cyprus was betrayed», *New Statesman*, 24.10.1975, σ. 6

λογοκριτή⁹⁸. Δίπλα στον επιβληθέντα από τους πραξικοπηματίες παράνομο πρόεδρο και επιτυχημένο εκδότη στη βιομηχανία του ημερήσιου τύπου, Νίκου Σαμψών, τοποθετήθηκε ακόμα ένας δημοσιογράφος, ο οποίος ανέλαβε την εποπτεία του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, ενώ στη συνέχεια μεταπήδησε, προσωρινά, στη διεύθυνση του έχοντος κρατικού τότε μονοπωλίου στην ενημέρωση, του Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου⁹⁹.

Εφημερίδες εκδόθηκαν τελικά πέντε μέρες από την εκδήλωση του πραξικοπήματος για να ανασταλεί και πάλι η έκδοσή τους, λόγω της τουρκικής εισβολής. Για δέκα ολόκληρες μέρες η πληροφόρηση παρέχόταν αποκλειστικά από το κρατικό ραδιόφωνο και τον τουρκοκυπριακό παράνομο ραδιοσταθμό, που έκαναν λόγο αντίστοιχα για νίκες των αντιμαχόμενων πλευρών και παρείχαν νουθεσίες στο μη μάχιμο πληθυσμό¹⁰⁰. Η επανακυκλοφορία εντόπων άρχισε στις 1.8.1974, όταν κόπασε μερικώς η κρίση, που προκάλεσε η προέλαση των τουρκικών δυνάμεων και αφού αρκετοί δημοσιογράφοι επέστρεψαν από το μέτωπο, όπου είχαν επιστρατευθεί. Προηγουμένως είχε συγκληθεί, με πρωτοβουλία του Προεδρεύοντος της Δημοκρατίας, τότε προέδρου του κοινοβουλίου Γλαύκου Κληρίδη, σύσκεψη εκπροσώπων του τύπου στους οποίους διατυπώθηκαν οι όροι με τους οποίους θα τους επιτρεπόταν να κυκλοφορήσουν χωρίς την επιβολή λογοκρισίας.

Αυτοί οι όροι δεν τηρήθηκαν, με αποτέλεσμα να διορισθεί ομάδα λογοκριτών, οι οποίοι εξάσκησαν το έργο τους για σχετικά μεγάλο διάστημα λόγω των συνθηκών που επικρατούσαν, ώστε αρκετές εφημερίδες να κυκλοφορούν με κενό χώρο στις θέσεις επικριτικών άρθρων, τα λεγόμενα παραθυράκια¹⁰¹. Παράλληλα ένοπλες παραστρατιωτικές ομάδες, που εξακολουθούσαν να αντιτίθενται σε ότι εκπροσωπούσε, κατά την αντίληψη τους, η διακυβέρνηση Μακαρίου συνέχισαν να τρομοκρατούν, καταστρέφοντας

⁹⁸ Η προεδρία, τόσο των πραξικοπημάτων όσο και η μεταβατική που ακολούθησε, στεγάστηκαν στους χώρους του ΓΤΠ διότι το Προεδρικό Μέγαρο είχε καταστραφεί από την επίθεση των αντιφρονούντων.

⁹⁹ Γι αυτές τις πράξεις του Παπαγεωργίου, η Ένωση Συντακτών τον απέβαλε από τις τάξεις της. Βλ. επίσης ενδιαφέρον σχετικό άρθρο Ανδρέα Κυριάκου, «Ποιοι είναι οι πραξικοπηματίες», Ο Φιλελεύθερος, 23.7.1998

¹⁰⁰ Από προσωπικά βιώματα του συγγραφέα

¹⁰¹ Η κυπριακή εφημερίδα Τα Νέα, 7.8.1974 κυκλοφόρησε με την πρώτη της σελίδα κενή με μόνο την παρακείμενη φωτογραφία του Βάσου Λυσοαρίδη με την ακόλουθη σημείωση «Εισ τον λευκόν χώρον επρόκειτο να δημοσιευθεί η ομιλία του Αρχηγού της Σοσιαλιστικής ΕΔΕΚ Βάσου Λυσοαρίδη ενώπιον της προχθεσινής κλειστής συνεδρίας της Βουλής [των Αντιπροσώπων], πλην όμως δεν ενεκρίθη υπό των αρμοδίων περί Τύπου»

έντυπα που θεωρούσαν φιλοκυβερνητικά, όπως τις εφημερίδες «Χαραυγή», «Τα Νέα» και «Ο Φιλελεύθερος»¹⁰². Η πορεία διαμαρτυρίας των δημοσιογράφων, που διοργάνωσε η Ένωση Συντακτών Κύπρου, με αξίωση την ελεύθερη και απρόσκοπτη κυκλοφορία του τύπου έφερε αποτελέσματα. Η κυβέρνηση ανέλαβε να παράσχει αστυνομική προστασία στους διανομείς, ώστε τα έντυπα να καταλήγουν στα περίπτερα¹⁰³.

Η μετά την τουρκική εισβολή του 1974 εποχή παρουσιάζεται, από πληθώρα συγγραφέων, ως ένα επίτευγμα μιας κοινωνίας μαθημένης να επιβιώνει κάτω από οποιεσδήποτε συνθήκες¹⁰⁴. Αρκετές από τις εφημερίδες, που εκδόθηκαν αυτή την περίοδο, είχαν στόχο να προσφέρουν βήμα έκφρασης στα νέα κόμματα και οργανωμένα σύνολα, που σχηματίστηκαν μετά τα γεγονότα της εισβολής και μετά τον θάνατο του Προέδρου Μακαρίου τον Αύγουστο του 1977. Η «Σημερινή» και η «Αλήθεια» εξέφραζαν αυτή τη νέα εποχή, αφού η «Χαραυγή» εξακολουθούσε να υπάρχει ως το όργανο του ΑΚΕΛ και «Τα Νέα» ως το μέσο επικοινωνίας της σοσιαλιστικής τότε ΕΔΕΚ. Μέχρι τις εκλογές του 1976 για ανανέωση του κοινοβουλίου, αυξάνεται σε τέτοιο βαθμό ο αριθμός των εφημερίδων, ώστε να φθάσει το υψηλότερο σημείο στην μέχρι τότε ιστορία του κυπριακού τύπου¹⁰⁵.

Εξετάζοντας το φαινόμενο της εμφάνισης πολιτικών εντύπων, κατά την περίοδο μετά τον θάνατο του Προέδρου Μακαρίου, παρατηρείται ότι, περιορισμένης κυκλοφοριακής διάρκειας, εφημερίδες εμφανίζονται πριν από εκλογικές αναμετρήσεις, για να προσδεθούν σε κάποιο πολιτικό σχήμα και να εξαφανισθούν μετά τις εκλογές. Τις ανακατατάξεις του τύπου σε αυτή τη φάση της εξέλιξης του θα επηρεάσει η εισαγωγή της φωτοστοιχειοθεσίας, που υποχρέωσε τα οικονομικώς ασθενή σχήματα να εγκαταλείψουν τον αγώνα τεχνολογικής αναβάθμισης λόγω αδυναμίας ανταπόκρισης στις δαπάνες που συνεπάγονταν. Χαραριστική βολή έδωσαν, σύμφωνα με την κυρίαρχη άποψη, σε

¹⁰² Κυπριακή εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος, 3.8.1974, κάτω από τον τίτλο “Καταγγέλλομεν και βεβαιούμεν” και Ανακοίνωση της Ένωσης Συντακτών Κύπρου της 11.8.1974 και Πορεία Διαμαρτυρίας 30.9.1974

¹⁰³ Κυπριακή εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος, 1.10.1974, Δηλώσεις τότε Υφυπουργού παρά τω Προεδρεύοντι

¹⁰⁴ Για περισσότερες λεπτομέρειες των οικονομικών επιτευγμάτων που ακολούθησαν την τουρκική εισβολή βλ. τα βιβλία του διατελέσαντα Υπουργού Γεωργίας και Φυσικών Πόρων της Κυπριακής Δημοκρατίας, Δημήτρη Χριστοδούλου, *Εκεί που το Κυπριακό Θάδμα δεν έφτασε*, Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 1995 και *Inside the Cyprus Miracle: the labours of an embattled mini-economy*, 1992

σημαντικό αριθμό εντύπων, οι ίδιες οι ημερήσιες εφημερίδες με την απόφαση τους να κυκλοφορούν και τις επτά ημέρες της εβδομάδας, προκαλώντας τον τερματισμό της έκδοσης σε εκείνες, από τις εβδομαδιαίες, που δεν ήταν όργανα της έκφρασης πολιτικών συνόλων.

Ο οπτικοακουστικός τύπος εμφανίστηκε νωρίς στην Κύπρο. Η αγγλική διοίκηση της νησιώτικης αποικίας δημιούργησε την άνοιξη του 1951 την «Κυπριακή Ραδιοφωνική Υπηρεσία», βασισμένη στο πρόγραμμα για την ανάπτυξη και ευημερία των αποικιών και με απώτερο σκοπό την προβολή των αγγλικών πολιτικών θέσεων.¹⁰⁶ Είχε προηγηθεί η λειτουργία, από τον βρετανό Leslie Diamond, ενός μικρής εμβέλειας σταθμού σε προάστιο της Λευκωσίας, που αναμετέδιδε ειδησεογραφικά προγράμματα του BBC και ανακοινώσεις του τότε Γραφείου Δημοσίων Σχέσεων της βρετανικής διοίκησης του νησιού, με απώτερο στόχο την ενημέρωση των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κύπρο¹⁰⁷.

Επειδή ο πρώτος επίσημος ραδιοφωνικός σταθμός της Κύπρου ήταν όργανο της αποικιακής διοίκησης, το ενημερωτικό του πρόγραμμα δεν έγινε αποδεκτό από το ελληνο-κυπριακό ακροατήριο, σε αντίθεση με τα ψυχαγωγικά και αθλητικά προγράμματά του, τα οποία διατηρήθηκαν και μετά την ανεξαρτησία. Η «Κυπριακή Ραδιοφωνική Υπηρεσία», λόγω της σημασίας που υποτίθεται ότι είχε τότε για τον επηρεασμό της κοινής γνώμης¹⁰⁸, αποτέλεσε και έναν από τους πρώτους βομβιστικούς στόχους κατά την έναρξη του αντι-αποικιακού αγώνα. Την ημέρα κήρυξης του απελευθερωτικού αγώνα, οι ραδιοφωνικοί πομποί του αποικιακού σταθμού καταστράφηκαν ολοσχερώς. Κατά τη διάρκεια του ένοπλου αγώνα, οι ώρες εκπομπής διπλασιάστηκαν σε 100

¹⁰⁵ Πληρέστερο κατάλογο βλ. Επετηρίδα Κυπριακών Μέσων Ενημέρωσης του ΓΤΠ, 1996

¹⁰⁶ Α. Παυλίδης, *Μεγάλη Κυπριακή Εγκυκλοπαίδεια*, τ.12, ο. π.

¹⁰⁷ Κατερίνα Λυγκώνη, «Ραδιοφωνία – Τηλεόραση στην Κύπρο», *Έκφραση Πληροφόρηση Δίκαιο*, τ. 1 εκδόσεις Α. Σακκουλά, Αθήνα 1996, σ. 44 - 112

¹⁰⁸ Βλ. Φίλιππου Στυλιανού, «Προβοκάτσια. Το φτηνό αλλά αποτελεσματικό όπλο της Τουρκίας», κυπριακή εφημερίδα *Πολίτης*, 5.9.1999, σ. 5 όπου ο αρθρογράφος αναφέρεται σε περίπτωση αποσιώπησης θέματος από το τότε αποικιοκρατικό ΡΙΚ τον Οκτώβριο του 1957

ανά εβδομάδα, ενώ ελληνικά και αγγλικά προγράμματα άρχισαν να μεταδίδονται σε δύο ξεχωριστά μήκη κύματος.

Το μονοπώλιο της κρατικής ραδιοτηλεόρασης στην Κύπρο διήρκεσε 37 περίπου χρόνια από την ίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Η δημόσια ραδιοτηλεόραση κατέστη όργανο έκφρασης και προβολής των θέσεων της εκάστοτε κυβέρνησης, κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Μέχρι το 1989, μοναδικός ανταγωνιστής του κρατικού μονοπωλίου στα ηλεκτρονικά ΜΜΕ υπήρξαν περιστασιακοί πειρατές των ερτζιανών κυμάτων, οι οποίοι διώκονταν σύμφωνα με την τότε νομοθεσία.

Στις 6.7.1989, οι δύο μεγαλύτεροι δήμοι της Κύπρου, της Λευκωσίας και της Λεμεσού, εξέπεμψαν παρανόμως για ένα 24ωρο, που αποτέλεσε και την έναρξη της διαδικασίας θεσμοθέτησης των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ. Ένα πρόχειρα καταρτισμένο σχέδιο νόμου εισήλθε στην ολομέλεια της Βουλής των Αντιπροσώπων με κυριότερες ρυθμίσεις την επίδοση αδειών, ίδρυση και λειτουργία σταθμών από το Υπουργικό Συμβούλιο, μετά από γνωμάτευση της ειδικής για τον σκοπό αυτό Συμβουλευτικής Επιτροπής Ραδιοτηλεόρασης. Δικαιούχοι μπορούσαν να ήταν φυσικά και νομικά πρόσωπα, κυπριακής υπηκοότητας.

Στα μέσα του 1990, το «Ράδιο-Σούπερ» ήταν ο πρώτος ιδιωτικός ραδιοσταθμός, που ξεκινά να λειτουργεί και να ανταγωνίζεται το κρατικό κανάλι, για να ακολουθηθεί αμέσως μετά από το «Ράδιο-Πρώτο». Δύο χρόνια αργότερα, ιδρύεται από την Εκκλησία της Κύπρου ο πρώτος ιδιωτικός ραδιοτηλεοπτικός σταθμός, με την ονομασία «Ο ΛΟΓΟΣ»¹⁰⁹. Ακολούθησε καταγισμός ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών σταθμών από τους οποίους ένας, ο Αντένα Κύπρου, απόσπασε σε σύντομο διάστημα την πρωτοπορία σε ποσοστά τηλεθέασης από το κρατικό ΡΙΚ.

Οι αλλαγές στον οπτικοακουστικό τομέα επήλθαν με τέτοια ταχύτητα, που το νομικό πλαίσιο αντιμετώπισης τους εμφάνισε αμέσως ρωγμές στην

¹⁰⁹ Τον Σεπτέμβριο του 1999 «Ο Λόγος» πέρασε στα χέρια του «ΜΕΓΑ Channel Management Ltd» με την υπογραφή συμφωνίας ανάθεσης διαχείρισης η οποία ήταν το προϊόν μιας ομηρικής προσπάθειας μεταξύ πολλών υποψηφίων

πληρότητα των ρυθμίσεων για την εγκαθίδρυση ενός συμπαγούς θεμελίου επί του οποίου να μπορούσε να οικοδομηθεί η ίδρυση και λειτουργία νέων σταθμών. Μετά από οκτώ χρόνια συνεχούς εισαγωγής νόμων και τροποποιητικών αυτών νομοθετημάτων, ψηφίσθηκε το ισχύον νομοσχέδιο, που στόχο είχε να συμπληρώσει, οριστικά, τα κενά και να αναπροσαρμόσει τα νέα ραδιοτηλεοπτικά δεδομένα στις επικρατούσες συνθήκες. Μέχρι την ολοκλήρωση της συγγραφής της εργασίας, το ισχύον νομικό πλαίσιο για τη ραδιοτηλεόραση δεχόταν τροποποιήσεις, ώστε να λειτουργήσει, όσο γίνεται πιο αποδοτικά και αποτελεσματικά¹¹⁰.

Η διαχρονική πορεία του κυπριακού τύπου χαρακτηρίζεται, όπως είδαμε ανωτέρω, από συνειδητή στράτευση σε τομείς αλλότριους με τους στόχους που στοχεύει μια «ιδανική» σχολή δημοσιογραφίας¹¹¹. Σ' αυτό του το χαρακτηριστικό, που απαντάται βέβαια και σε άλλες κοινωνίες με ανάλογες περιόδους ανώμαλης πολιτειακής ιστορίας, συνέτεινε ακόμα περισσότερο και η διαιώνιση του λεγόμενου κυπριακού προβλήματος, όπως θα θιγεί κατωτέρω. «Για δεκαετίες τα κυπριακά ΜΜΕ, αντηχώντας τους πολιτικούς που κάλυπταν, βρήκαν πιο εύκολο να ενδυναμώσουν το στερεότυπο που διατήρησε κάθε μια κοινότητα για την άλλη και να πετάξουν, από το παράθυρο, οποιοδήποτε στοιχείο αντικειμενικότητας όταν αρθρογραφούσαν για την άλλη πλευρά»¹¹². Αυτή η τάση βρήκε απήχηση και σε άλλους τομείς της κυπριακής δημοσιογραφίας.

Η πλειοψηφία των κύπριων δημοσιογράφων παρακολούθησε τις προσπάθειες επίλυσης του Κυπριακού χωρίς να κάνει τον δέοντα διαχωρισμό μεταξύ αντικειμενικής μετάδοσης και υποκειμενικού σχολιασμού των

ελλαδικών καναλιών και χωρίς να ενημερωθεί η προβλεπόμενη από το νόμο Αρχή Ραδιοτηλεόρασης – Α.Πάρπας, «Επίσημη πρώτη εμφάνιση από χθες του ΜΕΓΑ στην Κύπρο», *Ο Φιλελεύθερος*, 8.8.1999, σ.14

¹¹⁰ Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. τελευταίο κεφάλαιο παρούσας εργασίας με τίτλο «Το ισχύον δίκαιο των ιδιωτικών ραδιοτηλεοπτικών ΜΜΕ».

¹¹¹ G.S. Georgiades, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*, ο.π., σ.494

¹¹² A. Hadjikyriacos, "The Role of the Cypriot Media the day After", paper presented at the international symposium "The Cyprus Problem: The Solution and the Day After", Research and Development Center, Intercollege, Λευκωσία 4.4.1997

γεγονότων. Στην διάρκεια όλων των περιόδων, που διήνυσε ο κυπριακός τύπος¹¹³, παρατηρείται μια προσηλυτιστική υπαγωγή των εκπροσώπων του στην επίτευξη των στόχων των διαφόρων παρατάξεων που υπηρέτησε. Στις πέντε περιόδους, που χωρίζει ο Παπαδημήτρης την ιστορία του έντυπου κυρίως τύπου (1878-1900, 1900-1920, 1920-1946, 1946-1960 και από το 1960 και μετά¹¹⁴), που καθορίζονται με γνώμονα τις κυκλοφοριακές διακυμάνσεις των εφημερίδων, κυρίαρχο στοιχείο της αρθρογραφίας με ποικίλη έκφραση απόψεων καθώς και της κάλυψης γεγονότων είναι πάντοτε το πολιτικό πρόβλημα.

Ο κυπριακός αστικός τύπος ξεκίνησε την ιστορική του πορεία με την έλευση των βρετανών στο νησί, επιζητώντας να διαμορφώσει μια κοινή γνώμη υποστηρικτική της ένωσης με την Ελλάδα, ειδικά όταν η πλειοψηφία του ελληνικού πληθυσμού του νησιού δεν ήταν σε θέση να αντιληφθεί το εφικτό αυτού¹¹⁵. Ο ριζοσπαστικός τύπος ακολούθησε την δική του πορεία μέχρι που οι επιδιώξεις του ταυτίστηκαν με αυτές του αστικού. Η δημοσιογραφική κοινότητα αποτέλεσε εξ αρχής μέρος της ντόπιας ελίτ, η οποία επεδίωξε αρχικά την υλοποίηση πρώιμων εθνικών οραματισμών, στη συνέχεια την παράλληλη εδραίωση κοινωνικοοικονομικών επιδιώξεων και, τέλος, κατέληξε στην υπεράσπιση συγκεχυμένων εθνικών προσανατολισμών. Κύπριοι δημοσιογράφοι, για παράδειγμα, φέρονται να συμμετείχαν στις διαπραγματεύσεις του 1959 για την κατάρτιση του προκατασκευασμένου από εξωγενείς παράγοντες Συντάγματος της Κύπρου¹¹⁶. Παρόμοια πορεία ακολούθησε κι η τουρκοκυπριακή δημοσιογραφική κοινότητα, που κατέληξε σε διαφορετικό πολιτικό αδιέξοδο, αυτό που επέβαλε η εισβολή του 1974.

Η εμφάνιση και ωρίμανση ενός προοδευτικού και ριζοσπαστικού τύπου με στόχο την επισήμανση των κοινωνικών και οικονομικών προβλημάτων της μεγάλης μάζας του πληθυσμού στην Κύπρο δεν πρόλαβε να προσφέρει, όσα θα

¹¹³ Η βραβευθείσα από την Ένωση Συντακτών Κύπρου *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου* του ερευνητή δημοσιογράφου Παναγιώτη Παπαδημήτρη δεν έχει ακόμα εκδοθεί.

¹¹⁴ Υπάρχει και ο διαχωρισμός των περιόδων του τύπου που κάνει ο Χριστόφορος Χριστοφόρου, ο. π.

¹¹⁵ Παρόλο που ορισμένοι συγγραφείς διαφωνούν όπως για παράδειγμα ο Π. Σαμάρas ο οποίος στην προαναφερόμενη εργασία του υποστηρίζει ότι και η αγροτική τάξη τάχθηκε στο πλευρό της αστικής για ένωση της νήσου με την Ελλάδα.

¹¹⁶ Βλ. Π. Παπαδημήτρη, ο. π.

μπορούσε διότι, αμέσως, ο τύπος αυτός συμπεριλήφθηκε και αναλώθηκε στη διελκυστίνδα εθνικών και συναφών επιδιώξεων. Ακολούθησε, τέλος, η εγκαθίδρυση ενός ιδιότυπου πολιτειακού συστήματος, που ούτε η κοινωνία, ούτε ο τύπος σεβάσθηκε, με αποτέλεσμα να ακολουθήσει διακοινοτική αναταραχή¹¹⁷, εμφύλια αντιπαράθεση, πραξικοπηματικές επεμβάσεις, αναρχία, τουρκική εισβολή και κατοχή σημαντικού τμήματος της νήσου.

Από την άλλη, τα σύγχρονα ΜΜΕ, που λειτουργούν μέχρι σήμερα στις ελεύθερες περιοχές της Δημοκρατίας, βαδίζουν στα χνάρια πρακτικών του παρελθόντος, συνεχίζοντας να καλλιεργούν στερεότυπα, αλλά για λόγους που απαιτεί η ανάγκη εμπορευματοποίησης στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης της αγοράς. Στο κατώφλι του 21ου αιώνα ο κυπριακός τύπος παραμένει εγκλωβισμένος στην εξάρτησή του από πολιτικά ή οικονομικά συμφέροντα, όπως ακριβώς επισημαινόταν και προ 25ετίας: «... ο τύπος 'έπαιξε' το παιχνίδι των διαφόρων κέντρων εξουσίας, των συμφερόντων διαφόρων παραγόντων, διαφόρων ομάδων [...] Δεν ασκήθηκε ποτέ η λειτουργία που θέλει τον τύπο να είναι τέταρτη εξουσία¹¹⁸». Αυτές οι επισημάνσεις εξακολουθούν να ισχύουν σε ότι αφορά τον σύγχρονο τύπο της Κυπριακής Δημοκρατίας και, σε περισσότερο βαθμό, τον οπτικοακουστικό¹¹⁹.

Είναι σε αυτό το σημείο, που ο αφορισμός του Noam Chomsky ότι τα ΜΜΕ τείνουν να παρουσιάζουν και να ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα μέσα σε ένα πλαίσιο, που στο μεγαλύτερο μέρος του έχει στηθεί από την εγχώρια εξουσία, επαληθεύεται καθ' όλη την εξελικτική πορεία του κυπριακού τύπου. Αυτό αληθεύει σε κάθε κοινωνία, αλλά, ειδικά στην κυπριακή, παρατηρείται το φαινόμενο οι εκπρόσωποι των ΜΜΕ να δουλεύουν

¹¹⁷ Είναι σημαντικό το μέρος της έκθεσης του Γενικού Γραμματέα του ΟΗΕ προς το Συμβούλιο Ασφαλείας για τις ειρηνευτικές επιχειρήσεις του διεθνούς οργανισμού στο νησί μεταξύ 26.4 και 8.6.1964 που αναφέρεται στην αρνητική συμβολή του κυπριακού τύπου στα ανήσυχα τεκταινόμενα της εποχής (Document S/5764, 15.6.1964, p.226): «The irresponsible, inaccurate and highly emotional reporting of the local Press has worked at cross purposes with any effort by the authorities to subdue violent reactions in civilian sectors over which they have uncertain control. On the contrary, the substance and the tone of their publications have served constantly to inflame public opinion.»

¹¹⁸ Χρ. Χριστοφόρου, ο. π.

¹¹⁹ Βλ. επίσης σχετικό αφιέρωμα από τις Μαρία Μενόικου και Τώνια Σταυρινού, «ΜΜΕ Παιχνίδια Εξουσίας» στο περιοδικό ΣΕΛΙΔΕΣ τχ 383, 26.3.1999, σ. 93-98

αποτελεσματικά προς αυτήν την προκατασκευασμένη κατεύθυνση και πολλές φορές, εν αγνοία τους¹²⁰.

Ενόψει των ανωτέρω, κρίθηκε απαραίτητο να εξετασθούν και οι παράγοντες που διαμόρφωσαν την κυπριακή πολιτικό-κοινωνική κουλτούρα, μετά την ανεξαρτησία, σε μια απόπειρα επεξήγησης της κατάστασης στην οποία τελει ο τύπος. Η κυπριακή κοινωνία, λόγω του μικρού μεγέθους της, έχει υποστεί αλλοίωση των παραδοσιακών χαρακτηριστικών της ως αποτέλεσμα της εμπλοκής της με το διεθνές σύστημα¹²¹. Όπως επισημαίνει ο Ατταλίδης, καθώς και άλλοι κύπριοι μελετητές των κοινωνικών και πολιτικών χαρακτηριστικών της Κύπρου, όπως ο Στάθης Μαύρος και ο Πρόδρομος Προδρόμου, μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1990, παρατηρείται μια παντελής έλλειψη κοινωνικής και σε βάθος κριτικής του συστήματος καθώς και ανυπαρξία ουσιαστικού ρόλου του τύπου ως διαμεσολαβητή μηνυμάτων, από τα κάτω προς τα πάνω, που δικαιολογεί την προβληματική που εμφανίζει ή πιο σωστά δεν εμφανίζει η δράση της κυπριακής κοινωνίας προς θεμιτές υπερβάσεις¹²².

Η Κυπριακή Δημοκρατία ακολούθησε από την ανεξαρτησία, αν όχι και νωρίτερα, το μονοπάτι του φορμαλισμού ως κατάληξη σε μηχανισμούς συντήρησης του κοινωνικού καθεστώτος¹²³. Είναι δηλαδή η τάση αυτή της μετατροπής των κοινωνικών συγκρούσεων και συζητήσεων σε μεταφυσικές διενέξεις για απόλυτες έννοιες ή προσωποποιήσεις των πολιτικών διαφορών. Ο τύπος αποτέλεσε, σε μεγάλη έκταση, εργαλείο αυτής της πρακτικής¹²⁴. Θα πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι η Κύπρος διάβηκε την περίοδο του αποκαλούμενου ευρωπαϊκού διαφωτισμού κάτω από το ζυγό μιας ανελεύθερης και διεφθαρμένης οθωμανικής διοίκησης, και με πολιτισμικό οδηγό του

¹²⁰ Συνέντευξη Noam Chomsky στο "Τα ΜΜΕ σαν Καθρέφτης της Κοινωνίας", Comity, Albany student press, NY University, Νέα Υόρκη 1985

¹²¹ Μιχάλη Ατταλίδη, «Παράγοντες που διαμόρφωσαν την κυπριακή κοινωνία μετά την Ανεξαρτησία», *Κυπριακή Ζωή και Κοινωνία - Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου* τ.3, Έκδοση Δήμου Λευκωσίας, 1993.

¹²² Βλ. Νίκου Περισιάνη, «Ομοσπονδιακό σύστημα και συναινετική δημοκρατία», *ένθετο Ελεύθερος, Ο Φιλελεύθερος*, 4.4.1999, σ. 5 για τις συνθήκες ωρίμανσης πολιτικής κουλτούρας στην Κύπρο και του ίδιου, «Η ιδεολογική κρίση στο ΑΚΕΛ και το πολιτικό-ιδεολογικό τοπίο», *Πολίτης*, 3.12.2000, σ.21

¹²³ Ν. Μουζέλης, «Ελληνικός Φορμαλισμός: Πολιτικές και πολιτιστικές πλευρές της υπανάπτυξης», *Νεοελληνική κοινωνία: Όψεις Υπανάπτυξης* Εξ αυτών, 1978

¹²⁴ Βλ. την ανθρώπινη διάσταση αυτής της τάσης στο άρθρο του Ανδρέα Κυριάκου, «Ξεχασμένη θλιβερή περίοδος», *Ο Φιλελεύθερος*, 23.8.1999, σ. 6

ελληνόφωνου πληθυσμού την ορθόδοξη εκκλησία, που αποτέλεσε, εκ των πραγμάτων, και το μοναδικό αντιπροσωπευτικό θεσμό αυτού του πληθυσμού.

Πιθανή αιτία αυτής της κατάστασης, σε ότι αφορά την παράμετρο της πολιτειακής οργάνωσης της σύγχρονης κοινωνίας, ήταν η εισαγωγή και επιβολή στην Κύπρο από τους αποικιοκράτες, μέσα σε περίοδο 80 ετών, θεσμών και πρακτικών, που χρειάστηκαν πολλούς αιώνες διεργασιών στα υπόλοιπα κράτη της δυτικής Ευρώπης. Συγχρόνως αφέθηκε να καλλιεργηθεί στους κύπριους, έλληνες και τούρκους, μια φορμαλιστική αντίληψη του εθνικού κέντρου, αντίστοιχα. Ο συνδυασμός των δύο, δηλαδή η σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα μεταβολή των χαρακτηριστικών της κοινωνίας και η διαμορφωθείσα αντίληψη του πληθυσμού για την ταυτότητα του, δεν έτυχε της απαραίτητης κριτικής επεξεργασίας. Αυτό το φαινόμενο συνεχίστηκε μέχρι την ίδρυση πανεπιστημίου στην Κυπριακή Δημοκρατία στις αρχές της δεκαετίας του 1990, χωρίς να υποστηρίζεται ότι η εμφάνιση ιδρύματος τριτοβάθμιας παιδείας επέφερε αυτόματα και την κατανόηση των χαρακτηριστικών της κυπριακής ταυτότητας. Η υφιστάμενη μορφή εκπαίδευσης στη νήσο είναι μάλλον απόρροια της επιχειρηματικής κουλτούρας, που ανέθρεψαν οι οικονομικές ανάγκες του νησιού, επειδή η γεωπολιτική θέση του επέτρεψε στο εμπόριο να αναπτυχθεί, αλλά καμιά σχέση δεν έχει με την επίδραση μιας αποτελεσματικής κοινωνικής κριτικής¹²⁵.

Παρόλη την εισαγωγή και φιλελεύθερων θεσμών από τους άγγλους, διατηρήθηκαν παράλληλα σε ισχύ το οθωμανικό σύστημα της ανάπτυξης τάσεων πελατειακής σχέσης, οι προϋπάρχουσες πατερναλιστικές δομές και μια έντονα συγκεχυμένη θρησκόληπτη ιδεολογία, που στο σύνολο τους αποτελούν χαρακτηριστικά τα οποία θεωρούνται συνήθη σε υπανάπτυκτες κοινωνιολογικά πολιτείες¹²⁶. Η εμβρυώδης επί οθωμανικής αυτοκρατορίας αστική τάξη εξελίχθηκε σε σχέση εξάρτησης κι όχι στο πλαίσιο μιας διαδικασίας σύγκρουσης. Η επέκταση των δραστηριοτήτων αυτών των τόσο απαραίτητων σε μια πολιτεία ευρωπαϊκού τύπου πραγματοποιήθηκε στην ανυπαρξία κλίματος ουσιαστικής

¹²⁵ Χριστίνα Βαλανίδου-Διονύσης Διονυσίου, «Το σχολείο στον 21^ο αιώνα – Τι πολίτες παράγει;» Συνέντευξη του καθηγητή Α. Καζαμία», Πολίτης, 27.2.2000, σ. 26-27

¹²⁶ Μ. Ατταλίδης, ο.π., και G. Hill, ο.π.

νομικής ισότητας, λόγω των συνθηκών της οθωμανικής κατοχής και μέσα σε ένα πλαίσιο παροχής προστασίας, που χάραξε η αντιπροσωπευτική εξουσία της εκκλησίας και η δραστηριότητα των ευρωπαϊκών προξενείων στην Κύπρο, αντίστοιχα¹²⁷.

Κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας, η αστική τάξη προτίμησε να υπαχθεί κάτω από την ηγεσία της Εθναρχίας, όπως επέλεξε να ονομάζεται η θρησκευτική ηγεσία του ελληνόφωνου πληθυσμού, η οποία αποτέλεσε κατόπιν τον κύριο διοργανωτή του απελευθερωτικού αγώνα¹²⁸. Τα αιτήματα των ριζοσπαστικών δυνάμεων του τόπου για κοινωνική μεταρρύθμιση στο πλαίσιο ενός πιο φιλελεύθερου πολιτικού συστήματος παραμερίστηκαν από την αναζωπύρωση του κυρίαρχου πολιτικού θέματος, του ενωτικού, που προκάλεσε, με την σειρά του, καθυστέρηση στη χειραφέτηση της αστικής τάξης και με περαιτέρω συνέπεια να προλάβει να οργανωθεί το εργατικό κίνημα, εμποδίζοντας με αυτό τον τρόπο την αστική επικράτηση¹²⁹.

Από την πλευρά της, η κυπριακή εργατική τάξη είχε ιδιαιτερότητες που την έθεσαν σε απόσταση από τα αντίστοιχα ευρωπαϊκά μοντέλα και την κατέστησαν αναποτελεσματική στην επικράτησή της επί της αστικής. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι εξέλειπαν πολλά από τα δομικά στοιχεία της. Αρκετά μεγάλο ποσοστό του ελληνόφωνου πληθυσμού παρέμενε, και παραμένει, αυτοεργοδοτούμενο, ενώ οι υπόλοιπες παραγωγικές δυνάμεις απασχολούνται σε μικρές εμπορικές ή άλλες μονάδες, όπου κυριαρχούν ποικίλες, διαπροσωπικές σχέσεις με τον εργοδότη. Παράλληλα, η κυπριακή συντεχνία εμφανίστηκε ιστορικά, ως ένας νέος θεσμός, που αντικατέστησε τους καθοδηγητικούς ρόλους του ιερέα και του δασκάλου στην επαρχία και που παραδόξως εμπόδισε την περαιτέρω ισχυροποίηση της ταξικής συνείδησης¹³⁰.

¹²⁷ Diamond Jeness, *The Economy of Cyprus: A Survey to 1914*, Montreal: Mc Gill University Press, Montréal 1962

¹²⁸ Βλ. επίσης Ξενοφώντας Καλλή, «Η Αγγλία και οι δύο μητέρες πατρίδες», ένθετο ελληνικής εφημερίδας Ελευθεροτυπία, Ιστορικά 13.7.2000, σ. 7 – 12 καθώς και Άριστον Κάτση, «Η αλήθεια για το ενωτικό δημοψήφισμα του 1950», Ο Φιλελεύθερος, 16.1.1999, σ. 9

¹²⁹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Ιδεολογικό πλαίσιο της πολιτικής ζωής της Κύπρου: κριτική θεώρηση», και Γ. Τενικίδης και Γ. Κρανιδιώτης (επιμέλεια), *Κύπρος: Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού της*, Εστία, Αθήνα 1981

¹³⁰ Thomas Sanders, *Secular Consciousness and National Conscience in Southern Europe*, Hannover, N.H: American Universities: Field Staff 1977 – Βλ. πορίσματα σχετικής μελέτης του Γιάννη Περισιτιάνη ενώ εξίσου ενδιαφέρουσες είναι και οι επιστημονικές για το θεσμό της κυπριακής οικογένειας της αποχωρούσας Διευθύντριας του Τμήματος Κοινωνικής Ευημερίας Λούλας Θεωδώρου στη συνέντευξη που παραχώρησε στο Γιώργο Φράγκο, «Ανεργός ο νόμος για τη βία», Ο Φιλελεύθερος, 1.10.2000, σ. 3

Επιπρόσθετοι κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες που συνέργησαν στην ματαίωση δημιουργίας ισχυρής ταξικής συνείδησης στο εργατικό κίνημα, που αναμενόταν να εξέφραζε μια ριζική κριτική του συστήματος, ήταν η επικράτηση συνθηκών πλήρους απασχόλησης στη νήσο, ενώ όπου αυτές οι συνθήκες αναιρούνταν, η μετανάστευση στο εξωτερικό επιδρούσε διορθωτικά λόγω των μικρών αριθμητικών δεδομένων της νήσου. Η συνεχής κινητικότητα, που παρατηρείται με την άνοδο σε κοινωνικό καθεστώς των κυπρίων από χαμηλότερα στρώματα προς ανώτερα, ήταν ακόμα ένας παράγοντας που μείωνε την ένταση πιθανής ταξικής διαμάχης¹³¹.

Η διαχρονική πορεία της ανάπτυξης της κυπριακής κοινωνίας υπό τη σκιά του πολιτικού προβλήματος της, συνέχισε να εμποδίζει τη δημιουργία ισχυρών και αυθύπαρκτων κοινωνικών τάξεων, επιτρέποντας την επιβίωση παραδοσιακών μορφών σκέψης, οι οποίες επέδρασαν με τη σειρά τους και επί των εισαχθέντων, από τους βρετανούς, πολιτειακών θεσμών, όπως για παράδειγμα η κοινοβουλευτική αντιπροσωπευτική δημοκρατία, η διάκριση των εξουσιών, κ.ά.. Έτσι, τα αδιέξοδα στη διεκδίκηση δικαιωμάτων και στην προώθηση ιδεολογιών των εξελιχθέντων κοινωνικών τάξεων μετουσιώθηκαν σ' εκείνα τα εργαλεία της κοινωνικής κριτικής των συγχρόνων κρατών, όπως αυτά τα εκφράζει η κομματική δραστηριότητα και η δημοσιογραφία αντίστοιχα¹³².

Η σχέση των ιδιοκτητών και των εκπροσώπων του τύπου με τα κέντρα εξουσίας εμποδίζει τα κυπριακά ΜΜΕ να συνδράμουν στην κριτική του συστήματος μέσα στο οποίο διαμεσολαβούν, για να συμβάλουν στη διαμόρφωση μιας σχετικά ποιοτικής κοινής γνώμης¹³³. Αυτό αποτελεί αποτέλεσμα της εισαγωγής των δυτικών οικονομικών τάσεων στην κυπριακή κοινωνία σε συνδυασμό με την επιβίωση παραδοσιακών μοντέλων αντίληψης και συμπεριφοράς, βασισμένων σε ξεπερασμένα σήμερα πρότυπα από τη μία και στην εισαγωγή ξένων, γραφειοκρατικών κυρίως, πρακτικών από την άλλη, οι οποίοι δεν αφομοιώθηκαν φυσιολογικά από τον πληθυσμό. Εξάλλου η συμβίωση αυτών των αντιθέσεων είναι εφικτή λόγω του ότι «η τεχνοκρατική

¹³¹ M. Attalides, *Social Change and Urbanization in Cyprus; A study of Nicosia*, Social Research Centre Λευκωσία, 1981

¹³² R. Katsiaounis, ο.π., σ. 241 επ.

προσέγγιση σε οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα δεν απαιτεί μία κριτική αξιολόγηση κοινωνικών θεσμών και ιδεολογιών»¹³⁴.

Όλα τα προαναφερθέντα επιβεβαιώνονται και στις ομολογίες της νεότερης ελίτ και εκπροσώπων της δημοσιογραφικής κοινότητας της νήσου, που αποδεικνύουν την αρνητική εικόνα, που παρουσιάζει στην εκτέλεση του έργου του ο σύγχρονος κυπριακός τύπος με την ευρεία του έννοια, συμπεριλαμβάνοντας δηλαδή και τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ. Ο Ανδρέας Χριστοφίδης¹³⁵, που διετέλεσε, μεταξύ άλλων, γενικός διευθυντής του ΡΙΚ, όταν το κρατικό μονοπώλιο στον οπτικοακουστικό τομέα βρισκόταν στο απόγειο του, δεν δίστασε να στιγματίσει την ανοχή και την αποστασιοποίηση, που διακρίνει την κυπριακή κοινωνία σε ότι αφορά τη συμμετοχή στα κοινά, λέγοντας ότι «στην Κύπρο οι πνευματικοί άνθρωποι είναι άφωνοι, ενώ θα έπρεπε να πρωτοπορούν στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης. [...] Προτιμούν να ανέχονται και να απέχουν όπως οι περισσότεροι στην Κύπρο. [Τα ΜΜΕ] δεν έχουν συνειδητοποιήσει τις ευθύνες τους και περιορίζονται στο να λένε ‘εμείς δίνουμε στον κόσμο αυτό που θέλει’. Κατ’ ουσία δεν ξέρουν τι θέλει ο κόσμος, γιατί δεν προσφέρουν μια εναλλακτική πρόταση, ώστε να δουν την ανταπόκριση. Σήμερα τα δελτία ειδήσεων και τα προγράμματα δεν γίνονται για τους θεατές. Γίνονται μόνο για τους διαφημιστές.»¹³⁶

Στα ίδια επικριτικά αχνάρια κινείται και ο Άνθος Λυκαύγης, πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου του Κυπριακού Πρακτορείου Ειδήσεων¹³⁷ και διευθυντής σύνταξης της πρώτης σε κυκλοφορία εφημερίδας του νησιού για σειρά ετών. Ο Λυκαύγης υποστηρίζει ότι στην Κύπρο «δεν υπάρχουν διαμορφωτές κοινής γνώμης στο χώρο της διανοήσεως, γιατί δεν υπάρχει

¹³³ Για παράδειγμα αυτής της εγγενούς αδυναμίας της κυπριακής αναλυτικής κριτικής σκέψης και της προβληματικής της πρακτικής των ΜΜΕ βλ. άρθρο Πολύβιου Νικολάου, «Πόσο ‘εθελότουρκοι’ τελικά είμαστε;», *Πολίτης*, 5.9.1999, σ.18

¹³⁴ Μ. Ατταλίδης, ο. π., σ. 235

¹³⁵ Ο Χριστοφίδης απεβίωσε στις 22.6.1998, λίγες μέρες πριν από προγραμματισμένη συνάντηση με τον γράφοντα για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας. Πολυσύζητημένη προσωπικότητα, ανελίχθηκε από το σύστημα που καθιέρωσε το κατεστημένο, αναπτύσσοντας αδιαμφισβήτητη πολιτιστική δραστηριότητα και διαδραματίζοντας σημαντικό ρόλο στις σχέσεις εξουσίας και ΜΜΕ. Το 1964 διορίστηκε Γενικός Διευθυντής του ΡΙΚ. Έκτοτε διετέλεσε πρόεδρος της Επιτροπής Ηλεκτρονικών Μέσων του Συμβουλίου της Ευρώπης και μέλος του Δ.Σ. της Ευρωπαϊκής Ένωσης Ραδιοφωνίας. Για περισσότερα σχετικά με τη δράση του εκλιπόντος δείτε σχετικό αφιέρωμα στην κυπριακή εφημερίδα *Ο Φιλελεύθερος*, 23.6.1998, σ. 8

¹³⁶ Βλ. συνέντευξη του ίδιου στο μηνιαίο κυπριακό περιοδικό *Θμικρον*, Απρίλιος 1998, σελ.86

¹³⁷ Το ΚΥΠΕ, όπως και το ΡΙΚ, αποκαλούνται ημικρατικοί οργανισμοί. Είναι νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου των οποίων το καθεστώς θα αναλύσουμε στο οικείο κεφάλαιο των δημοσίων ΜΜΕ

αυτάρκεια διανοητική, με την έννοια του να έχουμε ξεπεράσει κάποια όρια και ταυτόχρονα να μπορέσουμε να λειτουργήσουμε στον κόσμο ως μονάδες.» Αλλά και για κείνους, που δεν θα ήθελαν να υιοθετήσουν ένα τόσο ισοπεδωτικό αφορισμό, δεν φαίνεται να μπορούν να υπάρξουν ανεξάρτητοι διαμορφωτές κοινής γνώμης στην κυπριακή κοινωνία.

Διατελέσας αρχισυντάκτης του κυκλοφοριακά επιτυχημένου περιοδικού ΣΕΛΙΔΕΣ¹³⁸, ο Άριστος Μιχαηλίδης επισημαίνει ότι υπάρχει επίσης πρόβλημα στο θέμα της επαγγελματικής εντιμότητας των απασχολούμενων στα ΜΜΕ αφού οι εξαρτήσεις, κομματικές, οικογενειακές, φιλικές και ποικίλων συμφερόντων, λόγω του μεγέθους της κοινωνίας, δεν επιτρέπουν χώρο ανεξαρτησίας.¹³⁹ Ο κατάλογος των συναινούντων, και κατά το πλείστον δημοσιογράφων, είναι ανησυχητικά μεγάλος¹⁴⁰.

Το κυπριακό κοινοβούλιο δεν απαλλάσσεται από τις δικές του ευθύνες σε ότι αφορά τα ελλείμματα, που παρουσιάζουν σύγχρονοι θεσμοί και πρακτικές¹⁴¹. Από τα νεότερα στελέχη του αριστερού χώρου της Κύπρου, ο βουλευτής και επικοινωνιακός σύμβουλος του ΑΚΕΛ, Γιώργος Λιλλήκας, αναφέρεται στις αδυναμίες, που επιδεικνύει η εξουσία που εκπροσωπεί, μιλώντας με απογοήτευση για την δυσλειτουργία του κοινοβουλευτικού συστήματος στην Κύπρο¹⁴². Ο Λιλλήκας διατείνεται ότι «νιώθει απογοητευμένος από το κοινοβουλευτικό έργο και τον τρόπο λειτουργίας της Βουλής», καθότι ανέμενε από αυτή «να μελετά σε μεγαλύτερο βάθος τα διάφορα ζητήματα, [ενώ] οι ανοικτές συνεδρίες των [κοινοβουλευτικών] επιτροπών είναι χρονοβόρες και οδηγούν σε μια επιφανειακή αντιμετώπιση των διαφόρων νομοθετημάτων¹⁴³» Παρόμοιες απόψεις εκφράζουν και μέλη του κυβερνώντος κόμματος, χωρίς να

¹³⁸ Αποχώρησε από το εβδομαδιαίο περιοδικό ΣΕΛΙΔΕΣ και ανέλαβε θέση αρχισυντάκτη σε ημερήσια εφημερίδα.

¹³⁹ Βλ. συνέντευξη του ίδιου στο κυπριακό περιοδικό Όμικρον, Απρίλιος 1998, σελ. 82. Βλ. επίσης τις σχετικές απόψεις της Γενικού Ελεγκτή της Δημοκρατίας Χρυστάλλας Γιωρκάτζη στην συνέντευξη που παραχώρησε στον Γιώργο Φράγκο, «Ο πολίτης νομίζει ότι χωρίς μέσο δε γίνεται η δουλειά του», Ο Φιλελεύθερος, 30.5.1999, σ. 3

¹⁴⁰ Βλ. συνεντεύξεις δημοσιογράφων Μαρίας Σφέτσου και Λάζαρου Μαύρου στο κυπριακό περιοδικό Όμικρον, ο. π. και συνέντευξη βουλευτού του κόμματος των ΕΔΗ Αντρούλας Βασιλείου στο άρθρο του Κώστα Κωνσταντίνου, «Νιώθω βουλευτής β' κατηγορίας», εβδομαδιαίο περιοδικό ΣΕΛΙΔΕΣ, τχ 382, 19.3.1999, σ. 19-22

¹⁴¹ Η συμβολή της εκτελεστικής εξουσίας στα του τύπου θα παρουσιασθεί εν εκτάσει στα κεφάλαια παρουσίασης της διαμόρφωσης δικαίου του σύγχρονου τύπου, εντόπου και οπτικοακουστικού.

¹⁴² Συνέντευξη του ίδιου στην «Ο Φιλελεύθερος», 7.3.1999, σ. 8 κάτω από τον τίτλο «Πιο δυναμική αντιπολίτευση με κινητοποιήσεις του λαού – Με απογοήτευση η Βουλή»

¹⁴³ Ο. π.

είναι σε θέση να επιδείξουν οποιαδήποτε δράση για την αντιμετώπιση αυτών τους των επισημάνσεων.

Για την περιπέτεια των θεσμών εν γένει στην Κύπρο, όμως, είναι ιδιαίτερα αυτοεπικριτική και η νομική κοινότητα. Ο κατέχων τη θέση του Γενικού Εισαγγελέα, Αλέκος Μαρκίδης, δεν διστάζει να εκφράσει δημόσια τις απόψεις του για τις αδυναμίες που παρουσιάζει το νομικό σύστημα της Κύπρου, είτε αυτό αφορά την αποδευκτική διαδικασία είτε την ποινική καταστολή. Για παράδειγμα, ο Μαρκίδης επισημαίνει ότι το αδίκημα, που τελείται από δημόσιο λειτουργό με αποδεδειγμένη πρόθεση δόλου, τιμωρείται με ποινή μέχρι δύο ετών φυλάκισης, ενώ το δίκαιο της απόδειξης, «το οποίο είναι ακόμα αρχαϊκό στον τόπο μας [...] έγινε την εποχή που δεν υπήρχαν τηλέφωνα, ηλεκτρονικοί υπολογιστές, δεν υπήρχε η σημερινή τεχνολογία. Αποτέλεσμα του ισχύοντος συστήματος είναι να είσαι, πολλές φορές, σίγουρος ότι κάποιος είναι ένοχος αλλά να μην καταδικάζεται». Από την άλλη, ο Μαρκίδης συμπληρώνει ότι το πρόβλημα, που προκαλούν αυτές οι αδυναμίες, δεν λύνεται μονόπλευρα καθότι, εκτός από ζήτημα ορθών νομικών διαδικασιών για την αποτελεσματική εφαρμογή των νόμων, είναι, προπαντός, και ζήτημα κοινωνίας, παιδείας και αξιοπιστίας των θεσμών¹⁴⁴. Ειδικά όταν η αξιοπιστία των θεσμών βάλλεται ποικιλοτρόπως από τις πράξεις δημοσίων προσώπων στη συνείδηση του μέσου πολίτη¹⁴⁵.

Η μεταβατική φάση, που παρατηρείται σε θεσμούς της κυπριακής κοινωνίας και εμποδίζει την ομαλή λειτουργία του πολιτεύματος, είναι, κατά κοινή αποδοχή, αποτέλεσμα του νεαρού της ηλικίας της Δημοκρατίας, των σοβαρών προβλημάτων που εμφανίσθηκαν κατά την εγκαθίδρυσή της καθώς και αυτών που εξακολουθούν να την ταλανίζουν, υποστηρίζει ο πρώην Βοηθός Γενικός Εισαγγελέας Λουκής Λουκαΐδης¹⁴⁶. Αποχωρώντας από την θέση αυτή,

¹⁴⁴ Συνέντευξη του Γενικού Εισαγγελέα Αλέκου Μαρκίδη με τίτλο «Γιατρικό για τα σκάνδαλα δεν είναι μόνο ο Νόμος», Ο Φιλελεύθερος, 17.1.1999, σ. Β1 και Μανώλη Καλατζή, «Δίκαιο απόδειξης: Είμαστε 40 χρόνια πίσω - Ένα Δίκαιο για .. το Μουσείο», Πολίτης, 19.4.1999, σ. 2

¹⁴⁵ Βλ. για παράδειγμα «πρόσφατες» αποκαλύψεις περί προνομιακής εξασφάλισης μετοχών από πολιτικά πρόσωπα όλων των κομματικών αποχρώσεων και ανώτερους δημόσιους λειτουργούς, στο άρθρο Ανδρέα Χατζηκυριάκου, «Οι μετοχές που 'τραυμάτισαν' την Κύπρο», ελλαδική εφημερίδα Το Βήμα, 22.1.1999 και Ηλία Μαλλή, «Πολλά δημόσια πρόσωπα σε θέσεις - κλειδιά στον κατάλογο», Πολίτης, 17.9.1999, σ. 41

¹⁴⁶ Βλ. συνέντευξη του ίδιου στον «Ο Φιλελεύθερος», 17.5.1998, κάτω από τον τίτλο «Ευάλωτη στους συμβιβασμούς η κυπριακή κοινωνία»

μετά από 35 χρόνια συνεχούς υπηρεσίας, για να αναλάβει καθήκοντα δικαστή στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο, ο Λουκαΐδης επισημαίνει ότι κρούσματα αναξιοκρατίας και μετριοκρατίας εξακολουθούν να επικρατούν σε πολλούς τομείς.

Συγχρόνως ο Λουκαΐδης δεν διστάζει να επικρίνει το σύστημα, που τον ανέδειξε, λέγοντας ότι πρέπει να επιβληθεί ο εξοστρακισμός στην κορυφή της ιεραρχίας, για να αποφεύγονται συμπτώματα κατάχρησης της εξουσίας από υψηλόβαθμους, που παραμένουν στις θέσεις τους για μεγάλες χρονικές περιόδους. Αυτό, ισχυγείται ο Λουκαΐδης, πρέπει να γίνει με συνταγματικής χροιάς τομές στα πολιτειακά δρώμενα, ώστε να προσφερθούν τουλάχιστον εκείνα τα νομικά εχέγγυα, προκειμένου να δοθεί η ευκαιρία στους αποδεδειγμένα άριστους να κλονίσουν το κατεστημένο υπόβαθρο και να αποτινάξουν, εκεί που βέβαια υπάρχουν, τις ημέτερες μετριότητες, που αποτελούν σήμερα μια πέμπτη φάλαγγα¹⁴⁷.

Σκοπιμότητες και ιδιοτελίες οδηγούν, επίσης στην αγνόηση από εντεταλμένα όργανα του κράτους συγκεκριμένων νομικών γνωματεύσεων, οι οποίες εισηγούνται συλλήψεις ισχυρών, οικονομικών κυρίως, παραγόντων του νησιού εξαιτίας της αδυναμίας του ίδιου του συστήματος να ανταποκριθεί, με το απαιτούμενο σθένος, στις πιέσεις τέτοιων παραγόντων. Εντούτοις, ο Λουκαΐδης αποδίδει την αδυναμία του συστήματος να εμποδίσει την κρίση των θεσμών στη νοοτροπία της κοινωνίας, «που υπομονετικά ανέχεται ή συνειδητά παραγνωρίζει απαράδεκτες καταστάσεις, ως συνέπεια μιας συλλογικής ψυχοσύνθεσης, που αναπτύχθηκε από τα ίδια τα δεδομένα μιας ιστορίας αιώνων υποτακτικότητας»¹⁴⁸.

Στον αντίποδα μιας τέτοιας παραπολιτικής δραστηριότητας θα μπορούσε να λεχθεί ότι βρίσκεται η Εκκλησία της Κύπρου με εργαλεία τακτικής την ίδρυση ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, τη σύσταση ιδρυμάτων ερευνών και μελετών, αλλά και την χρηματοδότηση πολιτικοκοινωνικών οργανώσεων και προσώπων, που εξυπηρετούν τους στόχους της εκκλησίας. Όλες αυτές οι δραστηριότητες ασκούν δριμεία κριτική στα ΜΜΕ, αλλά και στο ίδιο το

¹⁴⁷ Ο. π.

σύστημα της κυπριακής κοινωνίας. Ο ηγούμενος της, ισχυρής οικονομικά, Μονής Κύκκου, Νικηφόρος, ο οποίος θεωρείται πρωτοπόρος, εκσυγχρονιστής και έντονα προβληματισμένος για το χάσμα επικοινωνίας που επικρατεί μεταξύ κοσμικών και εκκλησίας, δεν διστάζει να μιλήσει δημόσια για τα αρνητικά επιτεύγματα της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης στο νησί¹⁴⁹. Επισημαίνει την έλλειψη μέτρου στην κάλυψη γεγονότων και, ιδιαίτερα, στην υπέρμετρη προβολή των ιδίων, συνεχώς, πολιτικών προσώπων και ειδικά εκείνων που κυριαρχούν στην πολιτική σκηνή, πριν ακόμη την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας, και «συνήθως καθ' υπόδειξη καναλαρχών και μεγαλο-εκδοτών»¹⁵⁰.

Δεν είναι τυχαία, λοιπόν, τα συμπτώματα της συντήρησης μιας, κατ' επιφάση, πολιτισμικής «ληθαργίας», που διέκριναν στο νησί οι Νίκος Καζαντζάκης και Lawrence Durrell από τη δεκαετία του 1950, της αδιαφορίας για ουσιαστική εμπλοκή στα κοινά και του, εν γένει, κομφορμισμού της κυπριακής κοινωνίας, που όμως φαίνεται να επέφερε το περιβόητο «οικονομικό θαύμα», ένα επίτευγμα της κυπριακής οικονομίας, που ακολούθησε την τουρκική εισβολή του 1974 και για το οποίο είναι ιδιαίτερα περήφανοι όλοι όσοι ενασχολήθηκαν με την αναστήλωση της οικονομίας της νήσου. Τα ανωτέρω είναι ορισμένα χαρακτηριστικά του πλαισίου της σύγχρονης πραγματικότητας στο νησί, που δίνουν την εντύπωση ότι οι κύπριοι αποτελούν υπάρξεις περιορισμένες στην αναζήτηση επίγειων απολαύσεων χωρίς προβληματισμό για το μέλλον και τον απαραίτητο σεβασμό προς τους θεσμούς. Κι αυτό συμβαίνει όταν οι τοπικοί οικονομικοί κύκλοι διατρανώνουν ότι η Διεθνής Τράπεζα κατατάσσει την Κύπρο στην 16η θέση, διεθνώς, σε ότι αφορά το βιοτικό επίπεδο¹⁵¹. Αυτή η παρατηρούμενη επικράτηση των

¹⁴⁸ Ο. π.

¹⁴⁹ Από συνέντευξη του Ηγούμενου Ιεράς Μονής Κύκκου Νικηφόρου στη Μαρίνα Σχίζα, «Πρέπει να Ζητήσουμε και μες Συγγνώμη», Ο Φιλελεύθερος, ένθετο Οίκαδε, 17.5.1998, σ. 8-9. Βέβαια τη συνέντευξη φιλοξένησε έντυπο του οποίου ο ιδιοκτήτης δεν είχε σχέσεις με τον οπτικοακουστικό τύπο τότε.

¹⁵⁰ Για την ίδια την κατάσταση που επικρατεί στους κόλπους της εκκλησίας και τις σχέσεις της με τα ΜΜΕ εξάγεται υλικό ικανό για τη συγγραφή πολλών τόμων γι αυτό και ο αναγνώστης παραπέμπεται για συνοπτική πληροφόρηση στα ακόλουθα άρθρα: Γιώργου Στυλιανού, «Κληρικοί και οπαδοί τους ευθύνονται για την κρίση που περνά η Εκκλησία», Ο Φιλελεύθερος, 1.8.1999, σ. 3. Θεοδώρου Κυριάκου, «Εκκλησιαστικής κρίσης συνέχεια», Ο Φιλελεύθερος, 27.7.1999, σ. 7. Δάφνη Παναγίδη, «Μητροπολιτικές εκλογές και εκκλησιαστικό κατεστημένο», Ο Φιλελεύθερος, 13.1.1999, σ. 9.

¹⁵¹ «World Development Indicators 1998» International Bank, και «Βιοτικό Επίπεδο 16 Αστέρων για την Κύπρο», κυπριακή εφημερίδα Ο Φιλελεύθερος, 27.5.1998

μετανεωτεριστικών θεωρήσεων, που εγέρθηκαν στην εισαγωγή, εκ των πραγμάτων, αντανakλάται και στην προσέγγιση που τηρούν τα ΜΜΕ έναντι της κοινωνίας που τα συντηρεί.

Ο κυπριακός οπτικοακουστικός τομέας, μιμούμενος την κατάσταση που επικρατεί στα φερόμενα ως επιτυχημένα, από επιχειρηματικής άποψης, ΜΜΕ των δυτικοευρωπαϊκών κρατών και ιδιαίτερα αυτά των ΗΠΑ, προβάλλει ως ψυχαγωγία, πολυσυζητημένες εκπομπές, που είτε φέρεται να εξυμνούν τη βία και λανθάνουσες μορφές ερωτισμού και μάλιστα σε οικογενειακές ζώνες τηλεθέασης είτε υποβαθμίζουν την ποιότητα γούστου του κοινού και γενικά συντηρούν το καθεστώς υποκοουλτούρας στην ψυχαγωγία. Επίσης παρέχουν, για λόγους κόστους, αμφισβητήσιμης ποιότητας προγράμματα που εθίζουν σε κοινωνική αποστασιοποίηση και αλλοτρίωση από πατροπαράδοτες μορφές συναναστροφής διάφορες πληθυσμιακές ομάδες, όπου κυριαρχούν στοιχεία κοινωνικής μυθοποίησης και υπερβολής, κυρίως ξένης προέλευσης, καθώς και παραγωγές εφοδιασμένες με υλικό επιβολής στερεότυπων.

Στον ενημερωτικό τομέα, οι κυπριακές ειδήσεις τείνουν να υιοθετούν την «αμερικανοκρατούμενη» θεώρηση ότι πρέπει να παρέχουν οιονεί ψυχαγωγικό θέαμα, για να είναι ελκυστικές. Πέραν αυτής της τάσης, αρκετοί σταθμοί στήνονται, ευκαιριακά, με πενιχρά μέσα και συνθήκες οι συνθήκες εργασίας, που προσφέρονται, δεν είναι οι απαιτούμενες για να προσελκύσουν στελέχη με επάρκεια στον τομέα τους. Αρκετοί από τους επιλεχθέντες εκπρόσωπους του τύπου και λοιποί συντελεστές παραγωγής προγραμμάτων, συνθήτως, κακοποιούν τη γλώσσα, τα ήθη και τα έθιμα, και γενικά καθίστανται εστίες αντιδεοντολογικής και πολιτισμικής σύγχυσης, με όλα τα αποτελέσματα που μπορεί αυτή η κατάσταση να προκαλέσει, ιδιαίτερα στον, λόγω ηλικίας, ευπρόσβλητο ακροατή¹⁵². Από την πλευρά τους, τα έντυπα έχουν υποχρεωθεί λόγω του ανταγωνισμού, τόσο από τον μεταξύ τους, που υπερκαλύπτει τις ανάγκες της κυπριακής αγοράς, αλλά και από τον ανταγωνισμό των ραδιοτηλεοπτικών μέσων, να στραφούν προς κατευθύνσεις προσέλκυσης αναγνώστων, που καμιά σχέση δεν έχουν με την ποιότητα, το ήθος, το γούστο

και τα τοπικά χαρακτηριστικά και, σε τελευταία ανάλυση, καταλήγουν να προβληματίζουν για τα κριτήρια και κίνητρα έκδοσής τους.

Όλα τα ανωτέρω πρέπει να ληφθούν υπόψη σε συσχετισμό με την άγνοια, που φαίνεται να χαρακτηρίζει τον γηγενή πληθυσμό για την πολύ πρόσφατη ιστορία του, ώστε να καταστεί δυνατή η εξαγωγή των απαραίτητων συμπερασμάτων για την παραπέρα ερμηνεία του κοινωνικού γίγνεσθαι που τον περιβάλλει. Πρόσφατη έρευνα¹⁵³ αποκάλυψε ότι οι έλληνες κύπριοι, τόσο αυτοί που έζησαν τα γεγονότα, όσο και οι γενιές που ακολούθησαν, αγνοούν, μεταξύ άλλων, την ποιότητα συνύπαρξης των δύο κοινοτήτων πριν το 1963, ενώ έχουν ελλιπή γνώση για την κατάσταση που επικρατούσε τα πρώτα χρόνια από τη σύσταση της Δημοκρατίας. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή σύγχυση επικρατεί στο είδος της επιζητούμενης λύσης του πολιτικού προβλήματος. Ένας στους δύο νέους, ηλικίας μεταξύ 18-24 ετών, εμφανίζεται να πιστεύει στην ανάγκη ενός νέου ενωτικού αγώνα [παρόλο που, αφού καταταγούν, οι πλείστοι των στρατευσίμων δεν επιθυμούν να υπηρετήσουν κατά μήκος των γραμμών κατάπαυσης του πυρός].

II. Η σημερινή πραγματικότητα των ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία

Ο έντυπος και οπτικοακουστικός τύπος στην Κυπριακή Δημοκρατία διεκδικεί σήμερα ένα σημαντικό μέρος της καθημερινής ζωής του κύπριου πολίτη. Το σύνολο των εντύπων και των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, ιδιωτικών και κρατικών, που κυκλοφορούν ή εκπέμπουν αντίστοιχα, στην επικράτειά της, περιλαμβανομένων και αυτών στην κατεχόμενη από την Τουρκία περιοχή του νησιού, είναι αδιαμφισβήτητος μάρτυρας αυτής της πραγματικότητας. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία¹⁵⁴ τα παγκύπριας εμβέλειας, πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής ύλης, έντυπα που κυκλοφορούσαν στα τέλη της

¹⁵² Το εβδομαδιαίο περιοδικό ποικίλης ύλης ΣΕΛΙΔΕΣ φιλοξενεί μόνιμη στήλη όπου επισημαίνει τα λεκτικά, γραμματικά και συντακτικά απορήματα, κυρίως των συντακτών οπτικοακουστικών ΜΜΕ

¹⁵³ Μακάριος Δρουσιώτης, «40 χρόνια Ζυρίχη. Σε πλήρη άγνοια ο πληθυσμός για τα γεγονότα», κυπριακή εφημερίδα Πολίτης, 1.3.1999, σ. 3

¹⁵⁴ Επετηρίδα κυπριακών μέσων ενημέρωσης, έκδοση του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία, 1998

δεκαετίας του 1990, ήταν οκτώ καθημερινές εφημερίδες εκ των οποίων μια μόνον απογευματινή, 13 εβδομαδιαίες, μια δεκαπενθήμερη και δύο μηνιαίες¹⁵⁵. Στον τομέα του εξειδικευμένου περιοδικού τύπου κυκλοφορούσαν δύο εβδομαδιαία ποικίλης ύλης περιοδικά, πέντε δεκαπενθήμερα, εννέα μηνιαία, πέντε διμηνιαία και ένα 4μηνιαίο¹⁵⁶.

Την ίδια περίοδο βρίσκονταν σε λειτουργία δύο κρατικά κανάλια ΡΙΚ1 και ΡΙΚ2, μια δορυφορική σύνδεση με την Ελληνική Τηλεόραση ΕΤ1 και το Euronews αντίστοιχα, πέντε ιδιωτικοί σταθμοί εκ των οποίων οι δύο μικτού συστήματος ανοικτού και κλειστού κυκλώματος, και τρεις τοπικοί. Από πλευράς ραδιοφωνικών σταθμών λειτουργούσαν τρεις κρατικοί και τρεις ιδιωτικοί παγκύπριας εμβέλειας καθώς και 29 τοπικής εμβέλειας¹⁵⁷. Στα αριθμητικά αυτά μεγέθη θα πρέπει να αναφέρουμε και τους ραδιοφωνικούς και τηλεοπτικούς δέκτες, που αριθμούσαν 210.000 και 107.000 αντίστοιχα, το 1992, στις ελεύθερες περιοχές της Κυπριακής Δημοκρατίας, σε αντιδιαστολή με 56.450 και 52.300 στα κατεχόμενα.¹⁵⁸

Οι πιο πάνω αριθμοί αποκτούν ιδιαίτερη σημασία, αν αναλογισθούμε το μέγεθος και τον πληθυσμό του κυπριακού κράτους, στην επικράτεια του οποίου έχει επιβληθεί μια παράνομη οντότητα, η οποία εκπροσωπεί ένα *de facto* εθνικό ξεκαθάρισμα. Έτσι, σε μια έκταση 9.251 τετραγωνικών χιλιομέτρων, που περιλαμβάνει το σύνολο της επικράτειας της Δημοκρατίας, και με πληθυσμό γύρω στις 730.000 – ελλήνων και τούρκων κυπρίων χωρίς, βέβαια, να συνυπολογίζονται οι, εκ Τουρκίας, παράνομα εγκαταστημένοι έποικοι – η ποσοτική δυναμική του τύπου πρέπει να θεωρηθεί εντυπωσιακή.

¹⁵⁵ Πληροφορίες που συλλέχθηκαν από Αρχείο Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών.

¹⁵⁶ Ο. π.

¹⁵⁷ Επαναλαμβανόμενες ετήσιες εκθέσεις του αμερικανικού υπουργείου εξωτερικών (U.S. State Dept Cyprus Country report on Human Rights Practices for 1996, released January 31, 1997) έδιδαν μέχρι το 1997 τα ακόλουθα στοιχεία για τον τουρκοκυπριακό τύπο του νησιού ο οποίος τελεί υπό πλήρες καθεστώς παρανομίας: «Turkish Cypriot authorities retain a monopoly over local radio and television, but a new private radio station is operating in addition to two smaller, university-run stations.» Εντούτοις, τον Ιούνιο του 1999 στις κατεχόμενες από τον τουρκικό στρατό περιοχές της Κυπριακής Δημοκρατίας εξέπεμπαν 15 συνολικά τηλεοπτικά κανάλια με επίγεια αναμετάδοση. Τα τρία κανάλια του φερόμενου ως επίσημου σταθμού του παράνομου καθεστώτος ΒΑΥΡΑΚ, ο ιδιωτικός σταθμός του φυγόδικου πρώην μεγαλοεπιχειρηματία Ασλ Ναδέρ, ενώ αναμεταδίδονται 11 συνολικά τουρκικοί τηλεοπτικοί σταθμοί με αυτούσιο πρόγραμμα χωρίς φυσικά να καταβάλλονται τηλεοπτικά δικαιώματα στις εταιρείες παραγωγής ταινιών. Συγχρόνως το κατοχικό καθεστώς αναμετέδιδε δύο διεθνείς τηλεοπτικούς σταθμούς χωρίς επίσης να έχει εξασφαλίσει την άδεια τους: CNN, EUROSPORT. Για περισσότερα βλ. Α. Αντωνόπουλος, «15 κανάλια από τα κατεχόμενα», ο. π.

¹⁵⁸ *The Europa World Year Book*, Vo. I, 1996

Από την έκδοση της πρώτης τοπικής εφημερίδας το 1878 μέχρι την εκπομπή τηλεοπτικού σήματος του πρώτου ιδιωτικού ραδιοτηλεοπτικού σταθμού το 1992 στην Κύπρο και τη μετέπειτα σύνδεση με το διαδίκτυο¹⁵⁹ για ταυτόχρονη συμμετοχή στα παγκόσμια δρώμενα, τα κυπριακά ΜΜΕ θα παρουσιάζονται ανυπόμονα να επιτελέσουν το ρόλο, που διαχρονικά τους προσέδιδαν οι εκάστοτε επικρατούσες, κατά περιόδους, τάσεις και σκοπιμότητες, θεωρώντας ότι αποτελούν ένα ζωντανό βήμα για δημόσια συζήτηση και σχολιασμό επί παντός επίσητου με αδιάκοπη προτεραιότητα το λεγόμενο κυπριακό πρόβλημα.

Παράδοση ελευθεροτυπίας και ανεξαρτησίας από πιέσεις και εμπλεκόμενα συμφέροντα δεν έχει να επιδείξει η ιστορία του κυπριακού τύπου αφού, όπως θα δει και ο αναγνώστης στα σχετικά κατωτέρω κεφάλαια, μέχρι και τα τέλη του 20^{ου} αιώνα, το πολιτικό-κοινωνικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο παράγει έργο η λεγόμενη τετάρτη εξουσία στην Κυπριακή Δημοκρατία, ήταν, και εξακολουθεί να παραμένει, υπό συζήτηση¹⁶⁰. Η δεκαετία του 1990 αποτέλεσε για την Κύπρο, όπως και για το υπόλοιπο κόσμο, ένα ορόσημο σημαντικών αλλαγών για τον τύπο του νησιού, ιδιαίτερα τον οπτικοακουστικό. Η νέα τεχνολογία έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο γι αυτές τις αλλαγές, μεταλλάσσοντας, αφενός τον τρόπο με τον οποίο παράγονταν τα έντυπα και επιφέροντας, αφετέρου ολοένα και πιο αισθητές διαφοροποιήσεις στον τομέα του οπτικοακουστικού τύπου.

Ο εκσυγχρονισμός του δικαίου του τύπου φαίνεται πως προκάλεσε περισσότερα κενά από όσα είχαν πρόθεση οι κύπριοι νομοθέτες να καλύψουν, με αποτέλεσμα ο 21^{ος} αιώνας να υποδέχεται την κυπριακή δημοσιογραφία δέσμια της πολυσυζητημένης πρακτικής που ακολουθείται από το παρελθόν¹⁶¹.

¹⁵⁹ Για τις σχέσεις της Κυπριακής Δημοκρατίας με την Πληροφορική, βλ. «Η κατάσταση της Κοινωνίας της Πληροφορίας στην Κύπρο», Πολίτης, 28.5.1999, σ.48

¹⁶⁰ Τουλάχιστον μέχρι τη συγγραφή της παρούσας εργασίας. Βλ. εξαιρετικά ενδιαφέρουσα συνέντευξη που παραχώρησε η Ευδίκη Αντιπρόσωπος του ΓΤ του ΟΗΕ στην Κύπρο στον Ανδρέα Χατζηκυριάκο, «Αντεπίθεση Χέρκους», Πολίτης, 4.7.1999, σ. 7-9 για την άποψή της σχετικά με την ποιότητα των σύγχρονων κυπριακών ΜΜΕ.

¹⁶¹ Βλ. σχετικά αρθρογραφία με τον προβληματισμό γύρω από την εισαγωγή της ισχύουσας νομοθεσίας: Νίκη Κουλέριου, «Άμυνα ή επίθεση στα ΜΜΕ», «Διαφωνίες στο τρόπο ελέγχου των ΜΜΕ», Χαραυγή, 16.3.1994, της ίδιας, «Ανεξάρτητη επιτροπή για τη Ραδιοτηλεόραση», Χαραυγή, 20.9.1995, σ. 16, Σωτήρη Δράκου, «Ο ρόλος της τηλεόρασης», Αλήθεια, 13.2.1996, Ανδρέα Χριστοδουλίδη, «Πολιτικός εκσυγχρονισμός και ΜΜΕ», Ο Φιλελεύθερος, 10.11.4.1996 (σε δύο μέρη), Παύλος Παύλου, «ΜΜΕ, ο άλλος τώρα πρωταγωνιστής των εκλογών», Ο Φιλελεύθερος, 22-23.5.1996 (σε δύο μέρη), Αντώνης Αντωνόπουλος, «Βήματα για κώδικα από όλα τα ΜΜΕ», Ο Φιλελεύθερος, 18.9.1996, ανυπόγραφο, «Νόμο-πλαίσιο για Ραδιοτηλεόραση θέλει η Βουλή», Χαραυγή, 10.10.1996, σ.1, Χαρίλαου Παπαδόπουλου, «Η δημόσια τηλεόραση στην εποχή των πολυμέσων», Ο Φιλελεύθερος, 6-7.11.1996 (σε δύο μέρη), Αντ. Αντωνόπουλος, «TV: Νόμος προστασίας ανηλίκων», Ο Φιλελεύθερος, 21.11.1996, Α.Π. «Ετσι ξηλώνεται η κοινωνία

Ειδικά όταν η έννοια της πρόσβασης στην πληροφόρηση δεν έχει σαφώς οροθετημένο νομικό περιεχόμενο¹⁶² ενώ το καθαυτό δικαίωμα στην πληροφόρηση, εξαρτάται στην πράξη από τους εκπροσώπους του τύπου, που με τη σειρά τους παρέχουν ενεργά την πληροφόρηση στον αποδέκτη των μηνυμάτων των ΜΜΕ: το κοινό. Και βεβαίως, με την πρόσβαση στην πληροφόρηση, δια των μέσων, να διαφέρει ουσιωδώς από την πρόσβαση στο ίδιο το μέσο¹⁶³.

Ο κυπριακός τύπος διανύει μια περίοδο όπου οι δημόσιες συζητήσεις για τον ρόλο των ΜΜΕ βρίσκονται σε έξαρση για σωρεία δυσεπίλυτων θεμάτων, που αυτά τα ίδια τα μέσα προκαλούν. Τέτοια θέματα περιλαμβάνουν το μέλλον της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης, που αδυνατεί πλέον να ισοσκελίσει, επικερδώς, τον προϋπολογισμό της, λόγω της απώλειας του μονοπωλίου που απολάμβανε, αλλά με αναγνωρισμένη προσφορά στο πολιτισμικό γίγνεσθαι του τόπου. Ο δημόσιος διάλογος και η αυτοκριτική αγγίζουν, επίσης, τα φαινόμενα της αδυναμίας υιοθέτησης ενός αποτελεσματικού μοντέλου αυτοελέγχου και οργανωμένης επιμόρφωσης των εργαζομένων στον τύπο για την βελτίωση του δημοσιογραφικού έργου ή την απουσία πλήρους ανεξαρτησίας των εργαζομένων – εντός και εκτός των ΜΜΕ, για να επιτελούν το ρόλο τους, άνευ

μας», Η Μάχη, 11.12.1996, Αντώνη Μακρίδη, «Τα πιράνχας των ΜΜΕ», Η Σημερινή, 10.2.1997, σ. 9, Αντ. Αντωνόπουλος, «Αλλαγή σκηναίου στον Τύπο και τη ραδιοτηλεόραση», tv-μανία (ένθετο του Φιλελεύθερου), 15-21.2.1997, σ. 22, Βασιλικής Ζήνωνος, «Προς ίδρυση Αρχής Ραδιοτηλεόρασης», Αλήθεια, 27.3.1997, Νίκη Κουλέριου, «Ραδιοτηλεόραση: Τώρα αρχίζει το ξεκαθάρισμα του τοπίου», Χαραυγή, 27.3.1997, σ.1, Μαρίας Αγγελίδου, «Διαφωνίες των ιδιωτικών καναλιών για νομοσχέδιο για τη ραδιοτηλεόραση», Σημερινή, 17.4.1997, Ανυπόγραφο, «Αυτή θα είναι η ... δεινολογία;», Το Παρασκήνιο, 18.4.1997, Αντ. Αντωνόπουλος, «Πριν το θέρος ο ραδιοτηλεοπτικός νόμος», Ο Φιλελεύθερος, 15.5.1997, Γιώργος Χριστοδουλίδης, «Απαρέγκλιτη η δέσμευση να υπάρξει νόμος για τη Ραδιοτηλεόραση», Χαραυγή, 15.5.1997, Editorial «Can you regulate against bias and sensationalism?», Cyprus Mail, 22.5.1997, Αντ. Αντωνόπουλος, «Ολοκληρώθηκαν οι συνεδριάσεις για το Ραδιοτηλεοπτικό Νόμο», Ο Φιλελεύθερος, 22.5.1997, Bouli Hadjioannou, «Marathon meeting in attempt to hammer out broadcasting bill», Cyprus Mail, 5.6.1997, Γιώργος Χριστοδουλίδης, «Στην τελική ευθεία η δημιουργία Αρχής Ραδιοτηλεόρασης», Χαραυγή, 5.6.1997, σ.1, Χρ. Γιαννακός, «Υπό έλεγχο οι τηλεοπτικές διαφημίσεις των παιγνιδιών», Ο Φιλελεύθερος, 27.6.1997, Τάσος Κ. Κυριακίδης, «AIDS και ΜΜΕ», Ο Φιλελεύθερος, 30.9.1997, Αντ. Αντωνόπουλος, «Οι πολιτικοί θα κερδίσουν τη μάχη με τους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ, αφού κρατούν το μαχαίρι», Ο Φιλελεύθερος, 19.10.1997, σ. 19, Ανδρέας Ζένιος, «Η εκκρεμότητα στο νομοσχέδιο για την Αρχή Ραδιοτηλεόρασης», Ο Φιλελεύθερος, 27.10.1997, Αντ. Αντωνόπουλος, «TV: Ετήσιο τέλος 50.000 ΛΚ – Δυστοκία για το καθεστώς ιδιοκτησίας», Ο Φιλελεύθερος, 28.10.1997, Ανυπόγραφο, «Εισακούστηκαν γνωστοί πολέμιοι της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης», Η Σημερινή, 30.10.1997, σ. 18, Ανυπόγραφο, «Καιρός να ελεγχθούν τα κανάλια», ΣΕΛΙΔΕΣ, τχ 305, 1997, σ. 19 – 22, Αντ. Αντωνόπουλος, «Καθυστέρει η λειτουργία Αρχής Ραδιοτηλεόρασης», Ο Φιλελεύθερος, 27.3.1998, Βάσος Βασιλείου, «Η Αρχή Ραδιοτηλεόρασης με αρχές αλλά χωρίς οργάνωση», Ο Φιλελεύθερος, 21.5.1998, σ. 4

¹⁶² Γιάννα Κικί, «Η πρόσβαση του κοινού στην πληροφόρηση», ΜΜΕ Δίκαιο της Πληροφόρησης, Αναλύσεις-Κείμενα, Εκδόσεις Προσκήνιο, Χαλάνδρι 1998 (340), σ.24-36

¹⁶³ Δαγτόγλου, Ραδιοτηλεόραση και Σύνταγμα, Εκδόσεις Α. Σάκουλα, Αθήνα, 1989, σ.162 επ.

επιηρεασμών, ή τη δοσοληψία μεταξύ ιδιοκτητών μέσων και εκπροσώπων άλλων εξουσιών, για κοινό όφελος¹⁶⁴.

Όλες αυτές οι συζητήσεις έχουν το μειονέκτημα να λαμβάνουν χώρα σε μια κοινωνία, που ζει στη σκιά ενός από τα μακροβιότερα διεθνή προβλήματα, με όλες τις επιπτώσεις που αυτή η ιδιαιτερότητα επιφέρει σε όλους τους τομείς της καθημερινής ζωής. Εξ ου και η παραγωγή έργου εκ μέρους του κύριου δημοσιογράφου συναντά ακόμα πιο πολλές δυσχέρειες, αφού έχει να επιτελέσει το ρόλο του, ακροβατώντας επί τεντωμένου σχοινιού, το οποίο χρησιμοποιείται ταυτόχρονα ως διεγκυστίδα μεταξύ τεχνηέντως αντιμαχόμενων πλευρών, της ελληνικής και της τουρκικής. Αυτό πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι αφορά ένα πληθυσμό ο οποίος, διαβαίνοντας μέσα από μια διαχρονική πορεία με μακρά παράδοση από περαστικούς κατακτητές, σφυρηλάτησε μια ιδιαίτερα χαρακτηριστική ιδιοσυγκρασία και ένα, αναπόφευκτα, τρόπο σκέψης με δική του αυτοτέλεια και αυτό-προσδιορισμό¹⁶⁵. Λόγω των προαναφερθέντων αριθμητικών μεγεθών, ο παγκύπριος τύπος εξυπηρετεί συγχρόνως και τις ανάγκες ενός τοπικού¹⁶⁶ με ένα, υποχρεωτικώς ευρύ, φάσμα θεματικής για να ικανοποιεί μια μεγάλη ποικιλία ενδιαφερόντων και προτιμήσεων. Η ποιότητα, αλλά και ο κίτρινισμός, συνυπάρχουν σε έντυπα που αδυνατούν να πωλήσουν, και κατά συνέπεια να υπάρξουν, αν δεν υιοθετήσουν διαφορετικές ειδησεογραφικές θεματικές, που να πρέπει να ικανοποιούν διαφορετικές κατηγορίες αναγνωστών.

Σε αντίθεση με τον βρετανικό τύπο, και γενικά αυτόν των μεγάλων ευρωπαϊκών χωρών, που έχει πετύχει να διακρίνει σχηματικά την ευπρεπή δημοσιογραφία από την ανυπόληπτη ή «κίτρινη», με την ανάληψη του δεύτερου ρόλου από τις μικρού μεγέθους εφημερίδες ή «tabloids», στην Κύπρο το μέγεθος¹⁶⁷ και το σχήμα των εφημερίδων δεν παίζει κανένα ρόλο, ειδικά

¹⁶⁴ Δείτε για παράδειγμα συναφείς απόψεις κύπριων πολιτικών που εκφράζονται στο άρθρο του Σωτήρη Μιχαήλ, «Κάνει σήμερα ατομική πολιτική ο καθένας», Ο Φιλελεύθερος, 24.1.1999, σ. 8 και ανυπόγραφο άρθρο «'Φωτιές' στο ΔΗΣΥ λόγω δημόσιας αντιπαράθεσης», Ο Φιλελεύθερος, 30.6.1999, σ. 11 καθώς και άποψη Ανδρέα Χριστοδουλίδη στη συνέντευξη που παραχώρησε στον Κώστα Βενιζέλο, «Θεατρική η σχέση ΜΜΕ- Πολιτικών», Ο Φιλελεύθερος (ένθετο Ελεύθερος), 26.2.1999, σ. 6-7

¹⁶⁵ Βλ. Παύλος Ν. Τζεργιάς, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ.1-2, Libro, Αθήνα 2001, σ. 27 επ.

¹⁶⁶ Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έχει και ο αμιγώς τοπικός τύπος να επιδείξει τη δική του συμβολή

¹⁶⁷ Υπάρχουν βέβαια κι αυτοί που διαφωνούν οι οποίοι υποστηρίζουν ότι ο κύριος αναγνώστης εφημερίδων είναι εθισμένος λόγω ενός συνδυασμού συνήθειας και νοστροπίας υπέρ των εφημερίδων με μεγάλο εμβαδόν σελίδας όπου του προσφέρεται μια πανοραμική εικόνα περισσότερων ειδήσεων ανά σελίδα.

λόγω και της προαναφερθείσας ιδιαιτερότητας της ύπαρξης κυπριακών εντύπων, όπου συνυπάρχουν χαρακτηριστικά και των δύο ειδών δημοσιογραφίας. Η τετραχρωμία δεν έχει επικρατήσει, ενώ παράλληλα κυριαρχεί σε αγοραστική δύναμη και ποικιλία ο πρωινός έναντι του απογευματινού τύπου. Στον χώρο του τελευταίου δεσπόζει μια μόνο εφημερίδα, η «Απογευματινή», κι αυτή με πολλά οικονομικά προβλήματα.

Προς το τέλος κάθε εβδομάδας κάνουν την εμφάνιση τους τα δύο κυριότερα περιοδικά παγκύπριας εμβέλειας, τα οποία χαρακτηρίζονται από αισθητική πολυτέλεια, αλλά, λόγω πάλι του περιορισμένου αναγνωστικού κοινού, υποχρεώνονται να συνταιριάσουν διαφορετικά ενδιαφέροντα, καλύπτοντας το φάσμα πληροφόρησης, ενημέρωσης και ψυχαγωγίας από το ένα άκρο της ποιότητας μέχρι το άλλο του κιτρινισμού. Έτσι τα δύο κυρίαρχα σε τираζ – τουλάχιστον κατά την περίοδο αυτής της μελέτης, εβδομαδιαία περιοδικά, «ΤΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ» και «ΣΕΛΙΔΕΣ», αντλούν για το περιεχόμενο τους στοιχεία από τη σοβαρή δημοσιογραφία, αλλά και στοιχεία από περιοδικά που είναι γνωστά ως τρόπου ζωής («life style») με σκανδαλοθηρικές προδιαγραφές.

Η δεκαετία του 1990 εισήγαγε επίσης τα ένθετα και τα εξειδικευμένα περιοδικά για μαζικής αποδοχής ενδιαφέροντα, όπως τον αθλητισμό, τη μόδα, την αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου και την τεχνολογία. Αυτό είναι φυσικά ο απόηχος μιας πρακτικής που ακολουθήθηκε κυρίως στις ΗΠΑ και χώρες της Ευρώπης, με τελευταίο σταθμό πριν φθάσει στην Κύπρο την Ελλάδα, που αποτελεί, αν όχι αποκλειστικώς, το βασικό μοντέλο πάνω στο οποίο ο κυπριακός τύπος δοκιμάζει τις δικές του επινοήσεις.

Από την οπτική γωνία των πολιτικών εξαρτήσεων, ο κυπριακός τύπος δεν έχει καταφέρει να απελευθερωθεί πλήρως από τον επηρεασμό κομμάτων ή την ποδηγέτηση ιδιοκτησιακών κατεστημένων των ΜΜΕ ή έμμεσων οικονομικών συμφερόντων, με ελάχιστες εξαιρέσεις, στις οποίες ορισμένοι μόνον εργαζόμενοι

σε ΜΜΕ μπορούν να αισθάνονται ότι επιτελούν το ρόλο τους χωρίς άνωθεν υποδείξεις. Παράδοξο είναι, επίσης, το φαινόμενο η δεκαετία του 1990 να συνταυτίζεται με την συρρίκνωση του αντιπολιτευτικού τύπου αφού μόνο μία εφημερίδα, η Χαραυγή, που τυγχάνει και το κομματικό όργανο της αριστεράς, απέμεινε ως το κατ' εξοχήν όργανο αντιπολιτευτικού λόγου. Χωρίς αυτό να σημαίνει απαραίτητα και εποικοδομητική κριτική με παραγωγική συνεισφορά στον πολιτικό διάλογο. Οι ιδιοκτήτες των υπόλοιπων εντύπων προτίμησαν να συνταυτισθούν με την κυβερνητική παράταξη ή ομάδες επιρροής εντός αυτής, οι οποίες εμφανίζονται να εκπροσωπούν συγκεκριμένες τάσεις της κυβερνητικής πολιτικής.

Φυσικά υπάρχουν και οι θεωρούμενες αδέσμευτες πολιτικοοικονομικά εφημερίδες όπως για παράδειγμα, η αυτοσυντηρούμενη οικονομικά πρωινή «Ο Φιλελεύθερος». Παρά τις αιχμές των ανταγωνιστών του ότι οι ιδιοκτήτες του ακολουθούν μια πολιτική συνειδητής υποστήριξης της εκάστοτε κυβέρνησης, ή εκείνης της κομματικής παράταξης που βρίσκεται στο στάδιο ανάληψης της διακυβέρνησης του τόπου, εντούτοις το έντυπο αυτό όχι μόνο διατηρεί την πρωτοπορία στις πωλήσεις για χρόνια τώρα, αλλά από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 έφθασε στο σημείο να πουλά περισσότερα αντίτυπα όσα όλες οι υπόλοιπες εφημερίδες μαζί. Η άλλη εφημερίδα που μπορεί να υπαχθεί στις ανεξάρτητες είναι η αγγλόφωνη «Cyprus Mail», η οποία όμως οφείλει κατά κύριο λόγο την υπαγωγή της στην κατηγορία αυτή στο γεγονός ότι απευθύνεται σε διαφορετικό αναγνωστικό κοινό, που μπορεί τα ενδιαφέροντα του να μην ταυτίζονται με αυτά του κυπριακού εκλογικού σώματος – ενώ σε ότι αφορά την κυκλοφορία της, αυτή είναι τόσο χαμηλή που υποχρεώνει το ιδιοκτησιακό καθεστώς της να αντλεί από άλλες πηγές εφόδια για τη συνέχιση της κυκλοφορίας της¹⁶⁸.

Οι υπόλοιπες πρωινές καθημερινές εφημερίδες, όπως η «Σημερινή», η «Αλήθεια», η «Μάχη», «Το Θάρρος» και ο «Ο Αγών»¹⁶⁹ καθώς και τα πρώτα

¹⁶⁸ Οι εμφανιζόμενες ημερήσιες και εβδομαδιαίες εφημερίδες κατά τη διάρκεια της συγγραφής της παρούσας εργασίας όπως η «Πολίτης» και άλλες δεν κρίθηκε σκόπιμο να αξιολογηθεί το καθεστώς ανεξαρτησίας τους ή μη λόγω του μικρής διάρκειας παρουσίας τους στο δημοσιογραφικό γίγνεσθαι.

¹⁶⁹ Η εφημερίδα «Ο Αγών» έκλεισε οριστικά κατά τη διάρκεια συλλογής σχετικού υλικού και συγγραφής της παρούσας εργασίας στις 8 .6.1998 μετά από 34 συνεχή χρόνια προσφοράς για οικονομικούς λόγους.

ιδιωτικά κανάλια εμφανίζονται, μέσα από τα κύρια άρθρα και τις εκπομπές τους ή από την ταυτότητα των ιδιοκτητών τους, ως εκφραστές του λεγόμενου συντηρητικού έως κεντρώου χώρου. Αποκλίσεις από την πρακτική της υποστήριξης των κυβερνήσεων παρατηρούνται, συνήθως, όταν συγκρούονται συμφέροντα των ομάδων με προσβάσεις στα ΜΜΕ, οι οποίες πολώνονται γύρω από κέντρα εξουσίας, ή όταν επιδιώκεται η εξυπηρέτηση των συμφερόντων ιδιοκτητών των μέσων – ειδικά στις περιπτώσεις που προωθούν άλλες επιχειρήσεις, ασκώντας τον επηρεασμό τους προς φορείς εξουσίας που έχουν τη διακριτική ευχέρεια να ικανοποιήσουν τα διάφορα αιτήματα.

Τέτοιο παράδειγμα αντιπαράθεσης μεταξύ ιδιοκτησιακού καθεστώτος ισχυρού ΜΜΕ και μέλους της κυβέρνησης υπήρξε το περιστατικό που απασχόλησε την κοινή γνώμη τον Μάρτιο του 1997, με τους διαξιφισμούς μεταξύ του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου του Αντένα Κύπρου, Λουκή Παπαφιλίππου και του τότε «ισχυρού» Υπουργού Οικονομικών Χριστόδουλου Χριστοδούλου. Το πρόβλημα προέκυψε, όταν ο υπουργός, ο οποίος συνέπραξε στην παραχώρηση προσωρινής άδειας λειτουργίας στον σταθμό, ένιωσε να αποτελεί στόχο συστηματικής πολεμικής από το κανάλι για τους χειρισμούς στα θέματα του χαρτοφυλακίου του, με αποτέλεσμα να εκραγεί με δηλώσεις, εκτοξεύοντας αιχμές για «σύνδρομο εξουσιομανίας»¹⁷⁰.

Εκείνο που σηματοδοτεί τη δεκαετία, που διάνυσε ο κυπριακός τύπος, με το πέρασμα της οποίας αποχαιρέτησε και τον 20 αιώνα, είναι η μείωση της κυκλοφορίας των εντύπων ως συνέπεια, βασικά, της εμφάνισης του ιδιωτικού οπτικοακουστικού τύπου. Η κυκλοφορία των εφημερίδων από σύνολο 21 περίπου εκατομμυρίων φύλλων το 1990, μειώθηκε εντός της δεκαετίας του 1990 στα 18 εκατομμύρια, ενώ η κυκλοφορία των οκτώ παγκύπριες εμβέλειας εφημερίδων της προαναφερθείσας περιόδου μειώθηκε κατά δύο έντυπα και με τον «Φιλελεύθερο» να συγκεντρώνει την μεγαλύτερη κυκλοφορία¹⁷¹. Αυτό συνέβη, κατά την άποψη των εκδοτών, εξαιτίας της μη στήριξής τους από το

¹⁷⁰ Βλ. «Στα μαχαίρια ΑΝΤ1 - Χριστοδούλου: Αφορμή η κινδυνολογία για την οικονομία», κυπριακή εβδομαδιαία Το Παρασκήνιο, 28.3.1997, [που έκλεισε εκείνο το μήνα μετά από 10 χρόνια αμφιλεγόμενης κριτικής ύπαρξης] και Β. Ζήνωνος, «Σε ρόλο πυροσβέστη ο Κασουλίδης», Αλήθεια, 27.3.1997

¹⁷¹ Τα στοιχεία αυτά έφερε ενώπιον της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Παιδείας ο Πρόεδρος του Συνδέσμου Εκδοτών κ. Πάνος Εγγλέζος στις 16.6.1998 στο πλαίσιο συζήτησης για τα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο έντυπος τύπος με αφορμή το κλείσιμο της 34χρονης εφημερίδας «Ο Αγών»

κράτος. Τα τελευταία χρόνια έχει διαπιστωθεί σημαντική αύξηση των εξόδων έκδοσης λόγω της ανοδικής τιμής του χαρτιού, των εκτυπωτικών, των μισθών, των τηλεπικοινωνιακών κλήσεων και λοιπών απαραίτητων υπηρεσιών. Παρόλα αυτά, καμιά μορφή επιχορήγησης για αντιμετώπιση μέρους αυτής της οικονομικής αιμορραγίας δεν παρεσχέθη παρόλο που ως τακτική η επιχορήγηση συναντάται σε κράτη της δυτικής Ευρώπης και στις ΗΠΑ.

Οι επικρίσεις των εκδοτών για τα αίτια συρρίκνωσης της κυκλοφορίας των εφημερίδων τους στρέφονται και κατά του οπτικοακουστικού τομέα. Κατά την άποψη των εκδοτών, οι οπτικοακουστικοί σταθμοί, αφενός, συνέτειναν στην εξάντληση της διαφημιστικής πίτας και, αφετέρου, προέβησαν σε αθέμιτη εκμετάλλευση των ειδήσεων του έντυπου τύπου. Για τεκμηρίωση των περί αθεμίτου συμπεριφοράς, οι εκδότες επικαλέστηκαν, ως ένα από τους κυριότερους λόγους πτώσης της κυκλοφορίας των εντύπων τους, την καθημερινή, επισκόπηση των κυριότερων θεμάτων του εντύπου τύπου από τα ραδιοτηλεοπτικά μέσα σε ώρες ακροαματικής αιχμής.

Οι αναζητήσεις λύσεων για την ανατροπή των τάσεων συρρίκνωσης της κυκλοφορίας των εντύπων δεν αναμένεται να αποτρέψουν το κλείσιμο ήδη ασθενών εφημερίδων, ενώ το μέλλον των περισσότερων από όσων έχει τη δυνατότητα να απορροφήσει ο τόπος, οπτικοακουστικών μέσων, αναμένεται να διαγράψει μια παράλληλη πορεία, με ίσως ακόμα πιο κάθετη τροχιά. Οι ιδιοκτήτες των κυπριακών ΜΜΕ, αλλά και οι εργαζόμενοι σε αυτά, θα πρέπει να ανατρέξουν σε διεθνείς προβληματισμούς για την αντιμετώπιση αυτής της δυσοίωνης προοπτικής.

Η εικόνα που παρουσιάζει η σύγχρονη επαγγελματική σκηνή για τους εκπροσώπους των ΜΜΕ στην Κυπριακή Δημοκρατία περιγράφεται με τα πιο μελανά χρώματα στις ετήσιες εκθέσεις δράσης του διοικητικού συμβουλίου της Ένωσης Συντακτών Κύπρου, το μοναδικό συνδικαλιστικό φορέα των

εργαζομένων στα ιδιωτικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, που απασχολούνται στην Κύπρο. Η Ένωση Συντακτών, ή ΕΣΚ, αριθμεί περίπου 380 μέλη¹⁷².

Οι εκθέσεις της Ένωσης Συντακτών των τελευταίων ετών μιλούν, ιδιαίτερος, για την «περαιτέρω όξυνση του αδυσώπητου ανταγωνισμού στον χώρο του τύπου, γραπτού και ηλεκτρονικού, και συνέχιση των τάσεων για συγκεντρωτισμό και συρρίκνωση της σωστής και πραγματικής πολυφωνίας, με δυσμενείς και, σε μερικές περιπτώσεις, καταστροφικές συνέπειες για τα οικονομικώς ασθενέστερα ΜΜΕ». Καταγγέλλουν επίσης «νέες απειλές και επιβουλές εναντίον των δικαιωμάτων (επαγγελματικών, συνδικαλιστικών κ.ά.), καθώς και των ελευθεριών και της ανεξαρτησίας των δημοσιογράφων και πεισματική άρνηση των ιδιοκτητών ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών να σεβασθούν διεθνώς ανεγνωρισμένες και κατοχυρωμένες συνδικαλιστικές αρχές»¹⁷³.

Συγχρόνως, με αυτές τις καταγγελίες για την επικρατούσα κατάσταση, πρέπει να ληφθεί υπόψη και η απουσία ενός δοκιμασμένου θεσμικού οργάνου εποπτείας για μια όσο γίνεται πιο αποτελεσματική ρύθμιση της λειτουργίας των οπτικοακουστικών ΜΜΕ¹⁷⁴ και η μικρή διάρκεια εφαρμογής του πρόσφατα εισαχθέντα κώδικα δημοσιογραφικής δεοντολογίας – και του διαιτητικού οργάνου που εισήγαγε – με όλες τις επιπτώσεις που αυτά τα κενά εκπροσωπούν για τη δημοσιογραφική κοινότητα και κατ' επέκταση για την κυπριακή κοινωνία¹⁷⁵. Συγχρόνως, η συνεχής είσοδος νέων ατόμων στο δημοσιογραφικό επάγγελμα, χωρίς επαρκή κατάρτιση με προφανείς συνέπειες, αποτελεί ένα ακόμα πρόβλημα για το επίπεδο του κλάδου, καθώς και για τις εργασιακές σχέσεις και την προστασία και κατοχύρωση του επαγγέλματος.

Τα ανωτέρω θέματα θα πρέπει να αντιμετωπισθούν και υπό το πρίσμα της μακρόβιας πολιτειακής κρίσης, που επικρατεί λόγω της αδυναμίας να επιλυθεί

¹⁷² Οι εργαζόμενοι στο ΡΙΚ έχουν τα δικά τους συνδικαλιστικά όργανα αλλά ορισμένοι εξ αυτών ανήκουν από συνδικαλιστικής σκοπιάς στην ΕΣΚ ενώ αρκετοί εργαζόμενοι στα ιδιωτικά οπτικοακουστικά ΜΜΕ παραμένουν εκτός συνδικαλιστικών σχημάτων λόγω του ειδικότερου καθεστώτος που απολαμβάνει έκαστος εξ αυτών με τους ιδιοκτήτες των Μέσων αυτών

¹⁷³ Έκθεση Δράσης Δ.Σ. ΕΣΚ (Ιούλιος 1996 - Ιούνιος 1997) 38η Ετήσια Γενική Συνέλευση, Τετάρτη, 25.6.1997

¹⁷⁴ Όταν άρχισε η συγγραφή αυτής της εργασίας ο νόμος περί Αρχής Ραδιοτηλεόρασης, που ρυθμίζει τον τομέα του ιδιωτικού οπτικοακουστικού τύπου, δεν είχε καν κατατεθεί προς ψήφιση στο κοινοβούλιο.

¹⁷⁵ Επίσης ενδιαφέρουσες είναι οι κατά καιρούς αποκαλυπτικές συνεντεύξεις στις οποίες προβαίνει ο πρόεδρος της ΕΣΚ Αντρέας Καννάουρος για τα συντεχνιακά θέματα όπως αυτή της 2.11.1997 στην εφημερίδα «Η Μάχη»

το κυπριακό πρόβλημα, το οποίο έχει καταστεί μεγαλύτερο σε ηλικία από τους πλείστους προσχωρήσαντες στο δημοσιογραφικό επάγγελμα τα τελευταία χρόνια και άρα περισσότερο δυσνόητο σε αρκετούς από αυτούς που καλούνται να το ερμηνεύσουν ειδησεογραφικά σε καθημερινή βάση. Δεν πρέπει να παραγνωρίζονται όμως και οι λοιποί, ανασταλτικού χαρακτήρα, παράγοντες για την άσκηση του επαγγέλματος, όπως το άγχος από πλήθος αιτίων που προκαλούν τα ποικίλα εμπόδια, που ορθώνονται κατά την εκτέλεση της εργασίας, όπως η οικονομική εξάρτηση, το επίπεδο επιμόρφωσης και σημαντικές λοιπές υποχρεώσεις των εκπροσώπων του τύπου.

Για παράδειγμα, το πρόβλημα της επιμόρφωσης δεν μπορεί να περιορισθεί στις νέες γενεές δημοσιογράφων, καθότι αρκετοί από τους παλαιότερους, οι οποίοι εποπτεύουν σήμερα την προσαρμογή των νεότερων συναδέλφων, μαθήτευσαν κάτω από δογματικά καθεστώτα, τα οποία όρισαν τον τρόπο αντίληψης, ερμηνείας και αναπαράστασης της όποιας πραγματικότητας είναι σε θέση να αντιληφθεί ο δημοσιογράφος και, συνειδητά ή όχι, συνεχίζουν στη μεταλαμπάδευση αυτής της σχολής σκέψης. Πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη και το φαινόμενο κατά το οποίο εργαζόμενοι στα ΜΜΕ καταλήγουν να υπηρετούν αλλότρια με το λειτούργημα τους συμφέροντα λόγω σωρείας παραγόντων, όπως αυτών των ιδίων των επικοινωνιακών τους περιορισμών, της στοιχειώδους ανάγκης για επαγγελματική επιβίωση, της επήρειας από την παρατεταμένη συνύπαρξη με φορείς εξουσίας, της έλξης προς τον χρηματισμό και άλλων μικροτήτων που δεν είναι άγνωστες στην ανθρώπινη φύση και συναντώνται σε πλήθος άλλων επαγγελμάτων, αν όχι σε όλα.

Σε ότι αφορά ειδικά στα του εντύπου τύπου¹⁷⁶, οι εκθέσεις της Ένωσης Συντακτών επισημαίνουν την απειλή που υποφώσκει για κερτημένα δικαιώματα των εργαζομένων και την έλλειψη σεβασμού που επιδεικνύεται εκ μέρους των εκδοτών σε συγκεκριμένες διατάξεις των συλλογικών συμβάσεων. Η εξασφάλιση της παραχώρησης των προσυμφωνηθέντων αυξήσεων και προσausήσεων (μισθοδοτικών και τιμαριθμικών) και των παρεμφερών ωφελημάτων συναντά συνεχώς κρούσματα άρνησης από τα αντιτιθέμενα

¹⁷⁶ Έκθεση Δράσης του Δ.Σ. της ΕΣΚ, ο. π., σ. 4-5 και 19-25

συμφέροντα των εργοδοτών – ιδιαίτερα σε περιπτώσεις νέο-προσληφθέντων, και παγώματος απολαβών με την ανοχή των άμεσα επηρεαζόμενων, που προτιμούν να μην συγκρουστούν με τον εργοδότη για τους δικούς τους προφανείς λόγους.

Σε μια περίπτωση, που το ιδιοκτησιακό καθεστώς καθημερινής εφημερίδας πρόεβη, λόγω χρεοκοπίας, σε απολύσεις μέρους του συντακτικού προσωπικού και μονομερή μείωση των απολαβών, με κατάργηση συγχρόνως των παρεμφερών ωφελημάτων των υπολοίπων, η συντεχνιακή πλευρά υποχρεώθηκε να προβεί σε κατάθεση αγωγής, η οποία οδήγησε στην απόφαση καταβολής στους απολυθέντες αυτών που δικαιούνταν, ενώ για τους μερικώς απασχολούμενους οι προσπάθειες εξασφάλισης των δικαιωμάτων τους συνεχιζόνταν για χρόνια. Σε άλλη περίπτωση, που αφορούσε στη μοναδική καθημερινή απογευματινή εφημερίδα, η συντεχνιακή πλευρά υποχρεώθηκε να εγείρει ζήτημα παραβίασης της συλλογικής σύμβασης, απαιτώντας την καταβολή των μισθοδοτικών αυξήσεων και προσαυξήσεων¹⁷⁷. Περαιτέρω προβλήματα προκαλούν επίσης οι εργοδότες με τη δυστοκία που επιδεικνύουν στην καταβολή των εισφορών τους στο ασφαλιστικό ταμείο («Ταμείο Πρόνοιας») των εργαζομένων, αναγκάζοντας την συνδικαλιστική πλευρά να ασκεί πιο έντονες πιέσεις.

Το πιο πρόσφατο πρόβλημα που είχε να αντιμετωπίσει η Ένωση Συντακτών στην έντυπη δημοσιογραφία, αποτέλεσε η αναστολή έκδοσης δύο ημερησίων εφημερίδων, και μάλιστα μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα η μία από την άλλη. Αν και οι δύο ανωτέρω εφημερίδες, η «Ελευθεροτυπία» και «Το Βήμα», δεν είχαν κανένα κοινό σε ότι αφορά στην διάρκεια κυκλοφορίας της, εντούτοις και οι δύο ιδρύθηκαν και λειτούργησαν για τον ίδιο λόγο που τελικά οδήγησε στο κλείσιμο αυτών των εκδοτικών επιχειρήσεων. Αμφότερες δημιουργήθηκαν, σε διαφορετικές εποχές – η πρώτη τη δεκαετία του 1970, η δεύτερη τη δεκαετία του 1990 – για να αποτελέσουν όργανα έκφρασης συγκεκριμένων κομμάτων. Τελικά, όμως, αποδείχθηκε ότι τα έντυπα δεν είχαν

¹⁷⁷ Δύο χρόνια από της εγκαθίδρυσης της Κυπριακής Δημοκρατίας και κατόπιν επισταμένης μελέτης των συνθηκών που επικρατούσαν τότε και με τη συνεργασία των εργατικών συνδικάτων και εργοδοτών, κατέστη δυνατή η καθιέρωση διαδικασίας διαπραγματεύσεων και επίλυσης εργατικών διαφορών στη βάση ενός ελεύθερου συστήματος εργατικών σχέσεων. Η διαδικασία αυτή αντικαταστάθηκε το 1970 με μια συμφωνία πιο περιεκτική από άποψη ουσίας και πιο αναλυτική από άποψη διαδικασίας. Τον Απρίλιο του 1977 υπογράφηκε ο «Κώδικας Βιομηχανικών Σχέσεων» που ισχύει μέχρι σήμερα και θεωρείται υποδειγματικός για επίλυση διαφορών διεθνώς.

το απαιτούμενο λαϊκό έρεισμα για να στηριχθούν από τις πωλήσεις και τη διαφήμιση που θα προσέλκυαν αντίστοιχα.

Αρχικά οι πολιτικοί χρηματοδότες διέθεσαν κάποιο ποσό για την εισαγωγή των κομματικών οργάνων τους στην κυκλοφορία με την πεποίθηση ότι θα διαμορφωνόταν το απαραίτητο αναγνωστικό κοινό, ιδεολογικά ταυτισμένο με τον χώρο που εκπροσωπούσαν, όπως ήταν πιο εμφανές στην περίπτωση της εφημερίδας «Το Βήμα», που εμφανίσθηκε με την απώλεια της προεδρίας της Κυπριακής Δημοκρατίας από τον Γιώργο Βασιλείου το 1993. Διαφορετική ήταν η κατάσταση που επικράτούσε στην «Ελευθεροτυπία». Στην περίπτωση αυτή ο μηχανισμός που έστησε το έντυπο είχε μια πιο συστηματική υποστήριξη από μέλη του κόμματος με οικονομική επιφάνεια, οι οποίοι κατά καιρούς, κουβαλούσαν κυριολεκτικώς στους ώμους τους το έντυπο, χωρίς αυτό να πετύχει να καταστεί κυκλοφοριακά αυθύπαρκτο, ειδικά την περίοδο πριν την αναστολή της έκδοσής του και όταν τα ποσοστά του κόμματος είχαν πάρει την κατιούσα.

Τα δικαιώματα των συντακτών αμφοτέρων των ημερήσιων εντύπων τελικά τακτοποιήθηκαν, παρόλο που στην περίπτωση της «Ελευθεροτυπίας», απαιτήθηκαν πολύμηνες αντιπαραθέσεις μέχρι η πλευρά των εργαζομένων να καταλήξει σε «μια συνολική συμφωνία με την ηγεσία του Δημοκρατικού Κόμματος για την τακτοποίηση των υποχρεώσεων της εφημερίδας προς το προσωπικό της σε καθορισμένο χρονοδιάγραμμα». Σημαντικός αριθμός του προσωπικού των δύο αυτών εντύπων απορροφήθηκε στα οπτικοακουστικά ΜΜΕ, με όρους όμως που απέχουν πολύ από εκείνους που προβλέπει η συλλογική σύμβαση των εργαζομένων στα έντυπα.

Πέραν όμως από την κατάσταση που επικρατεί για το θεωρούμενο κομματικό τύπο, όπως υποδεικνύει η πιο πάνω περίπτωση, εξίσου ενδιαφέρον είναι και το πώς αντιλαμβάνονται οι εργοδότες, ανεξαρτήτως ιδεολογικής προέλευσης, το ρόλο τους έναντι του προσωπικού. Σύμφωνα πάντοτε με τις ανωτέρω εκθέσεις της Ένωσης Συντακτών, πρόταση του συνδικαλιστικού οργάνου των απασχολούμενων στην έντυπη δημοσιογραφία, που υποβλήθηκε στον Σύνδεσμο Εκδοτών Εφημερίδων και Περιοδικών Κύπρου, μετά το κλείσιμο

των εφημερίδων που προαναφέρθηκαν, για κοινές διαβουλεύσεις με στόχο «τη μελέτη της κατάστασης στον έντυπο τύπο και τη λήψη διορθωτικών και ανορθωτικών μέτρων», δεν έτυχε καμίας απολύτως ανταπόκρισης.

Με επιστολή τους την 4.6.1996 προς τον πρόεδρο και τα μέλη του Διοικητικού Συμβουλίου του Συνδέσμου Ιδιοκτητών Εφημερίδων και Περιοδικών¹⁷⁸, σχετικά με την ανάγκη αντιμετώπισης των ανησυχητικών εξελίξεων, που προκάλεσε η τεχνολογική επανάσταση στον χώρο του τύπου, οι εκπρόσωποι των συντακτών επισημαίνουν σωρεία προβλημάτων που συσσωρεύονται στο δημοσιογραφικό τοπίο του τόπου. Μεταξύ αυτών αναφέρονται, ενδεικτικά, ο αδυσώπητος ανταγωνισμός που αντιμετωπίζουν οι εφημερίδες από τα ιδιωτικά κυρίως οπτικοακουστικά ΜΜΕ, ο οξύτατος ανταγωνισμός που αναπτύσσεται ανάμεσα στις ίδιες τις εφημερίδες με τη συνεχώς αυξάνουσα εισαγωγή απεριόριστου αριθμού σελίδων και πολύ-ένθετων, η έλλειψη κατοχύρωσης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, οι αδυναμίες και ελλείψεις στην επαγγελματική κατάρτιση και οι σχετικές συνέπειες τους στο επίπεδο της ίδιας της δημοσιογραφίας αφού συγκεκριμένα και συστηματικά προγράμματα επιμόρφωσης για την περαιτέρω κατάρτιση των λειτουργών στα ΜΜΕ δεν υφίστανται¹⁷⁹.

Μια δεύτερη απαντητική επιστολή, με την ίδια ημερομηνία¹⁸⁰ για το ίδιο θέμα, στάλθηκε στο Σύνδεσμο Εκδοτών Εφημερίδων και Περιοδικών Κύπρου, με την οποία η Ένωση Συντακτών προβαίνει σε πιο λεπτομερή καταγραφή των εκτιμήσεών τους για την κατάσταση που επικρατεί στα δημοσιογραφικά πράγματα στην Κυπριακή Δημοκρατία. Συγκεκριμένα υποστηρίζουν ότι οι γενεσιουργές αιτίες πίσω από τη «μη αξιόπιστα»¹⁸¹ κρίση που αντιμετωπίζουν οι οικονομικά ασθενέστερες εφημερίδες θα πρέπει να αναζητηθούν στον αδυσώπητο ανταγωνισμό από τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ, τον οξύ ανταγωνισμό μεταξύ των ιδίων των εφημερίδων, τη ραγδαία άνοδο της τιμής του τυπογραφικού χαρτιού, του εξοπλισμού και του κόστους των υπολοίπων

¹⁷⁸ Πρόεδρος του Δ.Σ. του Συνδέσμου Ιδιοκτητών Εφημερίδων και Περιοδικών ήταν τον καιρό εκείνο ο κατοπινός Υπουργός Δημόσιας Τάξης και Δικαιοσύνης Νίκος Κόσης.

¹⁷⁹ Μόλις το 2000 ανακοινώθηκε η λειτουργία Ινστιτούτου Τύπου.

¹⁸⁰ Πρέπει όμως να υπάρχει τυπογραφικό λάθος στην ημερομηνία διότι απαντά σε επιστολή του Εκτελεστικού Διευθυντή του Συνδέσμου Εκδοτών, Ν.Φ. Χατζηνικόλα, η οποία στάλθηκε στην ΕΕΚ στις 25.6.1996

συναφών βαρών, την έλλειψη της ενδεδειγμένης αρωγής από την πολιτεία, τους αργούς ρυθμούς προσαρμογής στις συνθήκες που επικρατούν στο χώρο των μέσων και τις νέες απαιτήσεις και ανάγκες του κοινού, τα μικρά μεγέθη της κυπριακής αγοράς, αλλά και τη μη επαρκή ακόμα αξιοποίηση όλων των, έστω περιορισμένων, δυνατοτήτων που προσφέρει αυτή. Επιπλέον επισημαίνονται οι επιμέρους αδυναμίες του όλου οικοδομήματος, που αφορούν στις εργασιακές σχέσεις των απασχολούμενων στην έντυπη δημοσιογραφία.

Σύμφωνα με τις παρατηρήσεις της ΕΣΚ στην ανωτέρω δεύτερη επιστολή, οι εκδότες φέρονται να προβαίνουν σε στερήσεις ωφελημάτων αναγκαίων για τους εργαζόμενους, κατακρατώντας συμφωνημένες παροχές των τελευταίων κατά το δοκούν, και να απορρίπτουν τα λογικά, κατά την αντίληψη της Ένωσης Συντακτών, αιτήματα των δημοσιογράφων και λοιπών απασχολούμενων στην εκδοτική βιομηχανία, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη τους ότι τον κύριο όγκο της δουλειάς σηκώνει αυτό το προσωπικό, το οποίο εργάζεται «απεριόριστες ώρες, χωρίς οποιαδήποτε υπερωριακή αποζημίωση». Οι εργοδότες συνέχισαν να αγνοούν την Ένωση Συντακτών, με αποτέλεσμα αυτή να προβεί σε λήψη σειράς μέτρων και πρωτοβουλιών με στόχο την προστασία των δικαιωμάτων των επαγγελματιών του χώρου.

Με την ανακοίνωση αυτή καθίσταται επίσης προφανές ότι οι ιδιοκτήτες των εντύπων και ιδιωτικών βασικά οπτικοακουστικών σταθμών απασχολούν σε δημοσιογραφικά καθήκοντα πρόσωπα που προέρχονται από παρεμφερείς επαγγελματικούς χώρους, όπως για παράδειγμα οι οικοί δημοσίων σχέσεων, δυσχεραίνοντας με τον τρόπο αυτό την απορρόφηση ανέργων επαγγελματιών¹⁸¹. Επιπλέον, οι συντάκτες υποχρεώνονται να καταφεύγουν σε δεύτερη, ή και τρίτη καμία φορά, παρεμφερή υποαπασχόληση, ενώ δεν υφίστανται ουσιαστικά κριτήρια καθορισμού του επιπέδου μόρφωσης και της γενικότερης κατάρτισης, για να δικαιούται να εισέλθει επαγγελματικά ο οποιοσδήποτε στη δημοσιογραφία. Δεν υφίσταται παράλληλα καθορισμός προδιαγραφών ποσόστωσης των απασχολούμενων δημοσιογράφων στα

¹⁸¹ Η επισήμανση του συγγραφέα.

¹⁸² Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η ΕΣΚ δεν εναντιώνεται σε περιπτώσεις προσφοράς συνεργασίας για εξειδικευμένα θέματα από ειδήμονες γι αυτά και οι οποίοι δεν μπορούν να εντοπιστούν στο επάγγελμα.

υπάρχοντα μέσα, αναλόγως δηλαδή της οικονομικής ευρωστίας και του όγκου της επιχείρησης.

Απουσιάζει επίσης εκείνη η ρύθμιση που να παρεμποδίζει την έκδοση εντύπου ή τη λειτουργία οπτικοακουστικού μέσου από «εταιρείες με εικονικούς, αναξιόχρεους και αφερέγγυους μετόχους που μετατρέπουν σε θύματα τους ανυποψίαστους δημοσιογράφους»¹⁸³, όπως και εκείνες οι ρυθμίσεις που να υποχρεώνουν σε συμμόρφωση τον εργοδότη για τον σεβασμό των δικαιωμάτων των δημοσιογράφων. Τέλος, δεν προστατεύεται ικανοποιητικά, κατά τις εκτιμήσεις πάντοτε της Ένωσης Συντακτών, η πολυφωνία και δεν αποτρέπεται επαρκώς ο συγκεντρωτισμός, το ολιγοπώλιο και το μονοπώλιο στα κυπριακά ιδιωτικά ΜΜΕ¹⁸⁴.

Από εργοδοτικής πλευράς, τα επιχειρήματα για την κατάσταση που επικρατεί στον έντυπο τύπο και τα οποία εκτέθηκαν στην αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή Παιδείας της Βουλής των Αντιπροσώπων στις 16.6.1998, με αφορμή το κλείσιμο της ημερησίας εφημερίδας «Ο Αγών»¹⁸⁵, παρουσιάζουν μια τελείως διαφορετική εικόνα¹⁸⁶. Ο Σύνδεσμος Εκδοτών επικεντρώθηκε στην κρίση που μαστίζει το χώρο και ειδικά στη μείωση της συνολικής κύκλοφορίας των εφημερίδων, όπως εκτέθηκε ανωτέρω. Πρόσθεσαν επίσης ότι οι υψηλές απολαβές των δημοσιογράφων, όπως αυτές που απαιτεί η συλλογική σύμβαση της Ένωσης Συντακτών με βάση την παραμονή του δημοσιογράφου στην εκδοτική επιχείρηση, αποτελούν άλλο ένα σημαντικό λόγο που οδηγεί τις επιχειρήσεις τους σε πτώχευση. Σύμφωνα με τον εκπρόσωπο του Συνδέσμου Εκδοτών, οι μισθοί των δημοσιογράφων κυμαίνονται από 460 μέχρι 1.600 λίρες Κύπρου¹⁸⁷.

¹⁸³ Π. Χαραλάμπος, πρωτοσέλιδο «Αίτηση για διάλυση της εταιρίας που εξέδιδε την 'Απογευματινή', κυπριακή εφημερίδα Αλήθεια, 10.3.1999. Το υπό αναφορά άρθρο αναφέρεται στην περίπτωση που οι μέτοχοι εκδοτικής εταιρείας η οποία οδηγούνταν σε διάλυση λόγω χρεών της προς το Τμήμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων, άλλαξαν το όνομά της εξασφαλίζοντας σχετικό πιστοποιητικό από την αρμόδια υπηρεσία που καθιστούσε αδύνατη τη διάλυση της λόγω νομικού κενού και ως εκ τούτου η εταιρία που επιδίωκε τη διάλυση της ξεκίνησε νέα διαδικασία για διάλυση της ίδιας βασικά εταιρείας με όμως νέο όνομα τώρα.

¹⁸⁴ Έκθεση δράσης Δ.Σ. ΕΣΚ, ο. π., σ. 24 - 25

¹⁸⁵ Η καθημερινή πρωινή εφημερίδα «Ο Αγών» έκλεισε στις 8.6.1998 μετά από 34 χρόνια ζωής.

¹⁸⁶ Αναφορές στα λεχθέντα ενώπιον της επιτροπής γίνονται σε όλες τις εφημερίδες της 17.6.1998

¹⁸⁷ Μια λίρα Κύπρου ισούται κατά την περίοδο συγγραφής της παρούσας εργασίας με περίπου δύο δολάρια ΗΠΑ ενώ το κατά κεφαλή εισόδημα την περίοδο συγγραφής της παρούσας μελέτης ήταν για τους πολίτες που κατοικούσαν στις περιοχές που ελέγχει η Κυπριακή Δημοκρατία με περίπου 13.600 δολάρια ΗΠΑ.

Ο Σύνδεσμος Εκδοτών σημείωσε επίσης ότι η πολιτεία αρνείται να παράσχει τη ζητηθείσα εκ μέρους τους αρωγή στον τύπο είτε με απευθείας χρηματοδότηση για ανανέωση και εκσυγχρονισμό του ηλεκτρονικού κυρίως εξοπλισμού τους είτε με φορολογικές ελαφρύνσεις στην εισαγωγή χαρτιού και άλλων συναφών εξόδων (τηλεπικοινωνιακών, εκτυπωτικών και ηλεκτρικού), όπως συμβαίνει σε διάφορες άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως η Γαλλία, Αυστρία και Φιλανδία¹⁸⁸. Επιπλέον ο Σύνδεσμος Εκδοτών σημείωσε τη μείωση που υφίσταται η διαφημιστική πίτα, λόγω του μεγαλύτερου τεμαχίου που προσελκύουν τα ιδιωτικά οπτικοακουστικά ΜΜΕ καθώς και τον αθέμιτο ανταγωνισμό – τον οποίο ασκούν, κατά τη γνώμη του, τα οπτικοακουστικά έναντι των εντύπων, όπως για παράδειγμα με την εκμετάλλευση αποκλειστικότητας, ή και μη, του εντύπου τύπου από τα ηλεκτρονικά μέσα.

Παρόμοια κατάσταση επικρατεί στον τομέα των οπτικοακουστικών ΜΜΕ σε ότι αφορά στις σχέσεις των εργαζομένων με το εργοδοτικό καθεστώς. Για τον πρώτο σε παγκύπρια ποσοστά τηλεθέασης σταθμό Αντέννα Κύπρου, η προαναφερθείσα έκθεση της Ένωσης Συντακτών γράφει ότι «ο εργοδότης παραμένει ανυποχώρητος στην άρνησή του να δεχθεί τη (νομικά μη υποχρεωτική) θεμελιώδη αρχή του Κώδικα Βιομηχανικών Σχέσεων για συλλογική διαπραγμάτευση και συλλογική σύμβαση ρύθμισης των όρων απασχόλησης του συντακτικού του προσωπικού». Από την πλευρά τους, οι εργαζόμενοι στον σταθμό δεν εμφανίσθηκαν συνεργάσιμοι στις πρωτοβουλίες του συνδικαλιστικού φορέα, με αποτέλεσμα ο εργοδότης να αξιοποιήσει προς όφελός του αυτή την κατάσταση, ώστε να προβάλει τον ισχυρισμό ότι το προσωπικό είναι ευχαριστημένο με τους υφιστάμενους όρους εργασίας και δεν επιθυμεί την αλλαγή του ισχύοντος εργασιακού καθεστώτος.

Έτσι η στάση των εργαζομένων δεν ενόησε την ενεργοποίηση των υφιστάμενων μηχανισμών για προσφυγή στη μεσολαβητική παρέμβαση του αρμόδιου Υπουργείου Εργασίας, με αποτέλεσμα οι όποιες προσπάθειες της Ένωσης Συντακτών να καταλήξουν σε αδρανοποίηση, με έκδηλη την πικρία των

¹⁸⁸ Η κυβέρνηση θεωρεί ότι επιχορηγεί τις εφημερίδες με τους ακόλουθους τρόπους: είτε με τη δημοσίευση των εκλογικών καταλόγων, είτε με 50.000 λίρες Κύπρου ετησίως για τη δημοσίευση του κρατικού λαχείου – που καταλήγουν στα ταμεία Συντακτών και Τυπεργατών, είτε με δικαίωμα αγοράς αφορολόγητου οχήματος για κάθε έντυπο κοκ

εκπροσώπων του συνδικαλιστικού φορέα από την συναδελφική «προδοσία»¹⁸⁹. Είναι γεγονός ότι οι προσωπικές συμβάσεις με τις οποίες ο Αντένα Κύπρου προσλαμβάνει το συντακτικό προσωπικό προβλέπουν υψηλές παροχές για ορισμένους από αυτούς, μια πρακτική η οποία λειτουργεί ως τροχοπέδη στην συντεχνιακή συσπείρωση για κατοχύρωση και βελτίωση των κεκτημένων. Αυτή ακριβώς η ανισορροπία παροχών που παρουσιάζεται¹⁹⁰, καθιστά τους δημοσιογράφους όμηρους στις όποιες επεμβατικές αυθαιρεσίες των εργοδοτών με το επιχείρημα ότι το ιδιοκτησιακό καθεστώς επωμίζεται τους οικονομικούς κινδύνους της επιχείρησης και επομένως η πλευρά των εργαζόμενων οφείλει να συνεισφέρει στις προσπάθειες να συντηρηθεί και ενδεχομένως καταστεί κερδοφόρος επιχείρηση ο ειδησεογραφικός οργανισμός.

Δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που δημοσιογράφοι προτιμούν να αμείβονται μερικώς για τις υπηρεσίες τους με αδήλωτα ποσά, πρακτική την οποία καλλιεργεί το ιδιοκτησιακό καθεστώς, προκαλώντας αθέμιτες σχέσεις εξάρτησης¹⁹¹. Για τον τηλεοπτικό σταθμό «ΣΙΓΜΑ»¹⁹² και το ραδιοφωνικό «ΡΑΔΙΟ-ΠΡΩΤΟ», που ανήκουν στον ίδιο συγκρότημα, το οποίο εκδίδει και την ημερήσια εφημερίδα «Σημερινή» και το εβδομαδιαίο έντυπο ποικίλης ύλης «Το Περιοδικό», η προαναφερθείσα έκθεση δράσης αναφέρει ότι οι συντάκτες των εντύπων, που υποχρεώθηκαν, ή επείσθησαν, από τον εργοδότη τους να επανδρώσουν τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ του ίδιου οργανισμού, εξακολούθησαν να «εργάζονται με βάση τις πρόνοιες (Σ.Σ. εννοεί τις διατάξεις) της συλλογικής σύμβασης, αν και στερούνται του επιδόματος βάρδιας και της επιπρόσθετης αμοιβής για την εργασία κατά τις μέρες αργιών»¹⁹³.

Αυτά τα γεγονότα οδήγησαν σε κήρυξη εργατικής διαφοράς για τα διαδραματιζόμενα στο «ΡΑΔΙΟ-ΠΡΩΤΟ» και προσφυγή στο αρμόδιο

¹⁸⁹ Έκθεση Δράσης της ΕΣΚ, ο. π., σ.6

¹⁹⁰ Αναφορά στην πρακτική αυτή γίνεται και στο πρωτοσέλιδο άρθρο «Πόλεμος' μεταξύ ΣΙΓΜΑ και ΑΝΤ1» της κυριακής ημερήσιας εφημερίδας *Χαραυγή*, 1.7.1998, καθώς στα ανυπόγραφα σχόλια του περιοδικού *ΣΤΑΡ*, 21.6.1999, σ.8.

¹⁹¹ Ο γράφων και η σύζυγός του διατέλεσαν εργαζόμενοι σε διάφορα κυπριακά ΜΜΕ (ΑΝΤ1, Ο ΛΟΓΟΣ, ΚΥΠΕ, Αλήθεια, Σημερινή, Το Περιοδικό) ώστε να δύνανται να έχουν τις απαραίτητες προσλαμβάνουσες παραστάσεις για τις σχέσεις που επικρατούν εντός και εκτός του δημοσιογραφικού χώρου.

¹⁹² Στις 13.9.1999 υπογράφηκε συμφωνία ευρείας συνεργασίας μεταξύ του «ΣΙΓΜΑ» και του ελλαδικού ραδιοτηλεοπτικού σταθμού «ΑΛΦΑ-ΣΚΑΪ» το οποίο αρχικά είχε ενδιαφερθεί να αναλάβει τη διαχείριση του εκκλησιαστικού καναλιού της νήσου «Ο ΛΟΓΟΣ» το οποίο κατέληξε τελικά στο «ΜΕΓΑ» — Για περισσότερα δείτε άρθρο Μαρίας Αγγελίδου, «Και ο ΣΚΑΪ σκάει μύτη», *Πολίτης*, 14.9.1999, σ.32

¹⁹³ Το συντακτικό προσωπικό που προήλθε από άλλους χώρους εργασίας δεν καλύπτεται από την συλλογική σύμβαση.

υπουργείο, ενέργειες που τελικά επέφεραν βελτίωση των όρων εργασίας και αναγνώριση των παρεμφερών ωφελημάτων, αλλά, χωρίς αποδοχή της μισθοδοτικής κλίμακας, που απαιτεί να τηρείται η Ένωση Συντακτών, για αριθμό συντακτών. Η ανάγκη όμως για συνολική και συλλογική ρύθμιση των όρων εργασίας στα οπτικοακουστικά μέσα του συγκροτήματος εξακολουθεί να παραμένει. Απογοητευτική για την Ένωση Συντακτών είναι και η κατάσταση που επικρατούσε στο ραδιοτηλεοπτικό σταθμό της Εκκλησίας της Κύπρου «Ο ΛΟΓΟΣ»¹⁹⁴ σε ό,τι αφορούσε στους όρους εργασίας του συντακτικού προσωπικού. Ο εκπρόσωπος της εργοδοτικής πλευράς δεν ανταποκρινόταν στις εκκλήσεις για ολοκλήρωση των διαβουλεύσεων σχετικά με την αντιμετώπιση των προβλημάτων που αντιμετώπιζαν οι συντάκτες και γι αυτό επιδιώχθηκε αναζωογόνηση της μεσολαβητικής παρέμβασης του Υπουργείου Εργασίας, η οποία είχε ανασταλεί, όταν ανέλαβε καθήκοντα ο νέος πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της ραδιοτηλεοπτικής εταιρίας με στόχο τη διεκδίκηση μιας συλλογικής σύμβασης.

Αλλά κι η διεύθυνση του ραδιοφωνικού σταθμού «ΡΑΔΙΟ-ΑΣΤΡΑ», ο οποίος αποτελεί όργανο του κομμουνιστικού ΑΚΕΛ¹⁹⁵, δεν επέδειξε καλύτερη συμπεριφορά στις σχέσεις της με τους εργαζόμενους, αφού «παλινδρομήσεις και αβεβαιότητα» είναι αυτό που χαρακτηρίζει την συμπεριφορά των ιθυνόντων του ραδιοσταθμού στο ίδιο θέμα. Όπως αποκαλύπτει η ανωτέρω έκθεση της Ένωσης Συντακτών, παρ' όλες τις υποσχέσεις και διαβεβαιώσεις της διεύθυνσης του σταθμού ότι θα ρυθμιζόνταν οι όροι απασχόλησης των συντακτών με συλλογική σύμβαση, αυτό δεν πραγματοποιήθηκε¹⁹⁶. Στη συνέχεια και παρόλο που υπήρξε και γραπτή διαβεβαίωση ότι θα προέβαιναν σε παραχώρηση των παρεμφερών ωφελημάτων από τον Ιανουάριο του 1996, οι παροχές περιορίστηκαν μόνον σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Αξιοσημείωτη επίσης καθίσταται η στάση της

¹⁹⁴ Όπως προαναφέρθηκε, η διαχείριση του ραδιοτηλεοπτικού σταθμού «Ο ΛΟΓΟΣ» αναλήφθηκε οριστικά από κυπριακή εταιρία που συνέστησε το «MEGA CHANNEL» με κύριους επιχειρηματίες το πρώτο δεκαήμερο Σεπτεμβρίου 1999, μετά από συζητήσεις εβδομάδων, λόγω της παράλληλης διεκδίκησης του σταθμού από τον επίσης ελλαδικό σταθμό «ΣΚΑΪ» καθώς και άλλους ενδιαφερόμενους. Η συμφωνία διαχείρισης είναι διάρκειας δέκα ετών ενώ το μη ειδησιογραφικό πρόγραμμα του κυπριακού καναλιού θα είναι κατά κύριο λόγο αναμετάδοση του προγράμματος του ελλαδικού. Η είδηση της ανάληψης του εκκλησιαστικού καναλιού φιλοξενήθηκε στις πλείστες κυπριακές και ελλαδικές εφημερίδες της 9.9.1999

¹⁹⁵ Σχετική η συνέντευξη του διευθυντή του ΑΣΤΡΑ και βουλευτή του ΑΚΕΛ Τάκη Χατζηγεωργίου στη Μ. Φράγκου, «Απεμπλοκή από τις ετικέτες», κυπριακό εβδομαδιαίο περιοδικό ΣΕΛΙΔΕΣ, 11.12.1998

¹⁹⁶ Τουλάχιστον μέχρι το καλοκαίρι του 1999 που μελετήθηκαν οι σχετικές εκθέσεις της ΕΕΚ.

διεύθυνσης του ραδιοσταθμού, η οποία συστηματικά απέφευγε την επαφή με την Ένωση Συντακτών¹⁹⁷.

Παρόμοια κατάσταση επικρατεί και στους τοπικής εμβέλειας σταθμούς, που λειτουργούν στις ελεύθερες περιοχές της Κύπρου, κυρίως λόγω της οικονομικής δυσπραγίας, την οποίαν επικαλούνται ότι βρίσκονται οι ιδιοκτήτες - εργοδότες, φαινόμενο που εμφανίζεται και στα παγκύπριας κυκλοφορίας ασθενέστερα έντυπα¹⁹⁸.

Ένα τελευταίο φαινόμενο που αξίζει να σχολιασθεί λόγω της ιδιότητας επίδρασής του στη συμπεριφορά και δράση των εκπροσώπων των κυπριακών ΜΜΕ, είναι η ίδια η ύπαρξη του μακρόβιου πολιτικού προβλήματος στο νησί. Το Κυπριακό Ζήτημα ήταν εξ αρχής συνυφασμένο με την εξέλιξη της νεότερης ιστορίας της Κύπρου, όπως ανακαλύπτει κάθε μελετητής που ασχολείται με την όποια πτυχή των εξελίξεων από τα τέλη του 19ου αιώνα και μετά. Αυτό το χαρακτηριστικό οδήγησε βαθμιαία στη σύζευξη των εξελίξεων γύρω από τις προσπάθειες εξεύρεσης κάποιας λύσης στο χειρισμό του θέματος με αυτές της πρόσφατης ιστορίας του τόπου και με μόνο, τελικά, ευδιάκριτο αποτέλεσμα τη μετατροπή του από ιστορικό ζήτημα σε πολιτικό πρόβλημα¹⁹⁹.

Ομοίως ο τύπος, ο οποίος ακολουθεί ως αυτό-εντεταλμένος αρωγός τις όποιες προσπάθειες επίλυσης του πολιτικού προβλήματος, αντί να περιορίζεται στην καταγραφή των γεγονότων, έγινε από αναμενόμενος αντικειμενικός παρατηρητής, μέρος αυτού του φαινομένου με αποτέλεσμα την αδυναμία παραγωγικής δράσης του με την ανεπηρέαστη παράθεση των γεγονότων και την ακριβοδίκαιη υποβολή τους στην κρίση της κοινής γνώμης, όπως θα έπρεπε να ήταν ο ρόλος του. Η ίδια η εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας

¹⁹⁷ Έκθεση Δράσης του Δ.Σ. της ΕΣΚ, ο. π., σ. 7

¹⁹⁸ Ο γράφων απέφυγε να ερευνήσει και τα αντίστοιχα τουρκοκυπριακά ΜΜΕ λόγω του παράνομου καθεστώτος υπό το οποίο τελούν. Οι δυσκολίες που εγείρονται για την πραγματοποίηση της έρευνας λόγω της πολιτικής κατάστασης καθώς και το γλωσσικό εμπόδιο λήφθηκαν επίσης υπόψη.

¹⁹⁹ Για μια συνοπτική απεικόνιση του παρασκήνιου στο κυπριακό βλ. Βαγγέλη Κουφουδάκη, «Αμερικανική εξωτερική πολιτική και το κυπριακό πρόβλημα 1960 – 1991», *Ελλάδα και Τουρκία. Μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου*, Ι. Σιδέρης, Αθήνα 1999 (522) και Glafcos Clerides, "Impediments to the Solution of the Cyprus Problem", *Diplomacy and International Relations*, v.I, nr. 1 (Summer/Fall 2000) Seaton Hall University, σ. 15-19

διαδραμάτισε το δικό της καταλυτικό ρόλο στο, εκ των πραγμάτων πλέον, θεσμοποιημένο επικοινωνιακό γίγνεσθαι του νησιού, περιπλέκοντας περαιτέρω τις σχέσεις τύπου και εκείνων των πολιτειακών οργάνων που είναι αρμόδια για την εύρεση λύσης του κυπριακού θέματος²⁰⁰.

Οι ιδιομορφίες του Συντάγματος της Κύπρου εγκαινίασαν ένα νέο κεφάλαιο στη διεθνή συνταγματική πρακτική, της οποίας η εφαρμογή απέτυχε λόγω των αντιτιθεμένων επιδιώξεων, εξωγενών κυρίως παραγόντων, καθώς και της αδυναμίας των ηγεσιών αμφοτέρων κοινοτήτων να συγκατανεύσουν στα κελεύσματα της κοινής λογικής για συνύπαρξη και πρόοδο. Η κατάρτιση του Συντάγματος πάλευε εξ αρχής να προβλέψει, με κάθε λεπτομέρεια, τις μελλοντικές προσαρμογές στην άσκηση της εξουσίας, που θα απαιτούνταν για την συνύπαρξη μέσα στο πολιτειακό σύστημα δύο εξίσου καχύποπτων, η μια για την άλλη, κοινοτικών ηγεσιών με ιστορικά και διαπροσωπικά σύνδρομα αντιπαλότητας, κάτι δηλαδή που τα πλείστα άλλα συντάγματα άφηναν να ρυθμίσει η ίδια η συνταγματική πρακτική²⁰¹.

Το νομικά συζητήσιμο, αλλά με τα σύγχρονα πρίσματα ερμηνείας που παρέχει το πιο ανεπτυγμένο σήμερα δίκαιο των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είναι ότι η τότε λύση θεσμοποίησε ένα πρωτότυπο είδος εθνικού ξεκαθαρίσματος σε συνταγματικό επίπεδο, αφού ξεχώρισε δύο κοινότητες μέσα στο ίδιο το πολιτειακό σώμα, και προετοίμασε, κατά κάποιο τρόπο, το έδαφος για τα γεγονότα που ακολούθησαν το καλοκαίρι του 1974 με την επίτευξη και γεωγραφικού ξεκαθαρίσματος. Αυτό το τελευταίο επέτρεψε παράλληλα στη διεθνή κοινότητα να υιοθετεί μια αξιόμεμπτη στάση έναντι μιας ευδιάκριτης περίπτωσης εισβολής και παράνομης κατοχής του εδάφους μιας κυρίαρχης χώρας από μια άλλη, κάτω από το πρόσχημα ότι, κατά τη δική τους αντίληψη,

²⁰⁰ Είναι αξιοσημείωτο για τον οποιονδήποτε ερευνητή του Κυπριακού Ζητήματος να μελετήσει και την έκθεση του Υπουργείου Εξωτερικών των ΗΠΑ που ετοίμασαν το 1959 για τις σχετικές Συμφωνίες: «US State Department Bureau of Intelligence and Research Report, nr 8.074, Analysis of the Cyprus Agreements (14.7.59)» και η οποία περιγράφει με λεπτομέρεια τα προσκόμματα λειτουργίας του κυπριακού Συντάγματος.

²⁰¹ Βλ. σχετικάς Κρίτων Τοναρίτης, *Το πολιτειακό δίκαιο της Κυπριακής Δημοκρατίας*, Λευκωσία 1982, του ίδιου, *Cyprus and its constitutional and other legal problems*, Λευκωσία, 1980, Δ. Μελισσάς, *Η οργάνωση της πολιτικής εξουσίας στην κυπριακή πολιτεία*, Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1996, Σ. Συμεωνίδης, «Εισαγωγή στο κυπριακό δίκαιο», σε Φ. Φρατζεσκάκη, *Συγκριτικό δίκαιο*, Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη 1978, Γ. Βλάχος, «Το σημερινό πολίτευμα της Κύπρου», Εμπειρώση Κυπριακού Δικαίου, τχ6 Απρίλιος-Ιούνιος 1984, σ. 1045-1058, Θ. Τσάτσος, *Παρατηρήσεις επί του κυπριακού συντάγματος*, Σάκκουλας, Αθήνα 1965, και άλλοι στους οποίους παραπέμπω στη βιβλιογραφία στο τέλος της εργασίας.

το τι συμβαίνει στην Κύπρο δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια ακόμα πτυχή της ευρύτερης ελληνoturκικής διένεξης.

Εξίσου ανησυχητικό είναι η πρακτική που ανέπτυξαν ορισμένα οπτικοακουστικά ΜΜΕ, τα οποία επιχειρούν να χειρίζονται τις εξελίξεις στο Κυπριακό για ώθηση των δεικτών τηλεθέας τους στα ύψη, ακόμα και αν αυτή η επιδίωξη τα φέρνει αντίθετα με τις προσπάθειες της εκάστοτε εκλεγμένης ηγεσίας για ειρηνική επίλυση του πολιτικού προβλήματος, στις προσυμφωνηθείσες παραμέτρους που έχουν καθορισθεί με τις Συμφωνίες Υψηλού Επιπέδου, όπως αυτές έχουν ονομαστεί, των ηγετών των δύο κοινοτήτων, τα έτη 1977 και 1979 αντίστοιχα, και οι οποίες περιγράφουν ένα πολυσυζητημένο ομοσπονδιακό σύστημα διακυβέρνησης ως το πλαίσιο της λύσης²⁰².

Παρόλες τις δεσμεύσεις της εκάστοτε πολιτικής ηγεσίας, ο ηλεκτρονικός τύπος συμπεριφέρεται, ειδικά στη δεκαετία του 1990 – περίοδο εμφάνισης και επικράτησης των ιδιωτικών οπτικοακουστικών μέσων – με μια επιπόλαιη, κατά τους εκάστοτε κρατούντες, ή έντονα επικριτική κατά τους αντιπολιτευόμενους τους, διάθεση εναντίον της όποιας προσπάθειας για εξεύρεση προσέγγισης στις, προ πολλού, συμφωνηθείσες παραμέτρους επίλυσης του προβλήματος, δίνοντας την εντύπωση πως ο ελληνικός κυπριακός τύπος εργάζεται υπέρ της ανατροπής των συμφωνηθέντων. Από την πλευρά τους, οι εκπρόσωποι του τύπου υποστηρίζουν ότι ασκούν κριτική στο πλαίσιο του ρόλου που επιτελεί η λεγόμενη τετάρτη εξουσία. Αυτή η στάση των ΜΜΕ έναντι των πολιτικών δυνάμεων, που χειρίζονται το πρώτο σε προτεραιότητα πολιτικό θέμα, είναι εν μέρει αποκαλυπτική για την παρούσα φάση των σχέσεων μεταξύ των εκπροσώπων της πολιτικής εξουσίας και των μέσων ενημέρωσης αντίστοιχα.

Η δυσπιστία που επιδεικνύουν οι εκπρόσωποι των ΜΜΕ για τους χειρισμούς των κυβερνώντων δεν πηγάζει στην ολότητα της από το, υπό τις περιστάσεις, καθ' όλα δικαιολογημένο, γενικό λαϊκό αίσθημα ανησυχίας για

²⁰² Ψηφίσματα ΟΗΕ για το Κυπριακό Πρόβλημα και ιδιαίτερα αυτό το 939 /1994 του Συμβουλίου Ασφαλείας βλ. ομώνυμη έκδοση Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών (ΓΤΠ) της Κυπριακής Δημοκρατίας στο οποίο συγκεντρώνονται συστηματικά όλα τα ψηφίσματα περί Κύπρου από το 1964. Η συνεχιζόμενη κυριαρχία της Δημοκρατίας της Κύπρου επί ολόκληρης της επικράτειας του νησιού, μετά την εισβολή, επιβεβαιώθηκε από τις διακρατικές αποφάσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του 1975 και 1978. Βλ. *Cyprus v. Turkey* Application No 25781/95 – Report of the European Commission of Human Rights 4.6.1999 .

την καθυστέρηση που παρατηρείται στην επίλυση του κυπριακού προβλήματος. Αυτή οφείλεται, κατά κύριο λόγο, στο ότι οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ αισθάνονται ότι κατέχουν πλέον τη δύναμη να αμφισβητήσουν θεσμικές εξουσίες, ιδιαίτερα την εκτελεστική. Ως εκ τούτου, τα διάφορα ιδιοκτησιακά καθεστώτα των ΜΜΕ συμπεριφέρονται ωσάν να είναι σε θέση να υποβάλουν τις δικές τους αντιλήψεις για το είδος της λύσης που θα πρέπει να επιδιώκεται, ακόμα κι αν αυτές έρχονται σε αντίθεση με τις προσπάθειες της πολιτικής ηγεσίας, υπονομεύοντας με τον τρόπο αυτό τους χειρισμούς από τους εκλεγμένους, για αυτό τον σκοπό, αρμόδιους, με απώτερο στόχο την εξυπηρέτηση, ενδεχομένως, της προσωπικής τους ατζέντας²⁰³.

Όπως επισημαίνει ο Λοττίδης²⁰⁴, η φιλελευθεροποίηση στον τομέα των ραδιοτηλεοπτικών καναλιών, που εγκαινίασε η δεκαετία του 1990, πυροδότησε συγχρόνως και την επανάσταση του κυπριακού τύπου κατά της, μέχρι τότε, εξάρτησής του από κυβερνώντες και πολιτικά κόμματα, ενώ η πλειοψηφία των πολιτικών απέτυχε να αντιληφθεί εγκαίρως το ρόλο τους στη νέα εποχή ανακατανομής της εξουσίας, με αποτέλεσμα να βρεθούν απροετοίμαστοι στην πρακτική της πολιτικής που ασκείται δια των ΜΜΕ²⁰⁵. Ενώ οι προεκλογικοί περίοδοι στη δεκαετία του 1990 πραγματοποιήθηκαν με χρήση των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών, ορισμένοι από τους πολιτικούς προσέτρεξαν και σε διοργανώσεις μαζικών συγκεντρώσεων, φοβούμενοι μήπως η νέα εποχή των «τηλεκλογών» και οι στρατηγικές με εφαρμογή αναμετρήσεων του τύπου «on the air» δεν επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα.

Άλλη συναφής παράμετρος προβληματισμού είναι ο βαθμός ελέγχου που ασκούν οι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ, ειδικά των ηλεκτρονικών, στο συντακτικό προσωπικό τους. Όπως οι βιομήχανοι του διεθνούς τύπου, έτσι και οι κύριοι αντίστοιχοί τους, αντιμετωπίζουν τα μέσα τους ως επιχειρήσεις, οι οποίες πρέπει

²⁰³ Βλ. Άνθος Λυκαύη, «Η ατιμωρησία ενθαρρύνει και η ανοχή σιτίζει την διαφθορά», *Ο Φιλελεύθερος*, 21.6.1998, όπου ο διευθυντής σύνταξης της πρώτης σε κυκλοφορία εφημερίδας επιτίθεται κατά πάντων για την κατάσταση που επικρατεί στο νησί σε ότι αφορά τη διάβρωση των θεσμών και της παρατηρούμενης λαϊκής απάθειας. Δεν είναι μόνος σ' αυτές τις διαπιστώσεις.

²⁰⁴ Demetris Th. Lottides, Final Dissertation for the MA in Communication Policy Studies for the Dept of Sociology of the City University *Politics and the Mass Media in Cyprus after the Media Liberalization of the 90's*, January 1997

²⁰⁵ Βλ. ενδιαφέρουσες απόψεις που εκφράζουν μετά από δύο διαφορετικές προεδρικές εκλογές εντός της δεκαετίας του 1990 οι Α.Ο. Ευρυβιάδης, «Οι προεδρικές, τα Μέσα Επικοινωνίας, ο ΔΗΣΥ και το ΔΗΚΟ», *Η Σημερινή*, 10.3.1993, σ.7 και Στέφανος Στεφάνου, «Τα ΜΜΕ και ο ρόλος τους στην προεκλογική εκστρατεία», *Ο Φιλελεύθερος*, 29.3.1998 αντίστοιχα.

να τους διασφαλίζουν κέρδη, ή τουλάχιστον να τους προσδίδουν θέση ισχύος. Έτσι επιβεβαιώνονται οι βρετανοί θεωρητικοί Curran και Seaton²⁰⁶, που επανειλημμένα έχουν επισημάνει ότι σε μια εποχή που η είδηση έχει μετατραπεί πλέον σε προϊόν, η πλειοψηφία των ΜΜΕ έχει αναχθεί σε εργαλείο των επιχειρηματιών, οι οποίοι τα χρησιμοποιούν για ιδιοτελείς σκοπούς.

Πολλοί δημοσιογράφοι ομολογούν, υπό καθεστώς ανωνυμίας και σπάνια επωνύμως, ότι οι ιδιοκτήτες των ειδησεογραφικών οργανισμών είτε επεμβαίνουν χωρίς κανένα ενδοιασμό στο αντικείμενο της εργασίας τους, αφαιρώντας ακόμα και την πρώτη είδηση από το κύριο δελτίο ή, απλά, χαράζοντας το πλαίσιο μέσα στο οποίο μπορεί να κινηθεί ο δημοσιογράφος στην κάλυψη ενός γεγονότος. Τα υπόλοιπα αφήνονται στη συνείδηση ή το βαθμό οικονομικής εξάρτησης του εργαζομένου στο συγκεκριμένο ΜΜΕ. Οι φήμες για αποκλεισμένες από τη δημοσιότητα προσωπικότητες της πολιτικής ζωής, που δεν προβάλλονται, επειδή βρέθηκαν σε κατάσταση αντιπαλότητας με ιδιοκτήτη ΜΜΕ²⁰⁷, ή η επιβολή αλλαγών στο κύριο δελτίο ειδήσεων καναλιού και προ-συνεννοημένες εκπομπές για κατασκευή «χαρισματικών» πολιτικών προσωπικοτήτων, υπόλογων μετά την εκλογή τους στον ιδιοκτήτη συγκεκριμένου ΜΜΕ, αποτελούν τον καπνό μιας φωτιάς που δύσκολα μπορεί να κρυφτεί σε μια μικρή κοινωνία, όπως αυτή της Κυπριακής Δημοκρατίας²⁰⁸.

Τα ιδιοκτησιακά καθεστώτα των κυπριακών ΜΜΕ δεν κρύβουν πλέον μια τάση ελευθεριότητας έναντι των υπολοίπων φορέων εξουσίας, ενώ συγχρόνως αντιμετωπίζονται ως επικίνδυνα από εκείνους τους πολιτικούς, οι οποίοι δεν τυγχάνουν της ευνοίας τους ή δεν εξυπηρετούν τις επιδιώξεις τους στο πλαίσιο μιας, ενδεχόμενης, πελατειακής συνύπαρξης. Όταν για παράδειγμα ο Νίκος Αναστασιάδης, πρόεδρος του κυβερνώντος κόμματος του Δημοκρατικού Συναγερμού, στο πλαίσιο αμφισβήτησης των προσωπικών του επιλογών,

²⁰⁶ J. Curran & J. Seaton, *Power Without Responsibility*, ο.π.

²⁰⁷ Βλ. όμως και άποψη επί του θέματος από βουλευτή Τάκη Χατζηδημητρίου σε συνέντευξη που παραχώρησε στον Κωστή Διογένη: «Ναι, υπάρχουν μαύρες λίστες!», *Πολίτης*, 4.7.1999, σ.34. και σχολιασμό Αντρέα Χατζηκυριάκου, «Οι μαύρες λίστες και η συμπεριφορά που τις ενθαρρύνει», *Πολίτης*, 6.7.1999, σ. 7 καθώς και συνέντευξη βουλευτή ΑΚΕΛ Νίκου Κατσουρίδη στην Έλλη Κοτζιάμάνη, «Γιατί είμαι στη 'μαύρη λίστα' του ΑΝΤ1», *Πολίτης*, 11.7.1999, σ. 6-7 και απαντήσεις που δόθηκαν σε ανυπόγραφο «Προβολή επιδιώκει ο Κατσουρίδης», *Πολίτης*, 12.7.1999, σ.4 και επίσης ανυπόγραφο, «Ο ΑΝΤ1 κατηγορεί Κατσουρίδη για εκβιασμό κατά των ΜΜΕ», *Ο Φιλελεύθερος*, 12.7.1999, σ.10.

²⁰⁸ Συνέντευξη πολυσυζητημένου δημοσιογράφου Δημήτρη Μάμα για τον υποτιθέμενο βαθμό επέμβασης καναλαρχών στα κοινά, κυπριακό περιοδικό ποικίλης ύλης *ΣΕΛΙΔΕΣ*, τχ 349, 31.7.1998, σ. 134 -137 καθώς και τηλεοπτικό δημοσιογράφου Παύλου Μυλωνά στο ίδιο περιοδικό, τχ 411, 8.10.1999, σ.122-125

προέβη σε διατύπωση κατηγοριών κατά συγκεκριμένου ιδιοκτήτη συγκροτήματος ΜΜΕ, με την δικαιολογία ότι έντυπό του παρακινεί βουλευτές της παράταξης σε κομματική ανταρσία, η αντίδραση ήταν αρκετά αποκαλυπτική. Ανυπόγραφο απαντητικό άρθρο, αναφερόμενο στις ανωτέρω κατηγορίες, επισήμανε ότι η εν λόγω, υποστηρικτική της παράταξης κατά τ' άλλα, εφημερίδα θεωρούσε τον εαυτό της «πολιτική μάννα» του νυν προέδρου του κόμματος από το οποίο [έντυπο] «βύζαξε και ανδρώθηκε πολιτικά».²⁰⁹

Αυτή η συμπεριφορά εκ μέρους του ιδιωτικού οπτικοακουστικού τύπου δεν εκπλήσσει ιδιαίτερα. Μέχρι και τα τέλη της δεκαετίας του 1980, που το κρατικό μονοπώλιο στα οπτικοακουστικά μέσα μεσουρανούσε, το συντακτικό προσωπικό της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης έπαιρνε άνωθεν υποδείξεις για το πώς να προβάλλει γεγονότα²¹⁰. Λειτουργοί του ΡΙΚ λογόκριναν, κατόπιν παραινέσεων, μέχρι και διεθνώς αναγγελθέντα επιστημονικά επιτεύγματα σε συγκεκριμένες χώρες με διαφορετικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά, αναλόγως των τάσεων των εκάστοτε κυβερνώντων προς τον τότε διπολισμό που επικρατούσε στη διεθνή σκηνή²¹¹.

Η μόνη αλλαγή που επέφερε, τελικά, η άφιξη της λεγόμενης ελεύθερης ραδιοτηλεόρασης ήταν να αντικατασταθεί η επέμβαση των κυβερνώντων με αυτή των ιδιοκτητών των οπτικοακουστικών μέσων. Αυτός είναι, ενδεχομένως, ένας από τους λόγους που το πλαίσιο ρύθμισης των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ αφέθηκε ασαφές τα πρώτα χρόνια από την άφιξή τους, ώστε να κρατηθεί υπό τον απειλητικό έλεγχο της προσωρινότητας η «τετάρτη εξουσία», μέχρι να διαπιστωθεί πώς αντιμετωπίζουν άλλα κράτη αυτό το φαινόμενο. Ο νέος νόμος για τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ, που ψηφίστηκε το 1998, όπως θα δούμε αναλυτικά στο κατωτέρω τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας, αναμενόταν να αντιμετωπίσει οριστικά τα κακώς έχοντα του οπτικοακουστικού τύπου.

Η πραγματική δύναμη των ιδιωτικών ΜΜΕ φάνηκε για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια της προεκλογικής εκστρατείας των βουλευτικών εκλογών της

²⁰⁹ Άπτιλο άρθρο Σημερινή, 28.8.1999, σ.12

²¹⁰ Συνεντεύξεις στον Δ. Λοττίδη, *Politics and the Mass Media in Cyprus ...*, ο.π.

²¹¹ Μ.Δρουσιώτη, *ΕΟΚΑ Η σκοτεινή όψη*, ο. π., σ.435 υποσημείωση

26.5.1996, που ήταν οι πρώτες στο είδος τους, καθότι διεξήχθησαν αποκλειστικά με συζητήσεις και δημοσκοπήσεις στα οπτικοακουστικά ΜΜΕ. Ο έντυπος τύπος ακολουθούσε, ανατυπώνοντας το τι είχε ειπωθεί το προηγούμενο βράδυ στην τάδε συζήτηση στρογγυλής τραπέζης, μεταξύ του άλφα και του βήτα υποψηφίου ή στη δείνα τηλεοπτική συνέντευξη αντίστοιχα, και ανάλογα των προτιμήσεων του εκδότη του εντύπου σε συγκεκριμένα άτομα και παρατάξεις δινόταν αντίστοιχη ερμηνεία της απόδοσης της δεινότητας των προτιμώμενων και μη υποψηφίων.

Ήταν αυτή η περίοδος που ιδιοκτήτες του οπτικοακουστικού βασικά τύπου επιχείρησαν να επιδείξουν την ισχύ τους στους πολιτικούς. Τέσσερις μήνες πριν από τις βουλευτικές του 1996, ο τηλεοπτικός σταθμός Αντένα Κύπρου, με σημαντικά επίπεδα τηλεθέασης, εγκαίνιασε την πρώτη μεσημβρινή ειδησεογραφική ζώνη, που προέβαλλε τα προεκλογικά δρώμενα επί καθημερινής βάσης σε μια προσπάθεια του σταθμού να εδραιώσει την παρουσία του. Αυτή η απόφαση θεωρήθηκε πολύ ριζοσπαστική για μια μικρή αγορά όπως η κυπριακή, όπου το παραδοσιακό πρώτο τηλεοπτικό δελτίο ειδήσεων της ημέρας άρχιζε γύρω στις έξι το απόγευμα και, κατά τον Λοττίδη, αποσκοπούσε σε οφέλη πέραν από διακηρυγμένους σκοπούς του σταθμού.

Η καθιέρωση αυτής της πληροφοριακής ζώνης συνοδεύτηκε από προβολή πολιτικών ποικίλων παρατάξεων, φαινόμενο που οι ανταγωνιστές του διέγινωσαν ως προσπάθεια του ιδιοκτησιακού καθεστώτος να επιβάλει στους τηλεθεατές του καναλιού συγκεκριμένες προσωπικότητες και παράλληλα να μεγιστοποιήσει την επιρροή του ανάμεσα στους πολιτικούς κύκλους. Για οικονομικούς και άλλους λόγους, όπως η έλλειψη διορατικότητας από πλευράς των υπολοίπων ειδησεογραφικών επιτελείων και η απροθυμία του ρίσκου που εγκυμονούσε μια τέτοια απόπειρα, ή απλά και λόγοι γοήτρου – δηλαδή να μη φανεί ότι αντιγράφουν, έστω, μια καλή ιδέα του ανταγωνιστή – κανένας άλλος σταθμός δεν υιοθέτησε παρόμοια ζώνη τη συγκεκριμένη περίοδο με αποτέλεσμα ο Αντένα Κύπρου να καταστεί κυρίαρχος του παιγνιδιού κατά την προεκλογική περίοδο που ακολούθησε, αφού δεν υπήρχε ανταγωνισμός για το προϊόν πληροφόρησης που παρήγαγε.

Η επόμενη κίνηση «ματ» των ιθυνόντων του Αντένα Κύπρου ήταν να προσκαλέσουν όλους τους κομματικούς ηγέτες σε μια πολυσυζητημένη συνέντευξη τύπου – ποτέ άλλοτε δεν είχαν συγκεντρωθεί τόσοι πολιτικοί ηγέτες χωρίς να είναι οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές του προγράμματος – στο πλαίσιο της οποίας ανακοινώθηκε ότι τα κόμματα θα τύχουν της ίδιας αντιμετώπισης κατά τη διάρκεια της προεκλογικής περιόδου του 1996. Σαν επιπλέον «δώρο», το ιδιοκτησιακό καθεστώς υποσχέθηκε σε όλες τις παρατάξεις, ανεξαιρέτα ιδεολογικής προέλευσης, συγκεκριμένης διάρκειας εκπομπές για την προώθηση της προγραμματικής τους πλατφόρμας χωρίς χρέωση. Η προσφορά αυτή ακολουθήθηκε από μια ανεπίσημη επικοινωνία του ιδιοκτήτη του σταθμού προς τους πολιτικούς αρχηγούς, η οποία κρατήθηκε μυστική και από στελέχη των κομμάτων, σύμφωνα με την οποία το εν λόγω κανάλι θα τους έδινε επιπλέον δωρεάν χρόνο προβολής²¹², με τον όρο ότι δε θα χρησιμοποιούσαν ανταγωνιστικά κανάλια²¹³.

Οι πολιτικές ηγεσίες προειδοποιήθηκαν μάλιστα ότι σε περίπτωση που δεν επιδείκνυαν συγκατάβαση στον όρο αυτό, δεν θα απολάμβαναν της δέουσας υποστήριξης του τηλεοπτικού σταθμού, έμμεσα βέβαια, μέσω των διαφόρων επίκαιρων εκπομπών. Όλοι, ανεξαιρέτως, οι κομματικοί ηγέτες αποδέχτηκαν αυτή την πρόταση και με την ανοχή τους εδραίωσαν το συγκεκριμένο σταθμό ως μια από τις πλέον σημαντικές δυνάμεις ανάμεσα στα κέντρα εξουσίας του τόπου²¹⁴, επιβραδύνοντας την οικονομική ανέλιξη των ανταγωνιστών του. Η ίδια πρακτική, όμως, δεν ακολουθήθηκε στην επόμενη προεκλογική περίοδο των προεδρικών εκλογών το Φεβρουάριο του 1998. Το πάθημα των βουλευτικών εκλογών είχε γίνει μάθημα, παρόλο που οι προεδρικές εκλογές αποτέλεσαν και τις πρώτες του είδους κατά τις οποίες «έγινε χρήση της πολιτικής τηλεοπτικής

²¹² Ο Δ. Λοττίδης στην προαναφερθείσα διατριβή του μιλά για ένα λεπτό εκπομπής ανά εβδομάδα

²¹³ Το ΡΙΚ ως κρατικό κανάλι λειτουργεί κάτω από διαφορετικό καθεστώς το οποίο δεν του επιτρέπει να προβάλλει διαφημιστικά σποτς πολιτικού περιεχομένου.

²¹⁴ Η προαναφερθείσα διατριβή Δ. Λοττίδη αποδίδει τον «εκβιασμό» σε συγκεκριμένο κανάλι στις σελίδες 43-45. Δημοσιογράφοι του εν λόγω σταθμού, καθώς και δευτεροκλασάτα μέλη κοινοβουλευτικών κομμάτων, περιλαμβανομένων και βουλευτών, δήλωσαν άγνοια για τις αποκαλύψεις του Λοττίδη.

διαφήμισης κατά τρόπο συστηματικό, πλήρη και ολοκληρωμένο» χωρίς όμως πρόβλεψη στρατηγικής για το δεύτερο γύρο²¹⁵.

Ήταν όμως αυτή η παράδοση άνευ όρων στον συγκεκριμένο ιδιοκτήτη του ιδιωτικού σταθμού, που επέτρεψε στους υπόλοιπους ιδιοκτήτες των ΜΜΕ να εκτραχύνουν τη στάση τους απέναντι των πολιτικών και σε συνδυασμό με την ελευθερία, που απολαμβάνει ο τύπος, να καταλήξουμε στα επεισόδια της Δερύνειας τον Αύγουστο του 1996. Κατά τη διάρκεια αυτού του περιστατικού, η πολιτική ηγεσία του τόπου βρέθηκε να ασκεί χρέη πυροσβέστη σε μια κρίση, που πήρε ανεξέλεγκτες διαστάσεις, λόγω της επιλογής συγκεκριμένων ιδιοκτητών ΜΜΕ να εκφράσουν πολιτική σε πτυχές του πολιτικού προβλήματος διάφορη από αυτή που ακολουθούσαν παραδοσιακά μέχρι τότε όλες, ανεξαιρέτως, οι κυπριακές κυβερνήσεις, δηλαδή αντίθετη με αυτή της αναζήτησης μιας επίλυσης του κυπριακού προβλήματος με ειρηνικά μέσα.

Η προσέγγιση των ιδιοκτητών των ΜΜΕ βασίστηκε στο γεγονός ότι εξακολουθεί να υφίσταται κάποια σχολή σκέψης, υποστηριζόμενη και από την ηγεσία της Εκκλησίας, η οποία οραματίζεται επίλυση του κυπριακού αντίθετη με αυτή που διακηρύσσουν οι ήδη δρομολογημένες προσπάθειες. Από την άλλη, εκπρόσωποι αυτών των τάσεων δεν έχουν κανένα δισταγμό να υποκινούν την πιο εύκολα παρασυρόμενη ομάδα της κοινωνίας, τη νεολαία, με την ελπίδα ότι κάποια κρίση θα θέσει σε εφαρμογή τους μοχλούς, που θα οδηγήσουν, ενδεχομένως, σε σύρραξη για να επιτρέψει στο έθνος να «μεγαλουργήσει» σε πείσμα όλων εκείνων των θεωρούμενων διαλλακτικών, οι οποίοι ανησυχούν υπέρμετρα, κατά τη γνώμη των πρώτων, για τα δεινά που θα επιφέρει μια τέτοια εξέλιξη.

Αν ληφθεί υπόψη και η κερδοσκοπική διάθεση που διακατέχει τα ιδιοκτησιακά καθεστώτα των ΜΜΕ για προσέλκυση, ολοένα μεγαλύτερων, ποσοστών τηλεθέασης, ακρόασης ή αναγνωστικού κοινού, δεν είναι καθόλου περιφρονητικός ο κίνδυνος, που εγκυμονεί από την κινδυνολογία στην οποία προβαίνουν ορισμένα ΜΜΕ, καλυμμένα πίσω από το δικαίωμα του κοινού για ενημέρωση. Τα επεισόδια στη Δερύνεια τον Αύγουστο του 1996 ήταν η

²¹⁵ Χριστόφορος Χριστοφόρου, «Η τηλεοπτική διαφήμιση των προεδρικών 1998» Α' και Β' Μέρος, Ο Φιλελεύθερος, 23 -

κατάληξη μιας ειρηνικής διεθνούς εκστρατείας μοτοσικλετιστών, που στόχο είχε να προβάλλει το κυπριακό θέμα με την ευκαιρία της επετείου των τουρκικών στρατιωτικών επεμβάσεων του 1974 και το δια της βίας υφιστάμενο παράνομο καθεστώς. Η διαφωτιστική εκστρατεία, που είχε την οικονομική υποστήριξη της Εκκλησίας καθώς και την υλική συνδρομή όλων των μέσων που διέθετε στο νησί, συμπεριλαμβανομένου και του σταθμού «Ο ΛΟΓΟΣ», ξεκίνησε από ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, με στόχο να καταλήξει στην Κύπρο, όπου θα επιχειρούσαν να διαβούν τις γραμμές κατάπαυσης του πυρός στο νησί και να εισέλθουν στις κατεχόμενες περιοχές, ώστε η πορεία να κατέληγε στην κατεχόμενη πόλη της Κερύνειας²¹⁶.

Το γεγονός της πορείας προκάλεσε στον τουρκικό και τουρκοκυπριακό αντίστοιχα τύπο την αναμενόμενη, τεχνητά κατασκευασμένη, υστερία λόγω των δηλώσεων, στις οποίες προέβησαν φερέφωνα του παράνομου καθεστώτος στα κατεχόμενα, που προειδοποίησαν ότι η απόπειρα των μοτοσικλετιστών θα αντιμετωπιζόταν καταλλήλως, λόγω της προηγούμενης κακής, για την τουρκική πλευρά, εμπειρίας που είχαν από ειρηνικές εκδηλώσεις γυναικείων οργανώσεων στο παρελθόν. Οι διεθνούς ενδιαφέροντος εκδηλώσεις των γυναικών, αν και ανακόπτονταν βίαια, δεν έπαυαν να προσελκύουν την παγκόσμια κατακραυγή για το παράνομο καθεστώς που συντηρείται στα κατεχόμενα και προσέλκυαν, έστω προσωρινά, την συμπάθεια της διεθνούς κοινής γνώμης για την ελληνική πλευρά.

Κατά την άφιξή τους στην Κύπρο και λίγο πριν την ολοκλήρωση του τελευταίου σταδίου του σχεδίου τους, οι μοτοσικλετιστές κλήθηκαν από την κυπριακή κυβέρνηση να προβούν σε ματαίωση της τελικής φάσης της, επειδή, εμπιστευτικής φύσης, πληροφορίες, που παρεμπιπτόντως προβάλλονταν από όλα ανεξαιρέτως τα τοπικά ΜΜΕ, προειδοποιούσε ότι ο κατοχικός στρατός είχε οδηγίες να πυροβολήσει κατά διαδηλωτών, εάν αυτοί εισέρχονταν στις κατεχόμενες περιοχές. Η όλη κατάσταση είχε διχάσει, σημαντικά, την κυπριακή

24.6.1998, σ. 9 αντίστοιχα.

²¹⁶ Η τουρκική εισβολή του 1974 με τις προελάσεις των κατοχικών δυνάμεων προκάλεσε την δημιουργία δύο γραμμών κατάπαυσης του πυρός των οποίων οι ακεραιότητα φυλάσσεται αντίστοιχα από τον κυπριακό και τον τουρκικό στρατό ενώ η ενδιάμεση περιοχή (η λεγόμενη buffer zone) περιωλεείται από την Ειρηνευτική Δύναμη του ΟΗΕ προς αποφυγή επεισοδίων, με την έγκριση της κυβέρνησης της Κυπριακής Δημοκρατίας.

κοινή γνώμη, σπέρνοντας και πανικό, με την υπερβολική προβολή που δόθηκε από ΜΜΕ σε πτυχές του γεγονότος, που εμφάνιζαν την κυβέρνηση να αντιμετωπίζει με αγωνία το δίλημμα, εάν το δικαίωμα των πολιτών να διαδηλώσουν την αντίθεσή τους στην ξένη κατοχή μπορούσε να περιοριστεί. Η απόφαση εγκυμονούσε πολιτικό κόστος γι αυτό η κυβέρνηση έδρασε την τελευταία στιγμή.

Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Γλαύκος Κληρίδης κάλεσε τους διοργανωτές της πορείας και έθεσε υπόψη τους πληροφορίες περί εμπλοκής του τουρκικού στρατού μόλις οι διαδηλωτές εισέρχονταν στην κατεχόμενη περιοχή με ανησυχητικές περαιτέρω συνέπειες, γεγονός που προκάλεσε μια αλυσιδωτή αντίδραση με αρνητικά αποτελέσματα. Οι διοργανωτές απέτυχαν να πείσουν μερίδα των πλέον φορτισμένων διαδηλωτών να μην υλοποιήσουν το τελικό στάδιο της πορείας. Αποτέλεσμα αυτής της εξέλιξης, ήταν 300 περίπου μοτοσυκλετιστές να αναζητούν τρόπο εκτόνωσης της οργής τους κατά μήκος των γραμμών κατάπαυσης του πυρός, με τον τουρκικό στρατό κατοχής παρατεταγμένο σε θέσεις μάχης, μαζί με μέλη της παρακρατικής οργάνωσης για την προώθηση του παντουρκισμού «Γκρίζοι Λύκοι», τα οποία είχαν μεταφερθεί στις κατεχόμενες περιοχές προκαλώντας τους έλληνες κύριους διαδηλωτές και υποδουλίζοντας τα πάθη αμφοτέρων των πλευρών.

Σε αυτό το εκρηκτικό μίγμα προστέθηκαν και τα τοπικά ΜΜΕ, τα οποία ακολουθούσαν – και σε ορισμένες περιπτώσεις καθοδηγούσαν – την ανεξέλεγκτη πλέον πορεία από μια τέτοια εγγύτητα, που είχε σαν αποτέλεσμα αρκετοί δημοσιογράφοι να αποβάλουν την επαγγελματική τους ακεραιότητα και να παρασυρθούν σε φορτισμένες περιγραφές της κατάστασης. Αυτό προκλήθηκε και από το γεγονός ότι για τόσο πολύ καιρό ήταν υποχρεωμένοι – και δη από την πρώτη μέρα που εισέρχονταν στο πολιτικό ρεπορτάζ – να ανέχονται τους εμπαιγμούς της άλλης πλευράς, η οποία, συνεχώς, απομακρύνεται από τα συμφωνηθέντα, οδηγώντας τις προσπάθειες μεσολαβητών από αδιέξοδο σε αδιέξοδο χωρίς ποτέ να τους επιβληθούν κυρώσεις, παρόλες τις παραδοχές σειράς Γενικών Γραμματέων του ΟΗΕ και άλλων, όπως του προεδρικού απεσταλμένου των ΗΠΑ Richard Holbrooke, ότι η διαιώνιση που παρατηρείται

στο Κυπριακό οφείλεται στην έλλειψη πολιτικής βούλησης της τουρκικής πλευράς για έντιμο συμβιβασμό.

Κάτω από αυτές τις περιστάσεις, ουσιαστικό θύμα κατέληξε και πάλι να είναι, μεταξύ άλλων, η αντικειμενικότητα στην αναμετάδοση των γεγονότων αφού πλέον οι ειδήσεις μεταδίδονταν από φορτισμένους ρεπόρτερ. Οι ανταποκρίσεις κυριαρχούνταν από υποκειμενική διάθεση, αφού με τα πρώτα συμπτώματα προσπαθειών για την καταστολή της, ανεξέλεγκτης πλέον, εκδήλωσης από όργανα της τάξης, δημοσιογράφοι επέλεξαν να λάβουν θέση υπέρ των διαδηλωτών που παρεκτράπηκαν, θέτοντας τους εαυτούς τους καθώς και την ίδια την Δημοκρατία σε κίνδυνο. Η εμφάνιση στρατιωτικού στοιχείου από ελληνοκυπριακής πλευράς στην περιοχή των επεισοδίων έδωσε το έναυσμα σε δημοσιογραφικές εικασίες περί αναμενόμενης στρατιωτικής επέμβασης. Εκτός από τον πανικό του πληθυσμού, που προκλήθηκε από τον καταιγισμό μη διασταυρωμένων και ανεπιβεβαίωτων πληροφοριών, συνοδευόμενων από τις ζωντανές καλύψεις των δολοφονιών των ελλήνων διαδηλωτών Σολωμού Σολωμού και Τάσου Ισαάκ²¹⁷, η κυβέρνηση βρέθηκε στην ακόμα πιο δύσκολη θέση να λογοδοτεί για τις πράξεις της, ή την απραξία της, στο ρυθμό που επέβαλαν τα ΜΜΕ.

Το κράτος βρέθηκε αντιμέτωπο με την υποδαύλιση των συνθηκών που οδήγησαν στο θάνατο των δύο διαδηλωτών από ορισμένους ιδιοκτήτες ιδιωτικών σταθμών, οι οποίοι, για λόγους που μόνο εκείνοι γνωρίζουν, φαίνεται να επιθυμούν την σύρραξη – ή την απειλή της, με τις όποιες συνέπειές της, ως μια εναλλακτική εξέλιξη στο Κυπριακό, σε αντίθεση με την επιλογή της λαϊκής πλειοψηφίας, για την ειρηνική εξεύρεση λύσης, όπως αυτή διαμορφώνεται από τις επιλογές του εκλογικού σώματος, άποψη που συμμερίζεται αριθμός διαμορφωτών της κυπριακής κοινής γνώμης χωρίς όμως να την αιτιολογεί²¹⁸. Παρά τη φυσιολογική καχυποψία, που πρέπει να διακρίνει το κάθε βήμα των φορέων εξουσίας που ισορροπούν θεσμικά σε μια πολιτεία

²¹⁷ Τα δύο περιστατικά αφορούν τα γεγονότα στη Δερύνεια τον Αύγουστο του 1996. Ο Ισαάκ κακοποιήθηκε μέχρι θανάτου όταν παγιδεύτηκε στο χώρο μεταξύ των γραμμών κατάπαυσης του πυρός ή νεκρή ζώνη, όπου έλληνες διαδηλωτές παρεισέφησαν, πετροβολώντας προς τις κατεχόμενες περιοχές. Ο Σολωμού, ξάδελφος του πρώτου, πυροβολήθηκε και σκοτώθηκε τη μέρα της κηδείας του Ισαάκ, καθώς αναρριχόταν στον ιστό στρατιωτικού φυλακίου για να κατεβάσει την τουρκική σημαία ως ένδειξη διαμαρτυρίας.

από εκείνες τις κοινωνικά εντεταλμένες ομάδες που έχουν αυτό-ταχθεί να φυλάγουν Θερμοπύλες, εντούτοις στην προκειμένη περίπτωση δεν πρέπει να αγνοείται και η δυναμική του ιδίου του γεγονότος, το οποίο επέτρεψε να βγει στην επιφάνεια μια χρονίζουσα κι αφύσικα συγκρατημένη συλλογική οργή. Αυτή της αβεβαιότητας που εκκολάπτεται για το μέλλον της νήσου λόγω των αντιτιθέμενων συμφερόντων στην ευρύτερη περιοχή από τους ευνόητους λόγους που επιβάλλει η γεωγραφική θέση και γειτνίασή του με την Τουρκία.

Θα μπορούσε να υποστηριχτεί ότι κάπου μέσα σε αυτή την κοινωνία, που για αιώνες υπέμεινε διάφορους κατακτητές χωρίς ποτέ όμως να χάσει τις πεποιθήσεις της για την ταυτότητα που επέλεξε να την χαρακτηρίζει, κάτι έσπασε για ένα κλάσμα ιστορικού δευτερόλεπτου, εκδηλώνοντας με τον τρόπο αυτό την αγανάκτησή του για τα δεινά που συνεχίζουν να τον καταδυναστεύουν τόσα χρόνια από την ιστορική επιλογή της αυτοδιάθεσης και ανεξαρτησίας αντί της ένωσης, λύσεις, που του υποβλήθηκαν με την υπόσχεση για ένα καλύτερο αύριο, αλλά που ποτέ δεν υλοποιήθηκαν. Όπως και να ερμηνεύεται πραγματικά το υπό αναφορά περιστατικό, τα ίδια τα γεγονότα οδήγησαν τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γλαύκο Κληρίδη να προβεί σε μια ενδιαφέρουσα, υπό τις περιστάσεις, δήλωση – απόδειξη ότι και αυτός υιοθέτησε την εκδοχή περί παρακίνησης των γεγονότων από ιδιοκτήτες των μέσων – ανακοινώνοντας ότι ο ίδιος και η κυβέρνηση του «θα αποφασίσουν πότε η Δημοκρατία θα εμπλακεί σε πόλεμο και όχι τα ιδιωτικά ΜΜΕ»²¹⁹

Σύμφωνα με τους καχύποπτους για το ρόλο της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χώρο της πληροφόρησης, οι ιδιοκτήτες των κυπριακών ΜΜΕ επέλεξαν να κάνουν επίδειξη της δύναμής τους με αφορμή την κρίση της Δερύνειας. Η κατάρτιση του νόμου περί ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης του 1998, είχε στόχο να ενοποιήσει βελτιωτικά όλα τα προηγούμενα νομοθετήματα περί ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης, καταργώντας προηγούμενα νομικά κατασκευάσματα – για τα οποία σε κατοπινό κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε την προχειρότητα στην κατάρτισή τους – και έλαβε σοβαρά υπόψη το περιστατικό στην Δερύνεια και το ρόλο που διαδραμάτισε σε αυτήν την κρίση ο ηλεκτρονικός, κυρίως, τύπος.

²¹⁸ Ονόματα επωνύμων που υποστηρίζουν αυτή τη θεωρία παραθέτει ο Λοττίδης στην διατριβή του

Παρόμοια συμπεριφορά εκ μέρους των εκπροσώπων των ΜΜΕ επιδείχθηκε με αφορμή την επικείμενη άφιξη στο νησί των υπερσύγχρονων ρωσικών οπλικών συστημάτων αμυντικής διάταξης πυραύλων εδάφους – αέρος, ή Surface to Air 300 Missiles, γνωστότεροι με τη σύντμηση S-300. Οι ρωσικοί πύραυλοι παραγγέλθηκαν με την πρόθεση αφενός να συμβάλουν στην περαιτέρω ενίσχυση της αμυντικής υποδομής της Κυπριακής Δημοκρατίας, μέσα στα πλαίσια του Δόγματος του Ενιαίου Αμυντικού Χώρου²²⁰, λόγω του συνεχιζόμενου κινδύνου από το ενδεχόμενο προέλασης του κατοχικού στρατού στην Κύπρο, και αφετέρου στο να εξαναγκάσει τους τρίτους να πιάσουν την τουρκική πλευρά να συμβάλλει για την οριστική επίλυση του πολιτικού προβλήματος, αφού ο κίνδυνος της ένοπλης σύρραξης με απρόσμενες επιπτώσεις για την ευρύτερη περιοχή καθίστατο πιο πιθανός.

Η αγορά των πυραυλικών συστημάτων είχε, υποτίθεται, στόχο να προσελκύσει το απαραίτητο διεθνές ενδιαφέρον, για να δοθεί η ευκαιρία στην αντιπρόταση της επίσημης πλευράς, για πλήρη αποστρατικοποίηση του νησιού, να κινήσει τις διαδικασίες εκείνες, που είτε θα υλοποιούσαν αυτή την πτυχή της επίλυσης του Κυπριακού, την σχετική με την ασφάλεια των κατοίκων, είτε θα αποκάλυπταν και πάλι την τουρκική υποκρισία, αλλά και με επιπτώσεις αυτή τη φορά εναντίον των κρατούντων στην Άγκυρα. Επιπρόσθετα, θα έδινε στην ελληνοκυπριακή πλευρά την ευκαιρία να παζαρέψει την πορεία της προς την Ευρωπαϊκή Ένωση, επιδεικνύοντας πόσο σοβαρά λάμβανε υπόψη της την προοπτική ένταξης της Κύπρου στην Ε.Ε..

Εντούτοις, με τη συνδρομή των ΜΜΕ, παρατηρήθηκε η μετακίνηση της προσοχής της κοινής γνώμης, τοπικής και μη, καθώς και το όψιμο ενδιαφέρον των τρίτων, μεσολαβητών και μη, από την ουσία του κυπριακού προβλήματος προς την κατεύθυνση του αντίκτυπου που θα είχε η άφιξη των πυραύλων στο νησί, αφού πιθανή διατάραξη του ισοζυγίου δυνάμεων θα απειλούσε, υποτίθεται, ζωτικά συμφέροντα τρίτων δυνάμεων για τις οποίες το νησί δεν είναι παρά μια σημαντική εξέδρα στρατηγικού ελέγχου μιας πολύ ευρύτερης περιοχής και τίποτα περισσότερο. Ο όρος «πυραυλολογία», για του οποίου την

²¹⁹ Βλ. δηλώσεις του προέδρου της Δημοκρατίας Γλ. Κληρίδη στον κυπριακό τύπο της 15.8.1996

αλόγιστη χρήση αποδίδουν ευθύνες οι δημοσιογράφοι στους πολιτικούς και αντίστροφα, έδωσε το στίγμα της διετίας 1997-1998 σε ότι αφορά στα πολιτικά δρώμενα του κυπριακού τύπου, γραπτού και ηλεκτρονικού²²¹.

Εξάλλου, όπως πολύ εύστοχα επισήμανε και η επίκουρος καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Κύπρου και μέλος της Αρχής Ραδιοτηλεόρασης, Μαίρη Ιωαννίδου-Κουτσελίνη, «ύστερα από μια δεκαετία λειτουργίας της ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης που θυμηθήκαμε να κάνουμε ένα νόμο για να διέπει τη λειτουργία της, αυτοί που διαχειρίζονται, ή είναι ιδιοκτήτες, ΜΜΕ, έχουν εγκαθιδρύσει τα συμφέροντά τους, τη νοοτροπία τους, τον τρόπο που προσλαμβάνουν και απολύουν δημοσιογράφους, επειδή ίσως δεν υπακούουν στις οδηγίες και υποδείξεις. Αυτή η νοοτροπία είναι πολύ δύσκολο να αλλάξει»²²².

Το βέβαιο είναι ότι ο 21ος αιώνας σηματοδοτεί για την κυπριακή κοινωνία μια εποχή, όπου οι ιδιοκτήτες των ιδιωτικών ΜΜΕ έχουν καταστεί άρρηκτο συστατικό των υφιστάμενων κέντρων εξουσίας, αποτελώντας το ένα άκρο σε μια συνεχώς ταλαντευόμενη διελκυστίνδα για την ανακατανομή της εξουσίας προς ικανοποίηση προσωπικών ή ομαδικών συμφερόντων²²³. Ήδη αρκετοί εξ αυτών είναι τακτικοί συνδαιτυμόνες διαχειριστών της εξουσίας ή έχουν αναμίξεις στα πολιτικά δρώμενα, κατά κανόνα παρασκηνιακά, όπως με τη μέθοδο της προεπιλογής συγκεκριμένων υποψηφίων για διάφορα αιρετά αξιώματα, ενώ δε χάνουν την ευκαιρία να εκμυστηρευθούν σε ευρύ κύκλο προσώπων, που κινούνται από και προς συναφή κέντρα εξουσίας την διάθεση

²²⁰ Που συμφώνησαν οι Ανδρέας Παπανδρέου - Γλαύκος Κληρίδης στη συνάντηση των Αθηνών το Νοέμβριο 1993.

²²¹ Πιο πρόσφατο παράδειγμα αποτελεί το επεισόδιο της τουρκικής προέλασης το καλοκαίρι του 2000 στο χωριό Στροβίλλια το οποίο βρισκόταν με την κατάπαυση των εχθροπραξιών του 1974 αποκομμένο από τις ελεύθερες περιοχές λόγω της ιδιότυπης γειτνίασης του με έδαφος των Κυρίαρχων Βρετανικών Βάσεων και της «νεκρής ζώνης». Η τουρκική πλευρά ακολουθεί, με την αναμενόμενη στρατιωτική της νοοτροπία, τις επιταγές του εγχειριδίου αποσταθεροποίησης κατά περιόδους κρίσιμων πολιτικών μεσολαβήσεων και παζαρεμάτων αντίστοιχα, ενώ ο ελληνοκυπριακός τύπος - και σε κάποια έκταση ο ελλαδικός, αντιδρά υπενθυμίζοντας τις ιστορικές προσβολές που υπέστη το έθνος και ωθώντας τα πλήθη σε κάθαρση.

²²² Συνέντευξη της ίδιας, κυπριακή εφημερίδας *Ο Φιλελεύθερος*, 24.10.1999, σ.Γ5

²²³ Ο Δ. Χριστοδούλου ο οποίος διετέλεσε υπουργός τα μέσα της δεκαετίας του 1980 προχωρεί ένα βήμα παρακάτω στο βιβλίο του *Εκεί που το Κυπριακό Θάγμα δεν έφτασε*, ο. π., για να αποκαλέσει την κυπριακή τετάρτη εξουσία στην Κύπρο, υπερεξουσία η οποία έχει επιτύχει να καταστήσει τους ηγέτες του νησιού σε υποχείρια των ιδιοκτητών των ΜΜΕ, σ.115

τους να επωμισθούν το βαρύ φορτίο της διαχείρισης των κοινών προβλημάτων του τόπου.

Άλλοι πάλι συναντώνται με περισσότερες της μιας ιδιότητες, όπως αυτού του διευθύνοντος ειδησεογραφικό οργανισμό και μέλους του κοινοβουλίου ή εκπροσώπου της εκτελεστικής εξουσίας, προσπαθώντας να ισορροπήσουν στις αντιξοότητες που πρεσβεύουν, αφού στην πράξη εκπροσωπούν λειτουργήματα με διαφορετική αποστολή το καθένα και τα οποία αποτελούν, υπό φυσιολογικές συνθήκες, το καλώς εννοούμενο πολέμιο το ένα του άλλου. Μια τελευταία κατηγορία είναι εκείνη των ιδιοκτητών των τοπικών ΜΜΕ, που εκμεταλλεύονται το μέσο που κατέχουν για να εκμαιεύσουν οικονομικά οφέλη. Αυτά τα μηνύματα των καιρών που έρχονται για τα πολιτικά δρώμενα θα εξαρτηθούν κατά μεγάλο μέρος από την αντίδραση και αντίσταση του υγιούς, εφόσον υπάρχει, εκλογικού σώματος στο σύνολό του. Ειδεμή θα υποστεί τις συνέπειες. Όπως είπε και ο προαναφερθείς Ανδρέας Χριστοφίδης, «ο κυπριακός λαός έχει κουραστεί από τα ψέματα και απέχει. Οπότε και αποτελεί έρμαιο των συνθηκών»²²⁴.

²²⁴ Από εμφάνιση του Α. Χριστοφίδη στον ιδιωτικό σταθμό ΣΙΓΜΑ και συγκεκριμένα σε επανάληψη επικαιρικού προγράμματος «Καυτή Καρέκλα» των αδελφών Ηλιάδη στις 23.6.1998 με αφορμή το γεγονός του θανάτου του την αμέσως προηγούμενη μέρα.

B. ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΟΥ ΤΥΠΟΥ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ

I. Η ρύθμιση του κυπριακού τύπου κατά την Οθωμανική περίοδο

Η άφιξη των πρώτων ελληνόφωνων τοπικών εφημερίδων στο νησί συνάντησε ένα πλήρες νομικό πλαίσιο ρύθμισής τους και αυτό διότι η Κύπρος, ως επαρχία της οθωμανικής αυτοκρατορίας, καλυπτόταν τυπικά από το σύστημα δικαίου που επικρατούσε στο σύνολο της επικράτειάς της. Βιβλία, εφημερίδες και ποικίλα άλλα έντυπα κυκλοφορούσαν στο νησί, τα οποία τυπώνονταν στο εξωτερικό – και ειδικά όπου οι απόδημες παροικίες ελλήνων και κυπρίων μεσουρανούσαν, αλλά η θεματική τους δεν είχε εκείνα τα τοπικά χαρακτηριστικά που άπτονταν της κυπριακής καθημερινότητας. Εξάλλου, στην επικράτεια του σουλτανικού κράτους η εκτύπωση εντύπων στην επίσημη τουρκική ή αραβική γλώσσα απαγορευόταν μέχρι το 1727²²⁵.

Η κατάσταση δε φαίνεται να άλλαξε σημαντικά μετά τη λειτουργία του πρώτου τυπογραφείου το 1784 στην Κωνσταντινούπολη, αφού μια από τις αρχές της οθωμανικής διοίκησης ήταν να κρατεί τον πληθυσμό σε άγνοια για τα γεγονότα που τον αφορούν άμεσα, όπως διαπίστωσε για παράδειγμα ο εκεί ανταποκριτής της *Gazette de Leyde*, ο οποίος συνέκρινε την απαγόρευση των εφημερίδων στην Τουρκία με την τότε κατάσταση που επικρατούσε στην Ευρώπη²²⁶. Στην Κύπρο όμως οι συνθήκες ήταν κάπως διαφορετικές²²⁷. Από το 1660, η Υψηλή Πύλη επιχείρησε να αντιμετωπίσει την, ζημιογόνα για την ίδια, διαφθορά των αντιπροσωπευτικών της οργάνων στο νησί με την ανάθεση στη γηγενή ηγεσία ενός είδους ελεγκτικών αρμοδιοτήτων, που απώτερο στόχο είχαν την παραγωγή δικλίδων ασφαλείας κατά των φαινομένων κακοδιοίκησης, λόγω ανεπάρκειας ή αλλότριων συμφερόντων των εκάστοτε οθωμανών διοικητών της μεγαλονήσου.

Με αυτό το πρωτοποριακό μέτρο, αν ληφθούν υπόψη οι επικρατούσες συνθήκες, ανακτήθηκαν και επεκτάθηκαν στην πράξη υφιστάμενα προνόμια που η ορθόδοξη χριστιανική Εκκλησία της Κύπρου είχε αναλάβει από την αρχή

²²⁵ Bernard Lewis, *The emergence of modern Turkey*, Λονδίνο 1961, σ.51 και J. Keane, *Μέσα Επικοινωνίας και Δημοκρατίας*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 1996 σ.21

²²⁶ J. Keane, *Μέσα επικοινωνίας* ο. π., σ.35

²²⁷ Κάτια Χατζηδημητρίου, *Ιστορία της Κύπρου*, Λευκωσία 1999, (380) σ.373 για σχετική βιβλιογραφία

της τουρκικής ανάληψης της διοίκησης της νήσου, και ειδικά την υποχρέωση να συλλέγει τους φόρους από τον χριστιανικό πληθυσμό. Αυτή η τακτική της Υψηλής Πύλης να αποδίδει προνόμια στους ηγέτες της χριστιανικής κοινότητας μετά από την εκτόπιση, ή τον παραμερισμό, των ανυπάκουων προς αυτήν διοικητών της νήσου, στο οποίο συνέβαλε και η πληροφόρηση που παρείχαν οι ίδιοι οι διοικούμενοι, συνεχίστηκε μέχρι την ανάληψη της διοίκησης της Κύπρου από τους βρετανούς το 1878.

Η ανακήρυξη του νεοσύστατου ελληνικού κράτους ήρθε τη δεκαετία του 1830 να προκαλέσει ιδιαίτερη αναστάτωση στα πολιτικά δρώμενα στο νησί. Κυπριακές αντιπροσωπείες μετέβαιναν στην Ελλάδα για περαιτέρω καλλιέργεια των δεσμών με τον εθνικό κορμό, ενώ κύπριοι ελάμβαναν την ελληνική υπηκοότητα για να επιστρέψουν στη συνέχεια στην Κύπρο απολαμβάνοντας των ειδικών προνομίων που δικαιούνταν πολίτες των ευρωπαϊκών χωρών στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας (διομολογήσεις)²²⁸. Τέλος, η νεότερη ελληνική πολιτιστική επιρροή στην Κύπρο άρχισε να παίρνει άλλες διαστάσεις ως αποτέλεσμα της συγκεκριμένης πολιτικής και τακτικής που ακολούθησε το νεοσύστατο ελληνικό κράτος για την απόκτηση καναλιών επικοινωνίας με τον αλύτρωτο ελληνισμό.

Προξενία αρκετών ευρωπαϊκών κρατών βρίσκονταν από νωρίς στο νησί, με διπλωμάτες να συναναστρέφονται με τις νεοεμφανισθείσες τάξεις των κυπρίων αστών και να διεκδικούν περισσότερα προνόμια για τους τελευταίους από την τουρκική διοίκηση, που βρισκόταν υπό καθεστώς διαφθοράς και διάλυσης. Οι δε τάξεις των εμπόρων, των τοκογλύφων και των βιοτεχνών με σημαντική επιρροή είχαν καταληφθεί από χριστιανούς ραγιάδες, εκτοπίζοντας τους μωαμεθανούς κυρίους του νησιού σε περιορισμένης κλίμακας επαγγέλματα, στα οποία μάλιστα εξ ανάγκης κατέφευγαν οι τελευταίοι, φοβούμενοι ότι επαγγέλματα τα οποία θα εξόπλιζαν το χέρι των χριστιανών με θανατηφόρα εργαλεία μπορούσαν να οδηγήσουν σε ανταρσία²²⁹. Παράλληλα η παιδεία του χριστιανικού πληθυσμού βρισκόταν από τα τέλη του 19ου αιώνα

²²⁸ Για περισσότερα σε αυτή τη θεματική βλ. Γιώργος Γεωργής, *Η πρώτη μακροχρόνια ελληνοτουρκική διένεξη*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1996, (321), σ. 83 επ.

²²⁹ R. Katsiaounis, ο.π.

στα χέρια της εκκλησίας, επιτελώντας οργανωμένα την ελληνοχριστιανική αποστολή της²³⁰.

Τα τελευταία χρόνια της τουρκοκρατίας στην Κύπρο σημειώθηκαν σημαντικές απόπειρες εξωραϊσμού του υφιστάμενου διοικητικού συστήματος με την ελπίδα από πλευράς της Υψηλής Πύλης ότι θα απαλλασσόταν τόσο από την τότε διεθνή πίεση που δεχόταν για τους χριστιανικούς πληθυσμούς στην επικράτειά της, όσο και από την εσωτερική δραστηριότητα των αλύτρωτων πληθυσμών. Έτσι στα τέλη του 1830 η Υψηλή Πύλη εξήγγειλε επαναστατικές για την εποχή μεταρρυθμίσεις, με την πρόθεση να εισαγάγει και στην Κύπρο ένα μοντέλο αντιπροσωπευτικής διακυβέρνησης, το οποίο ως προσπάθεια δεν τελεσφόρησε, διότι οι παράμετροι εφαρμογής του ενόχλησαν το τοπικό κατεστημένο, τόσο το τούρκικο όσο και το ραγιάδικο²³¹, που απολάμβανε κάποιο εκτεταμένο είδος προνομίων τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η οθωμανική διοίκηση δεν το έβαλε κάτω, και το 1838 επανήλθε στο πλαίσιο μιας ευρύτερης προσπάθειας για ανακαίνιση των θεσμών της παραπαίουσας αυτοκρατορίας. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, γνωστότερες και ως αυτές του Tanzimat, που θεωρούνται το πνευματικό παιδί του Σουλτάνου Μαχμούδ Β', καθώς και οι επόμενες μεταρρυθμιστικές προσπάθειες του 1856 με το διοικητικό έδικο Khatt-i Humayun δεν τελεσφόρησαν, διότι απέφυγαν να κτυπήσουν τη ρίζα του κακού, που ήταν βασικά η κυριαρχία του κορανιού σε εκφάνσεις της κοσμικής έννομης τάξης²³².

²³⁰ Ο.π.

²³¹ G. Hill, *A History of Cyprus*, Τόμος 4, Κέμπριτζ 1952, σ. 153 επ. και Κ. Χατζηδημητρίου, ο.π. σ. 259επ.

²³² G. Hill, ο. π. σ.177 επ. και σ. 204-217

Η πρώτη κυπριακή εφημερίδα του Θεόδουλου Κωνσταντινίδη²³³ εκδόθηκε με την έγκριση των μόλις τότε αφιχθέντων βρετανικών αρχών, στη βάση των σχετικών διατάξεων του ισχύοντος οθωμανικού νόμου για τον τύπο «περί της εκτυπώσεως και εκδόσεως παντός είδους πολιτικών εφημερίδων εν Κωνσταντινουπόλει και ταις Αυτοκρατορικαίς χώραις» της 31.12. 1864²³⁴ και το σχετικό «Παράρτημα» της 11.9.1875²³⁵. Επιπρόσθετα, το νομικό πλαίσιο της ρύθμισης του τύπου επί τουρκοκρατίας και τα πρώτα χρόνια της βρετανικής αποικιοκρατίας συμπληρωνόταν με την «Επίσημη Κοινοποίηση» του 1867, τη «Βεζύρική Διαταγή» του 1884, το «Νόμο περί εκτυπώσεως βιβλίων» του 1872, τη «Βεζύρική Διαταγή περί εγκαταλείψεως της εξελέγξεως εν τοις τελωνείοις των δι'επισήμου αδεία εν ταις αυτοκρατορικαίς χώραις εκτυπουμενων βιβλίων» του 1876 και το «Νόμο περί Τυπογραφείων» του 1887 ή 1888²³⁶.

Δευτερεύοντες σε σημασία συμπληρωματικοί νόμοι περί τύπου, με σχετικές κοινοποιήσεις και νομοθετικά ή βεζυρικά διατάγματα για την κυκλοφορία βιβλίων, καθώς και κανονισμοί που αφορούσαν τη λειτουργία τυπογραφείων στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας εντοπίζονται και για την περίοδο 1874-1878 στο παράρτημα της οθωμανικής νομοθεσίας που εξέδωσε ο Νικολαΐδης το 1878²³⁷.

Το οθωμανικό νομοθετικό πλαίσιο ήταν αναμενόμενα ανελεύθερο, αφού θεοπίσθηκε από μια θεοκρατική μοναρχία, με τη δαμόκλειο σπάθη της ποινικής καταστολής να επικρεμάται πάνω από τις κεφαλές των πρωτοπόρων της κυπριακής δημοσιογραφίας. Οι βρετανοί διατήρησαν για αρκετό καιρό τις ρυθμίσεις των οθωμανικών νόμων περί τύπου και των σχετικών με αυτούς βεζύρικων διαταγμάτων και λοιπών νομικών εργαλείων, είτε διότι τους βόλευε το υφιστάμενο καθεστώς είτε διότι έτσι αντιλαμβάνονταν την τήρηση των συμφωνιών παραχώρησης της Κύπρου σε αυτούς, αφού η υψηλή κυριότητα παράμενε στην Υψηλή Πόρτα και άρα η πολιτειακή τάξη θα έπρεπε να

²³³ Βλ. ανωτέρω ενότητα για τη ιστορική εξέλιξη των ΜΜΕ της Κύπρου

²³⁴ Κατά την ευρωπαϊκή μετατροπή του τρόπου με τον οποίο η οθωμανική διοίκηση μετρούσε το χρόνο

²³⁵ Ανέκδοτη βραβευμένη εργασία Παναγιώτη Παπαδημήτρη, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοσιογραφίας (1878-1990)* που επιδόθηκε στον υποφαινόμενο να μελετήσει για τις ανάγκες της παρούσας εργασίας

²³⁶ Α. Κλ. Σοφοκλέους *Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες*, ο. π., σ. 289 επ., και Δημήτριου Νικολαΐδου, *Οθωμανικοί Κώδικες*, τ. Δ', Διοικητικοί και Λοιποί Νόμοι, Κωνσταντινούπολη, 1891, σ. 4303-4311

διατηρείται στη βάση των οθωμανικών προδιαγραφών. Γι αυτό το λόγο, ο Θεόδουλος Κωνσταντινίδης και όσοι τον ακολούθησαν, έπρεπε αφενός να πληρούν κάποια κριτήρια για να τους επιτραπεί να λειτουργούν τυπογραφείο ή να εκδίδουν εφημερίδα και αφετέρου να ακολουθήσουν μια συγκεκριμένη διαδικασία για την λήψη της άδειας λειτουργίας τυπογραφείου και έκδοσης εντύπου, με ιδιαίτερα αυστηρές ποινές σε περίπτωση που δεν τηρούνταν οι σχετικές διατάξεις.

Το οθωμανικό καθεστώς είχε προβλέψει, όσο αυτό ήταν δυνατό, το πλαίσιο μέσα στο οποίο θα επέτρεπε την άσκηση της δημοσιογραφίας, γι αυτό και είχε, για παράδειγμα, προβλέψει στις υποχρεώσεις των υπευθύνων έκδοσης να φιλοξενούνται, και μάλιστα δωρεάν, οι απαντήσεις όσων θίγονταν από δημοσιεύματα, ιδίως αυτές των φορέων εξουσίας. Συνάμα καθόρισε το τι αποτελούσε δυσφήμιση ή ύβρις δια του τύπου και προέβη σε επιβολή των ποινών για την περίπτωση τέλεσης αδικήματος, θεωρώντας το ως επαρκές κίνητρο για την αποθάρρυνση επίδοξων επικριτών της εξουσίας. Οι απαγορευτικές αυτές ρυθμίσεις έφθαναν στο σημείο να κατατάσσουν τη δημοσίευση γελοιογραφιών και σατιρικών κειμένων στην ίδια κατηγορία με τις άσεμνες εικόνες.

Παράλληλα το πλαίσιο για την αντιμετώπιση τέτοιων αδικοπραξιών, αποτελούμενο από υψηλά για την εποχή χρηματικά πρόστιμα, στερήσεις της ελευθερίας, περιορισμούς των επαγγελματικών δραστηριοτήτων των κρινόμενων ως ενόχων και επιτάξεις των χώρων και των εργαλείων εργασίας τους, εξυπηρέτούσε την εφαρμογή προληπτικής λογοκρισίας, αντίστοιχης του είδους της διακυβέρνησης που ασκούσαν στην επικράτεια της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Αυτή η πρακτική προφανώς ικανοποίησε κατόπιν τους εκπροσώπους της Βρετανίας στο νησί, καθότι οι ανατρεπτικές ιδέες αλύτρωτων πληθυσμών θεωρούνταν αποσταθεροποιητικοί παράγοντες οποιασδήποτε μορφής εξουσίας, ακόμα και της υποτιθέμενα πεφωτισμένης, που εισήγαγαν οι βρετανοί στην Κύπρο τα τέλη του 19ου αιώνα.

²³⁷ Demetrius Nicolaidis (Directeur-editeur du journal Thraki, Doustour-I-Hamidie, Appendice a la Legislation-Ottomane, Cinquieme partie, Contenant les Lois et Reglements promulguees a partir de l'annee 1874-1878, Κωνσταντινούπολη, Γραφείο του περιοδικού Θράκη 1878

Οι άγγλοι διατήρησαν το οθωμανικό κανονιστικό πλαίσιο για τον τύπο στην Κύπρο μέχρι το 1930, οπότε και το αντικατέστησαν με ένα εξίσου ανελεύθερο νομοθέτημα, το οποίο εφαρμόζαν κατά το δοκούν, διατηρώντας τον δημοσιογραφικό κόσμο του νησιού σε κατάσταση σύγχυσης για το τι τελικά ίσχυε. Αναφέρει για παράδειγμα ο δημοσιογράφος Στυλιανός Χουρμούζιος τα πρώτα χρόνια της βρετανικής παρουσίας: «ο Τύπος φέρει τώρα μεν οθωμανικόν χαλινόν αλλ' ο αναβάτης Άγγλος αφήνει επίτηδες ίσως το χαλινόν να караδοκά περιστασιν καθ' ήν παρεκτροπή έσεται μεγάλη και τότε να σύρη βιαίως και ορμητικώς αυτόν δια να είναι αισθητός ούτως δια της βλάβης την οποία θα προξενήση²³⁸».

Παρά τις διαμαρτυρίες της δημοσιογραφικής κοινότητας για την υφιστάμενη κατάσταση με πλούσια αρθρογραφία σε πολιτικά έντυπα της εποχής, όπως τις εφημερίδες «Φωνή της Κύπρου», «Σάλπιγγα», «Ένωσιν» και άλλων, οι εργαζόμενοι στον τομέα αυτό είτε αυτο λογοκρίνονταν είτε κατέληγαν στα δικαστήρια εναγόμενοι κυρίως από πολίτες, που θεωρούσαν ότι θίγονταν από σχετικά δημοσιεύματα ή διότι δεν τηρούσαν τις τυπικές διαδικασίες έκδοσης εντύπων. Στην τελευταία αυτή κατηγορία συγκαταλέγεται και η περίπτωση του, διδάσκालου στο κύριο επάγγελμα, εκδότη της φιλολογικής εφημερίδας “Κυπριακή Επιθεώρησις” Γεώργιου Σταυριδη, ο οποίος εξέδωσε το έντυπό του άνευ αδείας και ως εκ τούτου καταδικάσθηκε να καταβάλει το αστρονομικό για την εποχή πρόστιμο των δέκα λιρών για το κάθε φύλλο που εξέδωσε, με αποτέλεσμα να ανασταλεί η έκδοσή της.

Οι διατάξεις του οθωμανικού Ποινικού Κώδικα, που αφορούσαν στο αξιόποινο των αδικημάτων γενικώς, τροποποιήθηκαν κάπως προς το ευμενέστερο λίγο πριν την έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου, ώστε οι ποινές που αναφέρονταν για κάθε αξιόποινη πράξη να είναι και οι ανώτατες δυνατές, ενώ συγχρόνως δόθηκε και η εξουσία στα δικαστήρια να επιβάλλουν πρόστιμα, αντί φυλάκισης, που επιβαλλόταν με βάση τον ισχύοντα οθωμανικό νόμο περί τύπου και η οποία δεν υπερέβαινε τα τρία χρόνια²³⁹. Στη συνέχεια η έναρξη του Α' Παγκόσμιου Πολέμου ανάγκασε τον Ύπατο Αρμοστή να κηρύξει

²³⁸ Κυπριακή εφημερίδα Σάλπιγγα, 25.1.1888

²³⁹ Νόμος 12 του 1914 για τροποποίηση του Ποινικού Κώδικα και της Ποινικής Δικονομίας, 11.9.1914

στρατιωτικό νόμο, επιβάλλοντας ακόμα πιο αυστηρούς περιορισμούς στον τοπικό τύπο προς αποφυγή απρόσμενων στασιαστικών ενεργειών και διατάραξη, εν γένει, της δημόσιας τάξης, φοβούμενος επεισόδια, κυρίως, από ενωτικές κυπριακές οργανώσεις. Ως αποτέλεσμα αυτού του μέτρου, η εφημερίδα «Κήρυξ» υποχρεώθηκε σε αναστολή της έκδοσής της για άρθρο της, της 22.9.1917, με το οποίο επιτέθηκε κατά του φερόμενου ως φιλοβρετανικού²⁴⁰ τύπου στο νησί, μιλώντας υπέρ του τότε μοναρχικού άρχοντα της Ελλάδας και διακηρύσσοντας την ένωση.

Ο οθωμανικός νόμος περί τύπου του 1864 [«για την εκτύπωση και την έκδοση κάθε είδους πολιτικών εφημερίδων»] αποτελούνταν από δύο κεφάλαια και ένα παράρτημα. Το πρώτο κεφάλαιο περιελάμβανε γενικές διατάξεις, ενώ το δεύτερο τις ποινικές. Το παράρτημα στον ανωτέρω νόμο περί τύπου οριοθετούσε συμπληρωματικά την έκδοση παραρτήματος εντύπου και τις ποινές, που θα επιβάλλονταν στην περίπτωση που κάποιος υπερέβαινε τα όρια αυτά. Οι γενικές διατάξεις του πρώτου κεφαλαίου αποτελούνταν από εννέα άρθρα, τα οποία καθόριζαν τις διαδικασίες αλλά και τους περιορισμούς για την έκδοση εντύπων. Απαιτούνταν επίσης άδεια έκδοσης από αρμόδια αρχή, η οποία ποίκιλε ανάλογα με την προέλευση του αιτούντος, ενώ συγκεκριμένες προδιαγραφές έπρεπε να πληροί στο πρόσωπο του και ο ίδιος ο αιτών²⁴¹. Η ταυτότητα του εντύπου θα έπρεπε να συνοδεύει κάθε αίτηση αδείας, ενώ ενυπόγραφο αντίτυπο του κυκλοφορούντος εντύπου θα έπρεπε να κατατίθεται τη στιγμή της δημοσίευσής του για τις περιπτώσεις που μπορεί να απαιτούνταν ανάληψη ευθύνης για περιεχόμενα ανυπόγραφων άρθρων²⁴².

Η άδεια έκδοσης του εντύπου ήταν μεταβιβάσιμη, εφόσον καθίστατο γνωστό το γεγονός αυτό στις αρμόδιες διοικητικές αρχές και αφού ο νέος ιδιοκτήτης προέβαινε στις προαναφερόμενες διαδικαστικές πράξεις. Αναγγελίες

²⁴⁰ Τον οποίο τύπο στον υπό αναφορά άρθρο περιγράφει ως φιλοβενιζελικό.

²⁴¹ Βλ. άρθρα 1-3 του οθωμανικού νόμου περί τύπου του 1864

²⁴² Βλ. Άρθρο 4 σε συνδυασμό με άρθρο 7 του νόμου περί τύπου του 1864.

αλλαγών που αφορούσαν την επωνυμία του εντύπου, την περιοδικότητα δημοσίευσης και το χώρο εκτύπωσης έπρεπε επίσης να λάβουν χώρα στις οικείες υπηρεσίες²⁴³. Ο νόμος περί τύπου περιελάμβανε επίσης διάταξη για το δικαίωμα απάντησης και κάτω από ποιες συνθήκες αυτό θα ασκείται, καθώς και για τη δημοσίευση επίσημων ανακοινωθέντων που το κράτος επιθυμούσε να κοινοποιηθούν σε μεγάλο αριθμό πολιτών του. Τέλος απαγορευόταν, ειδικά, η κυκλοφορία εφημερίδων και περιοδικών με περιεχόμενο επιβλαβές για την οθωμανική αυτοκρατορία²⁴⁴.

Οι 26 ποινικές διατάξεις του δεύτερου κεφαλαίου του ανωτέρω νόμου προέβλεπαν, μεταξύ άλλων, χρηματικές ποινές για τις παραλείψεις, που τυχόν θα σημειώνονταν στις διαδικασίες έκδοσης των εντύπων ή την άρνηση συμμόρφωσης στις πιο πάνω διατάξεις (άρθρα 10-12)²⁴⁵. Ποινικά κολάσιμο αδίκημα θεωρούνταν και η προτροπή δια του τύπου της εκτέλεσης αξιόποινης πράξης, την οποία βέβαια έχριζε ως τέτοια ο οθωμανικός Ποινικός Κώδικας, ενώ ειδικές διατάξεις υπήρχαν επίσης για τις περιπτώσεις προσβολής των ηθών ή και των θρησκευτικών δογμάτων, που αναγνωρίζονταν ως τέτοια στην οθωμανική επικράτεια²⁴⁶. Πιο αυστηρές ήταν οι ποινές για προσβολή του Σουλτάνου και της οικογένειάς του, καθώς και της κυριαρχικής του εξουσίας και μελών της κυβέρνησης της οθωμανικής αυτοκρατορίας ή ηγετών των θεωρούμενων ως φιλικά διακείμενων προς την οθωμανική αυτοκρατορία κρατών ²⁴⁷.

Το άρθρο 18²⁴⁸ και εξής καθορίζουν τι αποτελεί δυσφήμιση και ποια η διαφορά της από την ύβρι και στη συνέχεια κωδικοποιείται το αξιόποινό τους ανά περίπτωση, είτε αυτό αφορά δημόσια πρόσωπα και εκπροσώπους διπλωματικών αποστολών είτε απλούς ιδιώτες. Ενδιαφέρον δημιουργεί η διάκριση που παρατηρείται στον τομέα της αποδεικτικής διαδικασίας για τις περιπτώσεις, όπου έχουμε δυσφήμιση δημόσιου προσώπου για γεγονότα

²⁴³ Βλ. άρθρο 5 του νόμου του 1864.

²⁴⁴ Βλ. άρθρα 8 και 9, ο.π.

²⁴⁵ Βλ. άρθρα 10-12, ο.π.

²⁴⁶ Βλ. άρθρα 13-14, ο.π.

²⁴⁷ Βλ. άρθρα 15-17, ο.π.

²⁴⁸ Διατύπωση γαλλιστί Δ. Νικολαΐδου άρθρου 18: "Toute allegation ou imputation d'un fait qui porte atteinte a l'honneur ou a la consideration de la personne ou du corps auquel le fait est impute, est une diffamation. Toute expression outrageante, terme de mepris ou invective, qui ne renferme l'imputation d'aucun fait, est une injure."

εντελώς ιδιωτικά από τη μια και του ίδιου προσώπου που ενήργησε «υπό χαρακτήρα δημόσιας εξουσίας» από την άλλη, οπότε στην πρώτη περίπτωση έχουμε ασυζητητί την εφαρμογή της ποινής που επιβλήθηκε δια του νόμου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση η απόδειξη των γεγονότων που προσάπτονται απαλλάσσει τον υποτιθέμενο δυσφημιζόμενο από κάθε ποινή²⁴⁹.

Αυτό το σκεπτικό ακολούθησε και η αποικιακή δικαιοσύνη με παράδειγμα την απόφαση της 22.12.1886 στην υπόθεση κατά των Λοϊζίδη και Νικολόπουλου²⁵⁰ όπου οι κατηγορούμενοι, αρθρογράφος, τυπογράφος και εκδότης της «Φωνής της Κύπρου» αντίστοιχα, έχοντας δημοσιεύσει σε δύο συνεχόμενα φύλλα της εφημερίδας για τον ενάγοντα, αστυνομικό επιθεωρητή, ότι ήταν ένοχος σε πρώτο βαθμό για απρεπή συμπεριφορά, χωρίς να καθορίζουν, αν ενεργούσε ή όχι με επίσημη ιδιότητα, παρουσίασαν μαρτυρία ενώπιον του δικαστηρίου με σκοπό να αποδείξουν το βάσιμο των ισχυρισμών τους. Το πρωτόδικο δικαστήριο θεώρησε αυτή τους την ενέργεια απαράδεκτη, με τον ισχυρισμό ότι «μαρτυρία για δικαιολόγηση θα πρέπει να περιορίζεται στην απόδειξη των ενεργειών που έγιναν από τον ενάγοντα υπό την επίσημη ιδιότητά του» και καταδίκασε τον Νικολόπουλο ως συνένοχο στη δημοσίευση δυσφημιστικών κειμένων σύμφωνα με το άρθρο 45 του εν ισχύι οθωμανικού Ποινικού Κώδικα ενώ βρήκε τον Λοϊζίδη ένοχο ως συγγραφέα τιμωρητέων λιβελογραφικών κειμένων σύμφωνα με την διάταξη του το άρθρου 24 του τότε ισχύοντος νόμου περί τύπου.

Οι κατηγορούμενοι απευθύνθηκαν στη συνέχεια, με έφεσή τους, στο δευτεροβάθμιο Ανώτατο Δικαστήριο, το οποίο έκρινε, σε συνδυασμό και με το άρθρο 23 του ανωτέρω νόμου περί τύπου, ότι «όπου η δυσφημία σχετίζεται σε συγκεκριμένες ενέργειες που έγιναν από επίσημο που δρα υπό την επίσημη ιδιότητά του, τότε η απόδειξη ότι διέπραξε τις ενέργειες, που του καταμαρτυρούνται, είναι αποδεκτή και θα απαλλάσσει το άτομο που έκαμε τη δυσφημιστική ανακοίνωση σχετικά με αυτό. Φαίνεται σε μας [λένε οι δικαστές] ότι είναι καθαρό πως ο νόμος εννοεί ότι ο τύπος δεν πρέπει να χρησιμοποιείται ως μέσον προσωπικών επιθέσεων εναντίον οποιουδήποτε. Οι ισχυρισμοί για

²⁴⁹ Άρθρο 23.

²⁵⁰ CLR 0032, VOL. I [BOVILL, C.J. AND SMITH, J] REGINA v. LOIZIDES AND NICOLOPOULOS, 22.12.1886

λίβελο που επιδιώχθηκε να δικαιολογηθούν, δεν παρουσιάζονται να ισοδυναμούν με 'δυσφημία' και σίγουρα δεν υπάρχει ισχυρισμός ότι οι ενέργειες έγιναν υπό την επίσημη ιδιότητα του ενάγοντα, αλλά μόνον ισοδυναμούν με 'ύβρι' και ως εκ τούτου είμαστε της γνώμης ότι η μαρτυρία από μέρους των κατηγορουμένων δεν ήταν αποδεκτή». Αρκετοί κύπριοι δημοσιογράφοι οδηγήθηκαν ενώπιον της δικαιοσύνης την περίοδο της αποικιοκρατίας, αλλά οι αγωγές ασκούσαν, κυρίως, μεταξύ πολιτών και όχι εναντίον εκπροσώπων αποικιακών αρχών²⁵¹.

Επόμενες διατάξεις τιμωρούν την δόλια ή εξ αμελείας παραπληροφόρηση, υποχρεώνουν την δημοσίευση μέρους ή όλου του κειμένου καταδικαστικών αποφάσεων, ενώ τα έντυπα που κατέληγαν στα δικαστήρια και καταδικάζονταν τρεις φορές εντός χρονικού ορίου δύο ετών μπορούσαν να παύσουν οριστικά²⁵². Τα άρθρα 31 και εξής αφορούν αμιγώς δικονομικά θέματα, όπως το ποιος νομιμοποιείται να ασκήσει την δίωξη και κάτω από ποιες προϋποθέσεις, τις χρονικές προθεσμίες παραγραφής του δικαιώματος αγωγής των νομιμοποιουμένων να το πράξουν, περιπτώσεις αντιμετώπισης της επανάληψης του ίδιου εγκλήματος και τα δικαστικά όργανα που επιλαμβάνονται, περιπτώσεις προσβολών, δυσφημήσεων, ύβρεων και λοιπών παραπτώματων. Ο Νικολαΐδης επισημαίνει επίσης για το άρθρο 34 παράγραφος 2 ότι, μετά τις δικαστικές μεταρρυθμίσεις, τα εγκλήματα δια του τύπου, για τα οποία δεν γίνεται αναφορά στην πρώτη παράγραφο του ίδιου άρθρου, δικάζονταν ενώπιον των αρμόδιων ποινικών δικαστηρίων, αντί των αναγραφόμενων «δικαστηρίων της Αστυνομίας»²⁵³.

Η «επίσημος κοινοποίησης» που εξέδωσε το Μάρτιο του 1867²⁵⁴ η οθωμανική αυτοκρατορία κατέστησε επίσης σαφές σε επίδοξους ταραχοποιούς, ανατρεπτικούς και εν γένει εχθρικούς προς το κατεστημένο διαφωνούντες, ότι η Υψηλή Πύλη, με γνώμονα το γενικότερο συμφέρον του τόπου και την προστασία της δημόσιας τάξης, «επιφυλάττεται, ..., να ενεργήσει διοικητικούς και ανεξαρτήτως του εν ισχύι περί τύπου νόμου κατά των εφημερίδων εκείνων,

²⁵¹ Π. Παπαδημήτρης, *Ιστορία της Κυπριακής Δημοσιογραφίας*, ο. π.

²⁵² Άρθρα 26 - 30.

²⁵³ Οθωμανικοί Κώδικες, ο. π., σ.4310 (υποσημείωση 1)

²⁵⁴ Ο. π., σ. 4311- 4312

αίτινες θέλουσιν παραγνωρίση τας άνω τεθείσας αρχάς, των οποίων ο σεβασμός είναι όρος ουσιώδους πάσης εθνικής δημοσιογραφίας». Ως τέτοιες «τεθείσας αρχάς» η Υψηλή Πύλη όρισε το πνεύμα από το οποίο πρέπει να εμπνέεται η «εφημεριδογραφία» στην Ανατολή για να προασπίζει, αμερόληπτα, τα γενικά συμφέροντα του τόπου, χωρίς να προβαίνει στη διασπορά ανατρεπτικών ιδεών και την προσβολή της βάσης της αυτοκρατορίας, στοιχεία που επιφέρουν διέγερση των πνευμάτων και ταραχές μεταξύ των λαϊκών τάξεων. Ο τρόπος δράσης της διοίκησης πέραν του ισχύοντος νομικού πλαισίου προβλεπόταν στην τελευταία παράγραφο της εν λόγω «κοινοποιήσεως», η οποία ανέφερε συγκεκριμένα ότι η «εφαρμογή της διοικητικής αυτής ενέργειας έχει χαρακτήρα καθαρώς στιγμιαίον, και θέλει παύση μετά των αιτιών αίτινες την κατέστησαν αναγκαία».

Η βεζύρική διαταγή που ακολούθησε, γύρω στο 1884²⁵⁵, απευθυνόταν στο οθωμανικό Υπουργείο Δικαιοσύνης και αφορούσε την δικονομική διαδικασία, που θα εφαρμοζόταν κατά εφημερίδων που θα δημοσίευαν προσβλητικά άρθρα. Πέραν αυτού, η ανωτέρω διαταγή επιδεικνύει το βαθμό ανησυχίας των διοικούντων για την δύναμη του τύπου, αφού επισημαίνει στο κείμενό της ότι οι ζημιές που προξενούν οι προσβολές και δυσφημήσεις δια του τύπου δεν είναι λιγότερο αξιόποινες από κακουργήματα και πλημμελήματα άλλης φύσης, καθότι τα «αποτελέσματα και αι βλάβαι των λουπών εγκλημάτων μένουσι πάντοτε περιορισμένα εν τω κύκλω εις όν παράγονται, αλλ' αι προσβολαί αι δημοσιευόμεναι υπό του τύπου, του κυκλοφορούντος εις το δημόσιο, έχουσι μεγαλειτέραν έκτασιν».

Ένα άλλο ενδιαφέρον συμπληρωματικό νομοθέτημα του υπό αναφορά νόμου περί τύπου είναι αυτό του Αυγούστου/ Σεπτεμβρίου 1875, με το οποίο η οθωμανική διοίκηση προσέβλεπε για τα υπό μορφή ενθέτου έντυπα, τα οποία οι ιδιοκτήτες των εφημερίδων σε διάφορες γλώσσες εντός της επικράτειας της αυτοκρατορίας κυκλοφορούσαν ανεξάρτητα από την τακτική έκδοση των εντύπων τους, ώστε να περιλαμβάνουν περιοριστικά στο περιεχόμενό τους μόνον τις επίσημες ανακοινώσεις και τα επίσημα τηλεγραφήματα που περιείχαν

²⁵⁵ Ο Δ. Νικολαΐδης δίνει ως ημερομηνίες σύνταξης της υπό αναφοράς Διαταγής τις υπολογισθείσες βάση του οθωμανικού έτους 24 Ιανουαρίου 1300 ή "τη 7 Ρεπ η σουλαχήρ 1301", ο.π., σ. 4313

σημαντικές ειδήσεις, ειδικά οι παραβάτες βρίσκονταν αντιμέτωποι με αυστηρές ποινές, πέραν από εκείνες που προβλέπονταν στο νόμο περί τύπου²⁵⁶.

Αρκετά πλούσια είναι και η οθωμανική νομοθεσία η σχετική με τη λειτουργία τυπογραφείων και αντίστοιχα με την εκτύπωση βιβλίων, οι οποίες εμμέσως επηρέαζαν τη δράση της δημοσιογραφικής κοινότητας στα πρώτα χρόνια της εμφάνισης τους στη νήσο λόγω της σύμπτωσης της ιδιότητας του εκδότη με αυτή του τυπογράφου. Έτσι ο οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος, σύμφωνα με το νόμο τυπογραφείων («Κεφάλαιον Α - Γενικά Διατάξεις περί Τυπογραφείων²⁵⁷»), έπρεπε να αποταθεί, για επίσημη άδεια, στις προβλεπόμενες στο νόμο αρχές ώστε να συστήσει και λειτουργήσει τυπογραφείο²⁵⁸. Αξιοσημείωτη στο πλαίσιο αυτής της οπτικής γωνίας της μελέτης είναι η διάταξη που προβλέπει για εκείνες τις περιπτώσεις, όπου η ιδιότητα του ιδιοκτήτη ή υπεύθυνου διευθυντή εφημερίδας συμπίπτει με κείνη του τυπογράφου, οπότε δεν χρειάζεται οι πρώτοι να επιδιώξουν την απόκτηση της προβλεπόμενης άδειας για λειτουργία τυπογραφείου, εκτός εάν έχουν σκοπό να εκτυπώνουν άλλα έντυπα, επιπλέον του δικού τους²⁵⁹.

Ρυθμίσεις για τη μεταβίβαση της κυριότητας του τυπογραφείου ανά περίπτωση περιλαμβάνονται στα αμέσως επόμενα άρθρα, καθώς επίσης και περιοριστικές διατάξεις, ώστε να αποτρέπεται, όσο ήταν αυτό δυνατό, στους πάσης φύσεως εργαζόμενους σε αυτά να τα χρησιμοποιούν για την έκδοση στασιαστικών εντύπων και αντικαθεστωτικών φυλλαδίων ή ο,τιδήποτε άλλο σχετικό. Γι αυτό τον σκοπό οι σχετικές διατάξεις του υπό αναφορά νόμου καθίσταντο ανάγλυφες των προθέσεων των διοικούντων, αφού για όσους ασχολούνταν με την λειτουργία τυπογραφείου έπρεπε ανά πάσα στιγμή να είναι γνωστή η ταυτότητα και διαμονή τους, να υφίστανται επιθεωρήσεις και οι χώροι εργασίας τους να μην επιτρέπουν την ασφαλή διαφυγή τους, εφόσον οι συνθήκες απαιτούσαν τέτοια συμπεριφορά. Οι σχετικές ποινές των υπό αναφορά διατάξεων προέβλεπαν χρηματικά πρόστιμα, κλείσιμο των τυπογραφείων και κατάσχεση εργαλείων.

²⁵⁶ D. Nicolaidis (Directeur-editeur du journal Thraki), Appendice ..., ο.π., σ. 236

²⁵⁷ Οθωμανικοί Κώδικες, ο. π., σ. 4291 επ.

²⁵⁸ Άρθρα 1 - 6.

²⁵⁹ Άρθρο 7.

Στο επόμενο πεντέ κεφάλαια του ανωτέρω νόμου περί τυπογραφιών, οι οικείες διατάξεις αναφέρονται στις επιμέρους κατηγορίες κανονιστικής αντιμετώπισης της εκτύπωσης βιβλίων, φυλλαδίων και λοιπών εντύπων (εννοείται μη εφημερίδων ή περιοδικών εκδόσεων), την εισδοχή στη χώρα ξένων εντύπων, τη μεταφορά, πώληση και διανομή εν γένει των εντύπων, τα είδη των απαιτούμενων αδειών για ειδοποιήσεις προς τοιχοκόλληση και τέλος τις δικονομικές διαδικασίες για την καταστολή των αδικημάτων των σχετικών με τις προαναφερθείσες ενέργειες και τις οικείες με αυτές οριζόμενες ποινές²⁶⁰.

II. Το δικαιο του τύπου κατά τη βρετανική περίοδο -- Μέχρι την ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του Στέμματος και οι συνέπειες από τα «Οκτωβριανά» του 1931

Με την ανάληψη της διοίκησης της Κύπρου οι βρετανοί διατήρησαν σε ισχύ τον οθωμανικό νόμο περί τύπου και τα σχετικά με αυτόν νομοθετήματα, απαιτώντας από τους κύπριους που δραστηριοποιήθηκαν στον τομέα της έκδοσης εφημερίδων να τηρούν ευσυνειδητά τις σχετικές διατάξεις. Έτσι ο πρώτος εκδότης τοπικής εφημερίδας στο νησί Θεόδουλος Κωνσταντινίδης υπέβαλε σχετικό αίτημα για την απόκτηση της απαιτούμενης άδειας, η οποία τελικά του δόθηκε υπό όρους, αφού τον υποχρέωσαν να συν-εκτυπώνει και κείμενα στην αγγλική γλώσσα, γεγονός που φαίνεται πως συνέβαλε τελικά στην χρεοκοπία της εκδοτικής δραστηριότητάς του.

Η βρετανική διοίκηση τήρησε το πνεύμα του οθωμανικού νομικού πλαισίου μέχρι το 1930. Μέχρι τότε οι ενδιαφερόμενοι απέστελλαν επιστολή προς τον καθ' ύλην αρμόδιο Αρχιγραμματέα, με τη συνδρομή του οποίου αιτούνταν από τον Υπάτο Αρμοστή να εγκρίνει το αίτημά τους για την έκδοση εφημερίδας. Σύμφωνα με το συναφές υλικό, που φυλάσσεται στο Δημόσιο Αρχείο της Κυπριακής Δημοκρατίας, το αίτημα μεταφραζόταν στην αγγλική γλώσσα, εφόσον αποστελλόταν στην ελληνική, και στη συνέχεια δινόταν

²⁶⁰ Ο. π., σ. 4296 - 4302

απάντηση στην αγγλική, η οποία περιελάμβανε τους όρους κάτω από τους οποίους παρεχόταν η έγκριση.

Έτσι όταν, για παράδειγμα, ο Θεράπων-Ιερών[υμος] Μ. Βαρλαάμ απέστειλε σχετική επιστολή στις 8.1.1909 προς τον Αρχιγραμματέα²⁶¹, αιτούμενος την χορήγηση άδειας για την έκδοση 15ήμερου φιλολογικού περιοδικού με τον τίτλο «Ο Κόσμος», το οποίο θα τυπωνόταν στο τυπογραφείο «Ελευθερία», η σχετική επιστολή του μεταφράστηκε στην αγγλική την αμέσως επομένη ημέρα και προωθήθηκε προς απάντηση, η οποία απεστάλη στον αιτούντα την 27 του ιδίου μήνα. Στην απαντητική επιστολή αναγραφόταν ότι η ζητηθείσα άδεια για την έκδοση εφημερίδας στη Λευκωσία εγκρίθηκε «υπό τους όρους που θέτει ο ισχύων οθωμανικός νόμος περί τύπου στο νησί». Επιπρόσθετα, ο αιτών πληροφορήθηκε ότι όφειλε να αποστέλλει αντίγραφο της κάθε έκδοσης στο Γραφείο του Αρχιγραμματέα «όπως απαιτεί ο νόμος» και ότι στην περίπτωση που η εν λόγω «εφημερίδα» δεν εκδοθεί εντός εξαμήνου από αυτήν την ημερομηνία [της χορήγησης της άδειας] ή εάν η έκδοσή της ανασταλεί οποτεδήποτε για περίοδο έξι μηνών, η άδεια, που παραχωρήθηκε, θα ακυρωθεί²⁶².

Η απάντηση των βρετανών στο αίτημα του Βαρλαάμ επιδεικνύει κάποιες τυπικές αβλεψίες, όπως για παράδειγμα τον χαρακτηρισμό του έντυπου ως εφημερίδα, παρόλο που η χειρόγραφη μετάφραση μιλούσε καθαρά για «fortnightly philological periodical», καθώς και ότι η άδεια έκδοσης περιορίζεται γεωγραφικά στη Λευκωσία και όχι σε όλη την επικράτεια του νησιού ή και για κυκλοφορία εκτός της Κύπρου, ενώ ο αιτούμενος απλά αναφέρει πού θα τυπώνεται το έντυπό του κι όχι πού θα κυκλοφορεί. Εντούτοις, θα ήταν εικασία στην παρούσα εργασία να επεκταθούμε στις τυχόν σκοπιμότητες πίσω από τη γλώσσα που χρησιμοποιήθηκε στην απαντητική επιστολή για να αποπειραθούμε να εξαγάγουμε το συμπέρασμα ότι με αυτό τον έμμεσο τρόπο η αποικιακή διοίκηση επιχείρησε να περιορίσει ή και να αποθαρρύνει, την έκδοση του συγκεκριμένου έντυπου, θέτοντάς του άλλες προδιαγραφές κυκλοφορίας, όπως εφημερίδα αντί περιοδικό και τοπικό αντί

²⁶¹ Για τη μορφή της διοίκησης επί αποικιοκρατίας βλ. Ξ. Λαζάρου, *Η Δημόσια Υπηρεσία*, ο. π., σ. 3 επ.

²⁶² Δημόσιο Αρχείο Κυπριακής Δημοκρατίας SA1/156/09, 27.1.1909

παγκύριο. Αντίθετα, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι οι συγκεκριμένοι διοικητικοί υπάλληλοι δεν κατείχαν γνωσιολογικά και επαρκώς την τεχνική της τυπογραφίας και τις επιμέρους κατηγοριοποιήσεις του είδους των εκδόσεων, με αποτέλεσμα να περιπέσουν στα πιο πάνω λεκτικά απορήματα. Αυτό συνάγεται και από το γεγονός ότι κάλλιστα θα μπορούσαν να θέσουν ως όρους τις πιο πάνω μετατροπές στην εμφάνιση και κυκλοφορία του εντύπου.

Εξίσου αποθαρρυντικός είναι και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι βρετανοί τα αιτήματα των κύριων υποψηφίων εκδοτών, όπως αποδεικνύεται από χειρόγραφα σημειώματα («memorandums») στους οικείους φακέλους που σώζονται στο Δημόσιο Αρχείο της Κυπριακής Δημοκρατίας²⁶³. Ένα τέτοιο σημείωμα, με ημερομηνία 16.1.1907, συγκεντρώνει συνοπτικά, σε εννιά σελίδες στην αγγλική, τις διατάξεις του οθωμανικού νόμου περί τύπου του 1864, σχετικά με την έγκριση αδειών για την έκδοση εφημερίδων και περιοδικών, καθώς και τις προβλεπόμενες ποινές για τυχόν παραβάσεις. Ο μεταφραστής δεν θα πρέπει να είχε υπόψη του τις μεταρρυθμίσεις, όπου έτυχε ο υπό αναφορά νόμος, διότι δεν διορθώνει, για παράδειγμα, την προαναφερόμενη επισήμανση Νικολαΐδη ότι τα λεγόμενα δικαστήρια της αστυνομίας του άρθρου 34 παράγραφος 2 αντικαταστάθηκαν από ποινικά δικαστήρια. Η μετάφραση του ισχύοντος οθωμανικού νόμου περί τύπου είναι αρκετά επεξηγηματική, παρόλη τη συνοπτική της μορφή, με αριθμητικές παραπομπές στις οικείες διατάξεις του κυρίου σώματος του οθωμανικού νόμου στις οποίες αναφέρεται.

Επόμενο σημείωμα, με ημερομηνία 9.2.1910, αναφέρεται στα φιλολογικά περιοδικά και τη νομιμότητα έκδοσής τους άνευ κυβερνητικής άδειας. Πιο συγκεκριμένα, ο υπογράφων το σημείωμα, και του οποίου το όνομα είναι δυσανάγνωστο, αναφέρει μεταξύ άλλων ότι ακόμα και στην έκδοση τέτοιων εντύπων με λογοτεχνικό περιεχόμενο απαιτείται, όπως και στην περίπτωση των εφημερίδων, προηγούμενη άδεια των αρχών, φέρνοντας ως παράδειγμα την ύπαρξη σειράς τέτοιων προηγούμενων με μια μοναδική εξαίρεση, αυτή του περιοδικού «Ζήνων». Για τη συγκεκριμένη εξαίρεση ο συντάκτης του εν λόγω σημειώματος αναφέρει ότι το περιοδικό κυκλοφόρησε χωρίς άδεια. Πιο

²⁶³ Ο. π., SA1/1697/07, 5.2.1916

συγκεκριμένα, όταν το θέμα παραπέμφθηκε στην αρμόδια εισαγγελική αρχή, η οποία στο σημείωμα αναφέρεται ως «King's Advocate» (Δικηγόρος του Στέμματος), η αρχή επέτρεψε την κυκλοφορία χωρίς να επιβάλει τα προβλεπόμενα μέτρα διότι υπήρχε λόγος («good reasons»), στον οποίο όμως δεν επεκτάθηκε.

Είναι όμως ενδιαφέρον για την προηγούμενη περίπτωση που αναφέραμε ότι το έντυπο «Ο Κόσμος» μαζί με το γυναικείου ενδιαφέροντος περιοδικό «Παρθενών» και το «Journal of Cyprus Studies» να συγκαταλέγονται στα φιλολογικά έντυπα που εκδίδονταν κατόπιν αδείας των αποικιακών αρχών. Στο ίδιο τελικά σημείωμα, επισημαίνει ο συντάκτης του, ο οθωμανικός νόμος περί τύπου (τ. 3, σ. 320) προνοεί για τα έντυπα που ασχολούνται με πολιτικά και διοικητικά θέματα, χωρίς να γίνεται καμιά αναφορά σε εκείνα που περιλαμβάνουν φιλολογικό ή επιστημονικό θεματολόγιο. Παρόλα αυτά, συνεχίζει, θα πρέπει να εξαχθεί από το γράμμα του συγκεκριμένου νόμου περί τύπου και την τουρκική πρακτική²⁶⁴ που ακολουθείται, το συμπέρασμα ότι η σχετική διάταξη θα πρέπει να αφορά όλα τα είδη των περιοδικών εκδόσεων.

Έτσι, όταν ο Επίσκοπος Κιτίου θα ενδιαφερθεί το 1911 να εκδώσει το δεκαπενθήμερο εκκλησιαστικό περιοδικό και όργανο έκφρασης της Εκκλησίας, με τον τίτλο «Εκκλησιαστικός Κήρυξ», οι αποικιακές αρχές θα τον πληροφορήσουν ότι έχει την άδεια να το πράξει, αλλά οφείλει να τους γνωστοποιήσει το τυπογραφείο όπου θα τυπώνεται το έντυπο καθώς και να τους αποστέλλει αντίγραφο της έκδοσης, όπως προνοεί ο ισχύων στο νησί οθωμανικός νόμος περί τύπου. Τέλος, ένα επίσης χειρόγραφο σημείωμα με ημερομηνία 5.2.1916, με επίσης δυσανάγνωστη υπογραφή του συντάκτη του, επισημαίνει ότι ουδείς μπορεί να λειτουργήσει τυπογραφείο άνευ αδείας των αρχών, βάσει των διατάξεων της οθωμανικής νομοθεσίας περί τυπογράφων και τις αντίστοιχες του επίσης από τον εν ισχύι οθωμανικό Ποινικό Κώδικα²⁶⁵.

Αυτή ήταν η κατάσταση μέχρι το τέλος του Α' Παγκόσμιου Πολέμου που ίσχυε στην Κύπρο σε ότι αφορά στο πλαίσιο του δικαίου του έντυπου τύπου. Οι βρετανοί εφάρμοζαν τις διατάξεις των οθωμανικών νομοθετημάτων,

²⁶⁴ Την χαρακτηρίζει «Turkish + Cypriot» !

²⁶⁵ Ο. π.

αποφεύγοντας τις ακρότητες και χωρίς βέβαια να συναντά αυτή η διαλλακτική προσέγγισή τους την κατανόηση της τοπικής ελίτ. Η περίοδος του Μεσοπολέμου έδωσε ώθηση στους ελληνοκυπρίους για νέους αγώνες τόσο στο εθνικό θέμα όσο και σε κοινωνικά θέματα, με αποτέλεσμα αυτή η δράση να αντανακλάται και στον τύπο. Από πρακτικής άποψης αυτό σήμαινε ότι από τη μια άρχισαν οι προβολές των κινητοποιήσεων των ενωτικών στοιχείων στο νησί, ενώ από την άλλη έκαναν την εμφάνισή τους για πρώτη φορά δημοσιεύσεις οργανωμένων συνόλων επηρεαζόμενων από την Οκτωβριανή Επανάσταση.

Μεταξύ των πολλών μέτρων που επιβλήθηκαν οι βρετανοί διοικούντες της μεγαλονήσου για την αντιμετώπιση αμφότερων τάσεων αποσταθεροποίησης του τότε στάτους κβο, και ειδικά στο κανονιστικό πεδίο, ήταν η θέσπιση του νόμου 28/1919 «από την Αυτού Εξοχότητα τον λειτουργό που διαχειρίζεται την κυβέρνηση της Νήσου Κύπρου με τη συμβουλή και συναίνεση του Νομοθετικού Συμβουλίου της Νήσου» και ο οποίος νόμος παρείχε εξουσία στον Υπατο Αρμοστή να διώχνει από την Κύπρο ανεπιθύμητα πρόσωπα. Ο νόμος αυτός τροποποιήθηκε με την αποχή από τη ψήφιση των ελληνοκύπριων μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου²⁶⁶, και διευρύνθηκε δύο χρόνια αργότερα, περιλαμβάνοντας ονομαστικά ποιών χωρών τους υπηκόους θεωρούσε ανεπιθύμητους. Τα πρακτικά της συνεδρίασης, που οδήγησαν στη ψήφιση του νόμου 14/1921 «για τη διευκόλυνση της κατάπαυσης στασιαστικών δημοσιευμάτων και για λήψη πρόνοιας για την προσωρινή παύση εφημερίδων που περιέχουν στατιστική ύλη», είναι ενδεικτικά του πνεύματος συναίνεσης που επικράτησε κατά τη συζήτηση του νομοσχεδίου μεταξύ βρετανών και τουρκοκυπρίων λόγω της αποχής των ελληνοκυπρίων μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου. Τόσο οι παρατηρήσεις εκ μέρους των τουρκοκυπρίων μελών του σώματος, όσο και οι παρεμβάσεις του Δικηγόρου του Στέμματος οδήγησαν στην κατάρτιση ενός αρκετά αυστηρού μέτρου περιορισμού της ελευθερίας έκφρασης, με συγκεκριμένους αποδέκτες²⁶⁷.

²⁶⁶ Δηλαδή του αποικιακών προδιαγραφών κοινοβουλίου που δημιουργήσαν οι βρετανοί τέσσερα χρόνια από την άφιξη τους στο νησί.

²⁶⁷ Το κείμενο των πρακτικών βρέθηκε στο ιδιωτικό αρχείο Π. Παπαδημήτρη.

Ο νόμος για τις απελάσεις είχε στόχο συγκεκριμένα άτομα και ειδικά εργαζόμενους στον τύπο, όπως τον έλληνα υπήκοο Νικόλαο Καταλάνο από τη Μάνη, ο οποίος, με την ιδιότητα του εκπαιδευτικού αρχικά και στη συνέχεια του δημοσιογράφου και εκδότη αριθμού εντύπων που εκδιδονταν στην Κύπρο, θεωρούνταν ένας από τους πλέον ενεργητικούς ακτιβιστές υπέρ της καλλιέργειας εθνικού φρονήματος στους ελληνοκύπριους της νήσου στις αρχές του 20ου αιώνα²⁶⁸. Με τον ίδιο νόμο όμως απελάθηκε και ο αρθρογράφος της αριστερής εφημερίδας «Νέος Άνθρωπος» και ο θεωρούμενος ως ο θεωρητικός πατέρας του Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, Νίκος Γιαβόπουλος, ενώ παρόμοια διαδικασία απέλασης ακολουθήθηκε και για τον ιστορικό και δημοσιογράφο Φίλιο Ζαννέτο με βάση το νόμο 24/1922 «περί Ιεραποστόλων, Γιατρών και Διδασκάλων».

Ο τρόπος με τον οποίο χειραγωγούνταν το Νομοθετικό Συμβούλιο από τους βρετανούς, με την αναμενόμενη ανοχή των τουρκοκύπριων μελών του, ώθησε εκείνη την περίοδο και ένα από τα ελληνοκύπρια μέλη, και δημοσιογράφο της «Ελευθερίας» Οδυσσέα Ευρυβιάδη να υποβάλει την παραίτησή του από το σώμα, κατακρίνοντας έντονα την σκόπιμη ελαστικότητα των θεσμών που είχαν εισαγάγει οι ίδιοι οι βρετανοί, αποτρέποντας στη πλειοψηφία του νησιού να έχει οποιαδήποτε πρωτοβουλία για τα πολιτικό-οικονομικά δρώμενα²⁶⁹. Με το νέο νομικό πλαίσιο, τα όργανα καταστολής προέβαιναν, κατόπιν έκδοσης δικαστηριακού εντάλματος, σε αιφνίδιες παραβιάσεις του οικογενειακού ασύλου και κατασχέσεις εντύπων ή ο,τιδήποτε υλικού, το οποίο μπορούσε να θεωρηθεί ότι περιείχε στασιαστικό περιεχόμενο²⁷⁰.

Επιπρόσθετα, ο τότε Αρμοστής Malcolm Stevenson είχε προωθήσει τη θέσπιση ενός ακόμα νόμου που στόχο είχε την απαγόρευση της εισαγωγής και κυκλοφορίας στο νησί στασιαστικών, όπως αποκαλούνταν, εκδόσεων. Στο συγκεκριμένο ν. 14/1921 «περί Στασιαστικών Εκδόσεων»²⁷¹ φιλοξενούνταν

²⁶⁸ R. Katsiaounis, ο. π., σ.215 επ.

²⁶⁹ Επιστολή Ο. Ευρυβιάδη προς τον Υπάτο Αρμοστή της 17.4.1924, Ιδιωτικό αρχείο Π. Παπαδημήτρη

²⁷⁰ Περιστατικό τέτοιας εφόδου σε οικία αναφέρεται σε άρθρο της μη κυκλοφορούσας πλέον κυπριακής εφημερίδας Ελευθερία, 24.11.1925

²⁷¹ Ο. π., ν.27/23, SEDITIONOUS PUBLICATIONS, 14 of 1921, 13 April 1921

διατάξεις που απαγόρευαν την έκδοση εφημερίδα, η οποία δημοσίευε στασιαστικού περιεχομένου λίβελους και επέτρεπαν μέχρι και την κατάσχεση των τυπογραφείων που εξέδιδαν αυτά τα έντυπα. Το δε άρθρο 5 αυτού του νομοθετήματος εκχώρησε εξουσία στα δικαστήρια να εκδίδουν εντάλματα με τα οποία να εξουσιοδοτούνται συγκεκριμένα αστυνομικά όργανα να προβαίνουν σε αιφνιδιαστικές έρευνες στους χώρους αυτούς, ώστε να εντοπίσουν τέτοιο απαγορευμένο υλικό. Αυτές οι ενέργειες ήταν επιτρεπτές ακόμα και εάν δεν είχε επιδοθεί σε συγκεκριμένο ύποπτο πρόσωπο σχετική απαγορευτική διάταξη, ή ακόμα και αν δεν είχε εκδοθεί τέτοια διάταξη²⁷².

Επιπρόσθετα, η εξουσία να κρίνεται το περιεχόμενο κάποιας έκδοσης ως στασιαστική επαφίontan στην αντίληψη του Υπατου Αρμοστή «εν Συμβουλίω», ο οποίος στη συνέχεια διέκοπτε την κυκλοφορία του εντύπου αυτού. Το ίδιο νομοθετικό μέτρο, πρώτον, προνοούσε για την οικειοθελή παράδοση στατιστικών εκδόσεων σε αρμόδιες αρχές, ώστε να αποτραπεί η καταδίωξη και των απλώς κατεχόντων τέτοια έντυπα, δεύτερον, εξουσιοδοτούσε τις αρμόδιες αρχές του ταχυδρομείου να ελέγχουν την αλληλογραφία στην περίπτωση που υποπεύονταν ότι διακινούταν στασιαστικό υλικό και τρίτον κατονομαζόταν ως ένοχος· αδικήματος ο οποιοσδήποτε εισήγαγε, εκτύπωνε, εξέδιδε, αναπαρήγαγε ή είχε στην κατοχή ή τον έλεγχο του οποιαδήποτε έκδοση της οποίας η εισαγωγή απαγορευόταν, ενώ αυτή η έκδοση θα κατασχόταν.

Με την επισημοποίηση της Κύπρου ως αποικίας του Στέμματος το 1925, η αποικιακή διοίκηση άρχισε να ενδιαφέρεται περισσότερο για την έννομη κατοχύρωση των συμφερόντων της στη νέα κτήση, προχωρώντας με σθένος στη δημιουργία εκείνων των προϋποθέσεων που θα αποθάρρυναν και απομόνωναν από τον κύριο κορμό της κυπριακής κοινωνίας, τον οποίο θεωρούσαν πολιτικά ουδέτερο και εθνικά ανένταχτο, τα όποια ενωτικής φύσης στοιχεία δραστηριοποιούνταν κατά της παρουσίας των αποικιοκρατών στο νησί. Έτσι, τον Οκτώβριο του 1928, ο Κυβερνήτης Sir Ronald Storrs προέβη μονομερώς σε κατάργηση του ισχύοντος μέχρι τότε οθωμανικού Ποινικού Κώδικα και του νόμου περί Ποινικής Δικονομίας του 1886.

²⁷² Παράγραφος 6.

Αυτά τα ποινικά εργαλεία αντικαταστάθηκαν από ένα νέο Διάταγμα «εν Συμβουλίω», χωρισμένο σε 44 κεφάλαια και αποτελούμενο από 386 άρθρα, στο οποίο, μεταξύ άλλων, ο τύπος στο νησί ετίθετο πλέον κάτω από το μικροσκοπικό φακό ενός αστυνομικού καθεστώτος, αφού οι ποινές για τα στασιαστικά δημοσιεύματα προνοούσαν μέχρι και ισόβια δεσμά. Ο νέος κώδικας που τέθηκε τελικά σε εφαρμογή από την 1.1.1929²⁷³ ρύθμιζε για πρώτη φορά και το θέμα των «προνομιούχων» δημοσιευμάτων, εναντίον των οποίων δεν χωρούσε αγωγή για λίβελο. Ως τέτοια απαριθμούσε μεταξύ άλλων τα δημοσιεύματα που αναφέρονταν σε επίσημα έγγραφα του Κυβερνήτη και των δύο Συμβουλίων, Εκτελεστικού και Νομοθετικού, τα πρακτικά αυτών των προαναφερθέντων δύο σωμάτων καθώς και αυτά των δικαστηρίων.

Επιπρόσθετα, τα φερόμενα ως εγκλήματα δια του τύπου βρίσκονται διάσπαρτα μέσα στο νέο Ποινικό Κώδικα, σε τέσσερα συνολικά κεφάλαια. Αυτά είναι τα «εγκλήματα εναντίον της Δημόσιας Τάξης», «εγκλήματα κατά του Συντάγματος και της υφιστάμενης Κοινωνικής Τάξης», «εγκλήματα που επηρεάζουν τις σχέσεις με ξένες χώρες και την εξωτερική ησυχία», και τέλος το ξεχωριστό κεφάλαιο «περί Δυσφήμισης». Το πρώτο από αυτά τα κεφάλαια²⁷⁴ κηρύσσει ένοχο τον οποιοδήποτε προβαίνει σε δημοσίευση με στασιαστική πρόθεση, ορίζοντας συγχρόνως σε τι συνίσταται η στασιαστική πρόθεση. Στο ίδιο κεφάλαιο αναφέρεται και η αποδεικτική διαδικασία που μπορεί να ακολουθήσει κατηγορούμενος, ώστε να αποφύγει να καταδικασθεί για στασιαστικά δημοσιεύματα.

Στα αδικήματα αυτού του κεφαλαίου συγκαταλέγεται και η δημοσίευση ψευδών ειδήσεων με πρόθεση να επέλθει διατάραξη της δημόσιας τάξης. Τα επόμενα δύο κεφάλαια VIII και IX καταδιώκουν είτε τους εκτυπωτές εντόπων προς όφελος, φερόμενων ως παράνομων, οργανώσεων είτε όσους δημοσιεύουν ο,τιδήποτε μπορεί να θεωρηθεί εξευτελιστικό για «ξένον ηγεμόνα, μεγιστάνα, πρέσβη ή άλλο αξιωματούχο», χωρίς δικαιολογία ή πρόφαση, «η οποία θα ήταν αρκετή προκειμένου για εξύβριση ιδιώτη» και με σκοπό να επηρεάσει αρνητικά

²⁷³ The Cyprus Gazette, 17.10.1928

²⁷⁴ Υπ' αριθμό VII, τμήμα 1 μέρος 11.

τις σχέσεις των αποικιοκρατών με άλλες χώρες στις οποίες οι ενοχλημένοι είναι υπήκοοι, έχοντας υπόψη, βασικά, την τότε οθωμανική αυτοκρατορία.

Το τέταρτο από τα προαναφερθέντα κεφάλαια με αριθμό XIX περιλαμβάνει τους ορισμούς του λιβέλου, της δημοσίευσης και δυσφημηστικής ύλης, καθορίζει τις ποινές για τους δυσφημηστές δια δημοσιευμάτων και επιβάλλει στους ενόχους ως μέγιστη ποινή τρία χρόνια φυλάκισης (άρθρα 184, 185, 186 και 187). Ορίζει επίσης σε τι συνίσταται το παράνομο δημοσίευμα και παράλληλα εξηγεί τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η δημοσίευση δυσφημηστικής ύλης θεωρείται απόλυτη ή υπό όρο προνομιούχα, απαριθμώντας τις περιπτώσεις εκείνες για τις οποίες κανένα πρόσωπο, υπό οποιοδήποτε περιπτώσεις, υπόκειται σε τιμωρία για τη δημοσίευση ύλης που υπό κανονικές συνθήκες θα έπρεπε να εκλαμβάνεται ως δυσφημηστική (άρθρα 188-190). Τέλος γίνεται αναφορά στην ερμηνεία της «καλής πίστης» που απαιτείται για δημοσίευση δυσφημηστικής ύλης υπό όρο, καθώς και στο τεκμήριο καλής πίστης που λειτουργεί υπέρ του κατηγορουμένου για λιβέλο και η απόδειξη βαρύνει την ενάγουσα πλευρά.

Ο κυπριακός τύπος θα δεχόταν ένα νέο ράπισμα, στις αρχές της δεκαετίας του 1930, από την αποικιακή διοίκηση με την κατάργηση του ρυθμιστικού πλαισίου του τύπου που άφησε πίσω της η οθωμανική αυτοκρατορία. Στην εν λόγω κατάργηση συμπεριλήφθησαν και διατάξεις που εισήγαγαν οι ίδιοι οι βρετανοί με το νόμο «περί Στασιαστικών Δημοσιευμάτων» του 1921 και το νόμο «Εγγραφής Βιβλίων» του 1887. Αυτό το νομικό πλαίσιο αντικαταστήθηκε με την εισαγωγή του νόμου 23/1930 «προς τροποποίηση και ενοποίηση του Νόμου που σχετίζεται με την εκτύπωση και έκδοση εφημερίδων και άλλων εκδόσεων και που προβλέπει για την εγγραφή των βιβλίων και τη διατήρηση των τυπογραφείων», του οποίου ο συνοπτικός τίτλος ήταν «Νόμος για Εφημερίδες, Βιβλία και Τυπογραφεία του 1930»²⁷⁵. Ο νόμος αυτός υπέστη τροποποιήσεις σε διάφορες διατάξεις του με τους νόμους 32 /1932 και 2 /1933 αντίστοιχα²⁷⁶.

²⁷⁵ Δημόσιο Αρχείο, ν.27/66, Cyprus Gazette No. 2059, 28th May 1930, The Statute Laws of Cyprus, No. 23, "To amend and consolidate the Law relating to the printing and publication of Newspapers and other Publications and to provide for the Registration of Books and the Keeping of Printing Presses", 23.5.1930

²⁷⁶ Ο. π., Cyprus Gazette No. 2223, 10th June 1932, No. 32, "A Law to Amend the Newspaper, Books and Printing Presses Law, 1930", 7.6.1932 και No.2, (This law came into operation on 27th January 1933), "A Law to Amend the Newspaper, Books and Printing Presses Laws, 1930 and 1932", 23.1.1933

Παρόλο που η υπάρχουσα μέχρι τότε νομοθεσία, που ρύθμιζε τα θέματα του τύπου, θεωρούνταν δρακόντεια και αρκετά πολύπλοκη από τους ελληνοκύπριους δημοσιογράφους, λόγω της επιλεκτικής εφαρμογής των διατάξεών της, ο τότε Κυβερνήτης, ανησυχώντας για τις διαστάσεις που έπαιρνε το ενωτικό κίνημα, επενέβη με αυτόν τον τρόπο, ώστε να δημιουργήσει περισσότερα εμπόδια στη διάδοση των στασιαστικών για το καθεστώς ιδεών που αιωρούνταν στην πολιτική ατμόσφαιρα²⁷⁷.

Ήδη οι εργαζόμενοι στις εφημερίδες είχαν δρομολογήσει τη σύσταση συντεχνίας τους ενώ ήδη συμμετείχαν και στην πρώτη οργανωμένη προσπάθεια σχηματισμού ενωτικής παράταξης, της Εθνικής Οργάνωσης Κύπρου (ΕΟΚ), της οποίας το καταστατικό προέβλεπε ότι η συνέλευση των αντιπροσώπων της εν λόγω οργάνωσης θα αριθμούσε 37 μέλη εκ των οποίων ένας θα εκπροσωπούσε τις πολιτικές εφημερίδες της μεγαλονήσου. Ο εκπρόσωπος αυτός θα εκλεγόταν από τους διευθυντές των εφημερίδων κατόπιν πρόσκλησης ή ειδοποίησης του Αρχιεπισκόπου²⁷⁸. Αυτό σήμαινε και τη συνειδητή στράτευση του ελληνοκυπριακού τύπου στο άρμα των εθνικών επιδιώξεων, αφού το καταστατικό της εν λόγω οργάνωσης ανέφερε, στο δεύτερο μάλιστα άρθρο του, ότι στόχος της σύστασής της ήταν ο συντονισμός των ενεργειών που θα οδηγούσε στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Η ίδια η εποχή δεν επέτρεπε την ύπαρξη αποστασιοποιημένου από τα γεγονότα τύπου.

Η κυπριακή δημοσιογραφική κοινότητα αντέδρασε συλλογικά στα σχέδια του Κυβερνήτη, στο πλαίσιο συνάντησης που ζήτησαν και είχαν μαζί του στις 30.4.1930, οπότε και του κατέστησαν σαφές πως το κείμενο του νομοσχεδίου, που είχε κυκλοφορήσει για να προετοιμάσει το έδαφος ήταν υπερβολικά περιοριστικό και δεσμευτικό της ελευθεροτυπίας, ειδικά εκ μέρους μιας χώρας, όπως η Βρετανία, όπου «εξετράφη και προήχθη σε θαυμαστόν σημείον η ελευθερία του αγγλικού τύπου».

Πέραν της έντονης αποδοκιμασίας των κύπριων δημοσιογράφων για το ανελεύθερο και αναχρονιστικό πνεύμα από το οποίο διαπνεόταν το εν λόγω

²⁷⁷ Π. Παπαδημήτρη - Π. Πετρίδη, *Ιστορική Εγκυκλοπαίδεια της Κύπρου 1978-1978*, Εκδόσεις Επιφανίου, Λευκωσία, 1979-80, τ.5, σ.343-350

²⁷⁸ Ιδιωτικό Αρχείο Π. Παπαδημήτρη, Άρθρο 11 Καταστατικού Εθνικής Οργάνωσης Κύπρου, 31.1.1930

νομοθέτημα, λόγω της συμπερίληψης συγκεκριμένων διατάξεων με αναδρομική ισχύ που ρύθμιζαν τα περί απόκτησης σχετικής άδειας έκδοσης έντυπου, στην επιστολή προς τον Κυβερνήτη επισημαίνονται και εκείνες οι διατάξεις που θα προκαλούσαν προβλήματα επιβιώσής τους, όπως η καταβολή «πεντακοσιολίρου» εγγύησης «κατασχετέας εν μέρει ή εν όλω εις περίπτωσιν καταδίκης²⁷⁹» για την έκδοση εφημερίδας, ή την πιθανότητα εξώθησής τους σε εξάρτηση από τους ενδιαφερόμενους χρηματοδότες, ενώ εξίσου ασφυκτική οικονομικά ήταν και η υποχρέωση της δημοσίευσης αλληπάλληλων και εκτενέστατων ανακοινωθέντων και ειδοποιήσεων, μάλιστα χωρίς καταβολή αποζημίωσης για το χώρο που καταλάμβαναν στα έντυπα, της αποικιακής διοίκησης. Την επιστολή υπέγραφαν εκδότες 12 εφημερίδων, συμπεριλαμβανομένων και δύο τουρκοκυπριακών²⁸⁰.

Παρά τις διαμαρτυρίες της κυπριακής δημοσιογραφικής κοινότητας, το νομοσχέδιο παρουσιάστηκε ενώπιον του Νομοθετικού Συμβουλίου και παρά τις προσπάθειες ορισμένων εκ των ελληνοκύπριων μελών του μόνον ορισμένες, από τις θεωρούμενες ως αρνητικές για τον τύπο, διατάξεις καταργήθηκαν. Αυτές οι αμελητέες ουσιαστικά τροποποιήσεις επί του κειμένου του νομοσχεδίου αφορούσαν την μείωση της διάρκειας παραμονής στο νησί που απαιτούνταν να πληροί ο οποιοσδήποτε ενδιαφερόμενος να εκδώσει έντυπο – από τρία χρόνια σε ένα – και την απαγόρευση δωρεάν δημοσίευσης των ανακοινώσεων της. Οι δημοσιεύσεις θα έπρεπε να χρεώνονται στην συνηθισμένη τιμή και χωρίς καμιά υποτίμηση²⁸¹.

Ο Γενικός Εισαγγελέας, που παρουσίασε το ανωτέρω νομοσχέδιο, υποστήριξε ότι κάποιος έλεγχος του τύπου θεωρούνταν αναγκαίος, καθότι υπήρξαν περιπτώσεις που άνθρωποι, χωρίς τις απαιτούμενες προϋποθέσεις, υπέβαλαν αιτήσεις για άδεια έκδοσης εφημερίδας ενεργώντας εκ μέρους αφανών ενδιαφερομένων, οι οποίοι παρέμεναν προστατευμένοι από τον ισχύοντα μέχρι τότε οθωμανικό νόμο. Επιπρόσθετα, η ίδια η ιδέα της ρύθμισης

²⁷⁹ Άρθρο δικηγόρου και δημοσιολόγου Δημοσθένη Σταυρινίδη στην αθηναϊκή εφημερίδα Πρώτα, 24.5.1930

²⁸⁰ Ο. π., επιστολή ημερομηνίας 28.4.1930

²⁸¹ Ιδιωτικό Αρχείο Π. Παπαδημήτρη, Πρακτικά Νομοθετικού Συμβουλίου της συζήτησης της 7.5.1930 για το νομοσχέδιο για Εφημερίδες, Βιβλία και Τυπογραφεία

της παροχής τέτοιας άδειας δεν ήταν νεοτεριστική, αλλά απλά πραγματοποιήθηκε με βάση ορθολογιστικούς κανόνες.

Από την άλλη, η αποικιοκρατική διοίκηση δήλωσε έτοιμη να μειώσει το ύψος του ποσού της εγγύησης στις 200 λίρες. Για την ίδια την επιβολή της εγγύησης, ο Γενικός Εισαγγελέας υποστήριξε ότι ήταν μια πρακτική που ακολουθήθηκε και σε άλλες κτήσεις της βρετανικής αυτοκρατορίας, όπως στις Νήσους Λίγουορντ, το Τρίνιταντ και την Ονδούρα, σε μια προσπάθεια να πείσει ότι δεν επινοήθηκε ειδικά για την περίπτωση της Κύπρου. Τέλος, ο Γενικός Εισαγγελέας ανέφερε ότι ο ιδιοκτήτης μια φερέγγυας εφημερίδας θα έπρεπε να είναι σε θέση να εξεύρει εγγυητή ανάμεσα στους υποστηρικτές της.

Η συμπερίληψη διάταξης για την καταβολή της εγγύησης δίχασε ακόμα και τα ελληνοκύπρια μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, που έμμεσα υποδεικνύει ότι υπήρχαν ανάμεσα τους πρόσωπα με αλλότριες προτεραιότητες για το ρόλο που διέβλεπαν ότι είχε να επιτελέσει ο τύπος και τον πιθανό επηρεασμό του από οικονομικά επιφανείς πολυτεχνόμενους. Ένα από τα τουρκοκύπρια μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, που εξέφρασε άποψη επί του προκειμένου, περιορίσθηκε σε ηθικοπλαστικού περιεχομένου και υπερ-απλουστευμένης αντίληψης σχολιασμούς, καταλήγοντας σε κατάθεση μομφής για τη γενικότερη εικόνα που παρουσίαζε το επίπεδο του τύπου στο νησί, τόσο του ελληνικού όσο και του τουρκικού. Διακήρυξε τέλος ότι θα ένιωθε ιδιαίτερα περήφανος ψηφίζοντας υπέρ του υποβληθέντος νομοσχεδίου, το οποίο θα βελτίωνε, κατά την άποψή του, την ποιοτική στάθμη του τύπου²⁸².

Στη συνέχεια, το Νομοθετικό Συμβούλιο προχώρησε στη διαδικασία ανάγνωσης του νομοσχεδίου, παρόλο που σε αυτό αντιτάχθηκε αριθμός βουλευτών, οι οποίοι στην ψηφοφορία επί της διαδικασίας που ακολουθήθηκε βρέθηκαν να είναι μόνο τα πέντε από τα δέκα παρισταμένα ελληνοκύπρια μέλη. Στην οριστική ψηφοφορία για την έγκριση του νομοσχεδίου αντιτάχθηκαν τελικά οκτώ μέλη, ένα εκ των οποίων ήταν τουρκοκύπριος. Επίσης αιφνιδίως τροποποιήθηκε, με πρωτοβουλία των βρετανών, και η περίοδος διατήρησης της εγκυρότητας των υφισταμένων αδειών από 12 μήνες – που προνοούσε το ίδιο το

²⁸² Ο. Π.

νομοσχέδιο – σε τρεις τελικά μήνες μόνον, ενέργεια που οι αντιτιθέμενοι επέκριναν ως καταστρεπτική για αρκετά έντυπα. Οι ιδιοκτήτες των εντύπων, οι οποίοι θα χρειάζονταν τουλάχιστον την αρχικά προβλεπόμενη προθεσμία των 12 μηνών για να προσαρμοσθούν στα νέα δεδομένα, υποστήριξαν ότι οι νέες προθεσμίες που επιβλήθηκαν, άγγιζαν ουσιαστικά την αρχή *summum jus in jura* [«υπερβολική δικαιοσύνη καθίσταται υπερβολική αδικία»].

Ο νέος νόμος 23/1930 έθεσε υπό τον εκάστοτε κυβερνήτη υπέρμετρες ελεγκτικές εξουσίες για την λειτουργία του τύπου, όπως το προνόμιο της χορήγησης αδείας έκδοσης, με αντίστοιχη καταβολή εγγύησης και αντίστοιχα ποινικά κολάσιμες παραλείψεις συμμόρφωσης, το περιορισμένο δικαίωμα προσφυγής για τις περιπτώσεις ακύρωσης της προαναφερθείσας αδείας στον Κυβερνήτη, την καθιέρωση της δημοσιοποίησης της ταυτότητας και διεύθυνσης των εκδοτών και τυπογράφων σε συγκεκριμένο χώρο επί των εντύπων, καθώς και την κατάθεση αντίτυπου κάθε έκδοσης σε αρμόδια αρχή. Επιπρόσθετα θα πρέπει να επισημανθούν ως ιδιαίτερα ασφυκτικές οι διατάξεις περί στασιαστικών λιβέλων, με τις οποίες τα δικαστήρια θα μπορούσαν, πέραν της επιβαλλομένης ποινής, να κλείσουν τις εφημερίδες για περίοδο μέχρι και τρία χρόνια και να θέσουν σε αργία τους συγγραφείς τέτοιων κειμένων από το επάγγελμα του δημοσιογράφου. Τέλος, εξίσου σοβαρό πρέπει να θεωρηθεί το γεγονός ότι όλες ανεξαιρέτως οι υφιστάμενες μέχρι τότε άδειες έκδοσης ακυρώνονταν και οι ενδιαφερόμενοι θα έπρεπε να ενεργήσουν εντός του πλαισίου του νέου νομοθετικού πλαισίου, για την εξασφάλιση νέων αδειών έκδοσης.

Ο ανωτέρω νέος νόμος περί τύπου, που δημοσιεύθηκε στην επίσημη εφημερίδα της αποικιακής διοίκησης της 28.5.1930, αποτελείτο από 38 άρθρα χωρισμένα σε πέντε μέρη με ερμηνευτικό εισαγωγικό σκέλος, και τέσσερα παραρτήματα. Τα πέντε μέρη τιτλοφορούνταν «Εκτύπωση και Δημοσίευση Εφημερίδων», «Βιβλία», «Τυπογραφεία», «Άλλες Εκδόσεις» και «Γενικές Πρόνοιες». Πιο αναλυτικά, ο νόμος 23/1930 καθόριζε, στον πρόλογό του, τον συνοπτικό τίτλο του και τους ορισμούς της εφημερίδας, βιβλίου, τυπογραφείου, αδείας, ιδιοκτήτη, αποικίας, εταιρείας και δικαστή. Στο επόμενο πρώτο μέρος

διευκρινιζόταν ποιο έντυπο νομιμοποιούνταν να κυκλοφορεί, τα προσόντα του αιτούντα για άδεια έκδοσης και οι όροι κάτω υπό τους οποίους παραχωρείται η άδεια, οι εξουσίες του Αποικιακού Γραμματέα να ακυρώνει άδειες και η υποβολή της απόφασής του σε αναθεώρηση από τον Κυβερνήτη, ο οποίος λειτουργούσε ως δευτεροβάθμιο όργανο και του οποίου η απόφαση, όπως προαναφέραμε ήταν ανέκκλητη.

Επιπλέον ρυθμιζόταν η παροχή αδειών και συναφών δηλώσεων από ιδιοκτήτες εντύπων, οι οποίοι έπαυαν να ενασχολούνται με την έκδοση της εφημερίδας τους. Για το θέμα αυτό προβλεπόταν στο κείμενο του νόμου μια αρκετά σχολαστική διαδικασία, της οποίας η μη τήρηση διωκόταν ποινικά. Στο ίδιο πρώτο μέρος του νόμου προβλεπόταν και η υποχρέωση εκτύπωσης των ονομάτων του διευθυντή και ιδιοκτήτη επί του εντύπου καθώς και οι ποινές για την εκτύπωση εφημερίδας χωρίς άδεια, οι οποίες κυμαίνονταν από πρόστιμο μέχρι φυλάκιση ή και συνδυασμός των δύο, καθώς και κατάσχεση των φύλλων που εκτυπώθηκαν ή εκδόθηκαν. Με πρόστιμο προβλέφθηκε να τιμωρείται και η μη παράδοση αντιτύπου εκδιδόμενης εφημερίδας σε ορισμένη κρατική αρχή εντός μάλιστα συγκεκριμένης χρονικής προθεσμίας. Τέλος, η άδεια που παραχωρούνταν προβλεπόταν ότι θα έπρεπε να τύχει αξιοποίησης μέσα σε διάστημα έξη μηνών και η κυκλοφορία του εντύπου να μη διακοπεί ή ανασταλεί για περίοδο πέραν των έξη μηνών.

Στο δεύτερο μέρος του ανωτέρω νόμου, που αφορούσε την έκδοση βιβλίων, περιλαμβανόταν και η εξουσία του Κυβερνήτη να αποκλείει την κυκλοφορία οποιουδήποτε είδους βιβλίων [«any class of books»] με σχετική δημοσίευση στην επίσημη Εφημερίδα της αποικιακής Κύπρου, ενώ το τρίτο μέρος αφορούσε την υποχρέωση των ενδιαφερομένων, οι οποίοι διατηρούσαν τυπογραφείο, να μεριμνούν για εξασφάλιση της σχετικής άδειας λειτουργίας του ειδικού ή καταστρατήγηση των σχετικών διατάξεων θα οδηγούσε σε πρόστιμο ή φυλάκιση των παραβατών. Στο πέμπτο μέρος περιλαμβάνονταν, μεταξύ άλλων, και διατάξεις που αφορούσαν την αναστολή έκδοσης εφημερίδας με τις εξαιρέσεις και τα μέτρα που σχετίζονταν με την καταδίκη εκείνων των προσώπων τα οποία με τον ένα ή τον άλλο τρόπο εμπλέκονταν στην έκδοση και

εκτύπωση στασιαστικών ή άλλων λιβέλων. Στο ίδιο τμήμα γινόταν αναφορά και στην εξουσία του Κυβερνήτη να εκδίδει διατάγματα με τα οποία να καθορίζει τους κανονισμούς για την εκτέλεση των σκοπών του νέου νόμου, οι οποίοι θα έπρεπε να δημοσιεύονταν στην επίσημη εφημερίδα.

Όπως προαναφέραμε ο αποικιοκρατικής σύλληψης νόμος περί τύπου συνοδευόταν από τέσσερα συνολικά παραρτήματα, εκ των οποίων τα τρία πρώτα αφορούσαν τους τύπους των δηλώσεων είτε για άδεια έκδοσης εφημερίδας, είτε για την παύση προσώπου ως ιδιοκτήτη εφημερίδας είτε για την λειτουργία τυπογραφείου, ενώ το τέταρτο περιελάμβανε έναν κατάλογο με τα προηγούμενα περί τύπου νομοθετήματα ή συναφείς διατάξεις τους, τα οποία καταργήθηκαν μετά την εισαγωγή του νέου νόμου. Αυτές που καταργήθηκαν ήταν η διάταξη του άρθρου 4 του νόμου 14/1921 για τα Στασιαστικά Δημοσιεύματα και όλοι ανεξαιρέτως οι προϊσχύοντες οθωμανικοί νόμοι περί τύπου και έκδοσης βιβλίων.

Οι συνέπειες του νέου νόμου περί τύπου άρχισαν να γίνονται ορατές για τη δημοσιογραφική κοινότητα μέσα στον ίδιο χρόνο από την εφαρμογή του. Το όργανο έκφρασης του τότε Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, «Νέος Άνθρωπος», για παράδειγμα, υποχρεώθηκε να αναστείλει την έκδοση του όταν το ιδιοκτησιακό του καθεστώς απέτυχε να συγκεντρώσει το απαιτούμενο ποσό των 200 λιρών για εγγύηση. Μετά την κατάθεση αίτησης επανέκδοσης του εντύπου, οι αρχές αρνήθηκαν να παραχωρήσουν την ζητηθείσα άδεια, επικαλούμενες τον κακό χαρακτήρα του αιτούντα²⁸³ σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του νέου νόμου περί τύπου. Από την πλευρά τους, οι αποικιακές αρχές διατεινόνταν ότι το νέο πλαίσιο ρύθμισης του τύπου ήταν αποτέλεσμα της κατάχρησης, εκ μέρους ορισμένων κυπρίων πολιτικών, του δικαιώματος της έκφρασης απόψεων μέσω της έκδοσης εφημερίδας και άλλων προπαγανδιστικών κειμένων, καθώς και του γεγονότος ότι το ιδιοκτησιακό καθεστώς ορισμένων εντύπων αποτελούσε ένα δημιούργημα που είχε στόχο να συγκαλύπτει τους πραγματικούς υπεύθυνους για στασιαστικά δημοσιεύματα.

²⁸³ Γιάννης Λεύκης, *Οι Ρίζες*

Η προσπάθεια του βρετανικού καθεστώτος στο νησί να περιορίσει τη διασπορά, δια του τύπου, της ενωτικής προπαγάνδας από τη μια και των κομμουνιστικών τάσεων από την άλλη δεν κατάφερε να αποτρέψει την εξέγερση της 22.10.1931. Είναι επίσης εμφανές από τη μελέτη της εποχής ότι οι αποικιοκρατικές αρχές ένωσαν άβολα με το ασταθές κοινοβουλευτικό σύστημα, που οι ίδιοι είχαν εισαγάγει, και αναζητούσαν αφορμή για να το καταργήσουν²⁸⁴. Τα «Οκτώβριανά» – η σημαντικότερη σε δυναμισμό στάση των κυπρίων κατά της αποικιακής διοίκησης του 1931 – έδωσαν την ευκαιρία στον Κυβερνήτη να επαναφέρει σε ισχύ τους κανονισμούς «περί Αμύνης των Βρετανικών Κτήσεων» της 7.5.1928, με δημοσίευση στην επίσημη εφημερίδα της 23.10.1931, επιβάλλοντας καθεστώς στρατιωτικού νόμου στο νησί, με στόχο, μεταξύ άλλων, την επιβολή «λογοκρισίας, ελέγχου και καταστολής των εκδόσεων, γραπτών [κειμένων], χαρτών, σχεδίων, φωτογραφιών, επικοινωνιών και μέσων επικοινωνίας²⁸⁵».

Τα έκτακτα αυτά μέτρα θεσμοθέτησαν την προληπτική λογοκρισία με την παρουσία λογοκριτών στις εφημερίδες, καθώς και τον έλεγχο των τηλεγραφημάτων και των ταχυδρομικών δεμάτων και επιστολών, ώστε οποιοδήποτε ειδησεογραφικό υλικό να κατακρατείται και ελέγχεται προτού καταλήξει, αν ποτέ κατέληγε, στον αποδέκτη του. Δινόταν επίσης η εξουσία επέμβασης επί του κειμένου των ειδησεογραφικών τηλεγραφημάτων μέχρι και του σημείου απάλειψής του. Οι λογοκριτές μπορούσαν επίσης να απαιτούν από τους ιδιοκτήτες εντύπων την πλήρη συνεργασία τους για να λογοκρίνουν προληπτικά τα κείμενα των εκδόσεών τους, με τον οποιοδήποτε που αρνούνταν να συμμορφωθεί να αντιμετωπίζει ποινή μέχρι και ισόβια δεσμά. Οι κανονισμοί λογοκρισίας διαδέχονταν ο ένας τον άλλο. Στις 24.10.1931 οι απαγορεύσεις επεκτάθηκαν σε κάθε φυλλάδιο ή γνωστοποίηση που μπορούσε να τυπωθεί, ενώ από τις 27.10.1931 οι εν λόγω περιορισμοί περιέλαβαν και την προφορική διάδοση ειδήσεων.

Ο Κυβερνήτης υποχρεώθηκε λόγω των εξελίξεων να προχωρήσει, τον αμέσως επόμενο μήνα, σε οριστική κατάργηση του οιονεί κοινοβουλίου χωρίς

²⁸⁴ Robert Holland, *Britain and the Revolt in Cyprus 1954-1959*, Clarendon Press, Οξφόρδη 1998, σ.9

²⁸⁵ The Cyprus Gazette (Extraordinary), 23rd October, 1931, σ.934

αυτό να τον εμποδίσει να μηχανευθεί περαιτέρω τακτικές φήμωσης των τοπικών ΜΜΕ. Έτσι, με περαιτέρω αλλαγές στον Ποινικό Κώδικα και στους προαναφερθέντες νόμους του 1932 και 1933 - οι οποίοι τροποποίησαν τον υφιστάμενο νόμο για «Εφημερίδες, Βιβλία και Τυπογραφεία», αφαίρεσε, μεταξύ άλλων, τη διάταξη που καθόριζε ότι εφημερίδα σήμαινε κάθε έντυπο που εκδιδόταν μόνο στην Κύπρο με απώτερο στόχο να απαγορεύσει την εισαγωγή στο νησί εντύπων που εκδίδονταν στο εξωτερικό και των οποίων η θεματική απτόταν των εξελίξεων στα πολιτικά και κοινωνικά δρώμενα της νήσου. Συνάμα υποχρέωσε τους εκδότες να δίνουν παρόμοια προβολή σε δικές του ανακοινώσεις, ή οποιεσδήποτε επανορθώσεις, με τα ανασκευασμένα δημοσιεύματα²⁸⁶.

Στις τροπολογίες που έγιναν επιπρόσθετα στον Ποινικό Κώδικα με το ν. 34/1932 περιλήφθηκε και η στασιαστική πρόθεση στα αδικήματα που τιμωρούνταν με διετή φυλάκιση, όπως η στασιαστική συνωμοσία και ο στασιαστικός λίβελος. Η επέμβαση τώρα των αποικιοκρατών σκόπευε στην πρόληψη κάθε ενέργειας των αντικαθεστωτικών, που θα μπορούσε να οδηγήσει σε ανεπιθύμητες για το καθεστώς συνέπειες. Αποτέλεσμα αυτού του καταιγισμού κανονιστικών ρυθμίσεων ήταν η δίωξη μεγάλου αριθμού δημοσιογράφων, το κλείσιμο εντύπων και η περαιτέρω καταρράκωση του θεσμού της δημοσιογραφίας. Άλλες πάλι εφημερίδες προτίμησαν, έχοντας όντως το δικαίωμα της επιλογής, να κυκλοφορούν εκθέτοντας επιδεικτικά την επιβολή λογοκρισίας, αφήνοντας «παραθυράκια» στη θέση των λογοκριμένων άρθρων. Έτσι το φύλλο της 30.10.1932 της «Αλήθειας» κυκλοφόρησε διάτρητο από «παραθυράκια», η «Λαϊκή Δύναμις» ανέστειλε προσωρινά την έκδοσή της, ενώ δημοσιογράφοι ή συνεργάτες εφημερίδων με πολιτική δραστηριότητα φυλακίσθηκαν, όπως για παράδειγμα, οι Σωτήρης Περγίκης, Χαράλαμπος Βατυλιώτης, Χαράλαμπος Σολομωνίδης, Κωνσταντίνος Σκελέας, Χριστόδουλος Γαλατόπουλος, και Τεύκρος Ανθίας.

Η εφαρμογή προληπτικής λογοκρισίας στον κυπριακό τύπο διήρκεσε μέχρι τις 12.1.1933, οπότε ο νέος Κυβερνήτης, Sir Edward Stubbs, κατάργησε

²⁸⁶ Κυπριακή εφημερίδα Ελευθερία, 15.6.1932

αυτή την πρακτική, διατηρώντας βέβαια το δικαίωμα να λαμβάνει μέτρα κατά εκείνων των εφημερίδων των οποίων τα δημοσιεύματα θα χαρακτήριζε ως στασιαστικά, βάση της ισχύουσας σχετικής νομοθεσίας που περιλαμβάνονταν στον Ποινικό Κώδικα και τους λοιπούς νόμους περί τύπου²⁸⁷. Δεν μπόρεσε όμως να αποφύγει να επιφέρει κι αυτός περαιτέρω τροποποιήσεις στο νόμο «περί Εφημερίδων, Βιβλίων και Τυπογραφείων» του 1930 και στον τροποποιητικού αυτού νόμο του 1932, με ένα νεότερο, τον τροποποιητικό ν. 2/1933, ο οποίος, μεταξύ άλλων, απαιτούσε τα ίδια προσόντα για την απόκτηση άδειας λειτουργίας τυπογραφείου με εκείνα του ιδιοκτήτη εφημερίδας, ενώ απαγορευόταν πλέον σε αλλοδαπούς να ιδρύουν τυπογραφείο με την άφιξή τους στο νησί αλλά θα έπρεπε απαραίτητα να βρίσκονται για περίοδο τουλάχιστον ενός έτους μόνιμα εγκατεστημένοι στην Κύπρο προτού υποβάλλουν αίτημα χορήγησης τέτοιας άδειας²⁸⁸.

III. Το δικαίο του τύπου κατά την ακραιφνώς αυταρχική φάση της αποικιακής περιόδου - Από την επιβολή της «παλμεροκρατίας» μέχρι την έναρξη απελευθερωτικού αγώνα

Αυτό το αποπνικτικό για την ελευθεροτυπία τοπίο συνάντησε ο αμέσως επόμενος Κυβερνήτης του νησιού, ονόματι Sir Herbert Richmond Palmer ο οποίος ήρθε με σκοπό «να υποκαταστήσει με μια βρετανική, την ελληνική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην αποικία»²⁸⁹ και του οποίου η προσπάθεια αυτή συνοδεύθηκε με μια άλλη, επιβολής περαιτέρω καταπιεστικών μέτρων τόσο, ώστε όλη η περίοδος ονομάστηκε «παλμεροκρατία». Μέσα σε έξι μήνες από την άφιξή του, ο νέος κυβερνήτης ανακάλεσε ολοσχερώς την υφιστάμενη αποικιακή νομοθεσία περί τύπου, υιοθετώντας ένα νομοθέτημα, το οποίο θα του επέτρεπε, μεταξύ άλλων, να παύει προσωρινά ή μόνιμα εφημερίδες καθώς και να υποβάλλει αυτές σε συστηματική λογοκρισία.

²⁸⁷ Ελευθερία, ο.π., 11.1.1933

²⁸⁸ Δημόσιο Αρχείο, ν.27/66, No.2 of 1933 A Law to Amend the Newspaper, Books and Printing Presses Laws, 1930 and 1932, 23.1.1933

²⁸⁹ Robert Holland, ο.π.

Ο νέος Κυβερνήτης ίδρυσε Γραφείο Τύπου, σε μια προσπάθεια εισαγωγής εκσυγχρονισμένης χειραγώγησης του κυπριακού τύπου, ενώ αντικατέστησε το ιδιωτικό πρακτορείο ειδήσεων Reuters με επίσημο²⁹⁰. Επιπλέον απαιτήσε νέου τύπου αιτήσεις για έκδοση εφημερίδων από τους ιδιοκτήτες εντύπων, καθώς και τα αντίστοιχα από τους ιδιοκτήτες τυπογραφείων. Στην επιβολή των νέων μέτρων ήρθε αρωγός και το άστατο πολιτικό κλίμα που επικρατούσε την εποχή εκείνη και το οποίο περιελάμβανε μέχρι και δολοφονίες πολιτικών προσώπων, όπως την περίπτωση του μέλους του Συμβουλευτικού Σώματος, Αντώνη Τριανταφυλλίδη, που φέρεται να δολοφονήθηκε από μέλος του τότε παράνομου Κομμουνιστικού Κόμματος Κύπρου, χωρίς ποτέ αυτό να αποδειχθεί²⁹¹.

Ο νέος ν. 26/1934 του τύπου, που τέθηκε σε εφαρμογή την 1.6.1934, αποτελείτο από 38 άρθρα, χωρισμένα σε έξι μέρη και τέσσερα παραρτήματα. Τα πρώτα τρία άρθρα στη σειρά αφορούσαν είτε τον τύπο της δήλωσης που θα συνόδευε μια αίτηση για άδεια έκδοσης εφημερίδας, είτε τον τύπο της δήλωσης από το πρόσωπο που έπαινε να είναι ιδιοκτήτης εφημερίδας, είτε τον τύπο της δήλωσης από άτομο που υπέβαλε αίτηση για άδεια να διατηρεί ή να έχει στην κατοχή του τυπογραφείο. Το τέταρτο παράρτημα περιλάμβανε απλή αναφορά στον προηγούμενο νόμο περί τύπου και τους τροποποιητικούς αυτού, οι οποίοι ακυρώνονταν με την εφαρμογή του νεότερου.

Όπως και στον προηγούμενο αποικιακό νόμο του 1930, ο νέος νόμος «που τροποποιεί και ενοποιεί το νόμο που σχετίζεται με την εκτύπωση και έκδοση εφημερίδων και άλλων δημοσιευμάτων, την εγγραφή βιβλίων και τη διατήρηση τυπογραφείων», περιλάμβανε στο πρώτο μέρος, κάτω από τον ειδικότερο τίτλο «Προκαταρκτικά», το συνοπτικό τίτλο του ν. 26/1934, και την ερμηνεία των λέξεων που συναντιούνταν συχνά στο κείμενο, όπως αποικία, εταιρεία, βιβλίο, δικαστής, εφημερίδα, άδεια, τυπογραφείο και ιδιοκτήτης. Το δεύτερο μέρος αφορούσε τις διατάξεις περί εκτύπωσης και δημοσίευσης εντύπων, όπου καθίστατο σαφές ότι καμία εφημερίδα δεν θα εκτυπωνόταν και εκδιόταν άνευ αδείας, καθώς επίσης ποια θα έπρεπε να είναι τα προσόντα του αιτούντα και οι όροι υπό τους οποίους θα παρεχόταν η εν λόγω άδεια. Στην ίδια ενότητα του

²⁹⁰ Π. Παπαδημήτρης - Π. Πετρίδης, ο. π., τ.6, σ.159 επ.

²⁹¹ Π. Παπαδημήτρης, ο. π.

νόμου καθοριζόταν και η εξουσία του αποικιακού γραμματέα για την ακύρωση της εν λόγω άδειας καθώς και η δυνατότητα προσφυγής σε δευτεροβάθμιο όργανο, δηλαδή τον ίδιο τον Κυβερνήτη²⁹², του οποίου η απόφαση ήταν οριστική και αμετάκλητη.

Περαιτέρω διατάξεις προέβλεπαν την κατάθεση εγγύησης ύψους μέχρι 200 λιρών για τους αιτούντες και τις διαδικασίες που θα έπρεπε να συνοδεύουν αυτή την ενέργεια μέχρι του σταδίου της απόσυρσης της εγγύησης ή και την επανα-κατάθεση εγγύησης σε ορισμένες περιπτώσεις. Επιπλέον, τα στοιχεία ταυτότητας και μόνιμης διαμονής του ιδιοκτήτη του εντύπου, καθώς και αυτά του τυπογράφου, θα έπρεπε να τυπώνονται σε συγκεκριμένο χώρο της εφημερίδας. Η μη παράδοση αντίτυπου εκδοθείσας εφημερίδας εντός συγκεκριμένης περιόδου στην αρμόδια αρχή, θα τιμωρούνταν με πρόστιμο μέχρι το ποσό των πέντε λιρών, ενώ στην περίπτωση που είχε επακολουθήσει και ειδοποίηση για παράδοση, τότε η εξακολούθηση τέλεσης του αδικήματος θα τιμωρούνταν με πρόστιμο μέχρι και το ποσό των δέκα λιρών για κάθε μέρα μη συμμόρφωσης.

Το τρίτο τμήμα αφορούσε τη διαδικασία, που έπρεπε να συνοδεύει πλέον την έκδοση βιβλίων, με την απαραίτητη κατάθεση αντιτύπων στις αρμόδιες αρχές με καταγραφή όλων των ζητηθέντων στοιχείων του και την επιβολή ποινής σε περίπτωση άρνησης συμμόρφωσης στα ζητηθέντα και την επιβολή προστίμου ύψους μέχρι δύο λίρες για κάθε παράπτωμα. Το τέταρτο μέρος επανα-καθιέρωσε τις προϋποθέσεις και τις προδιαγραφές λειτουργίας τυπογραφείων με έμφαση στην έννοια του «καλού χαρακτήρα» του ενδιαφερόμενου, καθώς και τη διαμονή του στο έδαφος της αποικίας για περίοδο τουλάχιστον ενός έτους προτού αιτηθεί άδεια. Το κολάσιμο των σχετικών αδικημάτων κυμαινόταν μεταξύ προστίμου μεγίστου ύψους 20 λιρών ή και έξι μηνών φυλάκισης το πολύ, καθώς και συνδυασμός των δύο. Το πέμπτο μέρος περιλάμβανε διατάξεις που ρύθμιζαν τα λοιπά δημοσιεύματα εκτός από τις εφημερίδες, τα βιβλία και τις εμπορικές δημοσιεύσεις.

²⁹² «εν Συμβουλίω»

Τέλος, στο έκτο μέρος, που τιτλοφορούνταν «Γενικές Διατάξεις (General Provisions)», οι συντάκτες του νόμου ενέταξαν και τις διατάξεις τις σχετικές με την εξουσία των αρχών να απαγορεύουν την εισαγωγή ή κυκλοφορία εντύπων που αντιτίθεντο, κατά την άποψη του Κυβερνήτη²⁹³, σε θέματα θρησκείας, ηθικής, τάξης και καλής διακυβέρνησης. Οποιοσδήποτε κρινόταν ένοχος για παράβαση των διατάξεων αυτού του νόμου αντιμετώπιζε το ενδεχόμενο χρηματικής ποινής μέχρι 25 λιρών και κατάσχεσης των φύλλων της συγκεκριμένης έκδοσης του εντύπου του. Το τελευταίο άρθρο, αυτού του μέρους, ακύρωσε όλους τους προηγούμενους αποικιακούς νόμους.

Ο νέος Κυβερνήτης δεν περιορίστηκε στα ανωτέρω μέτρα. Δύο χρόνια αργότερα επέβαλε ένα νέο νόμο, τον ν. 36/1936²⁹⁴, που του έδινε το δικαίωμα να παύει προσωρινά ή και δια παντός την κυκλοφορία εντύπων και να υποβάλλει σε λογοκρισία τόσο τον τοπικό όσο και τον εισαγόμενο τύπο, επαναφέροντας φαινόμενα φήμωσης της ροής της πληροφόρησης και με παράλληλη επανεμφάνιση της τακτικής με κενά στα φύλλα των εφημερίδων, τα λεγόμενα «παραθυράκια». Το τελευταίο αυτό μέτρο είχε στόχο να αποτρέπεται η δημοσίευση ακόμα κι αυτών που συνεζητούνταν περί Κύπρου και ενωτικού θέματος στη Βουλή των Κοινοτήτων στο Λονδίνο και αναμεταδιδόνταν ραδιοφωνικά στο νησί²⁹⁵. Μια άλλη απαγορευτική καινοτομία του νέου τροποποιητικού ν. 36/1936, που τέθηκε σε εφαρμογή στις 30.10.1936, ήταν το ότι κατέστησε υποχρεωτικό για τον ιδιοκτήτη τυπογραφείου στην αποικία να πρέπει να είναι από τούδε και στο εξής βρετανός υπήκοος²⁹⁶.

Ο Palmer αποφάσισε να καταργήσει το μέτρο της προληπτικής λογοκρισίας, καθώς και το αντίστοιχο που επιβλήθηκε επί της ταχυδρομικής και τηλεγραφικής αλληλογραφίας, αρχομένου από την 1.1.1937, αλλά στη δήλωση που περιέλαβε αυτή την απόφασή του ενώπιον του Εκτελεστικού Συμβουλίου πριν από τις γιορτές των Χριστουγέννων, προειδοποίησε ότι εξακολουθούσε να διατηρεί την εξουσία να επιβάλλει μέτρα κατά το δοκούν κατά του τύπου με βάση τον ν. 36/1936. Αναφερόμενος μάλιστα στην περίοδο της επιβληθείσας

²⁹³ Ο. π.

²⁹⁴ Νόμος 36/1936 «για τροποποίηση των Νόμων για Εφημερίδες, Βιβλία και Τυπογραφεία του 1934»

²⁹⁵ *Ελευθερία*, 28.9.1938

²⁹⁶ Φυσικά οι μόνιμοι κάτοικοι των βρετανικών αποικιών θεωρούντο ειδική κατηγορία βρετανών υπηκόων.

λογοκρισίας που είχε επιβληθεί με αφορμή τα Οκτωβριανά του 1931, και η πρακτική αυτή διατηρήθηκε έκτοτε με μοναδική περίοδο άρσης των μέτρων ένα ολιγόμηνο διάστημα εντός του 1933, ο Κυβερνήτης υπεραμύνθηκε της ανάγκης επιβολής της, χαρακτηρίζοντας το μέτρο αυτό ως «πατρική αυστηρότητα [η οποία] θα καταδειχθεί ως μη εξασκηθείσα επί ματαίω και ότι η νέα ελευθερία, ήτις συντόμως θα δοθεί εις τον Τύπο, θα χρησιμοποιηθεί εν τω προσήκοντι μέτρω»²⁹⁷.

Με το ισχύον νομικό πλαίσιο περί τύπου, η αποικιακή διοίκηση ένιωθε αρκετά ασφαλής, ώστε να καταργήσει και τα προαναφερόμενα διατάγματα αμύνης που ίσχυαν από τον καιρό των «Οκτωβριανών», αφού πλέον μπορούσαν να επικαλούνται το υπάρχον νομικό πλαίσιο επιβολής της λογοκρισίας επί του κυπριακού τύπου. Αυτό με τη σειρά του επέφερε μια απόπειρα καταγγελίας των συνθηκών διοίκησης της νήσου από τριμερή επιτροπή, αποτελούμενη από τοπικούς παράγοντες, οι οποίοι μετέβησαν στη βρετανική μητρόπολη με σκοπό να υποβάλουν τα αιτήματα των κυπρίων για πολιτικές ελευθερίες, περιλαμβανομένης και της ελευθεροτυπίας. Γραπτά υπομνήματα με τα αιτήματα προς συζήτηση υποβλήθηκαν τόσο προς τον Κυβερνήτη του νησιού όσο και προς τον βρετανό υπουργό των Αποικιών.

Οι τρεις αυτόκλητοι και κατά το μάλλον ή ήττον άνευ λαϊκής υποστήριξης παράγοντες επέστρεψαν άπρακτοι στην Κύπρο, αλλά η όλη απόπειρά τους προκάλεσε την αντίδραση της αποικιακής διοίκησης, η οποία ανέστειλε την έκδοση της «Ελευθερίας»²⁹⁸ που είχε δημοσιεύσει λεπτομέρειες από τις επαφές της επιτροπής. Οι υπόλοιπες εφημερίδες, που είχαν προμηθευθεί ανακοινωθέν της επιτροπής, αποτράπηκαν από το να το δημοσιεύσουν. Μια εξ αυτών, η «Εμπρός», που είχε στοιχειοθετήσει το δεύτερο μέρος του επίμαχου ανακοινωθέντος, υποχώρησε στις προειδοποιήσεις του Κυβερνήτη και το απέσυρε²⁹⁹.

²⁹⁷ Ομιλία Κυβερνήτη Sir Herbert Richmond Palmer ενώπιον Εκτελεστικού Συμβουλίου, 18.12.1936, Ιδιωτικό Αρχείο δημοσιογράφου-ερευνητή Π. Παπαδημήτρη

²⁹⁸ Έκδοση της 19.9.1937

²⁹⁹ Μη κυκλοφορούσα πλέον κυπριακή εφημερίδα Ανεξάρτητος, 19.3.1943, Αποκάλυψη στο πλαίσιο ομιλίας του αρχηγού του Λαϊκού Συνδυασμού, Ιωάννη Κληρίδη, στα πλαίσια προεκλογικής περιόδου. Ο Ι. Κληρίδης, πατέρας του Γλαύκου, ήταν ένας από τα τρία μέλη της επιτροπής που μετέβησαν στο Λονδίνο για να διαμαρτυρηθούν για τα αποικιοκρατικά μέτρα που βρίσκονταν σε ισχύ στην Κύπρο.

Ο αντίκτυπος από την αποικιοκρατική καταπίεση και τα τεκταινόμενα στον τύπο έφθασαν τελικά στη βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων («House of Commons»), όπου ο τότε βρετανός υπουργός των Αποικιών υποχρεώθηκε από τις επερωτήσεις της αντιπολίτευσης να παραδεχθεί, κατά την συνεδρία του σώματος της 8.2.1939, ότι κυπριακές εφημερίδες λογοκρίνονταν. Έτσι κατέστη γνωστό ότι η εφημερίδα «Πρωία» είχε παύσει διότι επανειλημμένως δημοσίευε θέμα, το οποίο, κατά την άποψη των τοπικών αποικιακών αρχών, ήταν προορισμένο να προκαλέσει δυσaréσκεια, η λογοκρισία της «Εμπρός» είχε αρθεί και τέλος ότι από τις 12 εφημερίδες που εκδίδονταν στο νησί μόνο μια παρέμενε υπό καθεστώς λογοκρισίας³⁰⁰.

Ο Palmer αναχώρησε από το νησί, αλλά τα μέτρα που εισήγαγε, ειδικά για τον κυπριακό τύπο, διατηρήθηκαν μέχρι το τέλος σχεδόν του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Το ζήτημα της μη δημοσιοποίησης στο νησί των πρακτικών εκείνων των συνεδριάσεων της Βουλής των Κοινοτήτων που αναφέρονταν ειδικά στην Κύπρο έγινε θέμα μεγάλων διαστάσεων στη συζήτηση, που προκάλεσαν με επερωτήσεις τους μέλη της αντιπολίτευσης, με αποτέλεσμα να αποφασισθεί να επιτραπεί τελικά να γνωστοποιείται το περιεχόμενο αυτών των συζητήσεων.

Η επίσημη έκθεση των πρακτικών αυτής της συζήτησης δημοσιεύθηκε μεταφρασμένη στα ελληνικά από την «Ελευθερία» στις 11.7.1939. Στο κείμενο αυτών των πρακτικών αποκαλύπτεται ότι η τότε βρετανική κυβέρνηση θεωρούσε τα επεισόδια του Οκτωβρίου 1931, τα «Οκτωβριανά» δηλαδή, και συγκεκριμένα την απώλεια ζωής και καταστροφής περιουσιών, ως αποτέλεσμα της στασιαστικής αρθρογραφίας του κυπριακού τύπου. Παράλληλα αποκαλύπτεται ότι η αποικιακή διοίκηση εγκαινίασε μηχανισμό για την αποφυγή, κατά το μέτρο του δυνατού, επιβολής περιοριστικών μέτρων κατά του τύπου με την ίδρυση του προαναφερόμενου Γραφείου Τύπου για την εγκαθίδρυση κατευθείαν επικοινωνίας μεταξύ της αποικιοκρατικής διοίκησης και των εκπροσώπων του κυπριακού τύπου.

Η έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, που ακολούθησε, διέλυσε τις όποιες τυχόν ελπίδες διατηρούσαν οι κύπριοι δημοσιογράφοι για την

³⁰⁰ Δημοσίευση πρακτικών συζήτησης στη βρετανική Βουλή των Κοινοτήτων, Ελευθερία, 17.2.1939

αποκατάσταση καθεστώτος ελευθεροτυπίας. Συγκεκριμένα, οι αποικιακές αρχές επανέφεραν τους κανονισμούς περί άμυνας διότι δεν εμπιστευόνταν την στάση που θα τηρούσαν οι μη μουσουλμάνοι, έλληνες υπήκοοί τους, στην περίπτωση που οι Δυνάμεις του Άξονα έκαναν την επιθυμητή προσφορά στο ενωτικό κίνημα. Έτσι, πρώτο θύμα των νέων έκτακτων ρυθμίσεων ήταν, μεταξύ άλλων, και πάλι ο τύπος. Σύμφωνα με τους ανωτέρω κανονισμούς, ο Κυβερνήτης αποκτούσε την εξουσία να επιβάλλει λογοκρισία, να ελέγχει και εν προκειμένω να κατάσχει ειδησεογραφικού περιεχομένου τηλεγραφήματα και τέλος να απαγορεύει την έκδοση εφημερίδων κατά το δοκούν³⁰¹.

Στη συνέχεια και με την έναρξη του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, οι αρχές στο νησί, με σχετικό διάταγμα, έθεσαν υπό έλεγχο τα αποθέματα τυπογραφικού χαρτιού, απαιτώντας συνεχή ενημέρωση για την ποσότητα που βρισκόταν στην κατοχή του κάθε ιδιοκτήτη εντύπου και προβαίνοντας σε συνεχείς ελέγχους για τη διαπίστωση και επαλήθευση των δηλωθέντων. Η έλλειψη τυπογραφικού χαρτιού είχε αναγκάσει, κατά τη διάρκεια του πολέμου, τις εφημερίδες να κυκλοφορούν ολιγοσέλιδες και με μικρότερο σχήμα. Αφαίμαξη ανθρώπινου υλικού στον κυπριακό τύπο προκάλεσε και η κατάταξη αρκετών κύπριων δημοσιογράφων στο συμμαχικό στρατό, ενώ από τους παραμείναντες στη μάχη δημοσιογραφία δεν ήταν λίγοι εκείνοι που στρατεύθηκαν σε έναν άλλου είδους πόλεμο, με την ένταξή τους στο μετεξελιγμένο κυπριακό κομμουνιστικό κόμμα, το ΑΚΕΛ, στο οποίο οι αρχές επέτρεψαν να ιδρυθεί στις 14.4.1941.

Υπενθυμίζεται ότι την ίδρυση του αριστερού κόμματος ακολούθησε η ίδρυση του Κυπριακού Εθνικού Κόμματος της δεξιάς παράταξης με επίσης συμμετοχή δημοσιογράφων, κατά την περίοδο της ίδρυσής του. Η εποχή του πολέμου πρέπει να θεωρηθεί η περίοδος που οι κύπριοι δημοσιογράφοι παύουν να περιορίζονται μόνο στην υποστήριξη πολιτικών σχημάτων, αλλά πολιτεύονται και οι ίδιοι, με αποτέλεσμα αρκετοί να συναντιούνται με διπλές ιδιότητες, αυτές των δημοσιογράφων από τη μια και των πολιτευόμενων από την άλλη είτε ως παράγοντες των κομμάτων, είτε ως δημοτικοί σύμβουλοι, είτε και ως δήμαρχοι, αφού μόνον η τοπική αυτοδιοίκηση, ως μηχανισμός

³⁰¹ Οι κανονισμοί τέθηκαν σε ισχύ με την έκδοση της Εφημερίδας της (αποικιακής) Κυβέρνησης υπ' αρ. φύλλου 2747 της 31.8.1939

αντιπροσώπευσης στο πλαίσιο του υφιστάμενου πολιτειακού συστήματος του νησιού, διατηρήθηκε μετά τα «Οκτωβριανά» του 1931.

Η αποικιοκρατική κυβέρνηση διατήρησε στην Κύπρο τους κανονισμούς περί άμυνας μέχρι το 1944, οπότε και προχώρησε σε εισαγωγή νέου νομοθετήματος προς το οποίο μερικώς αναπροσάρμοσε την ισχύουσα νομοθεσία περί τύπου στα νέα δεδομένα της εποχής, τροποποιώντας τους σχετικούς υφιστάμενους νόμους του 1934 και 1936 αντίστοιχα, οι οποίοι είχαν μείνει μέχρι τότε επίσης ανεπηρέαστοι, με την ενσωμάτωσή του στα κείμενα των διατάξεων της προϊσχύουσας νομοθεσίας.

Συγκεκριμένα, ο νόμος 17/1944 «για Τροποποίηση και Ενοποίηση των Νόμων σχετικά με την Εκτύπωση και Έκδοση Εφημερίδων και Άλλων Εκδόσεων, την Εγγραφή Βιβλίων και τη Διατήρηση Τυπογραφείων», ο οποίος περιλάμβανε τρία άρθρα μόνον, καθόριζε ότι τα νέα απαγορευτικά διατάγματα του Κυβερνήτη, τα οποία θα αφορούσαν στην αποτροπή εισόδου στην αποικία εφημερίδων με περιεχόμενο που θα αντιτίθεται στην «θρησκεία, ηθική, τάξη και καλή διακυβέρνηση» στο νησί, θα είχαν περίοδο ισχύος μέχρι το ένα έτος και προοπτική ανανέωσης, η οποία επίσης δεν θα υπερέβαινε το ένα έτος. Οι παραβάτες θα τιμωρούνταν με πρόστιμο 25 λιρών και κατάσχεση των εντύπων.

Την περίοδο που ακολούθησε οι βρετανικές αρχές βρέθηκαν αντιμέτωπες και με τις συνέπειες της ήπιας αντιμετώπισης του ελληνοκυπριακού πληθυσμού εκ μέρους τους με την παραχώρηση περισσότερων πολιτικών ελευθεριών, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα την ίδρυση των προαναφερθέντων πολιτικών σχηματισμών και την πραγματοποίηση δημοτικών εκλογών του 1943, καθώς και την κλιμάκωση των αντιπαράθεσεων μεταξύ αντιτιθέμενων ιδεολογικά υποστηρικτών των συγκεκριμένων κομμάτων. Για παράδειγμα, αναφέρουμε τα επεισόδια της 25.3.1945 στο Λευκόνειο, όπου οι αψιμαχίες μεταξύ αριστερών και δεξιών επέφεραν αστυνομική επέμβαση με αποτέλεσμα το θάνατο δύο ατόμων και τον τραυματισμό περισσότερων³⁰².

Ο στρατευμένος πλέον τύπος της μεγαλονήσου δε μπορούσε να μείνει ανεπηρέαστος από αυτές τις εξελίξεις. Εξάλλου η Κύπρος είχε μείνει σε σχετική

³⁰² Π.Παπαδημήτρη - Π.Πετρίδη, ο. π., τ.7, σ.259επ.

απόσταση ασφαλείας από τις οικονομικά ισοπεδωτικές, για τον υπόλοιπο ευρωπαϊκό κόσμο, συνέπειες του τελευταίου παγκόσμιου πολέμου και εφόσον η αποικία χαρακτηριζόταν από αυτάρκη, αγροτική οικονομία, συνάμα αποτελούσε σημαντικό συγκοινωνιακό και εμπορικό κόμβο στη διασταύρωση τριών ηπείρων. Η εύρωστη οικονομική κατάσταση της κυπριακής άρχουσας μεσοαστικής τάξης από τη μια και οι άοκνες προσπάθειες της ελίτ του εργατικού κινήματος να αυτοπροσδιορισθεί και να διεκδικήσει λόγο ύπαρξης από την άλλη, επέτρεψαν να εμφανισθούν στην κυπριακή κοινωνία πέραν των 40 εντύπων – από πολιτικές και αθλητικές εφημερίδες μέχρι περιοδικά ποικίλης ύλης³⁰³, που εκδιδόνταν στην ελληνική, τουρκική, αγγλική και αρμενική.

Δεν πρέπει στο στάδιο αυτό να αγνοηθούν επίσης οι μεταβολές στη διεθνή σκηνή, όπου την περίοδο κατά την οποία οι ελληνοκύπριοι γύρισαν την πλάτη στην πρόταση για την λεγόμενη «Διασκεπτική» του 1946³⁰⁴, οι επιλογές της εργατικής κυβέρνησης στο Λονδίνο, σε ότι αφορά στη σημασία που αποκτούσε η Κύπρος στο κέντρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου για τα συμφέροντά τους μετά την απώλεια της Ινδίας και την πιεστική αστάθεια που παρατηρούνταν σε Αίγυπτο και Παλαιστίνη, ήταν περιοριστικά αντίθετες με την εγκατάλειψη της νήσου στις προσπάθειες για αυτοδιάθεση³⁰⁵.

Αυτό το σύνολο συγκυριών συνοδεύθηκε από μια νέα περίοδο αναπροσαρμογής του κανονιστικού πλαισίου του τότε δικαίου του τύπου στο νησί με την επιβολή ενός ακόμα νόμου, ο οποίος έμελλε να είναι και αυτός που θα κληροδοτούσε τελικά το αποχωρούν αποικιοκρατικό καθεστώς στην Κυπριακή Δημοκρατία, με μερικές νέες τροποποιήσεις, που επέφερε στη συνέχεια η διεξαγωγή του ένοπλου αγώνα κατά των βρετανών την περίοδο 1955-1959. Ο νόμος 28/1947 «για Τροποποίηση και Ενοποίηση των Νόμων σχετικά με την Εκτύπωση και Έκδοση Εφημερίδων και Άλλων Εκδόσεων, την Εγγραφή Βιβλίων και τη Διατήρηση Τυπογραφείων»³⁰⁶ εγκαινίασε την

³⁰³ Βλ. σχετικά προηγούμενο μέρος παρούσας εργασίας που αναφέρεται στην ιστορία του κυπριακού τύπου καθώς και τις πηγές στις οποίες παραπέμπει.

³⁰⁴ Π.Παπαδημήτρη - Π.Πετρίδη, ο. π., τ.8, σ.61-66, 100επ. και 138επ. Επίσης άξιο επισημάνσης είναι ότι και εκπρόσωπος της κυπριακής δημοσιογραφικής κοινότητας είχε προσκληθεί να συμμετάσχει στη Διασκεπτική.

³⁰⁵ Robert Holland, ο.π., σ.14επ.

³⁰⁶ The Cyprus Gazette No. 3344, 23.12.1947, The Statute Laws of Cyprus, No.28 of 1947 "A Law to Amend and Consolidate the Laws relating to the Printing and Publication of Newspapers and Other Publications, the Registration of Books and the Keeping of Printing Presses" 23.12.1947

τελευταία περίοδο προσηλαθειών των αποικιακών αρχών για μια, όσο γινόταν, πιο ελεγχόμενη δημοσιογραφία στο νησί.

Ο νέος νόμος για τον τύπο για τον τύπο, όπως ήταν ο σύντομος τίτλος του σύμφωνα με τη σχετική επεξηγηματική διάταξη στο πρώτο μέρος («Προεισλαγωγικά – Preliminary»), αποτελούνταν από 29 άρθρα, χωρισμένα σε έξι μέρη και τέσσερα παραρτήματα. Στο πρώτο μέρος, το οποίο αποτελείτο από δύο διατάξεις, ερμηνεύονται εκ νέου, για τις ανάγκες του παρόντος νόμου, οι έννοιες εφημερίδα, βιβλίο, τυπογραφείο, εταιρία, δικαστής, ιδιοκτήτης καθώς και το παράρτημα περί έκδοσης εφημερίδας.

Στο δεύτερο μέρος, που τιτλοφορούνταν «Εφημερίδες» και αριθμούσε δέκα διατάξεις, διασαφηνίζεται το πλαίσιο των εγγυήσεων, που θα παρέχονταν πριν από την εκτύπωση ή έκδοση μιας εφημερίδας και η αύξηση του ποσού εγγύησης σε 500 λίρες από το προηγούμενο των 200 λιρών – επίσης πολυσυζητημένο χρηματικό όριο. Επαναλαμβάνεται επίσης η υποχρέωση τύπωσης του ονόματος και της διεύθυνσης του ιδιοκτήτη επί της εφημερίδας και η υποχρέωση παράδοσης αντιτύπου στην αρμόδια αρχή. Νέα καινοτομία αποτέλεσε η απαίτηση όπως ο κάθε ιδιοκτήτης εφημερίδας συντάσσει, ετησίως, έκθεση με λεπτομέρειες για την πορεία της κυκλοφορίας του εντύπου του, απειλούμενος με την επιβολή προστίμου μέχρι 25 λιρών για την περίπτωση που η έκθεση περιλάμβανε αναληθή στοιχεία.

Για πρώτη φορά καθοριζόταν ρητά η απαγόρευση να γίνεται χρήση του τίτλου εφημερίδας, ή τίτλου που να προσομοιάζει αυτού, από άλλο πρόσωπο πέραν του ιδιοκτήτη του εντύπου, στον οποίο παραχωρήθηκε άδεια έκδοσης, και αυτό, για να αποτρέπονται οι συγχύσεις, όπως η ίδια η διάταξη 10 του ανωτέρω νέου νόμου επεξηγεί. Τέλος, καθορίζεται πώς το δικαστήριο πρέπει να αντιμετωπίζει τους ενόχους οι οποίοι εμπλέκονται σε στασιαστικές εκδόσεις με στόχο την επιβολή αναστολών έκδοσης των εφημερίδων ή την αποτροπή επαναλήψεων τέτοιων φαινομένων. Συγκεκριμένα, το δικαστήριο νομιμοποιούνταν, για παράδειγμα, να απαγορεύει μέχρι και τρία χρόνια την έκδοση της εφημερίδας, ή να απαγορεύει την οποιαδήποτε μορφής συμμετοχή του καταδικασθέντα στην έκδοση άλλου εντύπου, ή την υπό όρους λειτουργία

του τυπογραφείου που χρησιμοποιήθηκε για την εκτύπωση εντύπου του οποίου ο ιδιοκτήτης βρέθηκε ένοχος για την έκδοση δημοσιευμάτων στασιαστικού περιεχομένου.

Σε ότι αφορά στα μέτρα που προβλέπονταν για τους πιθανούς παραβάτες των προαναφερόμενων ρυθμίσεων, αυτές περιλάμβαναν ποινή φυλάκισης μέχρι και ενός έτους ή επιβολή προστίμου μέχρι 100 λιρών ή και την επιβολή συγχρόνως και των δύο ποινών, με κατάσχεση των τελεσάντων το συγκεκριμένο παράπτωμα εφημερίδων. Στις ίδιες διατάξεις αναφερόταν ότι το δικαστήριο δεν θα αποστερούνταν της εξουσίας να κατηγορεί και πρόσωπα που υπάγονταν στις πιο πάνω κατηγορίες, καθώς και για περιφρόνηση δικαστηρίου, αρκεί τα πρόσωπα αυτά να μην τιμωρούνταν δύο φορές για το ίδιο αδίκημα. Στο τρίτο μέρος υπάγονται πέντε άρθρα τα οποία, μεταξύ άλλων, παρέχουν στον εκάστοτε Κυβερνήτη³⁰⁷ την εξουσία, και χωρίς αιτιολόγηση για την ενέργειά του αυτή, να αποκλείει οποιαδήποτε κατηγορία βιβλίων από την εφαρμογή αυτού του τμήματος του υπό αναφορά νόμου («...any class of books from the operation of this Part of this Law»).

Το τέταρτο μέρος περιλαμβάνει ένα και μοναδικό άρθρο, το οποίο προβλέπει για τα προαπαιτούμενα εκτύπωσης εκδόσεων που δεν ανήκουν στις κατηγορίες των εφημερίδων ή των βιβλίων. Αν και δεν γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα περιοδικά, προσεκτική ανάγνωση των σχετικών διατάξεων στο τμήμα με τον τίτλο: «Εφημερίδες» και μια τελολογική προσέγγιση του κειμένου των σχετικών ρυθμίσεων του νομοθετήματος τείνει στην υπόθεση ότι αυτή η κατηγορία εντύπων πρέπει να υπαχθεί στην κατηγορία των εφημερίδων. Το πέμπτο μέρος αφορά στα τυπογραφεία, των οποίων τη λειτουργία και τα σωρευτικά προσόντα των ιδιοκτητών τους προσδιορίζουν τα δύο άρθρα που υπάγονται σε αυτό το τμήμα του νομοθετήματος.

Στο τελευταίο έκτο μέρος, που τιτλοφορείται «Διάφορα», ο συντάκτης του νομοθετήματος τοποθέτησε, μεταξύ άλλων, διατάξεις που αφορούν στην έκδοση των επίσημων ανακοινώσεων, το πολυσυζητημένο θέμα των διορθώσεων και τις εξουσίες του δικαστηρίου σε σχέση με τη μη συμμόρφωση προς τις διάφορες

³⁰⁷ «εν Συμβουλίω»

διατάξεις όλου του νομοθετήματος. Πιο αναλυτικά, ο εκδότης εφημερίδας ήταν υποχρεωμένος να προβαίνει, χωρίς καμία απολύτως χρέωση, στη συμπερίληψη, στην αμέσως μεθεπόμενη, το αργότερο, έκδοσή του, αυτούσιων των κυβερνητικών ανακοινωθέντων, τα οποία είχαν στόχο τη διόρθωση των πραγματικών περιστατικών προηγούμενου δημοσιεύματος της εν λόγω εφημερίδας για συγκεκριμένο γεγονός που προβλήθηκε, και μάλιστα δίνοντας την ίδια προβολή με την αρχική.

Άλλες δημόσιες ανακοινώσεις, που δεν θα είχαν διορθωτικό περιεχόμενο, θα χρεώνονταν ως διαφημίσεις ενώ όσοι υπεύθυνοι εκδόσεων αρνούνταν να τηρήσουν τις ρυθμίσεις της συγκεκριμένης διάταξης θα τιμωρούνταν με φυλάκιση διάρκειας μέχρι και τριών μηνών. Επιπλέον, οι εκδότες ήταν υποχρεωμένοι, υπό όρους και με ποινή για τη μη συμμόρφωσή τους μέχρι και τρεις μήνες φυλάκισης, να φιλοξενούν στις στήλες τους τις επανορθωτικές απαντήσεις ιδιωτών για δημοσιεύματα που αναφέρονταν σε αυτούς, τοποθετώντας αυτές τις απαντήσεις στο ίδιο σημείο του εντύπου, όπου είχαν δημοσιευθεί τα κείμενα τα οποία προκάλεσαν την αντίδραση των ιδιωτών. Ορισμένοι από τους όρους προέβλεπαν ότι η απαίτηση για διόρθωση εκχωρούνταν, αλλά και ότι η απάντηση έπρεπε να περιορίζεται στα γεγονότα γύρω από τα οποία υπήρχε αμφισβήτηση. Επίσης υπήρχαν χρονικές προθεσμίες για την αποστολή επανορθωτικής απάντησης, ανάλογα με το πού κατοικούσε αυτός που επιθυμούσε να δημοσιευθεί η απάντησή του. Τέλος, ο θεωρών τον εαυτό του θιγόμενο μπορούσε να καταφύγει και σε άλλα έννομα μέσα για ικανοποίησή του.

Το τελευταίο άρθρο του νέου νόμου ακύρωνε όλους τους προϊσχύοντες νόμους και τους τροποποιητικούς αυτών νόμους περί τύπου 26/1934, 49/1934, 36/1936 και 17/1944. Τα δε παραρτήματα του νέου νομοθετήματος αποτελούνταν από υποδείγματα δηλώσεων σχετικά με την έκδοση εφημερίδας, τις λεπτομέρειες υπομνήματος για την έκδοση βιβλίου και την λειτουργία τυπογραφείου.

Η αποικιακή κυβέρνηση ετοιμαζόταν νομοτελειακά και με μαθηματική ακρίβεια να επαναλάβει την πολυσυζητημένη τακτική του παρελθόντος, που

οδήγησε στα «Οκτωβριανά» το 1931. Για παράδειγμα, οι αποικιακές αρχές προχώρησαν το 1949 στην τροποποίηση επίσης του νομικού πλαισίου, που ίσχυε για το καθεστώς των αλλοδαπών και τις συνθήκες μετανάστευσης στο νησί, ώστε να περιβληθεί ο Κυβερνήτης την εξουσία να εκδιώκει τον όποιο αλλοδαπό επιθυμούσε από την αποικία. Ό,τι έγινε με τον έλληνα υπήκοο Νικόλαο Καταλάνο τη δεκαετία του 1920, επαναλήφθηκε τριάντα χρόνια αργότερα με τον επίσης έλληνα υπήκοο Παντελή Μπίστη ο οποίος ήταν τότε εκδότης του περιοδικού της Εθναρχίας «Αγωνιστής» και διευθυντής της εφημερίδας «Εθνος», που εξέδιδε ο τότε Δήμαρχος Λευκωσίας και ηγέτης του δεξιού ΔΕΚ, Θεμιστοκλής Δέρβης. Η υποχρεωτική, με διάταγμα απέλασης, αποχώρηση του Μπίστη «ως ανεπιθύμητου μετανάστη» πραγματοποιήθηκε τις παραμονές της διενέργειας του ενωτικού δημοψηφίσματος της 15.1.1950, και συνοδεύθηκε με ειρηνικές, αλλά συναισθηματικά φορτισμένες, εκδηλώσεις υπέρ της ένωσης³⁰⁸.

Η βρετανική πολιτική των διώξεων ελληνοκυπρίων υπηκόων της αποικίας του Στέμματος για τη στασιαστική τους δραστηριότητα δια του τύπου, αντανakλάται ευκρινώς και στην περίπτωση της καταδίκης σε 18μηνη φυλάκιση του υπεύθυνου ιδιοκτήτη της κερυνειώτικης εβδομαδιαίας εφημερίδας «Εφημερίς» και Γραμματέα της Μητρόπολης Κερύνειας, Πολύκαρπου Ιωαννίδη, για άρθρο του τελευταίου που δημοσιεύθηκε στην έκδοση της 7.1.1950³⁰⁹ και το οποίο καταφερόταν εναντίον της ίδρυσης από τους βρετανούς πανεπιστημίου στην Κύπρο, το οποίο (άρθρο) κατά το λεκτικό της καταδικαστικής απόφασης, διέγειρε αντικαθεστωτικά αισθήματα κατά της αποικιακής κυβέρνησης εκ μέρους των κυπρίων, ώστε να αποπειραθούν να επιφέρουν αλλαγή με άλλα εκτός των νομίμων μέσα. Ενοχος, βάση της υφιστάμενης νομοθεσίας, βρέθηκε και ο συγκατηγορούμενος διευθυντής του τυπογραφείου «Χρ. Γ. Σταυρινίδης & Υιοί», όπου εκτυπωνόταν το έντυπο, Χρυσόστομος Σταυρινίδης³¹⁰, που

³⁰⁸ Π.Παπαδημήτριος - Π.Πετρίδης, ο.π., τ.8, σ.296επ.

³⁰⁹ Στο άρθρο «Ας το ιδρύσουν» της μη κυκλοφορούσας πλέον κυπριακής εφημερίδας Εφημερίς, 7.1.1950, σ. 3, ο συντάκτης του, αναφερόμενος στη βρετανική πρόταση για ίδρυση τριτοβάθμιας σχολής στη νησιώτικη αποικία, αντιτάχθηκε προβαίνοντας και σε παραλληλισμό των θέσεων του με απόψεις ινδών αντικαθεστωτικών της εποχής οι οποίοι ανέφεραν την επανάσταση ως τρόπο ανάκτησης της ελευθερίας υπόδουλου έθνους καθώς και ότι η πολιτική δολοφονία δεν πρέπει να θεωρείται, κάτω από αυτές τις συνθήκες, φόνος, ενώ συμπεριλήφθηκε στο κυπριακό άρθρο και η απόκριση πρόταση όπως η συνδρομή για τη συγκεκριμένη ινδική εφημερίδα αποτελεί η κατάθεση εκ μέρους του όποιου επίδοξου αναγνώστη της κεφαλής ενός ευρωπαίου, υπονοώντας τους βρετανούς αποικιοκράτες.

³¹⁰ Τα πρακτικά της δίκης δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα Εφημερίς από τον ίδιο τον Π. Ιωαννίδη εκτός βέβαια από την καταδικαστική απόφαση που δημοσίευσαν άλλες εφημερίδες.

καταδικάστηκε σε δίμηνη φυλάκιση. Το κακουργιοδικείο που επιλήφθηκε της υπόθεσης αποκαλύπτει, στο κείμενο της απόφασής του, και τις απόψεις των δικαστών για τον τρόπο που η εκτελεστική εξουσία στο νησί αντιμετώπιζε τις προκλήσεις του ενωτικού τύπου. Οι δικαστές επισήμαναν ότι παρόλο που δεν είναι σπάνιο φαινόμενο δημοσιεύματα που εμπεριέχουν στασιαστική πρόθεση, οι αρχές διστάζουν να απαγγείλουν κατηγορία με βάση το άρθρο 50 παράγραφος 2 του τότε Ποινικού Κώδικα, το οποίο θεωρεί ως αξιόποιο αδίκημα δημοσιεύματα που αποσκοπούν στην αλλαγή της κυριαρχίας επί της αποικίας.

Όπως είχε υποδείξει εξάλλου και η κατηγορούσα αρχή, κατά την τελική αγόρευση του Γενικού Εισαγγελέα, η κατηγορία κατά των Ιωαννίδη και Σταυρινίδη δεν στηρίχθηκε στο εδάφιο 2 του άρθρου 50 του Ποινικού Κώδικα, αλλά στο εδάφιο 1 του ίδιου άρθρου, το οποίο προνοούσε για την καλλιέργεια μίσους ή περιφρόνησης, ή διεγέρσεως και δυσμένειας κατά της αποικιακής κυβέρνησης, υποδεικνύοντας προφανώς με αυτές τις παρατηρήσεις ότι η πρόθεση των αρχών δεν ήταν να φιμώσουν τον αντικαθεστωτικό τύπο, αλλά απλώς να τονίσουν τους κανόνες με τους οποίους ήταν διατεθειμένοι να ανεχθούν την κριτική για την παρουσία τους στο νησί. Ο δημόσιος κατήγορος ήταν πιο σαφής:³¹¹ «Επειδή η στασιαστική πρόθεσις αναφέρεται ενταύθα εις εφημερίδα δεν θέλω να νομοισθί ότι η κατηγορία έχει την έννοιαν της απόπειρας περιορισμού της ελευθερίας του τύπου, εφ' όσον δια της ελευθερίας ταύτης και η πνευματική, αλλά και η υλική πρόοδος δύναται να προαχθή. Πρέπει να χρησιμοποιείται διάφορος γλώσσα από μέρους του τύπου για τας επικρίσεις».

Άλλοι παράγοντες, που λειτούργησαν εναντίον του κατηγορουμένου, ήταν ότι το έντυπό του, αν και εβδομαδιαίο, είχε μεγάλη κυκλοφορία για την εποχή – τιράζ 3.000 – η άλλη του ιδιότητα ως Γραμματέα της Μητρόπολης που του προσέδιδε επιπρόσθετο κύρος για τον επηρεασμό μέρους της κοινής γνώμης και τέλος το προηγούμενο της καταδίκης του σε τρίμηνη φυλάκιση μετά της εξάμηνης αναστολής της έκδοσης της εφημερίδας του για δυσφημιστικό λίβελο κατά του πολιτικού και δικηγόρου Ιωάννη Κληρίδη³¹².

³¹¹ Ανταπόκριση για τα τεκταινόμενα στη δίκη στην κυπριακή εφημερίδα Ελευθερία, 30.5.1950

³¹² Ο. π.

Για τον άλλο συγκατηγορούμενο, η δικαιολογία ότι τελούσε «εν αγνοία» για το τι έγραφε στο άρθρο του ο Ιωαννίδης δεν έγινε αποδεκτή. Η έκδοση της «Εφημερίς» ανεστάλη για δύο χρόνια και στην συνέχεια επανακυκλοφόρησε παρόλο το αποθαρρυντικό κλίμα κωλοσιεργίας, που δημιούργησαν οι αποικιακές αρχές, αλλά και λόγω άλλων παραγόντων, που αφορούσαν κυρίως την οικονομική κατάσταση και την τεχνογνωσία της εκδοτικής πλευράς, για να ξανακλείσει οριστικά πλέον το 1954 λόγω των ισχυόντων νόμων.

Μόλις 25 μήνες από την εισαγωγή του νέου νόμου περί τύπου του 1947, η αποικιακή κυβέρνηση χρειάστηκε να προβεί σε περαιτέρω τροποποιήσεις της ισχύουσας νομοθεσίας περί τύπου στην Κύπρο ώστε να αντιμετωπίσει τα κάθε λογής «παραθυράκια», που ανακάλυπταν οι εκδότες για να επανεκδίδουν τα φύλλα τους με τρόπο που να πληρούν τις ολοένα και πιο ασφυκτικές προδιαγραφές έκδοσης. Γι αυτό το λόγο εγκρίθηκε, από το «μοναδικό ευπροσήγορο»³¹³ αστυνομικό καθεστώς της Βρετανίας σε αποικία του Στέμματος, ο τροποποιητικός νόμος 10/1951, ο οποίος, στις πέντε διατάξεις που περιείχε, βασικά εκχωρούσε την εξουσία στο αρμόδιο αποικιακό όργανο – στην προκειμένη περίπτωση τον αποικιακό γραμματέα – να μην επιτρέπει την έκδοση νέου εντύπου, εφόσον έκρινε ότι η υποβολή του σχετικού αιτήματος αποτελούσε συγκεκαλυμμένη προσπάθεια για να επανεκδοθεί με άλλο όνομα έντυπο, του οποίου η έκδοση είχε ανασταλεί επειδή οι συντελεστές έκδοσης είχαν βρεθεί ένοχοι για στασιαστικού περιεχομένου δημοσιεύματα.

Ακολούθησαν περαιτέρω θεσμοθετήσεις αντί-στασιαστικών νομοθετημάτων και τροποποιήσεις σχετικών άρθρων του Ποινικού Κώδικα, παρόλες τις ποικίλες αντιδράσεις που τα συνόδεψαν σε όλα τα επίπεδα, τα οποία έδιναν, μεταξύ άλλων, την εξουσία στα επαρχιακά δικαστήρια, με την έκδοση διατάγματος, να κλητεύουν ενώπιόν τους υπόπτους για διατάραξη της δημόσιας τάξης με δημοσιεύματά τους ή και με άλλους τρόπους που αναφέρονταν εξαντλητικά, και να τους θέσει είτε υπό επιτήρηση είτε να τους αναγκάσει να υπογράψουν γραμμάτια εγγύησης ότι θα αποφεύγουν την διατάραξη της δημόσιας τάξης με ποινές φυλάκισης στην αντίθετη περίπτωση.

³¹³ R. Holland, ο. π., σ.23 για υποσημείωση υπ' αριθμόν 14

Οι συναφείς τροποποιήσεις του άρθρου 50 του Ποινικού Κώδικα κατηγοριοποίησαν ως στασιαστικά και τα δημοσιεύματα που φέρονταν κατά της βρετανικής μοναρχίας και της αποικιακής διοίκησης στο νησί. Στις 28 Σεπτεμβρίου του ίδιου έτους, ο κυβερνήτης εισήγαγε και τον νόμο 25/1951, ο οποίος τροποποίησε τέσσερις διατάξεις του φερόμενου ως Βασιικού Νόμου (που περιελάμβανε συνδυσασμένους τον ν.28/1947 και τον τροποποιητικό αυτού ν. 10/1951) και ο οποίος αφορούσε κυρίως τις εκδοτικές εταιρίες και τις συνθήκες κάτω από τις οποίες θα τους επιτρεπόταν να εκδίδουν εφημερίδες, τοιουτοτρόπως δυσχεραίνοντας και διευρύνοντας περαιτέρω τα όρια και το βαθμό ελέγχου που καθόριζε για τα εποπτικά όργανά της η διοίκηση³¹⁴.

Η επιβολή περαιτέρω περιοριστικών μέτρων εκ μέρους της αποικιακής διοίκησης για ελεγχόμενου είδους ελευθεροτυπία κλιμακώθηκε και πάλι με την άφιξη του νέου Κυβερνήτη Robert Armitage, ο οποίος, αν και θεωρούνταν κλασσικό υπόδειγμα διοικητή αποικίας, ειδικά στην αφρικανική ήπειρο, όπου διακρίθηκε επαγγελματικά, εντούτοις καθιερώθηκε οιονεί αρχέτυπο αποτυχημένου αποικιακού κυβερνήτη στη μεταβατική περίοδο της αυτοδιάθεσης των λαών³¹⁵. Το άλλο αρνητικό στοιχείο που σχετίζεται με την άφιξή του στο νησί ήταν ότι ο Armitage δεν έλαβε καμιά σαφή οδηγία από το βρετανικό υπουργείο Αποικιών – τουλάχιστον δεν αποκαλύφθηκε μέχρι σήμερα η ύπαρξη γραπτής τέτοιας οδηγίας – για τον τρόπο που έπρεπε να χειριστεί την κατάσταση στην Κύπρο επειδή προφανώς υπερίσχυσε στο Λονδίνο η σχολή σκέψης που είχε την άποψη ότι, σε συνδυασμό με την φυσική παθητικότητα του γηγενή πληθυσμού, το ενωτικό κίνημα στο νησί δεν είχε τέτοιο βάθος που να προκαλεί ανησυχίες³¹⁶.

Στο πλαίσιο της ημερησίας διάταξης του, ο νέος κυβερνήτης ακολούθησε την συμβατική τακτική της επιβολής των βρετανικών στόχων σε χώρες με διαφορετική πολιτιστική εξέλιξη την οποία διαμόρφωσε από τις εμπειρίες που συνέλεξε στις αφρικανικές αποικίες, και ειδικά αυτή της Χρυσής Όχθης, προφανώς πιστεύοντας πως η πατερναλιστικού περιεχομένου συνταγή αυτή θα

³¹⁴ Π.Παπαδημήτρη - Π.Πετρίδη, ο. π., τ.9, σ.330επ.

³¹⁵ R. Holland, ο. π.

³¹⁶ R. Holland, ο. π., σ.33 επ.

επέφερε τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα. Παράλληλα οι διεθνείς παράμετροι των εξελίξεων γύρω από το μέλλον της αποικίας, με την κατάθεση της προσφυγής για αυτοδιάθεση της Κύπρου ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, είχαν βρεθεί στο κέντρο του κυκλώνα, επισύροντας το δικό τους καταλυτικό ρόλο για τις ραγδαίες εξελίξεις που ακολούθησαν στο νησί.

Η δαμόκλειος σπάθη που επινόησε ο Armitage, σύρθηκε υπεράνω των κεφαλών των ελληνοκυπρίων δημοσιογράφων, με επεξηγήσεις προς αποφυγή παρεξηγήσεων³¹⁷ στους ενδιαφερομένους από τον ελληνοκύπριο Γενικό Εισαγγελέα της αποικιακής διοίκησης, Κρίτωνα Τορναρίτη, λίγο μετά τις δημοσιεύσεις των «ουδέποτε» του Henry Hopkinson και «φιλική αλλά ασταθής σύμμαχος» Ελλάδας του Oliver Lyttelton, εξουδετερώνοντας τις όποιες παρασκηνακές προσπάθειες για αποκατάσταση κάποιων διαύλων επικοινωνίας και αμοιβαίας συνεννόησης μεταξύ του αποικιακού καθεστώτος και των ηγετών του ενωτικού κινήματος³¹⁸. Ο σκοπός της νέας νομοθεσίας περί τύπου ήταν: αποφυγή δημοσίευσης στασιαστικών δημοσιευμάτων ειδημη επιβολή ποινών φυλάκισης για την προσπάθεια ανατροπής του καθεστώτος.

Στη συνάντηση του με εκπροσώπους του τύπου, ο Τορναρίτης εξήγησε την προτεινόμενη «φόρμουλα» για την αποφυγή συγγραφής στασιαστικών άρθρων, δίνοντας διάλεξη για το τι αποτελεί στασιαστική πρόθεση, πώς αυτή μπορεί να εξωτερικευτεί δια του τύπου και τι ποινές μπορεί να επιφέρει στον παραβάτη των συγκεκριμένων αλληλοσυμπληρούμενων αντι-στασιαστικών διατάξεων των άρθρων 46, 47, 54 και 60 του τότε ισχύοντα Ποινικού Κώδικα, του άρθρου 11 του νόμου 28/1947, του άρθρου 20 του «περί Βρετανικής Ιθαγένειας» νόμου του 1948 και του άρθρου 14 του «περί Αλλοδαπών και Μεταναστεύσεων» νόμου του 1952.

Αφού διάβασε τη σχετική με τα ανωτέρω δήλωση, που δημοσιεύθηκε στην Κυβερνητική Εφημερίδα της 2.8.1954, ο Γενικός Εισαγγελέας προέβη σε περαιτέρω συμβουλές, διασαφηνίζοντας διατάξεις του βρετανικού δικαίου που ενσωματώθηκαν στο κυπριακό δίκαιο σε ότι αφορά στις στάσεις κατά της διοίκησης και περιέγραψε την ποινή των πέντε ετών φυλάκισης για τους

³¹⁷ Π.Παπαδημήτρη - Π.Πιερίδη, ο.π., τ.10, σ.261επ.

³¹⁸ R. Holland, ο.π., σ.38επ.

παραβάτες στην Κύπρο ως ασήμαντη σε σύγκριση με τα ισόβια δεσμά που προνοούνταν για το αντίστοιχο κακούργημα στη Βρετανία και την 20ετή κάθειρξη που προέβλεπε ο Ποινικός Κώδικας του 1950 στην Ελλάδα για τη δημοσίευση απόψεων που παροτρύνουν σε απόσπαση εδαφών.

Ο Τορναρίτης προέτρεψε τους παρευρισκόμενους δημοσιογράφους να τηρούν το καθήκον τους μέσα στα πλαίσια του νόμου, καθότι η συζήτηση ζητημάτων δημοσίου ενδιαφέροντος είναι μεν σεβαστό δικαίωμα, «αλλά οιονδήποτε δημοσίευμα ή τακτική με πρόθεσιν μετατροπής της επί της Απουκίας κυριαρχίας κατά της (αποικιακής εννοείται) κυβερνήσεως ή μεταξύ του πληθυσμού και γενικώς οιαδήποτε προσπάθεια προς δημιουργίαν δημόσιας αναταραχής ή διασαλεύσεως της εννόμου τάξεως δεν θα γίνη ανεκτή και θα διωχθή ποινικώς»³¹⁹. Απαντώντας στη συνέχεια σε διευκρινιστικούς περιεχομένου ερωτήσεις, ξεκαθάρισε ότι η απλή συνηγορία υπέρ της ένωσης με την Ελλάδα θα ερμηνευόταν, αν εμπίπτει στα στασιαστικά αδικήματα, κατά περίπτωση από το δικαστήριο, που ήταν και το καθ' ύλην αρμόδιο όργανο σύμφωνα με το νόμο. Επίσης απαγορευόταν υπό περιστάσεις και η δημοσίευση ανταποκρίσεων του πρακτορείου Reuters για τις εξελίξεις γύρω από το Κυπριακό Ζήτημα ενώπιον της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, οι οποίες θα προβάλλονταν με στασιαστική πρόθεση.

Οι διευκρινήσεις για το θέμα συνεχίσθηκαν σε συνέντευξη του Γενικού Εισαγγελέα, που δημοσίευσε η εφημερίδα «Ελευθερία» στις 10.8.1954. Ο Τορναρίτης εξήγησε μεταξύ άλλων ότι η κυκλοφορία ξένων και βρετανικών εφημερίδων στο νησί με δημοσιεύματα, που συνηγορούν υπέρ της ένωσης, θεωρητικά, αποτελούσε παράβαση της υφιστάμενης νομοθεσίας, αλλά στην πράξη δεν θα αποδιδόνταν κατηγορίες εκτός εάν η κυκλοφορία γινόταν με προφανή στασιαστική πρόθεση. Το ίδιο ίσχυε και για την αναδημοσίευση στον κυπριακό τύπο συναφών περί της ένωσης άρθρων του λονδρέζικου τύπου ή τη δημοσίευση των κειμένων ομιλιών ενώπιον της Βουλής των Κοινοτήτων και της Βουλής των Λόρδων που άπτονταν της παραχώρησης της νήσου στην Ελλάδα. Διευκρίνισε επίσης ότι οι εθνικές ή και οι κομμουνιστικές οργανώσεις στο νησί

³¹⁹ Π. Παπαδημήτρη - Π.Πιερίδη, ο. π.

που προπαγανδίζουν ενωτικές τάσεις είναι παράνομες, αλλά η δίωξη τους εξαρτιόταν από τη εν γένει δράση τους.

Η δημοσιογραφική κοινότητα, σε αντίθεση με τη δεκαετία του 1930, ήταν τώρα σε θέση να αντιδράσει πιο οργανωμένα αλλά στο περιοριστικό πλαίσιο βέβαια του αστυνομικού καθεστώτος που επικρατούσε στο νησί και του γενικότερου κλίματος που επικρατούσε την εποχή λόγω ανυπαρξίας διεθνών ΜΜΕ, τα οποία, υποτίθεται, ότι θα λειτουργούσαν καταλυτικά για τη δημιουργία κλίματος ευαισθησίας ανά την υφήλιο. Καλλιεργώντας ένα τέτοιο κλίμα, ειδικά, προς τις κυβερνήσεις εκείνες, όπου λαμβάνονταν οι σχετικές με την επίλυση του Κυπριακού αποφάσεις, προς ικανοποίηση του αιτήματος του αυτόχθονος πληθυσμού για αυτοδιάθεση, καλλιεργώντας τις απαραίτητες δυναμικές και ασκώντας τις αναμενόμενες επιδράσεις σε μια υπέρ-εκτιμημένη, κατά βάση, διεθνή κοινή γνώμη.

Έτσι την περίοδο μεταξύ 3 έως και 9.8.1954, οι κυπριακές εφημερίδες ανέστελναν τις εκδόσεις τους, με τους εκδότες και την Εθναρχία να προβαίνουν σε διαβήματα διαμαρτυρίας. Στη συνέχεια ακολούθησαν μαζικότερες κινητοποιήσεις των οποίων τα αίτια έγιναν γνωστά από έντυπα της Αθήνας και του Λονδίνου. Σε περίοδο λιγότερη από έτος, τα βίαια γεγονότα της 1.4.1955 αποτέλεσαν, μαζί με την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα της ελληνικής κοινότητας στην Κύπρο, το σημείο εκκίνησης της επιβολής των μέτρων της διακυβέρνησης Armitage για τη φήμωση του ελληνόφωνου κυρίως τύπου του νησιού.

Γ. ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΕΝΟΣ ΚΥΠΡΙΑΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΤΩΝ ΕΝΤΥΠΩΝ ΚΑΙ ΟΠΤΙΚΟΑΚΟΥΣΤΙΚΩΝ ΜΜΕ

Ι. Συνταγματική κατοχύρωση του δικαιώματος στην έκφραση και περιορισμοί του - Συνταγματικές διατάξεις για τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ

Η ελευθερία του λόγου και της καθ' οιονδήποτε τρόπο έκφρασης προστατεύονται στην Κυπριακή Δημοκρατία με τις διατάξεις του άρθρου 19 του Συντάγματος. Οι εν λόγω διατάξεις αναφέρουν τα ακόλουθα:

«1. Έκαστος έχει το δικαίωμα ελευθερίας του λόγου και της καθ' οιονδήποτε τρόπον εκφράσεως.

«2. Το δικαίωμα τούτο περιλαμβάνει την ελευθερίαν της γνώμης, της λήψεως και μεταδόσεως πληροφοριών και ιδεών άνευ επεμβάσεως οιασδήποτε δημοσίας αρχής και ανεξαρτήτως συνόρων.

«3. Η ενάσκησις των δικαιωμάτων, περί ών η πρώτη και δευτέρα παράγραφος του παρόντος άρθρου, δύναται να υποβληθή εις διατυπώσεις, όρους, περιορισμούς ή ποινάς προδιαγεγραμμένους υπό του νόμου και αναγκαίους μόνον προς το συμφέρον της ασφαλείας της Δημοκρατίας ή της συνταγματικής τάξεως ή της δημοσίας ασφαλείας ή της δημοσίας τάξεως ή της δημοσίας υγείας ή των δημοσιών ηθών ή προς προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων άλλων ή προς παρεμπόδισιν της αποκαλύψεως πληροφοριών ληφθεισών εμπιστευτικώς ή προς διατήρησιν του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας.

«4. Η κατάσχεςις εφημερίδων ή άλλων εντύπων δεν επιτρέπεται άνευ εγγράφου αδείας του γενικού εισαγγελέως της Δημοκρατίας, ήτις δέον να επικυρωθή δι' αποφάσεως αρμοδίου δικαστηρίου εντός εβδομήκοντα δύο ωρών το βραδύτερον, εν περιπτώσει δε μη επικυρώσεως αίρεται η κατάσχεςις.

«5. Ουδέν εκ των διαλαμβανόμενων εις το παρόν άρθρον εμποδίζει την Δημοκρατίαν ν' απαιτη την έκδοσιν αδείας ή λειτουργίας επιχειρήσεων ραδιοφωνικών ή κινηματογραφικών ή τηλεοράσεως.»

Οι τρεις πρώτοι παράγραφοι του άρθρου 19 του Συντάγματος της Κύπρου στηρίχθηκαν στο άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, το οποίο με τη σειρά του είχε διαμορφωθεί βάσει του άρθρου 19 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων³²⁰. Η παράγραφος 4 του άρθρου 19 του Συντάγματος της Κύπρου βασίστηκε στην παράγραφο 2 του άρθρου 14 του Συντάγματος της Ελλάδας του 1952. Από τη συνδυασμένη ερμηνεία της πρώτης και τρίτης παραγράφου του ανωτέρω άρθρου συνάγεται, κατά τον Τορνάρη, ότι δεν μπορεί να τεθεί κανένας προληπτικός περιορισμός του δικαιώματος στην έκφραση και ιδιαίτερα με τη μορφή της προληπτικής λογοκρισίας.

Η ελευθερία του τύπου προϋποθέτει επίσης την απουσία διαφόρων άλλων εμμέσων μέτρων τα οποία θα καθιστούσαν προβληματική τη λειτουργία του τύπου, και για τα οποία καμιά νύξη δεν κάνει το κυπριακό Σύνταγμα, σε αντίθεση, για παράδειγμα, με το άρθρο 14 του Συντάγματος της Ελλάδας του 1952 ή το άρθρο 18 του βελγικού Συντάγματος ή το άρθρο 5 του γερμανικού Θεμελιώδους Νόμου. Εντούτοις ο Τορνάρης θεωρεί αυτονόητη την απουσία των εμμέσων αυτών μέτρων εκ της ίδιας της έννοιας της ελευθερίας της έκφρασης³²¹, παραπέμποντας στους Blackstone και Lord Mansfield οι οποίοι παρατηρούν ότι η ελευθερία του τύπου έγκειται στο «να μη τίθεται προηγούμενος περιορισμός επί των εκδόσεων», καθώς και στην «εκτύπωση χωρίς προηγούμενη άδεια, υποτασσόμενη στις συνέπειες του νόμου».

Από την πλευρά του ο Nedjati³²² σημειώνει ότι η ελευθερία έκφρασης είναι συλλογικό δικαίωμα του οποίου η φύση γίνεται πιο σαφής και αποτελεσματική, εφόσον υφίσταται ελευθερία επικοινωνίας με τη μεσολάβηση των ΜΜΕ, αφού αυτά αποτελούν το κύριο μέσο μαζικής επικοινωνίας. Και καταλήγει επαναλαμβάνοντας την επικρατούσα άποψη ότι η ελευθερία έκφρασης είναι στενά συνδεδεμένη με την ελευθερία του έντυπου κι οπτικοακουστικού τύπου. Συγχρόνως ο Λουκαΐδης ορίζει το συλλογικό δικαίωμα στην πληροφόρηση ως

³²⁰ Ο. π., σ.148 επ (149). Κατά τον Τορνάρη, το άρθρο 19 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Αστικά και Πολιτικά Δικαιώματα "ακολουθεί κατά το μάλλον και ήττον τον ίδιον τύπον καίτι οι περιορισμοί του δικαιώματος είναι περισσότερο γενικού χαρακτήρος". Δείτε όμως και νομολογία Ανωτάτου Δικαστηρίου Κυπριακής Δημοκρατίας και ειδικότερα: Eleftherios K. Papadopoulos v. The Republic, (1980) 2 C.L.R. 0010

³²¹ Ο. π., σ.151, υποσημείωση 1

³²² Zaim M. Nedjati, *Human Rights and ... ο.π.*, Λευκωσία 1972, σ.98 επ.

εκείνο το δικαίωμα του κοινού, ως συνόλου, να ενημερώνεται ελεύθερα από τα ΜΜΕ, παράλληλα με τον ατομικό του χαρακτήρα και παρά τις αδύναμες αντιτιθέμενες απόψεις³²³. Τα κυπριακά δικαστήρια δεν είχαν την ευκαιρία να αναπτύξουν νομολογιακά το δικαίωμα πληροφόρησης, με εξαιρέσεις βέβαια όπου και πάλι δεν έγινε σε βάθος ανάλυση του περιεχομένου του δικαιώματος³²⁴.

Το κυπριακό Ανώτατο Δικαστήριο έχει όμως καταστήσει σαφές ότι «η προστατευμένη ελευθερία του λόγου και της έκφρασης δεν είναι απόλυτη. Προφανώς περιορίζεται σε όση έκταση είναι αναγκαία για την προφύλαξη των αξιών που προστατεύονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 19 [του Συντάγματος], οι οποίες θεωρήθηκαν αναγκαίες ώστε να προστατεύσουν το κράτος και τη συνταγματική του τάξη, να αποτρέψουν την έκδοση στασιαστικών, δυσφημηστικών, βλάσφημων και αισχρών εκδόσεων και να διασφαλίσουν τη σωστή απονομή της δικαιοσύνης. Χωρίς αμφιβολία αυτές οι αξίες από τη μια και η ελευθερία του ατόμου από την άλλη είναι εσχάτως ανταγωνιστικά. Κανένα δεν είναι απόλυτο και σε μια δημοκρατική κοινωνία το πρόβλημα είναι η επίτευξη μιας σωστής ισορροπίας ανάμεσα τους. Για την επιβολή εντούτοις τέτοιων νόμων που δικαιολογούνταν μόνο από τους περιορισμούς που προνοούνται στην παράγραφο 3 [του άρθρου 19 του Συντάγματος], τα δικαστήρια πρέπει να επιδεικνύουν ύψιστη προσοχή».³²⁵

Η ελευθερία έκφρασης και η ελευθερία του τύπου στην Κυπριακή Δημοκρατία υπάγονται στους περιορισμούς που ρητά αναγράφονται στην παράγραφο 3 του άρθρου 19 και μάλιστα για όσες φορές αυτοί επιβάλλονται με νόμο. Εννοείται ότι το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου και της έκφρασης είναι ένα από τα πιο θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα, το οποίο διαμορφώθηκε μετά από μεγάλη ιστορική επεξεργασία και δεν είναι στην ευθύνη της παρούσας εργασίας η περαιτέρω ανάλυσή του.

Από πλευράς της, η ελευθερία του τύπου περιλαμβάνεται στην προστατευόμενη, από το άρθρο 19, παράγραφο 1, του κυπριακού Συντάγματος,

³²³ Λουκής Λουκαΐδης, *Θέματα Κυπριακού Δικαίου II*, Λευκωσία 1988, σ.143-157 (149 υποσημείωση 18)

³²⁴ Ο. π., σ.144-145, υποσημείωση 8

³²⁵ *Elegtherios Papadopoulos v. the Republic*, (1980) 2 C.L.R. 0010

ελευθερία έκφρασης³²⁶, που θεωρείται τόσο απαραίτητη για τη λειτουργία και των υπολοίπων ελευθεριών καθότι, όπως αναφέρει και η τετριμμένη πλέον υπόδειξη του Γερμανικού Συνταγματικού Δικαστηρίου, «μόνο η ελεύθερη δημόσια συζήτηση θεμάτων γενικής σπουδαιότητας διασφαλίζει την ελεύθερη διαμόρφωση κοινής γνώμης, η οποία σε μια σύγχρονη δημοκρατική κοινωνία επιτυγχάνεται, σε μεγάλη κλίμακα, κατά τη συζήτηση διαφόρων εννοιών, οι οποίες μπορούν να υποστηριχθούν από διάφορα ελατήρια, αλλά τουλάχιστον προβάλλονται ελεύθερα, προπαντός με επιχειρήματα και αντεπιχειρήματα»³²⁷.

Εντούτοις, το Ανώτατο Δικαστήριο της Κυπριακής Δημοκρατίας επισήμανε ότι «ενώ ουδείς δύναται να αμφιβάλλει ότι το δικαίωμα της ελευθερίας της εκφράσεως είναι μια, θα ελέγαμεν, ευλογία, και ένα χαρακτηριστικόν οιασδήποτε πολιτισμένης κοινωνίας και δημοκρατικής χώρας, εν τούτοις δέον όπως μη αναγνωρίζονται και οι λόγοι δι ους το δικαίωμαν τούτο δύναται να υπαχθεί δια νόμου εις ωρισμένους περιορισμούς ή κυρώσεις αποτελούντας αναγκαία μέτρα δια την προστασίαν της υπολήψεως ή των δικαιωμάτων του πολίτου, την εθνικήν ασφάλειαν, την παρεμπόδισιν της κοινολογήσεως εμπιστευτικών πληροφοριών, την διασφάλισιν του κύρους και της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας. Και τούτο προς τον σκοπόν διατηρήσεως ενός λογικού ισοζυγίου μεταξύ του δικαίωματος εις την ελευθερίαν εκφράσεως και των συνεπαγομένων καθηκόντων και ευθυνών του πολίτου»³²⁸.

Επικαλούμενο γερμανικές αντιλήψεις καθώς και τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων επί του θέματος, το κυπριακό Ανώτατο Δικαστήριο πρόσθεσε ακόμα ότι παρέχεται στο κράτος, τόσο στο όργανο που εισάγει το νόμο όσο και σε εκείνα που καλούνται να ερμηνεύσουν και να επιβάλλουν τον ισχύοντα νόμο, κάποιο περιθώριο εκτίμησης στον καθορισμό των ορίων που μπορούν να τεθούν για την ελευθερία έκφρασης, λαμβάνοντας υπόψη ότι τέτοιες είναι οι απαιτήσεις του πλουραλισμού, της ανεκτικότητας και της προοδευτικότητας σε μια δημοκρατική κοινωνία, ώστε οποιοιδήποτε περιορισμοί επιβάλλονται στη

³²⁶ Ο. π., σ.150

³²⁷ Ο. π., σ.150, υποσημείωση 2

³²⁸ *HjilNicolau v. The Police*, (1976) 2C.L.R. 63 σ.68-69 και Κώστας Μαρκίδης και άλλος κατά 1. Υπουργού Εσωτερικών, 2. Διευθυντού Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών (1981) 3 C.L.R. 0321

σφαίρα αυτή να πρέπει να είναι ανάλογοι των επιδιωκόμενων νόμιμων στόχων³²⁹. «Είναι εξίσου σημαντικό να δηλώσουμε ότι κάθε πρόσωπο στην Κύπρο έχει το συνταγματικό δικαίωμα να εκφράζει προφορικά ή και γραπτά την άποψή του για κάθε θέμα δημόσιου ενδιαφέροντος, όσο δυσάρεστο κι αν είναι, όσο απεχθές κι αν είναι σε άλλους, εφόσον βέβαια αποφύγει δυσφημιστικό περιεχόμενο. Θέματα του Κράτους, θέματα πολιτικής, ακόμα και θέματα ηθικής – όλα είναι ανοικτά γι αυτό. Μπορεί να εκφράζει τις απόψεις του ελεύθερα και μπορεί να προσπαθεί να πείσει άλλους να συμμεριστούν τις απόψεις του. [...] η απαγόρευση αυτού, θα έχει ως αποτέλεσμα την καταστροφή της ελευθερίας του Τύπου»³³⁰.

Η αναφορά της παραγράφου 2 του άρθρου 19 του κυπριακού Συντάγματος, στην οποία περιγράφεται περαιτέρω το περιεχόμενο του δικαιώματος ελευθερίας του λόγου, και ειδικά η επεξήγηση «άνευ επεμβάσεως οιασδήποτε δημόσιας αρχής και ανεξαρτήτως συνόρων», πέραν από την σαφή αποτροπή προς τους κυβερνώντες για κρατική επέμβαση στην ελεύθερη ροή της πληροφόρησης, δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι περιλαμβάνει και την προστασία από την παρέμβαση ιδιωτικών πηγών ή ιδιώτες. Βέβαιο είναι ότι η επιβολή τελωνειακών δασμών στο δημοσιογραφικό χαρτί μπορεί να εκληφθεί, υπό περιστάσεις, ότι επηρεάζει την οικονομική ανεξαρτησία του τύπου³³¹. Δεν πρέπει να αγνοείται παράλληλα ότι και όλες ανεξαιρέτως οι εσωτερικές νομοθεσίες των κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, του οποίου η Κύπρος είναι μέλος, καθώς και εκείνων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, της οποίας η Κυπριακή Δημοκρατία επιθυμεί να καταστεί μέλος, εισάγουν περιορισμούς στην ελεύθερη ροή πληροφοριών, επιδιώκοντας τη διασφάλιση σκοπών δημόσιου συμφέροντος³³².

Η παράγραφος 3 του άρθρου 19 του κυπριακού Συντάγματος³³³ θέτει σωρηδόν τους περιορισμούς στο δικαίωμα έκφρασης με την πλέον ευρεία έννοια. Όπως επαναλαμβάνει και ο Λουκαΐδης, όλοι αυτοί οι περιορισμοί,

³²⁹ Eleftherios K. Papadopoulos v. The Republic, ο.π.

³³⁰ Ο. π.

³³¹ Zaim M. Nedjati, ο.π., σ.101, υποσημείωση 5

³³² Γιάννα Π. Κική, *Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας Δίκαιο της Πληροφόρησης, Αναλύσεις - Κείμενα*, Εκδόσεις Προσκήνιο & Γιάννα π. Κική, Χαλάνδρι 1998, σ.119 επ. (340)

διατυπώσεις, όροι και συναφείς ποινές πρέπει να ερμηνεύονται στενά και αυστηρά, και οπωσδήποτε να κρίνονται απολύτως αναγκαίοι σε μια δημοκρατική κοινωνία, ώστε να είναι ανάλογοι με το στόχο που επιδιώκουν. Επισημαίνει επίσης ότι η προληπτική δράση επιτρέπεται μόνον σε εξαιρετικές περιπτώσεις για τις οποίες απαιτείται επαυξημένη δικαιολόγηση σε σχέση με άλλους περιορισμούς και μάλιστα κατόπιν εξονυχιστικής έρευνας³³⁴. Από πλευράς του, ο Τορναρίτης απαιτεί για την επιβολή των διατυπώσεων, όρων και περιορισμών που προδιαγράφει η παράγραφος 3 του άρθρου 19 του Συντάγματος τα ακόλουθα: πρώτον, ειδικό νόμο, δεύτερον, ο οποίος να θεσπίζεται για έναν από τους σκοπούς που περιγράφονται στην υπό αναφορά παράγραφο και τρίτον, σε τέτοια περίπτωση οι διατυπώσεις, όροι και περιορισμοί αυτοί να πρέπει να ερμηνεύονται στενά και να μην επεκτείνονται για σκοπούς άλλους από εκείνους για τους οποίους έγινε πρόνοια³³⁵.

Μια πρώτη δέσμη περιορισμών επιβάλλει το συμφέρον της ασφαλείας της Δημοκρατίας και, σύμφωνα με το άρθρο 50Α του Κυπριακού Ποινικού Κώδικα, το οποίο αποτελεί στην ουσία ένα προ-συνταγματικό πρόκριμα, η δημοσίευση ή η ανακοίνωση ειδήσεων ή πληροφοριών που αφορούν σε έργα άμυνας, οχυρωματικά έργα, στρατώνες και στρατιωτικές αποθήκες απαγορεύεται και αποτελεί αξιόποينو αδίκημα. Επιπλέον, το άρθρο 50Γ του Ποινικού Κώδικα καθιστά αξιόποينو αδίκημα τη δημοσίευση, διαβίβαση ή ανακοίνωση οποιουδήποτε μυστικού επισήμου κώδικα ή μυστικής συνθηματικής λέξης ή σχεδίων ή άλλων εγγράφων, η οποία είναι προορισμένη ή δύναται ή αποσκοπεί στο να είναι χρήσιμη σε οποιοδήποτε άλλο κράτος.

Άλλη κατηγορία περιορισμών επιβάλλει το συμφέρον της συνταγματικής τάξης ή δημόσιας ασφάλειας ή δημόσιας τάξης. Σύμφωνα προς το άρθρο 51Α

³³³ Κρίτωνος Τορναρίτη, "Το Δίκαιο του Τύπου και το Συμβούλιο Τύπου", *Πτυχές Κυπριακού Δικαίου* τ.Β' σ. 35-49 (39), Εκδόσεις Αοσσεια, Λευκωσία

³³⁴ Loukis G. Loucaides, *Essays on the Developing Law of Human Rights*, Martinus Nijhoff Publishers, Ντορντρεχτ/Βοστώνη/Λονδίνο, σ.3-31 (25)

³³⁵ Κρίτωνος Τορναρίτη, *Το πολιτειακό δικαίο της Κυπριακής Δημοκρατίας*, τ.Α', Λευκωσία σ.113-120 και του ίδιου "Το Δίκαιο του Τύπου ...", ο.π., σ.39

του Ποινικού Κώδικα, η πρόκληση ή διέγερση βιαιοπραγίας ή αμοιβαίας διχόνοιας ή μισαλλοδοξίας ή η δημοσίευση ψευδών ειδήσεων ή πληροφοριών που μπορούν να κλονίσουν τη δημόσια τάξη ή την εμπιστοσύνη του κοινού προς το κράτος ή τα όργανά του, αποτελεί αξιόποιο αδίκημα. Μια άλλη ομάδα περιορισμών επιβάλλεται για την προστασία της δημόσιας υγείας και των δημοσίων ηθών και ειδικά η δεύτερη πτυχή με το άρθρο 177 του Ποινικού Κώδικα απαγορεύει τις ανήθικες προβολές, ενώ άλλα νομοθετήματα απαγορεύουν τις δημοσιεύσεις αισχρών θεμάτων, αφήνοντας τελικά στο δικαστή να αποφασίσει ποιες περιπτώσεις, εξ αυτών που θα παρουσιασθούν ενώπιον του, υπάγονται ή όχι στην αρκετά αόριστη και ασαφή αυτή κατηγορία κοινωνικής συμπεριφοράς. Εξάλλου, η ίδια η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είχε αναγνωρίσει νόμιμη την ύπαρξη νομοθετημάτων που καθιστούν κολάσιμο αδίκημα την κυκλοφορία εντύπων που είναι πιθανόν επιζήμια για τους ανήλικους³³⁶.

Επιπρόσθετη κατηγορία περιορισμών στην ενάσκηση του δικαιώματος της έκφρασης στην Κύπρο επιβάλλει η προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των άλλων, οπότε ο αναγνώστης παραπέμπεται στις διατάξεις εκείνες του Ποινικού Κώδικα, οι οποίες αφορούν τη δυσφήμιση (άρθρα 94-202) ή την εξύβριση (άρθρο 99), και τις αντίστοιχες διατάξεις του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου (άρθρα 17-25). Η εξύβριση ή προσβολή της τιμής του αρχηγού του κράτους αποτελεί επίσης αδίκημα σύμφωνα με το άρθρο 46Α του Ποινικού Κώδικα, ενώ η κυπριακή νομολογία³³⁷ και ο Τορναρίτης δεν θεωρούν αυτό να αντιτίθεται στο άρθρο 19 του κυπριακού Συντάγματος, παρόλη την αντίθετη επιχειρηματολογία³³⁸.

Περιορισμοί του υπό αναφορά δικαιώματος τίθενται και για την αποκάλυψη πληροφοριών, που λαμβάνονται εμπιστευτικά με συγκεκριμένη αναφορά στο άρθρο 65 του νόμου περί Δημοσίας Υπηρεσίας του 1967³³⁹ και το άρθρο 165, παράγραφοι ένα και δύο, του Ποινικού Κώδικα, τα οποία απαγόρευαν την κοινοποίηση εμπιστευτικής πληροφορίας, η οποία περιήλθε σε

³³⁶ Ο. π., σ. 104

³³⁷ *Police v. Aristidou* (1972) J.S.C. 697

³³⁸ Για τις απόψεις Τορναρίτη δείτε παρακάτω ενότητα.

³³⁹ Ο νόμος αυτός αναθεωρήθηκε και εκσυγχρονίστηκε με το νόμο 1 του 1990

γνώση δημόσιου υπαλλήλου κατά την εκτέλεση των καθηκόντων του, καθώς και το άρθρο 135, παράγραφος τρία, του Ποινικού Κώδικα με το οποίο απαγορεύεται η αποκάλυψη, χωρίς νόμιμη εξουσιοδότηση, κρατικών μυστικών³⁴⁰. Αξίζει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι και το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων έχει κρίνει πως η σχετική διάταξη του άρθρου 10 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, όπου κατοχυρώνεται το δικαίωμα παθητικής και ενεργητικής πληροφόρησης, δεν παρέχει στους πολίτες των κρατών-μερών στη σύμβαση δικαίωμα πρόσβασης σε στοιχεία της διοίκησης που τον αφορούν ατομικά, ούτε θεμελιώνει για τη διοίκηση υποχρέωση παροχής ατομικών πληροφοριών³⁴¹.

Πρόσθετοι περιορισμοί του δικαιώματος έκφρασης τίθενται για τη διατήρηση του κύρους ή της αμεροληψίας της δικαστικής εξουσίας με σειρά διατάξεων του αστικού και ποινικού δικαίου, οι οποίες προνοούν για τις περιπτώσεις περιφρόνησης του δικαστηρίου, παρακώλυσης δικαστών και επεμβάσεων στη δικαστική εξουσία³⁴², ώστε να διασφαλίζεται η εμπιστοσύνη του κοινού στα όργανα απονομής δικαιοσύνης και όχι να ικανοποιούνται οι ευαισθησίες των προσώπων που συγκροτούν αυτά τα όργανα³⁴³. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η απόφαση-ορόσημο του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στην υπόθεση των Sunday Times που δημοσίευσαν τις βλαπτικές συνέπειες σε εγκύους από τη χρήση της ναρκωτικής ουσίας θαλιδομίδης ενόσω εξελισσόταν η σχετική δίκη. Στην περίπτωση αυτή οι προϋποθέσεις του δικαιώματος πληροφόρησης θεωρήθηκαν υπέρτατες αυτών που σχετίζονται με την προστασία της δικαιοσύνης³⁴⁴.

Εκτός από τους συνταγματικούς περιορισμούς, σημειώνει ο Τορναρίτης, η άσκηση του δικαιώματος της ελευθερίας του τύπου περιορίζεται και από την εφαρμογή της αρχής της κατάχρησης δικαιώματος, δηλαδή όταν η άσκηση αυτού του συγκεκριμένου δικαιώματος αποσκοπεί στην παρεμπόδιση ή και βλάβη της άσκησης των δικαιωμάτων των άλλων, τα οποία εξίσου

³⁴⁰ Για την έννοια των κρατικών μυστικών δείτε Κρίτων Τορναρίτη, *Το Πολιτειακό Δίκαιον ...*, ο.π., σ153, υποσημείωση 4

³⁴¹ Γιάννα Π. Κυρή, *Δίκαιο της Πληροφόρησης*, ο.π., σ.25

³⁴² Ο. π., σ.154

³⁴³ Zaim M. Nedjati, ο.π., σ.106

³⁴⁴ Loukis G. Loucaides, *Essays...*, ο.π., σ.25 επ. και του ίδιου, *Θέματα Κυπριακού Δικαίου II*, ο.π., σ.154

κατοχυρώνονται από το Σύνταγμα ή και διεθνείς συμβάσεις³⁴⁵. Για την τέταρτη παράγραφο, η οποία αναφέρεται στις θεσμικές και χρονικές ασφαλιστικές δικλίδες που επιτρέπουν την κατάσχεση εντύπων, επισημαίνεται ότι η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα του Συμβουλίου της Ευρώπης δεν περιέχει αντίστοιχη διάταξη. Οι συντάκτες του κυπριακού Συντάγματος αντέγραψαν τη συγκεκριμένη διάταξη από παρόμοια του άρθρου 14 του ελληνικού Συντάγματος του 1952³⁴⁶.

Στην παράγραφο 5 του άρθρου 19 του Συντάγματος λαμβάνεται ειδική πρόνοια για τις κινηματογραφικές και ραδιοτηλεοπτικές επιχειρήσεις για τις οποίες αρμόδια διοικητική αρχή μπορεί να απαιτήσει άδεια λειτουργίας τους με όρους που θα ήταν εύλογοι υπό τις περιστάσεις. Η διαφορά που υφίσταται, κατά τη νομολογία, μεταξύ της άδειας, που να ρυθμίζει τη λειτουργία των υπό αναφορά επιχειρήσεων και της απλής άδειας, βρίσκεται στο γεγονός ότι για τη μεν πρώτη ο σκοπός της ρύθμισης είναι ο καθορισμός των όρων κάτω από τους οποίους θα δοθεί η άδεια ενώ η δεύτερη περίπτωση αφορά στην ύπαρξη πρόθεσης να απαγορευθεί κάτι, εκτός εάν υπάρξει έγκριση από διοικητική αρχή³⁴⁷.

Κατά τον Τορναρίτη, που εξέφρασε την άποψη αυτή πριν από την έλευση των ιδιωτικών οπτικοακουστικών επιχειρήσεων στην Κύπρο και τον σχηματισμό σχετικής νομολογίας από τα ευρωπαϊκά διεθνή δικαστήρια, συνάγεται από την παράγραφο 5 του άρθρου 19 του Συντάγματος της Κύπρου ότι μπορεί να ληφθούν προληπτικά μέτρα, και συνεπώς προληπτική λογοκρισία, στις περιπτώσεις προβολής οποιασδήποτε ταινίας «και εν πάση περιπτώσει [η προληπτική λογοκρισία] εμπίπτει εντός των σκοπών της παραγράφου 3 [του άρθρου 19 του κυπριακού Συντάγματος]»³⁴⁸.

Από την πλευρά του ο Nedjati υποστήριξε ότι η έκδοση αδειών από διοικητική αρχή για τα οπτικοακουστικά μέσα καθίσταται απαραίτητη πρακτική, λόγω της διανομής των συχνοτήτων σύμφωνα και με τις διεθνείς

³⁴⁵ Κρίτων Τορναρίτης, *Η αρχή της κατάχρησης δικαιώματος και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Λευκωσία 1981

³⁴⁶ Criton G. Tornaritis, *The European Convention on Human Rights in the Legal Order of the Republic of Cyprus*, Λευκωσία, 1976, σ. 3-19 (13)

³⁴⁷ Ο. π., σ.154, υποσημείωση 2

³⁴⁸ Στην Κύπρο, το θέμα της προληπτικής λογοκρισίας κινηματογραφικών ταινιών ρυθμίζεται από το νόμο περί Κινηματογραφικών Ταινιών και τους τροποποιήσαντες αυτόν Κεφ.43, 27/1962, 77/1968, 41/1971, 17/1978 κλπ

συμφωνίες, όπως η Συμφωνία του 1958 για την ανταλλαγή προγραμμάτων διαμέσου τηλεοπτικών ταινιών, η Συμφωνία του 1960 για την προστασία των τηλεοπτικών εκπομπών και τα Πρωτόκολλα της του 1965, η Συμφωνία του 1965 για την παρεμπόδιση των εκπομπών από σταθμούς εκτός εθνικών συνόρων και πολλές άλλες. Μέχρι το 1989, θέματα ραδιοφωνίας και τηλεόρασης ρυθμιζονταν αποκλειστικά με το Νόμο περί Ασυρμάτου Τηλεγραφίας και το Νόμο περί Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου, καθώς και τους μεταγενέστερους τους τροποποιητικούς νόμους, όπως θα δούμε αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

Η νομολογία του Δικαστηρίου των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σχετικά με τη ραδιοτηλεόραση, διαμόρφωσε από το 1974 και εντεύθεν τις βασικές θέσεις του κοινοτικού δικαίου στον τομέα αυτό, ειδικά μετά τον καθορισμό της νομικής φύσης της ραδιοτηλεοπτικής εκπομπής ως υπηρεσία που πρέπει να παρέχεται ελεύθερα και έναντι αμοιβής εντός των ορίων των κρατών-μελών, παραγκωνίζοντας την άποψη ότι η οπτικοακουστική εκπομπή αποτελεί πολιτιστικό αγαθό³⁴⁹.

Στο σημείο αυτό είναι χρήσιμο να επισημανθεί ακόμα μια συναφή ιδιαιτερότητα του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Κύπρου. Στο άρθρο 182 λαμβάνεται πρόνοια για τα λεγόμενα θεμελιώδη άρθρα του Συντάγματος της Κύπρου, κατονομάζοντας αυτά στο Παράρτημα III του κυπριακού Συντάγματος κάτω από τον τίτλο «Πίναξ Θεμελειωδών Άρθρων του Συντάγματος». Αυτά ενσωματώθηκαν στο Σύνταγμα της Κύπρου βάσει της συμφωνίας της Ζυρίχης της 11.2.1959, και κανένα απολύτως θεσμοθετημένο πολιτειακό όργανο δεν μπορεί να επέμβει επί αυτών – και με καμιά επιτρεπόμενη διαδικασία – στοιχείο υπέρμετρης αυστηρότητας, αλλά και ένα ακόμα ψεγάδι για τον τρόπο που επιβλήθηκε το κυπριακό Σύνταγμα.

Στο Παράρτημα III του Συντάγματος της Δημοκρατίας της Κύπρου δεν περιλαμβάνονται ως θεμελιώδη άρθρα η συντριπτική πλειοψηφία των διατάξεων του Μέρους II του Συντάγματος, συμπεριλαμβανομένου του άρθρου 19, με αποτέλεσμα αυτά να μπορούν να τροποποιηθούν με τη ψήφιση νόμου από ειδική πλειοψηφία της Βουλής των Αντιπροσώπων, που καθορίζει η

³⁴⁹ Γιάννα Π. Κική, *Δίκαιο της Πληροφόρησης*, ο.π., σ. 127 επ.

παράγραφος 3 του άρθρου 182 του κυπριακού Συντάγματος. Επιπρόσθετα το άρθρο 183 του κυπριακού Συντάγματος παρέχει στο Υπουργικό Συμβούλιο την εξουσία να προκηρύσσει κατάσταση έκτακτης ανάγκης, σε περίπτωση πολέμου ή άλλου κινδύνου που απειλεί την ύπαρξη της πολιτείας ή μέρος αυτής, αναστέλλοντας περιοριστικά ένδεκα συνολικά θεμελιώδη άρθρα, εν μέρει ή και συνολικά, στα οποία όμως συγκαταλέγεται το άρθρο 19 στο σύνολό του³⁵⁰. Στο πλαίσιο αυτό πρέπει επίσης να επισημανθεί ότι το ίδιο το Σύνταγμα της Κύπρου περιορίζει την εξουσία της νομοθετικής εξουσίας να ρυθμίζει δικαιώματα σαν αυτό της έκφρασης, όπως επί του προκειμένου, η τρίτη παράγραφος του άρθρου 19 καθορίζει με σαφήνεια.

Παρόμοια τάση επιδεικνύεται αναφορικά και με άλλα άρθρα του Συντάγματος, ενώ το άρθρο 35 υποχρεώνει τις τρεις εξουσίες να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή των διατάξεων του Μέρους II, “εκάστη εντός των ορίων της αρμοδιότητος αυτής”³⁵¹. Στη δε περίπτωση που πράξη ή παράλειψη της νομοθετικής ή της εκτελεστικής εξουσίας καταπατήσει θεμελιώδη δικαιώματα και ελευθερίες, αυτή θα κηρυχθεί από το αρμόδιο δικαστήριο «άκυρη και στερημένη οποιουδήποτε αποτελέσματος» στο πλαίσιο της αναθεωρητικής δικαιοδοσίας του Ανωτάτου Δικαστηρίου, βάσει του άρθρου 146 του Συντάγματος³⁵². Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η Ολομέλεια του κυπριακού Ανωτάτου Δικαστηρίου έχει αποφασίσει πως η αναθεωρητική του δικαιοδοσία με βάση το Άρθρο 146 του Συντάγματος δεν εφάπτεται σε κανένα σημείο προς την πολιτική δικαιοδοσία των Επαρχιακών Δικαστηρίων και το κριτήριο για την ανάληψη και άσκηση της δικαιοδοσίας από το κάθε δικαστήριο εξαρτάται από το επίδικο θέμα³⁵³.

³⁵⁰ Για τους αντίστοιχους εκπαισμούς των προαναφερθέντων διεθνών εργαλείων προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων σε σχέση με το τι ισχύει στην Κύπρο δείτε Zaim M. Nedjati, ο.π., σ.27-30

³⁵¹ Ο. π., σ.8

³⁵² Αναθεωρητική Δικαιοδοσία Ανωτάτου Δικαστηρίου για συνεκδικαζόμενες υποθέσεις αρ. 345/88, 10/89 και 747/89, 24.10.1990

³⁵³ Συμβούλιο Εγγραφής Αρχιτεκτόνων και Πολιτικών Μηχανικών ν. Ανδρέα Κωνσταντίνου και Άλλων, (1994) 3 Α.Α.Δ. 1877, σ. 458

Υπάρχουν όμως και άλλες συνταγματικές διατάξεις που συμβάλουν στον σχηματισμό του νομικού πλαισίου για τα κυπριακά ΜΜΕ, ειδικά τα οπτικοακουστικά. Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 25 §3 του Συντάγματος δικαιολογείται η διατήρηση ενός κρατικά ελεγχόμενου ραδιοτηλεοπτικού μονοπωλίου για λόγους δημόσιου συμφέροντος, παρόλο που η πρώτη παράγραφος του εν λόγω άρθρου δίνει σημασία στην ελευθερία άσκησης οποιουδήποτε επαγγέλματος και επιχειρηματικής δραστηριότητας.

Το άρθρο 25, παράγραφος 3, αναφέρει σχετικά: «[...] ο νόμος δύναται να ορίση, εφ'όσον τούτο συνάδη πρὸς τὸ δημόσιον συμφέρον, ὅτι ὠρισμέναι ἐπιχειρήσεις παρέχουσαι οὐσιώδη δημόσιαν ὑπηρεσίαν ἢ σχετικαὶ πρὸς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πηγῶν ἐνεργείας ἢ ἄλλων φυσικῶν πόρων θὰ ἀσκῶνται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας ἢ ὑπὸ δήμου ἢ ὑπὸ νομικοῦ προσώπου δημοσίου δικαίου ἰδρυομένου πρὸς τὸν σκοπὸν τούτον ὑπὸ τοῦ ἀνωτέρω νόμου καὶ διοικουμένου ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῆς Δημοκρατίας καὶ τοῦ οὐοίου το κεφάλαιον δύναται νὰ προέρχῃται ἐκ δημοσίων καὶ ἰδιωτικῶν πόρων ἢ μόνον ἐξ ἐκατέρας τῶν πηγῶν τούτων».

Ἡ ἀναφορά στο δυνητικό πλαίσιο τοῦ ἐν λόγω νόμου σε συνάρτηση με τὴν ἀμέσως ἐπόμενη παράγραφο τοῦ άρθρου 25 παρέχει βασικά στο νομοθέτη τὴ δυνατότητα νὰ ἐπιλέγει μεταξύ τοῦ μονοπωλιακοῦ ἢ μικτοῦ συστήματος: «Ἐφ'όσον ὅμως τοιαύτη ἐπιχείρησις ἡσκεῖτο ὑπὸ οἰουδήποτε προσώπου, πλην δήμου ἢ νομικοῦ πρόσωπο δημοσίου δικαίου, αὶ χρησιμοποιηθεῖσαι δια τὴν τοιαύτην ἐπιχείρησιν ἐγκαταστάσεις τὴ αἰτήσῃ τοῦ ἐνδιαφερομένου ἐξαγοράζονται ἐπὶ τὴ καταβολὴ δικαίου τιμήματος ὑπὸ τῆς Δημοκρατίας ἢ τοῦ δήμου ἢ τοῦ νομικοῦ προσώπου δημοσίου δικαίου, ἀναλόγως τῆς περὶ τούτου».

Δύο ἀκόμη συνταγματικές διατάξεις ἀππονται ἀμεσα ἢ ἔμμεσα τοῦ πλαισίου ρύθμισης τῶν κυπριακῶν ΜΜΕ. Στο άρθρο 122 τοῦ «Μέρους VII – Περὶ τῆς Δημοσίας Ὑπηρεσίας» ἀναφέρεται ρητὰ το νομικὸ καθεστὼς τοῦ ΡΙΚ ὡς ὑπηρεσία ποῦ υπάγεται στο δημόσιο, ἐνὼ στο άρθρο 171 τοῦ «Μέρους XII – Διάφοροι Διατάξεις» γίνεται ρητὴ μνεία στὴν υποχρέωση μετάδοσης προγραμμάτων ποῦ νὰ λαμβάνουν ὑπόψη καὶ τὶς δύο κοινότητες τοῦ νησιοῦ,

στις επίσημες γλώσσες, που θα πρέπει να χρησιμοποιούνται στα οπτικοακουστικά προγράμματα, καθώς και στη διάρκεια των ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών προγραμμάτων για την ελληνική και τουρκική κοινότητα αντίστοιχα ώστε να τηρείται συγκεκριμένο ποσοστό εκπομπών ανά κοινότητα. Τα προαναφερθέντα άρθρα 25, 122 και 171 δεν συμπεριλαμβάνονται στις θεμελιώδεις διατάξεις του Συντάγματος³⁵⁴, αλλά για την τροποποίησή τους απαιτούνταν ανέφικτες στην πραγματικότητα κοινοβουλευτικές πλειοψηφίες σύμφωνα με τις οικείες διατάξεις του άρθρου 182.

Το δίκαιο του τύπου στην Κύπρο, όπως και στις πλείστες δημοκρατίες δυτικοευρωπαϊκού τύπου, δεν βρίσκεται μόνο στις συνταγματικές ή διεθνείς συμβατικές διατάξεις που αναφέραμε πιο πάνω, αλλά και σε κοινές νομοθετικές διατάξεις, οι οποίες συμπληρώνουν τις περί ελευθερίας του τύπου και των νομίμων αυτής περιορισμών συνταγματικές διατάξεις και ρυθμίζει διάφορα θέματα σχετιζόμενα με τον τύπο, τα οποία αδυνατεί η κοινωνία να αντιμετωπίσει χωρίς την ένταξή τους εντός κάποιου συγκεκριμένου πλαισίου έννομων σχέσεων. Το σύνολο των ισχυόντων νομικών διατάξεων που διέπουν τα του κυπριακού τύπου και ρυθμίζουν θέματα σχετιζόμενα με αυτόν, θα σχολιασθούν στα κεφάλαια που ακολουθούν, αφού προηγηθεί η παρουσίαση της νεότερης ιστορικής εξέλιξής τους από την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας.

³⁵⁴ Σύνταγμα της Κύπρου, Παράρτημα ΙΙΙ, Πίναξ Θεμελιωδών Άρθρων του Συντάγματος, σ.83

Π. Απόπειρες εκσυγχρονισμού του δικαίου του τύπου πριν και μετά την τουρκική εισβολή του 1974 – Ο Βασικός Νόμος (Κεφάλαιο 79) και οι τροποποιητικοί νόμοι 69/1965 και 45/1979 περί τύπου – Διατάξεις του Ποινικού Κώδικα που άπτονται θεμάτων τύπου

Οι πλείστοι νόμοι περί τύπου οι οποίοι ίσχυαν στη βρετανική αποικία της Κύπρου, με τις ανελεύθερες παραμέτρους που περιείχαν, συνέχισαν να ισχύουν για περίπου τριάντα χρόνια από την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας. Έτσι ο αποκαλούμενος Βασικός Νόμος περί τύπου του 1947 ή Κεφάλαιο 79, όπως αυτός τροποποιήθηκε με τη σειρά του, αρχικά από τους αποικιακούς νόμους του 1951 και 1954 αντίστοιχα, λόγω κυρίως της δράσης της οργάνωσης ΕΟΚΑ³⁵⁵, και από δύο επίσης τροποποιητικούς νόμους που ψηφίστηκαν μετά την ανεξαρτησία – τον 69/1965³⁵⁶ και τον 45 /1979³⁵⁷, διατηρήθηκε σε ισχύ μέχρι το 1989, παρόλες τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν για τον εκσυγχρονισμό του – και μάλιστα αρκετά νωρίς.

Η πρώτη τροποποίηση επί των, αποικιακής σύλληψης και σκοπιμοτήτων, διατάξεων του Βασικού Νόμου περί τύπου προήλθε από τον προαναφερθέντα ν. 69/1965, ο οποίος, αποτελούμενος από τέσσερις συνολικά διατάξεις, καθόρισε ποιο φυσικό πρόσωπο είναι ο αστικώς υπεύθυνος της εφημερίδας. Επιπρόσθετα, ο νέος αυτός νόμος καλούσε τον ιδιοκτήτη των εφημερίδων να δηλώνει, μεταξύ άλλων, στοιχεία για την πορεία κυκλοφορίας των εντύπων του, τους αριθμούς των συνδρομητών τους και τα ποσά που ελάμβανε από το εξωτερικό για διαφημίσεις, ενώ ο υπεύθυνος έναντι του νόμου, που προαναφέραμε, όφειλε επίσης να δηλώνει τα έσοδα που ελάμβανε το έντυπο απευθείας ή εμμέσως από ξένη κυβέρνηση, κόμμα ή οργάνωση του εξωτερικού. Εξίσου ανησυχητικό φαινόμενο πρέπει να θεωρηθούν και οι προβλεπόμενες ποινές για τους παραβάτες των πιο πάνω διατάξεων, που μπορούσαν να φθάσουν μέχρι και το συνδυασμό 5ετούς φυλάκισης και καταβολής του, σημαντικού για την εποχή, προστίμου των 1.000 λιρών.

³⁵⁵ Για μια πανοραμική εικόνα της δημοσιογραφικής κάλυψης του απελευθερωτικού αγώνα του 1955 – 59 βλ. Λεώκωμα Ευστάθιου Χριστοδουλίδη, Μαρούλας Βιολάρη – Ιακωβίδου (επιμέλεια), *Ο αγώνας της ΕΟΚΑ μέσα από τον Κυπριακό Τύπο*, Έκδοση Γραφείου Τύπου & Πληροφοριών, Λευκωσία 1997 (153)

³⁵⁶ A Law to Amend the Press Law, 3.12.1965

Η παράλληλη περαιτέρω ενίσχυση του επίσης αποικιακής σύλληψης και διατηρούμενου στην πρώτη μετα-αποικιακή περίοδο Ποινικού Κώδικα με επιμέρους διατάξεις, οι οποίες επιζητούσαν να προστατέψουν το κύρος του ανώτατου πολιτειακού άρχοντα από τα αδικήματα της εξύβρισης και λοιδορίας, καθώς και η ενδονάμωση του κανονιστικού πλαισίου για την αποτροπή της αποσταθεροποίησης του συστήματος από στασιαστικές ενέργειες, ιδίως αυτές που γίνονταν δια του τύπου, αντικατοπτρίζει βασικά τις ανησυχίες των κυβερνώντων για τις δραστηριότητες των διαφωνούντων και των ευρισκόμενων εκτός Κύπρου υποκινητών τους, με το είδος της πολιτικής διευθέτησης που οδήγησε στην εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Ο έτερος νόμος 45/1979 αφορούσε σε μια πιο ασήμαντη, όπως αποδείχθηκε στη συνέχεια, τροποποίηση, που εισήγαγε έναν αντισυνταγματικό τελικά πολιτειακό θεσμό, αυτόν του υπουργού προεδρίας, ο οποίος ανέλαβε για όση περίοδο ίσχυσε, μέρος των καθηκόντων του υπουργού την Εσωτερικών σε ότι αφορούσε στις σχέσεις με τα ΜΜΕ, αποδεικνύοντας την ιδιαίτερη σημασία που απέδιδε ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας, Σπύρος Κυπριανού, στη διαχείριση της επικοινωνιακής πολιτικής της κυβέρνησής του.

Η καθυστέρηση που παρατηρήθηκε στην δραστηριοποίηση γύρω από το θέμα του εκσυγχρονισμού του νομικού πλαισίου που ίσχυε στην Κύπρο οφείλεται στις ίδιες τις επικρατούσες συγκυρίες - πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές αλλά και τις επαγγελματικές προτεραιότητες των εκπροσώπων του τύπου. Μέχρι την τουρκική εισβολή του 1974, το τοπίο που είχε διαμορφωθεί στους τομείς της οικονομίας και κοινωνίας δεν επέτρεπε στους ενασχολούμενους στον τομέα του τύπου να ασχοληθούν με τα οίκου τους, αφού η επαγγελματική απασχόλησή τους ήταν υπέρογκα διογκωμένη. Η ειδησεογραφική βιομηχανία βρισκόταν ακόμα στα χέρια δημοσιογράφων κι όχι επιχειρηματιών με όλα τα θετικά και αρνητικά συνεπακόλουθα, ενώ το άστατο και αβέβαιο πολιτικό κλίμα που επικρατούσε υποβάθμιζε την αντιμετώπιση λοιπών προτεραιοτήτων.

³⁵⁷ Νόμος Τροποποιών τον περί Τύπου Νόμον, 18.5.1979

Ήταν συνάμα μια περίοδος όπου ο εμφύλιος σπαραγμός σκίαζε τις όποιες προσπάθειες για εδραίωση ενός κράτους δικαίου σε μια, έστω διστακτική και εκ των έσωθεν αμφισβητούμενη Δημοκρατία, ιδιαίτερα στο χώρο της πληροφόρησης, παρόλο που είχαν κυρωθεί οι απαιτούμενες διεθνείς συμβάσεις, όπως είδαμε πιο πάνω, για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, χωρίς όμως να δημιουργηθούν μηχανισμοί της εφαρμογής των διατάξεων αυτών των νομικών κειμένων στο νησί.

Ήδη από το 1973, σημείωμα³⁵⁸ του πρώτου Γενικού Εισαγγελέα της Κυπριακής Δημοκρατίας, Κρίτωνα Τορναρίτη, προς μια *ad hoc* συσταθείσα «Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την Προστασία της Ελευθεροτυπίας στην Κύπρο» διαπίστωνε ότι η ελευθεροτυπία στην Κύπρο προστατευόταν επαρκώς από το άρθρο 19 του κυπριακού Συντάγματος, το άρθρο 10 της Ευρωπαϊκής Συνθήκης για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών, που κυρώθηκε με τον κυπριακό ν. 39/1962 και «κέκτηται επιρξημένη ισχύν έναντι οιαδήποτε ημεδαπού νόμου βάσει του άρθρου 169 παράγραφος 3 του Συντάγματος», καθώς και από το άρθρο 19 του Διεθνούς Συμφώνου περί Αστικών και Πολιτικών Δικαιωμάτων που κυρώθηκε με το ν.14/1969 και το οποίο «κέκτηται επίσης επιρξημένη ισχύν έναντι οιαδήποτε ημεδαπού νόμου»³⁵⁹.

Ο Τορναρίτης εμφανιζόταν απόλυτος στο ότι «η χορηγούμενη προστασία της ελευθερίας του Τύπου εν Κύπρω είναι ευρύτερα της εις άλλας χώρας συνταγματικώς κατοχυρουμένης τοιαύτης», συγκρίνοντάς την τότε με αντίστοιχες διατάξεις άλλων συνταγμάτων της εποχής, όπως συγκεκριμένα έπραξε με αυτά της Ελλάδας, της Ομόσπονδης Δημοκρατίας της Γερμανίας, της Ιρλανδίας και της Ιταλίας. Πιο συγκεκριμένα, ο Τορναρίτης υπέδειξε, επικαλούμενος και τις παρατηρήσεις Βαρβαρέτου για τις επαχθέστερες διατάξεις που ίσχυαν για τον ελλαδικό τύπο, ότι το Σύνταγμα της Ελλάδας του 1952 πρώτον, πολλαπλασίαζε τις περιπτώσεις κατασχέσεων των εντύπων, δεύτερον,

³⁵⁸ Αντίγραφο του σημειώματος του Γενικού Εισαγγελέα με τίτλο «Η προστασία της ελευθεροτυπίας εν Κύπρω» με αριθμόν φακέλου 100/73, ημ.11.12.1973, κατατέθηκε από τον βουλευτή Ποταμίτη στην Υποεπιτροπή για την Αναθεώρηση του νόμου περί Τύπου κατά τη συνεδρία της 17.12.1977 - Παράρτημα Ι από την Έκθεση του Διευθυντή του ΓΤΠ Μ.Χριστοδούλου προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας αναφορικά με τα θέματα τύπου και δημοσιογραφίας, Ιούνιος 1981, Λευκωσία από Αρχαία Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών

³⁵⁹ Σημείωμα Γενικού Εισαγγελέα ..., ο.π.,

αύξησε κατά 24 ώρες την προθεσμία της λήψης απόφασης εκ μέρους των δικαστικών συμβουλίων περί της διατήρησης ή μη της κατάσχεσης, τρίτον, επέτρεπε την οριστική ή προσωρινή παύση του εντύπου μετά από τρεις καταδίκες για τις οποίες χωρούσε κατάσχεση, τέταρτον, επέτρεπε την απαγόρευση της άσκησης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, πέμπτον, θέσπιζε την απαγόρευση της χρήσης του τίτλου της εφημερίδας που επαύθη και έκτον, χαρακτήριζε τα αδικήματα του τύπου αυτόφωρα.

Επιπρόσθετα, οι παρατηρήσεις του Τορναρίτη στράφηκαν και προς τις διατάξεις που εισήγαγε η ελληνική δικτατορία του 1967 με το συνταγματικό κείμενο του 1968, προσθέτοντας στην προαναφερόμενη επιχειρηματολογία του στο πλαίσιο σύγκρισης με τις κυπριακές ισχύουσες διατάξεις περί τύπου, ότι «αφίεται εις την [ελληνική] νομοθετικήν εξουσίαν, άνευ ουιουδήποτε περιορισμού, ως εις το ημέτερον σύνταγμα, η ρύθμισις των προϋποθέσεων της εκδόσεως εφημερίδων ή άλλου πολιτικού περιεχομένου εντύπων, των προσόντων, όρων και δεοντολογικών κανόνων ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος ως και των όρων λειτουργίας των επιχειρήσεων τύπου (παράγραφος 11 του άρθρου 14 του [ελληνικού] Συντάγματος του 1968) και επιβάλλει τον δια νόμου υποχρεωτικόν οικονομικόν έλεγχον των επιχειρήσεων τύπου (παράγραφος 12 αυτούθι πρβλ. επίσης άρθρον 14 του Συντάγματος [της Ελλάδας] του 1952)».

Σε ότι αφορούσε στα λοιπά παραδείγματα που κατάθεσε ο Τορναρίτης, σημειώνεται ότι το δικαίωμα της ελευθεροτυπίας, στο Θεμελιώδη Νόμο της τότε Δυτικής Γερμανίας, υπόκεινταν στους από το νόμο προβλεπόμενους περιορισμούς χωρίς να τίθεται επίσης κανένας απολύτως φραγμός στη νομοθετική εξουσία, το δε ιρλανδικό Σύνταγμα έθετε τον αορίστως και ποικιλοτρόπως ερμηνευμένο όρο ότι ο τύπος δεν θα έπρεπε να χρησιμοποιείται για υπονόμηση της δημόσιας τάξης ή ηθικής ή της κρατικής εξουσίας, ενώ το ιταλικό Σύνταγμα προνοούσε ότι νόμος θα μπορούσε να προβλέψει για γενικούς κανονισμούς, ώστε να δημοσιεύεται η ταυτότητα των χορηγών των ΜΜΕ για να παρεμποδισθούν αφανείς επιδράσεις από οικονομικά συγκροτήματα, παραπέμποντας για την πτυχή αυτή σε σχετικές επισημάνσεις

του Burdeau³⁶⁰. Ο Τορναρίτης παραδέχθηκε, μετά τις ανωτέρω αναφορές στα ξένα Συντάγματα, ότι ο κυπριακός υπέρτατος νόμος δεν περιέχει ειδική ρητή απαγόρευση προληπτικών μέτρων, όπως τα τότε αντίστοιχα της Ελλάδας, Γερμανίας και Ιταλίας, αλλά διευκρίνισε ότι η απαγόρευση αυτή συνάγεται τόσο από το κείμενο του άρθρου 19 του κυπριακού Συντάγματος, καθώς «και ίδια εξ αντιδιαστολής της παραγράφου 4 αυτού εκ της οποίας προκύπτει ότι παρέστη ανάγκη ειδικής προβλέψεως προκειμένου περί της υπαγωγής εις λήψιν αδείας επιχειρήσεων ραδιοφωνικών ή κινηματογραφικών ή τηλεοράσεως»³⁶¹.

Επιπρόσθετα, ο τότε Γενικός Εισαγγελέας παρατήρησε ότι τα του κυπριακού τύπου διέπουν την υπό αναφορά εποχή το «Κεφάλαιο 79 ως μεταγενεστέρως ετροποποιήθη» και ορισμένα άρθρα του μέχρι τότε ισχύοντα Ποινικού Κώδικα «Κεφάλαιο 154 ως μεταγενεστέρως ετροποποιήθη». Ειδικά για τις επίμαχες διατάξεις του Ποινικού Κώδικα, ο Τορναρίτης επεσήμανε ότι η διάταξη 46Α «περί εξύβρισης του Αρχηγού της Πολιτείας» βρίσκεται σε πλείστες νομοθεσίες και έφερε παραδείγματα από Γαλλία, Ιταλία και Ελλάδα. Για τη στασιαστική πρόθεση που προβλέπουν οι διατάξεις των άρθρων 47 παράγραφος 2 - 49 του Ποινικού Κώδικα, παρατήρησε ότι παρόμοιες σε περιεχόμενο ρυθμίσεις ισχύουν σε Αγγλία και «αλλαχού». Για τη δημοσίευση ειδήσεων που αφορούν τα έργα άμυνας και την εξύβριση του στρατού³⁶², καθώς και περί της δημοσίευσης ψευδών ειδήσεων, ο Τορναρίτης επισήμανε ότι παρόμοια αντιμετώπιση απαντάται σχεδόν σε όλες τις νομοθεσίες (άρθρα Ποινικού Κώδικα 50Α, 50Δ³⁶³). Για τις περί δυσφήμισης διατάξεις 194-202 του κυπριακού Ποινικού Κώδικα παραπέμπει στο ισχύον καθεστώς σε Αγγλία και «αλλαχού»³⁶⁴.

Σε ότι αφορά στις αμφισβητούμενες διατάξεις του τότε ισχύοντος νόμου περί τύπου, ο οποίος αποτέλεσε συλλογή των αποικιακών νομοθετημάτων που

³⁶⁰ Burdeau, *Traite de Science Politique*, τ.6, Παρίσι 1956, σ.480

³⁶¹ Σημείωμα Γενικού Εισαγγελέα... ο.π.

³⁶² Βλ. διάταξη άρθρου 50Δ παράγραφοι 1 και 3 κυπριακού Ποινικού Κώδικα: «Πας όστις κακοβούλως δημοσία εξυβρίζει τον στρατόν είναι ένοχος πλημμελήματος και τιμωρείται με φυλάκισην μη υπερβαίνουσα τα δύο έτη ή με πρόστιμον μη υπερβαίνον τας διακοσίας λίρας ή και με αμφοτέρας τας ποινάς ταύτας. [...] Πάσα ποινική δίωξις δυνάμει του παρόντος άρθρου ασκείται κατόπιν εγκρίσεως του Γενικού Εισαγγελέως της Δημοκρατίας».

³⁶³ Σε σχέση με την εξύβριση του στρατού, η διατύπωση ότι «δεν χωρεί ποινική δίωξη άνευ της έγκρισης του Γενικού Εισαγγελέα» δεν αποσκοπεί στο να χορηγήσει περισσότερες εξουσίες στον Γενικό Εισαγγελέα καθότι κατέχει αυτές από το άρθρο 113 παράγραφος 2 του Συντάγματος. Η συγκεκριμένη διάταξη αποσκοπεί στο να παρεμποδίσει την έγερση ιδιωτικής ποινικής αγωγής επί του προκειμένου.

επέβαλε η βρετανική διοίκηση του νησιού το 1947, όπως είδαμε πιο πάνω, καθώς και οι κατοπινές τροποποιήσεις που συμπεριελήφθησαν από τον ευρύτερο τίτλο «Βασικός Νόμος» ή «Κεφάλαιο 79», το οποίο επέβαλε η κωδικοποίηση του 1959, ο Τορναρίτης προέβη στις ακόλουθες παρατηρήσεις: Το άρθρο 3.(1)(α) που προνοεί για την καταχώρηση νενομισμένης δήλωσης δεν περιέχει τίποτα το αντισυνταγματικό, διότι δεν αποτελεί αίτηση για χορήγηση αδείας για την έκδοση εφημερίδας, αφού η διοικητική αρχή δεν έχει καμία απολύτως διακριτική ευχέρεια επί του προκειμένου, καθότι είναι υποχρεωμένη να καταχωρεί τη δήλωση που έγινε εφόσον αυτή πληροί τις προβλεπόμενες προϋποθέσεις του νόμου³⁶⁵.

Το αντίθετο φαίνεται να ισχύει για την αμέσως επόμενη διάταξη του άρθρου 3.(1)(β) με το οποίο απαιτούνταν όπως η προαναφερθείσα δήλωση να συνοδεύεται από εγγυοδοσία με την καταβολή γραμματίου που έπρεπε να πληρωθεί σύμφωνα με τους όρους που αναφέρονταν στην οικία παράγραφο. Εντούτοις, ο ίδιος ο Τορναρίτης ομολογεί ότι «είναι αμφίβολον εάν η τοιαύτη διάταξις δεν αντιστρατεύεται προς την προρρηθείσαν συνταγματικήν διάταξιν (εννοώντας το άρθρο 19 του Συντάγματος)», αν και είχε ως στόχο μια εκ των προτέρων ασφαλιστική κάλυψη του δικαιούχου στην περίπτωση που δικαστήριο θα καταλόγιζε σε έντυπο πρόστιμο για δυσφημιστικό λίβελο. Αμφίβολη πρέπει να θεωρηθεί επίσης η θέση ότι η απαίτηση της εγγυοδοσίας εμπίπτει εντός των ορίων της τρίτης παραγράφου του άρθρου 19 του Συντάγματος για την προστασία των δικαιωμάτων άλλων, αφού και επιφανείς νομομαθείς όπως ο Νικόλαος Σαριπόλος θεωρούν ως ανεπίτρεπτο άμεσο προληπτικό μέτρο την εγγύηση³⁶⁶, αν και η κυπριακή νομολογία έχει σαφή και σταθερή άποψη επί του προκειμένου.

Συγκεκριμένα στις σχετικές αποφάσεις του Ανωτάτου Δικαστηρίου συμπεραίνεται ότι η διάταξη περί γραμματίου παραχωρείται ως εγγύηση για την καταβολή αποζημιώσεων, καθώς και ότι τέθηκε «για την προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των τρίτων προσώπων και κατά συνέπεια το [υπό

³⁶⁴ Σημείωμα Γενικού Εισαγγελέα ..., ο.π.

³⁶⁵ Παράβλεπε επίσης *Kosmos Ltd Press Office Nicosia v. The Republic* (1971) J.S.C. 1189 seq.

³⁶⁶ Ν.Ν. Σαριπόλου, *Σύστημα του Συνταγματικού Δικαίου*, τ. Γ, σ.106 επ.

αναφορά] άρθρο 3(β) του περί Τύπου Νόμου δεν αντιβαίνει προς την διάταξη του άρθρου 19(3) του Συντάγματος, το οποίον προνοεί επίσης για επιφυλάξεις και περιορισμούς και κατά συνέπεια το άρθρον 3(β) δεν είναι αντισυνταγματικό διότι δεν επιβάλλει προληπτικό περιορισμό υπό την μορφήν είτε προηγούμενης αδείας ή προληπτικής λογοκρισίας».

Προς ενίσχυση των προαναφερθέντων παρατίθεται και η θέση που υιοθετήθηκε στην υπόθεση «Republic (Minister of Interior and Another) v. Telegraphos Publishing Co., Ltd (1975) 3 C.L.R. 394», σε συνδυασμό με τις υποθέσεις «The Attorney General and Another v. Antigua Times Ltd [1975] 3 All E.R. 81» και «Γεώργιος Χατζηνικολάου εναντίον Αστυνομίας (1976) 2 C.L.R. 63», όπου για την πολυσυζητημένη διάταξη του νόμου περί τύπου συνάγεται ότι το «άρθρο τούτο είναι ενδεικτικό ότι η πρόθεση του νομοθέτου ήτο η προστασία της υπολήψεως και των δικαιωμάτων των άλλων πολιτών [...] και τούτο προς τον σκοπόν διατηρήσεως ενός λογικού ισοζυγίου μεταξύ του δικαιώματος εις την ελευθερίαν εκφράσεως και των συνεπαγομένων καθηκόντων και ευθυνών του πολίτου».³⁶⁷

Για τις υπόλοιπες ρυθμίσεις του ισχύοντος – τα πρώτα τριάντα χρόνια της Κυπριακής Δημοκρατίας – νομικού πλαισίου του τύπου, ο Τορναρίτης κατέληγε, στο προαναφερθέν σημείωμα του, ότι δεν υπάρχει καμιά διάταξη που να είναι «ασυνήθης καί νά μή υφίσταται εις παρόμοιας νομοθεσίας αλλαχού», επισημαίνοντας συγχρόνως ότι το κοινωνικό λειτουργήμα του δημοσιογράφου οφείλει να ασκείται με συναίσθηση ευθύνης και αποκλειστικά για την εξυπηρέτηση των σκοπών, τους οποίους ο τύπος έταξε να εξυπηρετεί χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ο δημοσιογράφος, ως υποκείμενο δικαιωμάτων και υποχρεώσεων στο πλαίσιο της ειδικότερης επαγγελματικής του δραστηριότητας, βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη και πιο προνομιούχα θέση από τον οποιονδήποτε άλλο πολίτη μιας δημοκρατικής χώρας³⁶⁸.

³⁶⁷ Βλ. επίσης υπόθεση υπ' αριθμόν 82/76 "Κώστας Μακρίδης και Άλλος, κατά 1.Υπουργού Εσωτερικών, 2.Διευθυντού Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών (1981) 3 C.L.R. σ. 321"

³⁶⁸ Όπως τόνισε το Privy Council στην έφεση εξ Ινδιών για την υπόθεση Arnold v. King Emperor (1914) 18 CWN 785 σ.789

Μετά τα γεγονότα του 1974 και ειδικότερα λόγω των αντικειμενικών συνθηκών που προέκυψαν εξαιτίας αυτών, προέβλεπε πιο επιτακτικά η ανάγκη για την κατοχύρωση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος και η απαίτηση για την έγκριση του απαραίτητου εκείνου νομικού πλαισίου για τη εύρυθμη και αποτελεσματική λειτουργία του τύπου³⁶⁹. Οι διαπιστώσεις αυτές οδήγησαν σε πρώτο στάδιο σε επαφές μεταξύ της συντεχνίας των δημοσιογράφων και της καθ' ύλην αρμόδιας κρατική υπηρεσίας, δηλαδή του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, για την ανασκόπηση ολόκληρου του φάσματος των προβλημάτων, οι οποίες με τη σειρά τους κατέληξαν σε σειρά συσκέψεων για την αντιμετώπιση κάθε επιμέρους πτυχής από τα εμπλεκόμενα κατά περίπτωση τμήματα του δημοσίου. Από τον Ιούλιο του 1980 ενεπλάκη στις διαβουλεύσεις και ο τότε Σύνδεσμος Εκδοτών Εφημερίδων και Περιοδικών.

Το αίτημα για ανανέωση του κανονιστικού πλαισίου του τύπου από πλευράς των ενδιαφερομένων έτυχε μερικής αποδοχής τον Οκτώβριο του 1976, κατόπιν πρωτοβουλίας του τότε Διευθυντή του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών σε συνεννόηση με την Ένωση Συντακτών Κύπρου, που οδήγησε σε προσωπική εμπλοκή του τότε προέδρου της Βουλής των Αντιπροσώπων, ο οποίος με επιστολή του απευθυνόμενη στον τότε καθ' ύλην αρμόδιο υπουργό των Εσωτερικών, ζητούσε όπως «χωρήσωσιν άνευ οιασδήποτε χρονοτριβής εις την συμπλήρωσιν εις σύντομον χρονικόν διάστημα της απαιτούμενης προεργασίας δια της επεξεργασίας μιας ολοκληρωμένης περί Τύπου νομοθεσίας».³⁷⁰

Η πρώτη υπηρεσία που παρέλαβε την σκυτάλη αυτής της προσπάθειας εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας περί τύπου ήταν το ίδιο το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, το οποίο, κατόπιν σχετικής μελέτης, συνέταξε μια έκθεση³⁷¹ στην οποία, μεταξύ άλλων, αναφέρεται ότι «εις αρκετάς περιπτώσεις η περί Τύπου Νομοθεσία παρέχει εις την Εκτελεστικήν Εξουσίαν μεγάλας δυνατότητας

³⁶⁹ Πρέπει να σημειωθεί στο σημείο αυτό ότι οι διερευνητικές βολιδοσκοπήσεις για την ανανέωση του νόμου περί τύπου και τη δημοσιογραφική κατοχύρωση εντοπίζονται από το 1967 αλλά τόσο η αδράνεια των άμεσα επηρεαζόμενων όσο και ο μικρός κατά την εποχή εκείνη αριθμός τους οδήγησε στη χρόνια αποτελμάτωση και βαθμιαία επαύξηση των προβλημάτων, λαμβανομένου υπόψη και των συνθηκών κάτω από τις οποίες εκδίδονταν εφημερίδες επί δικτατορίας στην Ελλάδα, όπως είδαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο της ιστορικής αναδρομής

³⁷⁰ Αρχείο ΓΤΠ Επιστολή Προέδρου της Βουλής προς Υπουργό Εσωτερικών υπ' αρ. φακ. 53/76, 19.10.1976

επεμβάσεως εις θέματα Τύπου, [αλλά] η φιλοσοφία της Κυβερνήσεως βασικώς είναι ότι οι ίδιοι οι εκδότες εφημερίδων και οι ασκούντες το επάγγελμα του δημοσιογράφου εν γένει οφείλουν να συνηθειτοποιήσουν την ανάγκη αυτοσεβασμού ούτως ώστε ο Τύπος να κινήται εντός των γενικά παραδεκτών πλαισίων».

Η έκθεση του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών εξέφραζε επίσης την άποψη ότι τα θέματα που εγείρονταν μπορούσαν να ρυθμισθούν «ουχί τόσο δια του περί Τύπου Νόμου, αλλά κυρίως υπό νομικώς κατοχυρούμενων σωμάτων και οργάνων του ιδίου του δημοσιογραφικού κόσμου, οργάνων και σωμάτων αυτοδιοικήσεως και αυτοελέγχου, τα οποία να εμπνέουν τον αυτοσεβασμόν, αλλά και καθολική εκτίμησιν προς τον δημοσιογράφων ανάλογον προς την υψηλήν αποστολήν του». Η έκθεση κατέληγε με τη σύσταση το θέμα της τροποποίησης της περί τύπου νομοθεσίας καθώς και εκείνων των διατάξεων του Ποινικού Κώδικα που αναφέρονται στα θέματα του τύπου θα έπρεπε να αποτελέσει το αντικείμενο συζήτησης σε μια σύσκεψη στην οποία θα συμμετείχαν εκπρόσωποι των εμπλεκόμενων δημοσίων και μη υπηρεσιών, τα πορίσματα της οποίας θα έπρεπε να υποβληθούν στο Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα. Με τη σειρά του το Γραφείο αυτό θα έπρεπε να επεξεργαστεί νομοτεχνικά τις εισηγήσεις, οι οποίες θα υποβάλλονταν στη συνέχεια στο Υπουργικό Συμβούλιο για τελική ανάληψη ενεργειών.

Για τη μελέτη του όλου θέματος και την υποβολή προτάσεων για τη σύνταξη σχετικού νομοσχεδίου έγινε περαιτέρω εισήγηση να συσταθεί Επιτροπή στην οποία θα αντιπροσωπεύονταν κοινοβουλευτικοί, μέλη της Ένωσης Συντακτών Κύπρου και του Συνδέσμου Εκδοτών Εφημερίδων και Περιοδικών, καθώς και λειτουργοί του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών και της Γενικής Εισαγγελίας. Ακολούθησαν συσκέψεις των ενδιαφερόμενων μερών και των εμπλεκόμενων λειτουργών με την καθ' ύλη αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή Εσωτερικών για να καταλήξουν τελικά στη σύσταση της Ειδικής Υποεπιτροπής

³⁷¹ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση ΓΤΠ με τίτλο «Η περί Τύπου Νομοθεσία», 22.11.1976

για την Αναθεώρηση και τον Εκσυγχρονισμό της περί Τύπου Νομοθεσίας³⁷² η οποία συνήλθε στην πρώτη της συνεδρία στις 17.12.1977.

Με την ανάληψη των καθηκόντων της, η Υποεπιτροπή έγινε αποδέκτης του προαναφερθέντος σημειώματος του Γενικού Εισαγγελέα και μιας μελέτης της Ένωσης Συντακτών Κύπρου, η οποία στηριζόταν βασικά στα γαλλικά πρότυπα για την αντιμετώπιση θεμάτων ελευθεροτυπίας, λίβελου, πρακτορείων ειδήσεων και τύπου αντίστοιχα, Συμβουλίου Τύπου, κατοχύρωσης του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, δημοσιογραφικής ταυτότητας και κώδικα δεοντολογίας. Στην υποεπιτροπή κοινοποιήθηκαν επίσης και δύο εισηγητικές εκθέσεις του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών για τον αυτοέλεγχο των ΜΜΕ και ένας κώδικας δεοντολογίας στη βάση πορισμάτων διάφορων ενασχολούμενων με το θέμα Επιτροπών του Συμβουλίου της Ευρώπης³⁷³.

III. Οι προτάσεις των δημοσιογράφων για τον εκσυγχρονισμό του τύπου – Οι διεκδικήσεις των ιδιοκτητών των εντύπων ΜΜΕ

Η μελέτη της Ένωσης Τύπου Κύπρου, που υπογράφει ο τότε πρόεδρος της Φιφής Ιωάννου, με ημερομηνία σύνταξής της την 14.7.1977, υπήρξε πρωτίστως μια πραγματεία για το νομικό καθεστώς του τύπου, όπως θα επιθυμούσε ο συντάκτης της να ίσχυε στην Κύπρο³⁷⁴. Οι πιο ισχυρές από τις επισημάνσεις της αφορούσαν την παροχή εγγύησης πριν από την έκδοση της εφημερίδας, όπως αυτό προβλεπόταν στο τρίτο άρθρο του ισχύοντος Βασικού Νόμου περί τύπου, η οποία είναι «[...] αντίθετος προς το άρθρον 19 το οποίο νομιμοποιεί το κατασταλτικό και ουχί τον προληπτικό έλεγχο της ελευθερίας της έκφρασης καθ' οιονδήποτε τρόπον τον οποίο περιλαμβάνει την ελευθερία επιδόσεως του ημερήσιου ή περιοδικού εν γένει τύπου».

³⁷² Στην Υποεπιτροπή συμμετείχαν ο Γενικός Διευθυντής του Υπουργείου Εσωτερικών Α. Αναστασίου, ως πρόεδρος της, και με το λειτουργό του υπουργείου Εσωτερικών Χρ. Μαντοβάνη ως γραμματέας, οι βουλευτές Ποταμίτης, Αμπίζας και Παύλου, ο λειτουργός του ΓΤΠ Κ. Ψυλλίδης, ο Ανώτερος Δικηγόρος της Δημοκρατίας για την Γενική Εισαγγελία Σ.Γ.Γεωργιάδης, ο νομικός σύμβουλος των εκδοτών Γ. Λαδάς και εκ μέρους της ΕΣΚ ο Φ.Ιωάννου.

³⁷³ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση Μ. Χριστοδούλου προς τον ΠτΔ, ο.π., σ. 4. Θα γίνει αναφορά σε αυτές τις εκθέσεις σε επόμενο κεφάλαιο και αναλόγως των επιμέρους θεματικών.

³⁷⁴ Ο Φιφής Ιωάννου είχε διατελέσει Γενικός Γραμματέας του κομμουνιστικού ΑΚΕΛ μεταξύ 1945-1949.

Καταφεύγοντας σε επιχειρηματολογία δανεισμένη αποκλειστικά από γάλλους νομομαθείς συγγραφείς, όπως οι Lamannais, Burdeau, Chavenne, Drago και Ledru-Rollin, καθώς και την εγχώρια νομολογία, ο Ιωάννου επέκρινε τον, κατά την γνώμη του, αντισυνταγματικό χαρακτήρα της εγγύησης ως μορφή προληπτικής λογοκρισίας, ενώ επισήμανε την αναγνώριση της εφαρμογής του κατασταλτικού περιορισμού της ελευθερίας του τύπου από την πολιτεία καθότι για την έκδοση εφημερίδας δεν απαιτείτο προηγούμενη άδεια «διαφυλαττομένων των συνεπειών του νόμου».³⁷⁵

Αναφερόμενος στη συνέχεια σε συγκεκριμένες διατάξεις του νόμου 69/1965, ο οποίος είχε τροποποιήσει διατάξεις του ισχύοντος Βασικού Νόμου περί Τύπου μετά την κωδικοποίηση που έγινε παραμονές της ανακήρυξης της Κυπριακής Δημοκρατίας και ο οποίος είχε τεθεί σε ισχύ την 23.12.1947, όπως αναφέρθηκε πιο πάνω, ο τότε πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών κατέκρινε αυτό το κείμενο, σύμφωνα με το οποίο φυσικό πρόσωπο θα καθίστατο ποινικά υπεύθυνο για τα πιθανά αδικήματα κάποιας ειδησεογραφικής επιχείρησης. Σε αυτό το φυσικό πρόσωπο μπορούσε να επιβληθεί ποινή φυλάκισης ή προστίμου, κατά τρόπον αυτόματο και ανεξαρτήτως του αν συνέργησε στη διάπραξη του αδικήματος, με έναν από τους τρόπους που προβλέπονταν για τη θεμελίωση της ποινικής ευθύνης στα άρθρα 20-23 του Ποινικού Κώδικα.

Αυτή η αυτόματη απόδοση ευθύνης σε φυσικό πρόσωπο θεωρήθηκε από τη συνδικαλιστική οργάνωση των δημοσιογράφων αντίθετη με εκείνες τις συνταγματικές διατάξεις που επιτάσσουν ότι «κατηγορούμενος δι' αδικήματα τι θεωρείται αθώος μέχρις ού αποδειχθή ένοχος συμφώνως με τον νόμον»³⁷⁶, καθώς επίσης και ότι καταστρατηγούσε τη συνταγματικά προβλεπόμενη διαδικασία ενώπιον των δικαστηρίων για την απόδειξη της αθωότητας των ευρισκόμενων υπό κατηγορία πολιτών³⁷⁷.

Ο Ιωάννου εξέφρασε επιπρόσθετα την άποψη ότι η συγκεκριμένη τροποποίηση είχε φαινομενικά υπόψη της «μόνο αδικήματα προκύπτοντα εκ

³⁷⁵ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς τον ΠτΔ, ο.π. Παράρτημα 4, σ.33-63 (37) και υπόθεση ενώπιον Ανωτάτου Δικαστηρίου "Τυπογραφεία Κόσμος Λτδ ν. Δημοκρατίας της Κύπρου (1971)" τ.9, σ.1189

³⁷⁶ Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, άρθρο 12, παράγραφος 4

³⁷⁷ Σύνταγμα της Κυπριακής Δημοκρατίας, άρθρο 30, παράγραφος 2 και υπόθεση Ανώτατου Συνταγματικού Δικαστηρίου "Χαννής Τζιρκαλλή ν. Κυπριακής Δημοκρατίας (1961)"

των δημοσιευμάτων εφημερίδας τινός αλλά διευτώθη ευρύτερα του δέοντος». Επισημαίνει στη συνέχεια ότι, αν σκοπός του νομοθέτη ήταν να επιτευχθεί «υπευθυνωτέρα» δημοσιογραφία, η πείρα του παρελθόντος απέδειξε ότι αυτή η τακτική δεν επέφερε τα ποθητά αποτελέσματα, διότι ορισμένα έντυπα κατασκεύασαν τα λεγόμενα «πρόσωπα αχύρου» ή «αντιπρόσωπο για τη φυλακή» – φαινόμενο που παρατηρήθηκε και στη Γαλλία μετά το νόμο επί της ελευθερίας του τύπου της 29.7.1881 και συνεχίστηκε μέχρι και την περίοδο του Β' Παγκόσμιου Πολέμου. Τα «πρόσωπα αχύρου» αναλάμβαναν αυτή την ευθύνη, επωμιζόμενα όλες τις συνέπειες χωρίς καμιά απολύτως επαγγελματική ή οικονομική σχέση με τις εφημερίδες, «όντα 'υπεύθυνα' δια την διαχείρισιν ή έλεγχον ψιλώ μόνον ονόματι».

Αναφερόμενος στα υπόλοιπα δύο άρθρα του τροποποιητικού νόμου 69 του 1965 περί τύπου, ο τότε πρόεδρος της Ένωσης Συντακτών παρατήρησε ότι ο επιδιωκόμενος στόχος τους να απαγορεύσουν την επιχορήγηση ή παροχή οιασδήποτε αρωγής προς τα κυπριακά ΜΜΕ από πηγές στο εξωτερικό, πρέπει να θεωρηθεί ότι υπερβαίνει τις παραμέτρους του σχετικού συνταγματικού περιοριστικού πλαισίου στο δικαίωμα της ελευθερίας της έκφρασης που καθορίζει το ίδιο το άρθρο 19, παράγραφος τρία, του Συντάγματος καθότι πλήττει και τις περιπτώσεις εκείνες, όπου η βοήθεια δίδεται καλή τη πίστει για επιδιώξεις που δεν αντίκεινται προς τους νόμους του κράτους. Συγχρόνως εξυπακούεται, αν και δεν δηλώνεται ρητά στο κείμενο του υπό αναφορά νόμου, ότι με διασταλτική ερμηνεία δεν θα έπρεπε να επιτρέπεται σε αλλοδαπό φυσικό ή νομικό πρόσωπο να εκδίδει έντυπα στην επικράτεια της Κυπριακής Δημοκρατίας, πράγμα που σήμαινε ότι δημιουργούνταν ακόμα μια αντισυνταγματική πτυχή σε ότι αφορά στη γενικότερη στάση της πολιτείας έναντι των αλλοδαπών.

Είναι αντιληπτό ότι οι εν λόγω μη φιλελεύθερες διατάξεις του τροποποιητικού νόμου 69 του 1965 οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στο κλίμα της εποχής που ψηφίσθηκε, αφού η τότε κυβέρνηση είχε προφανέστατα σχηματίσει την πεποίθηση ότι ορισμένες αντιπολιτευόμενες εφημερίδες επιχορηγούνταν από ξένα κέντρα αποφάσεων και άρα αυτός ο τρόπος ήταν η ενδεικνυόμενη

μέθοδος αποθάρρυνσής τους για έκδοση εφημερίδων εκείνη την περίοδο. Αυτό δεν παύει βέβαια να οδηγεί σε φήμωση μερίδας της κοινής γνώμης³⁷⁸, που θα επιθυμούσε να βλέπει δημοσιευμένες τις απόψεις της, αλλά αυτό καθίστατο κατορθωτό μόνο με συνδρομή ομογάλακτων πολιτικών παρατάξεων του εξωτερικού. Εξάλλου μια πολιτεία που απολαμβάνει κράτους δικαίου κατά το πρότυπο των λεγόμενων δυτικών δημοκρατιών έχει πάντοτε πλούσιο οπλοστάσιο ποινικής καταστολής, για να αντιμετωπίσει παράνομες επιδιώξεις.

Όπως επισημαίνει και ο Ιωάννου, οι ανωτέρω εκτεθέντες περιορισμοί φαίνεται να είχαν εμπνευσθεί από το άρθρο 13 του Γαλλικού Διατάγματος της 26.8.1944, το οποίο περιείχε παρόμοιες απαγορεύσεις, καθότι προϊόν της πολεμικής ατμόσφαιρας της απελευθέρωσης και του πνεύματος διώξεων των συνεργατών με τη ναζιστική κυβέρνηση του Βισί, το οποίο όμως ουδέποτε εφαρμόστηκε. Η εκδοχή, τέλος, περί ύπαρξης νομοθετικά προβλεπόμενου μηχανισμού - όπως η διάταξη τρία του νόμου 69/1965 συγκεκριμένα προβλέπει - ο οποίος να απαιτεί δηλώσεις για την οικονομική πορεία των κυκλοφορούντων εντύπων ώστε να προστατευθεί η ανεξαρτησία του τύπου από την εξάρτηση του σε οικονομικά συμφέροντα και όχι για να διευκολυνθεί η κυβερνητική επιρροή, δεν φαίνεται να επικρατεί, όπως η πρακτική των αμέσως επομένων ετών, τόσο στο εσωτερικό όσο και παγκοσμίως, απέδειξε.

Περιοριστικές του δικαιώματος της ελευθερίας έκφρασης διατάξεις έβριθαν κατά την άποψη της Ένωσης Συντακτών και σε άλλα νομοθετήματα, ευρισκόμενα εκτός των περί τύπου νόμων, τα οποία ψηφίστηκαν μετά το 1960 για το συμφέρον της ασφάλειας της πολιτείας και τα οποία εντοπίζονται στον Ποινικό Κώδικα³⁷⁹. Ο Φιφής Ιωάννου αναφέρθηκε στην περίπτωση του νέου άρθρου 50 του Ποινικού Κώδικα, που αντικαταστάθηκε με το ν. 70/1965, το οποίο και μετέθεσε το βάρος της απόδειξης από τον ενάγοντα στον κατηγορούμενο. Έτσι έπρεπε πλέον ο τελευταίος να πείθει ότι το δημοσίευμα γράφεται καλόπιστα, στηριζόμενο σε γεγονότα που το δικαιολογούσαν, τη

³⁷⁸ Για την προβληματική της χρήσης της έννοιας της κοινής γνώμης βλ. Jean-Noel Jeanneney, *Η Ιστορία των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης από την εμφάνισή τους ως τις μέρες μας*, Εκδόσεις Παπαδήμα (Μετάφραση - επιμέλεια - σημειώσεις Νάση Μπάλτα), Αθήνα, 1999, σ. 89 επ. (463)

³⁷⁹ Με τους νόμους 41/1964 της 31.3.1964 και 58/1967 της 13.10.1967 προστέθηκαν τρία νέα άρθρα στον Κυπριακό Ποινικό Κώδικα αλλά δείτε και τον επίμαχο νόμο 70/1965 (άρθρα 50, 50Α, 50Β και 50Γ του ΠΚ)

στιγμή μάλιστα που το άρθρο 12, παράγραφος τέσσερα, του κυπριακού Συντάγματος ρητά προνοεί ότι «πας κατηγορούμενος δι αδίκημα θεωρείται αθώς μέχρις ότου αποδειχθή ένοχος συμφώνως προς τον νόμο».

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του συνδικαλιστικού φορέα των δημοσιογράφων, επιπλέον αρνητικός νεωτερισμός του υπό αναφορά άρθρου ήταν το γεγονός ότι το δικαστήριο θα έπρεπε να κρίνει με υποκειμενικά κριτήρια «κατά πόσον 'λογικώς' ο κατηγορούμενος, εδικαιολογείτο εν όψει των εις χείρας του στοιχείων να δημοσιεύη ή μη την είδησιν [και ειδικά σε μια πολιτεία όπως την Κυπριακή Δημοκρατία όπου] δεν υπάρχουν ορκωτά δικαστήρια εις τα οποία να αντιπροσωπεύεται η κοινή γνώμη»³⁸⁰.

Επιπρόσθετο αρνητικό στοιχείο της νέας διάταξης 50 του Ποινικού Κώδικα θεωρήθηκε από τη δημοσιογραφική κοινότητα η ευρύτητα των όρων που επιβλήθηκαν σε ότι αφορά το είδος των ψευδών ειδήσεων ή πληροφοριών που μπορούσαν να επιφέρουν «κλονισμό της εμπιστοσύνης του κοινού προς το κράτος ή τα όργανα αυτού», διότι δεν διατυπώθηκε επιπρόσθετα, για παράδειγμα, η κακοπιστία του γράφοντα – έννοια που εμπεριέχει η γαλλική αντίστοιχη νομοθεσία – με αποτέλεσμα η αναζήτηση και ο χαρακτηρισμός του βουλευτικού στοιχείου πίσω από τις πράξεις να επαφίεται στα υποκειμενικά κριτήρια των δικαστών.

Επίσης, η όλη διατύπωση της υπό αναφορά διάταξης «απομακρύνεται της εννοίας του ηθελημένου ψεύδους και φαίνεται να περιλαμβάνη εις τα όρια αυτής την περίπτωσηιν δημοσιεύσεως αναληθών ειδήσεων ή πληροφοριών εξ αμελείας όταν τα γεγονότα επί των οποίων εστηρίχθησαν αντικειμενικώς δεν δικαιολογούν την δημοσίευσιν»³⁸¹. Αλλά σε ένα επάγγελμα όπως η δημοσιογραφία, όπου οι τεχνικές ανάγκες και η ταχύτητα που ακολουθείται στη διεκπεραίωση του έργου των συντακτών, δεν επιτρέπει στους τελευταίους την ευχέρεια της φυσικής επαλήθευσης και του προσωπικού ελέγχου των πληροφοριών τους, θεωρήθηκε υπερβολικό η ποινική ευθύνη να είναι ευρύτερη της περίπτωσης που αποδεικνύεται κακόπιστη συμπεριφορά.

³⁸⁰ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου, ο.π., Παράρτημα 4, σ. 46

³⁸¹ Ο. π., σ.48

Για το άρθρο 46Α του Ποινικού Κώδικα που αφορά στην εξύβριση του Αρχηγού της Πολιτείας, η θέση της Ένωσης Συντακτών ήταν ότι το άρθρο αυτό αποτέλεσε απομάκρυνση από την επί του βρετανικού δικαίου βασιζόμενη ποινική παράδοση στην οποία δεν υπάρχει τίποτα παρόμοιο. Η ημεδαπή νομολογία επιδείνωσε την κατάσταση σε ότι αφορά στην ελευθερία της έκφρασης, όταν Επαρχιακό Δικαστήριο απεφάσισε σε σχετική υπόθεση ότι «εάν πρόκειται περί ισχυρισμών γεγονότων, η απόδειξις της αλήθειάς των εκ μέρους του κατηγορουμένου δεν τον απαλλάσσει ευθύνης»³⁸². Η υιοθέτηση του συγκεκριμένου άρθρου αποτελεί έμπνευση προερχόμενη από χώρες που τις χαρακτηρίζει πολιτειακό σύστημα όπως αυτό της Κυπριακής Δημοκρατίας.

Αλλά σε ένα κοινοβουλευτικό πολιτειακό σύστημα, διατεινόταν η δημοσιογραφική κοινότητα, όπου ο ρόλος του προέδρου περιορίζεται είτε στην απλή και συμβολική εκπροσώπηση του έθνους ή της χώρας του, είτε έστω σε συμβουλευτικό ρόλο προς την κυβέρνηση, η οποία είναι αποκλειστικά υπεύθυνη ενώπιον του κοινοβουλίου, η προσβολή του προσώπου του Προέδρου μιας τέτοιας χώρας έχει χαρακτήρα προσωπικής επίθεσης και όχι κριτικής της κυβερνητικής πολιτικής για την οποία είναι ανεύθυνος, οπότε η ελευθερία της έκφρασης δεν διακυβεύεται. Η θέση του Προέδρου μιας πολιτείας με το προεδρικό σύστημα προσομοιάζει με κείνη του Βασιλέα στο αγγλικό πολίτευμα ή εν γένει στη βασιλευόμενη δημοκρατία. Αντίθετα, σε δημοκρατικά καθεστώτα όπου ο ανώτατος άρχοντας ασκεί ο ίδιος την ανώτατη πολιτική εξουσία, όπως στην περίπτωση της Κύπρου, το ιδιώνυμο αυτό αδίκημα μπορεί να πλήξει καίρια το δικαίωμα της ελευθερίας του λόγου «καθόσον είναι πολλάκις δύσκολον να χαραχθή το σύνορον μεταξύ επιτρεπομένης και νομίμου επικρίσεως της πολιτικής και των πολιτικών πράξεων αυτού και της κριτικής η οποία δυνατόν να εμπίπτει εντός της ακτίνας του αδικήματος»³⁸³.

Εξάλλου, προσθέτει ο Ιωάννου, εάν υπήρχε πρόβλεψη για παρόμοιο αδίκημα στις ΗΠΑ, ουδέποτε θα αποκαλυπτόταν το σκάνδαλο Watergate, αφού ο τότε πρόεδρος των ΗΠΑ θα επικαλούνταν τη νομοθεσία αυτή, για να συγκαλύψει τη συμμετοχή του στο έγκλημα. Κάτω από αυτό το πρίσμα, το υπό

³⁸² Ο. π., σ.50

³⁸³ Ο. π., σ.52

αναφορά άρθρο 46Α του Ποινικού Κώδικα θεωρήθηκε από τον δημοσιογραφικό κόσμο ως «φοβερόν όπλον κατά της ελευθερίας του τύπου», αφού η προστασία του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας θα μπορούσε να αφηθεί στον συνήθη ποινικό νόμο και ειδικότερα στο πλαίσιο του αδικήματος του ποινικού λίβελου το οποίο ρυθμίζεται στο άρθρο 194. Η δε παράγραφος τρία του άρθρου 19 του Συντάγματος δεν παρέχει καμιά ειδικότερη προστασία του κύρους για παράδειγμα της εκτελεστικής εξουσίας ή την υπαγωγή του άρθρου 46Α στην προστασία της υπόληψης ή των δικαιωμάτων των άλλων³⁸⁴, αλλά σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα μια οποιασδήποτε μορφής αυξημένη προστασία της εκτελεστικής εξουσίας θα ήταν περιττή.

Αν και η ανησυχία της δημοσιογραφικής κοινότητας ότι η στενή αυτή σύνδεση μεταξύ του προσώπου του Προέδρου της Δημοκρατίας και των πράξεών του σχετικά με τη χάραξη πολιτικής θα τους εμποδίζει να επικρίνουν τους χειρισμούς του Προέδρου είναι δικαιολογημένη, νομικώς η θέση αυτή της Ένωσης Συντακτών³⁸⁵ παραγνώριζε ότι το σύστημα διακυβέρνησης της Δημοκρατίας της Κύπρου δεν είναι αμιγώς προεδρικό, όπως τα παραδείγματα της Γαλλίας και ΗΠΑ, αλλ' ένα «*sui generis* προεδρικό», όπου το Σύνταγμα αναγνωρίζει υπέρ του Υπουργικού Συμβουλίου «τεκμήριο αρμοδιότητας» σε θέματα αναγόμενα σε άσκηση της εκτελεστικής εξουσίας και παρέχει σε αυτό την εξουσία να χαράσσει τους γενικούς προσανατολισμούς και τις βασικές γραμμές της πολιτικής της χώρας³⁸⁶.

Από την πλευρά της η Ένωση Ιδιοκτητών Εφημερίδων και Περιοδικών έκανε παράλληλες ενέργειες για ικανοποίηση των δικών της, κατ' ουσίαν οικονομικών, αιτημάτων. Με αφετηρία μια σύσκεψη στο καθ' ύλην αρμόδιο υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας [κατόπιν και Τουρισμού] σε μια ύστατη προσπάθεια να αποφευχθεί δραματική αύξηση της τιμής των εφημερίδων, οι ιδιοκτήτες των κυπριακών εντύπων υπέβαλαν την 1.2.1979 υπόμνημα που

³⁸⁴ Ο. π.

³⁸⁵ Δε μπορεί να παραγνωριστεί βέβαια το γεγονός της πολιτικής, και άρα μη νομικής, εξουσίας που απολαμβάνει ο εκάστοτε Πρόεδρος της Δημοκρατίας στην Κυπριακή Δημοκρατία επί των μελών του Υπουργικού Συμβουλίου εφόσον αυτός επιλέγει τα πρόσωπα που θα απαρτίσουν το σώμα, και ειδικά στα πρώτα χρόνια της Δημοκρατίας.

³⁸⁶ Νίκου Χαραλάμπους, «Η κανονιστική εξουσία του Υπουργικού Συμβουλίου», *Πτυχές Κυπριακού Δικαίου*, τ. Β', Εκδόσεις Ασέλια, Λευκωσία χχ σ, 122 -124

περιελάμβανε τα ακόλουθα δέκα συνολικά αιτήματα: απαλλαγή από τον δασμό ειδικού τέλους επί του δημοσιογραφικού χάρτου, δημοσίευση επί πληρωμή διαφόρων κυβερνητικών ανακοινώσεων και υποχρεωτική δημοσίευση των ισολογισμών των δημοσίων εταιριών (όπως είναι γνωστές οι ιδιωτικές μετοχικές εταιρίες στην Κύπρο), αγορά αριθμού φύλλων για τις ανάγκες διαφόρων κρατικών ιδρυμάτων, έκπτωση στους λογαριασμούς τηλεφώνου και ηλεκτρικού ρεύματος των ΜΜΕ, παροχή αδασμολόγητης βενζίνης, επιδότηση των συνδρομών των εφημερίδων για τα διεθνή ειδησεογραφικά πρακτορεία, έκπτωση στα αεροπορικά ναύλα και παραχώρηση δωρεάν αεροπορικών εισιτηρίων³⁸⁷.

Η μελέτη του υπομνήματος και η προώθηση των αιτημάτων που περιείχε ανατέθηκε στον Διευθυντή του τότε Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών, ο οποίος κατόπιν ανταλλαγής απόψεων με τους ενδιαφερόμενους ιδιοκτήτες των εντύπων ΜΜΕ μεθόδευσε την όλη υπόθεση καταλήγοντας είτε σε μερική ικανοποίηση τους είτε με την επαναφορά ορισμένων από αυτά σε κατοπινά κοινά υπομνήματα που είχε στο μεταξύ υποβάλει η Ένωση Συντακτών.

Κατά την υπό αναφορά περίοδο, η επαγγελματική συντεχνία των δημοσιογράφων δραστηριοποιήθηκε δυναμικά ανάγοντας σε θέμα ύψιστης προτεραιότητας τη νομική κατοχύρωση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος, παράλληλα με τον εκσυγχρονισμό του κανονιστικού πλαισίου του τύπου. Αποτέλεσμα αυτών των έντονων δραστηριοτήτων ήταν η ετοιμασία του πρώτου προσχεδίου νομοσχεδίου από τη Γενική Εισαγγελία για τη ρύθμιση του δημοσιογραφικού επαγγέλματος ημερομηνίας 28.12.1979, το οποίο διανεμήθηκε στους επηρεαζόμενους για τις παρατηρήσεις και εισηγήσεις τους, οι οποίες δεν ήταν οι αναμενόμενες για τους συντάκτες του, με αποτέλεσμα να αποφασισθεί η αναβολή της προώθησης του νομοσχεδίου, ώστε να δοθεί περισσότερος χρόνος για καλύτερη αντιμετώπιση και μεθόδευση του όλου θέματος. Επιπρόσθετα, η Ένωση Συντακτών κατέφυγε για παροχή σχετικής αρωγής στην ελλαδική συνδικαλιστική οργάνωση ΕΣΗΕΑ, που ανταποκρίθηκε αποστέλλοντας νομικό

³⁸⁷ Αρχείο ΓΤΠ, Επιστολή Γ. Φίλη, κατ' εντολή των καθημερινών εφημερίδων, προς τον Πρόεδρο Δημοκρατίας, 1.2.1979

της σύμβουλο στις αρχές του 1980, για επιτόπια μελέτη των προβλημάτων και συναφείς συμβουλές.

Στο μεταξύ οι ιδιοκτήτες των τότε εντύπων ΜΜΕ υπέβαλαν ξανά τα μη ικανοποιημένα μέχρι τότε αιτήματά τους, αυτή τη φορά σε ένα από κοινού έγγραφο εισηγήσεων με την Ένωση Συντακτών, για τη θέσπιση νέου νόμου περί τύπου και για την επίλυση των αμοιβαίων τους προβλημάτων. Είχε προηγηθεί η αποστολή στις 29.7.1980 ενός υπομνήματος³⁸⁸ του Συνδέσμου των Εκδοτών προς τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, το περιεχόμενο του οποίου διαιρούνταν σε τρεις βασικά κατηγορίες: πρώτον, διακήρυξη αρχών σε σχέση με την ελευθεροτυπία και γενικά με τον τύπο, δεύτερον, προτάσεις για χορήγηση ατελειών για τους λειτουργούς του τύπου, και τρίτον, εισηγήσεις για τροποποίηση της υφιστάμενης νομοθεσίας³⁸⁹.

Κατά την σύσκεψη ο Τορναρίτης υπέδειξε ότι σε ότι αφορά το πρώτο θέμα που έθεταν οι εκπρόσωποι του τύπου, δεν θα ήταν αναγκαία μια τέτοια διατύπωση γενικών αρχών, όπως προβλεπόταν στο υπόμνημα, λαμβανομένης υπόψη της διάταξης του άρθρου 19 του Συντάγματος και των λοιπών σχετικών διεθνών συμβάσεων, οι οποίες άπτονταν του θέματος. Κι αυτό, διότι «η δια ειδικού νόμου επαναδιακήρυξη των αρχών αυτών όχι μόνο θα προσέθετε τίποτα, αλλά ίσως και να δημιουργούσε ζήτημα εκ του ότι προβλέποντας για ορισμένο θέμα θα μπορούσε να συναχθεί ότι αποκλείεται ένα άλλο».

Εντούτοις δεν απέκλεισε το ενδεχόμενο της συμπερίληψης προοιμίου στον επικείμενο νέο νόμο περί τύπου, στον οποίο να γίνεται πρόνοια για το σκοπό αυτό. Σε ότι αφορά στις ζητηθείσες ατέλειες, υποδείχθηκε ότι σύμφωνα με το άρθρο 24, παράγραφος 1, του Συντάγματος, έκαστος υποχρεούται να συνεισφέρει στα δημόσια βάρη αναλόγως των δυνάμεών του και συνεπώς οποιαδήποτε αυθαίρετη διαφοροποίηση, είτε ευμενής είτε δυσμενής, για ορισμένη τάξη φορολογουμένων θα ήταν εκτός συνταγματικών πλαισίων.

³⁸⁸ Αρχείο ΓΤΠ, Επιστολή Προέδρου Συνδέσμου Εκδοτών Εφημερίδων και Περιοδικών Κύπρου Γεώργιου Φιλή, 29 Ιουλίου 1980, Παράρτημα 14 σε Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς τον ΠτΔ, ο.π., σ.116επ.

³⁸⁹ Το υπόμνημα αυτό μελετήθηκε σε σύσκεψη που πραγματοποιήθηκε στις 5.8.1980 στο Γραφείο του Γενικού Εισαγγελέα της Δημοκρατίας, βλ. πρακτικά σύσκεψης ως Παράρτημα 15 σε Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς τον Πρόεδρο Δημοκρατίας, ο.π., σ. 119 επ.

Σε σχέση με ορισμένες εισηγήσεις για την τροποποίηση της μέχρι τότε ισχύουσας νομοθεσίας περί τύπου, ο Τορναρίτης υπέδειξε κατά την διάρκεια της προαναφερθείσας υπηρεσιακής σύσκεψης τα ακόλουθα: πρώτον, κρίνεται απαραίτητος ο καθορισμός με ειδική νομοθετική διάταξη του δικαιώματος λήψης πληροφοριών καθώς και του δικαιώματος μη αποκάλυψης της πηγής αυτών των πληροφοριών, «όχι όμως και υποχρέωση». Δεύτερον, οι ενδιαφερόμενοι εκδότες θα έπρεπε να προσκληθούν να καταθέσουν λεπτομερή σημείωση για τις διατάξεις εκείνες του περί τύπου νόμου οι οποίες θα έπρεπε κατά τη γνώμη τους να τροποποιηθούν. Τρίτον, οι διατάξεις του Ποινικού Κώδικα περί δυσφημιστικού λίβελου δεν θα έπρεπε να τροποποιηθούν για οποιοδήποτε λόγο παρόλο που ο εν λόγω «ποινικός λίβελος είναι ... σκελετός σε ερμάρι», ενώ σε σχέση με το στασιαστικό λίβελο και τα περί δυσφήμισης ξένων αρχηγών κρατών αμφότερα τα θέματα θα έπρεπε να επανεξετασθούν. Τέταρτον, κρίθηκε απαραίτητη η συμπερίληψη διάταξης που να διασφαλίζει την ελεύθερη διακίνηση των εντύπων, και πέμπτον, η ρύθμιση με ειδικό νόμο του θέματος της λειτουργίας των πρακτορείων και των διαφημιστικών γραφείων, καθώς και του καθορισμού των ποσοστών προμήθειας και άλλων λεπτομερειών.

III. Σύσταση διυπουργικής επιτροπής και εμπλοκή του κοινοβουλίου στις προσπάθειες εκσυγχρονισμού του νομικού πλαισίου της ρύθμισης του τύπου

Οι εισηγήσεις, οι οποίες υπεβλήθησαν στη συνέχεια από κοινού από τις δύο ενδιαφερόμενες οργανώσεις των εκδοτών και των εργαζομένων στον τύπο, μελετήθηκαν στη συνεδρία της 16.10.1980 του Υπουργικού Συμβουλίου. Αυτό αποφάσισε τη σύσταση Διυπουργικής Επιτροπής³⁹⁰ για την εξέταση σε βάθος του θέματος και την υποβολή σχετικής έκθεσης προς την κυβέρνηση. Οι υποβληθείσες προτάσεις της δημοσιογραφικής κοινότητας αναπτύχθηκαν σε ένα κείμενο με τίτλο: «Εισηγήσεις του Έσυνδέσμου Εκδοτών εφημερίδων και περιοδικών Κύπρου» και της Ένωσης Συντακτών Τύπου» για τη θέσπιση Έννομου περί

³⁹⁰ Η διυπουργική επιτροπή απαρτιζόταν από τους πέντε Υπουργούς Προεδρίας, Εσωτερικών, Οικονομικών, Συγκοινωνιών & Έργων, Εμπορίου & Βιομηχανίας και τους Υφυπουργό Εσωτερικών και Διευθυντή ΓΤΠ - Βλ. σχετικά με την απόφαση αυτή υπ' αριθμόν 55 θέμα στα πρακτικά Συνεδρίας του Υπουργικού Συμβουλίου της 16.10.1980

Τύπου' και των ελευθεριών και δικαιωμάτων αυτών και των Λειτουργιών του»³⁹¹.

Μεταξύ των σκοπών του τότε προτεινόμενου νόμου, όπως τους αντιλαμβάνονταν φυσικά οι εκδότες και οι δημοσιογράφοι, παραμερίζοντας τις όποιες γενικές διακηρύξεις, συμπεριλήφθηκε η άποψη να μην υποβάλλεται η άσκηση του δικαιώματος της ελευθεροτυπίας σε οποιαδήποτε διατύπωση, όρους, περιορισμούς ή ποινές, όπως αυτές διατυπώνονται στα συναφή άρθρα του νόμου περί τύπου του 1968 και τα άρθρα 194-202 του Ποινικού Κώδικα, και να επαφίεται στην «απόλυτον κρίσιν, το αίσθημα ευθύνης και τον πατριωτισμόν των υπευθύνων Εκδοτών και λοιπών εν γένει Λειτουργών του Τύπου»³⁹².

Επιπρόσθετα, ζητήθηκε ειδική αναγνώριση, κατοχύρωση και προστασία του απαραβίαστου των πηγών πληροφόρησης του τύπου, αναγνώριση του δικαιώματος πρόσβασης σε δημόσιες πηγές πληροφόρησης – με εξαίρεση φυσικά τον τομέα των στρατιωτικών μυστικών, και νομική διασφάλιση και κατοχύρωση της διανομής, κυκλοφορίας και πώλησης όλου του υλικού ειδησεογραφικού περιεχομένου χωρίς περιορισμούς, όρους, διακρίσεις και προκαταλήψεις. Πρότειναν επίσης την ανάθεση σε συγκεκριμένη διοικητική αρχή της άσκησης των αρμοδιοτήτων που θα πηγάζουν από τον επικείμενο νόμο περί τύπου, τον καθορισμό της εκάστοτε τιμής πώλησης των εντύπων εξωτερικού καθώς και των επί αυτών ποσοστών προμήθειας των πρακτορείων διανομής ανά στάδιο.

Τα υπόλοιπα αιτήματα αφορούσαν τα προαναφερθέντα ωφελήματα και παροχές που διεκδικούσε η δημοσιογραφική κοινότητα, και πολύ περισσότερο η εκδοτική πλευρά, όπως τη σύσταση αρμόδιας αρχής που να καθορίζει τα ποσοστά προμήθειας των ενδιάμεσων σταδίων στη διανομή εντύπων (δηλαδή πρακτορεία, περυτερούχοι, εφημεριδοπώλες), τον καθορισμό της εκάστοτε τιμής των εισαχθέντων εντύπων από το εξωτερικό, την πλήρη ατέλεια από οποιοδήποτε εισαγωγικό δασμό ή τέλος επί του εκτυπωτικού χαρτιού και οποιουδήποτε τεχνικού εξοπλισμού, που χρησιμοποιείται αποκλειστικά για την έκδοση εντύπων, συμπεριλαμβανομένης και της παροχής ποσότητας αδασολόγητων καυσίμων για τα μεταφορικά οχήματα των σχετιζομένων, υπό

³⁹¹ Αρχείο ΓΤΠ, Παράρτημα 16 σε Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς Πρόεδρο Δημοκρατίας, ο.π., σ.122 επ.

³⁹² Αρχείο ΓΤΠ, Παράρτημα 16, ο.π.

ευρεία έννοια, με τα ΜΜΕ. Επίσης υποβλήθηκαν εισηγήσεις για τις συνταξιοδοτικές προοπτικές των εργαζόμενων στα ΜΜΕ με παροχές εφ' άπαξ οικονομικής ενίσχυσης, πρόσθετα της επικουρικής μηνιαίας σύνταξης με ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη και άλλα επιδόματα και ωφελήματα για όλους τους αποκλειστικά απασχολούμενους, έναντι μισθού, στη διαδικασία της εκδοτικής δραστηριότητας.

Η Διυπουργική Επιτροπή, που συστάθηκε για να μελετήσει τα αιτήματα της δημοσιογραφικής κοινότητας, πραγματοποίησε πέντε συνολικά συνεδριάσεις, από το Μάιο του 1980 μέχρι το Μάρτιο του 1981, στο πλαίσιο των οποίων εξέτασε διεξοδικά και αναλυτικά το αντικείμενό της, ενώ στο μεταξύ διάστημα των συνεδριάσεών της ο επικεφαλής του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών είχε διαβουλευθεί και επαφές με τις ενδιαφερόμενες οργανώσεις και υπηρεσίες πάνω στα ανακύπτοντα προβλήματα³⁹³. Η Επιτροπή κατέληξε σε διάφορες αποφάσεις για τα αιτήματα που κατατέθηκαν, οι οποίες εξετάστηκαν σε κοινή σύσκεψη³⁹⁴ υπό την προεδρία του τότε Προέδρου της Δημοκρατίας, Σπύρου Κυπριανού, που πραγματοποιήθηκε στις 27.3.1981 σε χώρο του Προεδρικού Μεγάρου.

Αφού πραγματοποιήθηκε ενημέρωση για την όλη πορεία των διαβουλεύσεων και τις διαφανόμενες πιθανές λύσεις στα διάφορα επιμέρους ζητήματα, αποφασίστηκε να ανατεθεί στη Νομική Υπηρεσία η σύνταξη νομοσχεδίου, το οποίο, μεταξύ άλλων, «να προβλέπει την κατοχύρωση της ελεύθερης κυκλοφορίας όλων των εντύπων, την κατάργηση οποιασδήποτε ανελεύθερης διάταξης για τον τύπο, την απρόσκοπτη προσπέλαση στις πηγές πληροφόρησης, την εξασφάλιση του απορρήτου των πηγών πληροφόρησης και τη σύσταση ειδικού ταμείου συνταξιοδότησης των λειτουργών του τύπου»³⁹⁵.

Οι εκδότες και δημοσιογράφοι είχαν ήδη πληροφορηθεί τις αποφάσεις της Διυπουργικής Επιτροπής επί των επιμέρους, αμιγώς οικονομικών, και όχι νομοθετικών, αιτημάτων τους από τον Διευθυντή του Γραφείου Τύπου και

³⁹³ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς τον Πρόεδρο Δημοκρατίας, ο.π., σ.8

³⁹⁴ Στη σύσκεψη έλαβαν μέρος οι υπουργοί Προεδρίας, Οικονομικών, Εμπορίου & Βιομηχανίας, Συγκοινωνιών & Έργων, ο Γενικός Εισαγγελέας, ο Διευθυντής του ΓΤΠ και εκπρόσωποι των οργανώσεων των εκδοτών και των δημοσιογράφων

³⁹⁵ Αρχείο ΓΤΠ, Έκθεση Μιλτιάδη Χριστοδούλου προς τον Πρόεδρο Δημοκρατίας, ο.π. σ.8 και Παραρτήματά της 18α - 18ε

Πληροφοριών στη σύσκεψη της 13.3.1981. Πιο συγκεκριμένα, για το αίτημα της έκπτωσης επί των τηλεφωνικών συσκευών, η Αρχή Τηλεπικοινωνιών Κύπρου ήταν διατεθειμένη να διπλασιάσει το ποσό, το οποίο δεν υπολογιζόταν μέχρι τότε στις χρεώσεις. Το θέμα της παροχής καυσίμου για τη διακίνηση των εργαζομένων σε έντυπα δεν θεωρήθηκε από κυβερνητικής πλευράς ότι μπορούσε να διευθετηθεί, ενώ για τον τεχνικό εξοπλισμό συμφωνήθηκε επιστροφή των δασμών με την προσκόμιση απόδειξης πληρωμής από τους συντάκτες. Για την παροχή ρεύματος συμφωνήθηκε να μη ζητηθεί ειδική διευθέτηση διότι η Αρχή Ηλεκτρισμού αντιμετώπιζε προβλήματα από προηγούμενη παρόμοια διευθέτηση. Για την παραχώρηση αδασμολόγητων οχημάτων σε εφημερίδες και συντάκτες - τα οποία υπολογίσθηκαν τον καιρό εκείνο σε περίπου 70 - η Επιτροπή υποσχέθηκε να ικανοποιήσει σχετικώς το αίτημα αυτό αλλά με παράλληλη επιβολή δεσμευτικών κανονισμών.

Για την απαλλαγή από τα ταχυδρομικά τέλη για την αποστολή φύλλων εφημερίδων εντός και εκτός Κύπρου, επισημάνθηκε ότι, αν και δεν υπήρχε καμιά πρόβλεψη στη διεθνή νομοθεσία, για να αντληθούν συμπεράσματα, η κυβέρνηση απάντησε ότι θα έπαιρνε τις δικές της αποφάσεις στο χειρισμό του θέματος. Αλλά για τη μεταφορά των κυπριακών εφημερίδων σε Λονδίνο και Αθήνα όπου υπήρχε μεγάλο αριθμητικά αναγνωστικό κοινό λόγω των εκεί απόδημων πληθυσμών και λοιπών ενδιαφερομένων, η Επιτροπή αποφάσισε να αντιμετωπίσει το θέμα της μεταφοράς τους με τον εθνικό αερομεταφορέα ο οποίος ήταν ιδιωτική επιχείρηση αλλά με κυριότερο μέτοχο το κράτος. Για το θέμα του φόρου εισοδήματος, προτάθηκε η διευθέτηση να προσκομίζουν οι οργανώσεις των εκδοτών για τις επιχειρήσεις τους και των δημοσιογράφων για το άτομό τους, αντίστοιχα, αποδείξεις εξόδων παραστάσεων και κινήσεων.

Με βάση τις εισηγήσεις του τότε προέδρου της Δημοκρατίας που είχαν γίνει ομόφωνα αποδεκτές, όπως είδαμε πιο πάνω στο πλαίσιο της σύσκεψης του Μαρτίου 1981, η Νομική Υπηρεσία ετοίμασε δύο προσχέδια νόμων, τον «περί Πρακτορειών, Περιυπέρων, Διαφημιστικών Γραφείων και Εφημεριδοπωλών» και εκείνον που προνοούσε «περί της δημιουργίας ταμείου συντάξεων, επικουρικής ασφάλισης, ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης και ανεργίας των

συντακτών και υπαλλήλων των ημερήσιων εφημερίδων και περιοδικών». Το πρώτο προωθήθηκε προς τη Βουλή των Αντιπροσώπων για ψήφιση, με ενδιάμεσο σταθμό το Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας, όπου έτυχε σχετικής περαιτέρω μελέτης και απαραίτητης νομοτεχνικής επεξεργασίας, ενώ το δεύτερο αποφασίσθηκε να αποσυρθεί κατόπιν διαβουλεύσεων με τα εμπλεκόμενα μέρη και να ετοιμασθεί εκ νέου.

Τα υπόλοιπα θέματα – ατέλειες, ειδικές εκπώσεις, οικονομικές ενισχύσεις και λουπά – που είχαν τεθεί από τις οργανώσεις των εκδοτών και των δημοσιογράφων εξετάσθηκαν διεξοδικά από τη Διυπουργική Επιτροπή, η οποία κατέληξε σε αποφάσεις, ανά περίπτωση, που παρατίθενται στην προαναφερθείσα έκθεση του τότε Διευθυντή του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, Μιλτιάδη Χριστοδούλου, προς τον πρόεδρο της Δημοκρατίας αναφορικά με τα θέματα τύπου και δημοσιογραφίας και οι οποίες δεν είναι της παρούσης εργασίας να εξετασθούν περαιτέρω.³⁹⁶

Το μόνο αξιοσημείωτο γεγονός είναι ότι η έκθεση Χριστοδούλου για τα ζητήματα του τύπου κατέληγε, τον Ιούνιο του 1981, και κατόπιν εντονότατων και δικαιολογημένων οχλήσεων των εκδοτών και δημοσιογράφων για την κωλυσιεργία που παρατηρούνταν στην υλοποίηση των δεσμεύσεων, που ανέλαβε η κυβερνητική πλευρά³⁹⁷, να εισηγείται την προετοιμασία τριών συνολικά νομοσχεδίων, τα οποία θα ήταν, κατά την άποψή του, η λύση για τον οριστικό διακανονισμό «σφαιρικά και πολύπλευρα» του όλου θέματος. Τα τρία προτεινόμενα αυτά νομοσχέδια ήταν ο «περί Τύπου Νόμος», ο «περί Πρακτορείων Τύπου, Περιπτέρων, Διαφημιστικών Γραφείων και λουπών», καθώς και ο «περί Ωφελημάτων των Λειτουργών του Τύπου», για τους οποίους διατυπώθηκε και η άποψη να ενσωματωθούν σε ενιαία νομοθεσία που να ρυθμίζει όλα τα θέματα και τις λεπτομέρειες που άπτονται του τύπου.

Ειδικά σε ότι αφορά στο τροποποιητικό νομοσχέδιο για τα πρακτορεία διανομής και τους περιπτερούχους, αυτό προωθήθηκε κατά προτεραιότητα και με σχετική ταχύτητα, σε σχέση πάντοτε με τα υπόλοιπα εκκρεμή ζητήματα, κι

³⁹⁶ Ο. π., σ. 9-16

³⁹⁷ Αρχείο ΓΤΠ. Κοινή επιστολή Συνδέσμου Εκδοτών Εφημερίδων Κύπρου και Ένωσης Συντακτών Κύπρου προς τον προεδρεύοντα της Υπουργικής Επιτροπής για Θέματα του Τύπου και των Λειτουργών του, 2.3.1981

αυτό διότι από τη μια το περιεκτικότερο νομοσχέδιο, το οποίο είχε κατατεθεί τελικά στη Βουλή των Αντιπροσώπων τον Ιούνιο του 1983³⁹⁸, καθυστερούσε να οριστικοποιηθεί λόγω της αδυναμίας των εμπλεκόμενων να καταλήξουν σε κοινά αποδεκτές παραμέτρους. Από την άλλη, τα χρόνια εκείνα οι κάτοχοι περιπτέρων εμφανίζονταν να έχουν καταστεί πανίσχυροι, καθότι απαιτούνταν, για παράδειγμα, η συγκατάθεσή τους ώστε να ανοίξουν νέα περίπτερα ή να τοποθετηθούν νέοι περιπτερούχοι σε οποιοδήποτε μέρος του νησιού αν αυτό επηρέαζε τα συμφέροντά τους, ενώ από τη δική τους πλευρά οι πρακτορειούχοι είχαν καταστεί κοινωνοί των απαιτήσεων των περιπτερούχων, διότι ανησυχούσαν μήπως προκαλέσουν τη δυσαρέσκεια των τελευταίων και υποστούν αντίποινα, μια πρακτική που λειτούργησε σε ορισμένες περιπτώσεις και, αντίστροφα, όταν πρακτορεία που προμήθευαν διαφορετικής προέλευσης έντυπα αρνούνταν να διανείμουν υλικό τους σε περίπτερα που παρείχαν ανταγωνιστικά έντυπα³⁹⁹.

Με πρόθεσή της να σταματήσει αυτή την επιζήμια πρακτική, έστω και προσωρινά μέχρι να ετοιμασθεί το σχετικό περιεκτικότερο νομοθέτημα, και κατόπιν πιέσεων από την σημαντική ομάδα πίεσης των ιδιοκτητών των τότε εντύπων και του επηρεασμού που ασκούσε η Ένωση Συντακτών, η κυβέρνηση προώθησε το σχετικό νομοσχέδιο που για πρώτη φορά όριζε τι συνιστά εφημερίδοπώλη, περίπτερο και πρακτορείο τύπου καθώς και τις υποχρεώσεις και τα καθήκοντά τους, ενώ διακήρυξε την ελευθερία της κυκλοφορίας των εντύπων. Το νομοσχέδιο, που εγκρίθηκε τελικά ως τροποποιητικός Νόμος 184/1987⁴⁰⁰ για να ενσωματωθεί δύο χρόνια αργότερα στον πιο περιεκτικό και ευρύτερο, ισχύοντα νόμο περί τύπου, αποτελούνταν από δύο διατάξεις, η δεύτερη των οποίων εμπλούτισε επαρκώς τα περί κυκλοφορίας των εφημερίδων που το μέχρι τότε ισχύον νομικό καθεστώς περί τύπου άφηνε αρρύθμιστα.

Οι κυριότερες διατάξεις του μέρους αυτού του νομοσχεδίου, όπως αναφέρει η σχετική έκθεση της καθ' ύλην αρμόδιας Κοινοβουλευτικής

³⁹⁸ "Ο προτεινόμενος νόμος περί Τύπου (Το κείμενο ετοιμάστηκε από το Υπουργείο Προεδρίας)", Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου, έτος Α, τχ 2ον, Απρίλιος - Ιούνιος 1983, σ.385-388 (385)

³⁹⁹ Π.Παπαδημήτρη, (Βραβευμένη αλλά ανέκδοτη) *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου ...*, ο.π.

⁴⁰⁰ Αρχείο Βουλής των Αντιπροσώπων, Νόμος που τροποποιεί το Νόμο για τον Τύπο υπ' αριθμόν 184/1987, 19.9.1987

Επιτροπής Εσωτερικών⁴⁰¹, αφορούσαν πρώτιστα στη διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εφημερίδων. Η κυκλοφορία μπορούσε πλέον να ενεργείται είτε από τον ίδιο τον εκδότη της εφημερίδας είτε μέσω των λειτουργούντων πρακτορείων και υποπρακτορείων τύπου, των περιυπερούχων και των εφημεριδοπωλών. Δεύτερον, η κυκλοφορία των εφημερίδων διασφαλιζόταν από τους εκδότες με τρόπο που τους επέτρεπε να επιλέξουν τον πιο πρόσφορο γι αυτούς, τρίτον, καθοριζόνταν οι υποχρεώσεις των εμπλεκόμενων υπηρεσιών στη διανομή και πώληση των εφημερίδων και τέλος, η παρεμπόδιση της ελεύθερης κυκλοφορίας των εφημερίδων επέσυρε χρηματική ποινή μέχρι και του σημαντικού τότε ποσού των 5.000 λιρών⁴⁰².

Στο μεταξύ, οι συζητήσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων για τις υπόλοιπες παραμέτρους της νομοθεσίας περί τύπου συνεχίστηκαν με επανειλημμένες συσκέψεις, καταθέσεις υπομνημάτων και εγγράφων παρατηρήσεων για να καταρτισθεί τελικά νομοσχέδιο το οποίο κατατέθηκε προς ψήφιση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων με την έκθεση της καθ' ύλην αρμόδιας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών⁴⁰³ τον Ιούνιο του 1988, πέντε ολόκληρα χρόνια μετά την κατάθεση του αρχικού νομοσχεδίου για το οποίο ο Τορναρίτης έγραψε στην τότε αιτιολογική του έκθεση ότι σκοπό είχε αφ' ενός μεν να διασφαλίσει, μέσα στα συνταγματικά πλαίσια, την ελευθερία του τύπου, αφ' ετέρου δε να ρυθμίσει την άσκηση της ουσιαστικής αυτής εξουσίας προς όφελος του λαού και του κοινωνικού συνόλου. Η σχετική έκθεση αναφέρει περαιτέρω ότι για την επίτευξη του σκοπού αυτού κρίθηκε σκόπιμη η κατάργηση της μέχρι τότε ισχύουσας νομοθεσίας περί τύπου, που βασικά θεσπίσθηκε πριν την ανακήρυξη της Δημοκρατίας και η θέσπιση νέας, πιο φιλελεύθερης, νομοθεσίας με στόχο την καλύτερη διασφάλιση της συνταγματικής επιταγής για ελευθερία του λόγου και της έκφρασης.

Το νομοσχέδιο περί τύπου βρέθηκε στο επίκεντρο νέου κυκεώνα συζητήσεων και κύκλων επαφών⁴⁰⁴ - είχε προηγηθεί και περαιτέρω

⁴⁰¹ Γ. Παπαδημήτρη, *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου ...*, ο.π.,

⁴⁰² Γ. Παπαδημήτρη, *Ιστορία του Κυπριακού Τύπου ...*, ο.π.

⁴⁰³ Αποτελείτο τότε από τους βουλευτές του ΔΗΣΥ: Λέανδρο Ζαχαριάδη (πρόεδρο), Μανώλη Χριστοφίδη, ΔΗΚΟ: Πολύβιο Κόλοκο, Νίκο Μουσιούττα, ΑΚΕΛ: Ανδρέα Φάντη, Χρίστο Πέτα και ΕΔΕΚ: Ευστάθιο Ευσταθίου

⁴⁰⁴ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Συμπληρωματική Έκθεση της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για το νομοσχέδιο που τιτλοφορείται ως "ο περί Τύπου νόμος του 1983", 5.7.1989

καθυστέρηση στη συζήτησή του λόγω των θερινών διακοπών του κοινοβουλίου – που κατέληξαν τελικά στο πολυσυζητημένο πρόβλημα του δικαιώματος έκδοσης εφημερίδας από αλλοδαπούς, για τους οποίους η κυβερνητική θέση ήταν ότι θα έπρεπε να τελούν υπό διαφορετικό καθεστώς σε σχέση με τους κύριους συναδέλφους τους.

Από πλευράς της, η εκτελεστική εξουσία υποστήριξε ότι θα έπρεπε η έκδοση εντύπου στην Κύπρο από αλλοδαπούς να συνοδεύεται από προληπτικού βασικά ελέγχου άδεια, ώστε να διερευνάται σε βάθος η εκδοτική δραστηριότητα των αιτούντων, και αυτό κυρίως λόγω της δράσης αρκετών, αραβικής προέλευσης και θεωρούμενων ως αντιφρονούντων, οι οποίοι χρησιμοποιούσαν το νησί ως εκδοτική έδρα με δυσμενείς συνέπειες για την πολιτική των ίσων αποστάσεων που προσπαθούσαν να τηρούν όλες ανεξαιρέτως οι κυπριακές κυβερνήσεις με τις γειτονικές μουσουλμανικές κατά το πλείστον χώρες.

Με τη σειρά του, το κοινοβούλιο υποστήριξε αρχικά την άποψη, η οποία δεν επικράτησε τελικά, ότι οι αλλοδαποί θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται όπως και οι ημεδαποί συνάδελφοί τους, δηλαδή θα μπορούσαν να εκδίδουν έντυπα χωρίς να απαιτείται εκ των προτέρων άδεια από οποιαδήποτε αρμόδια για τον σκοπό αυτό διοικητική αρχή. Ο τότε Πρόεδρος της Δημοκρατίας εξάσκησε το προβλεπόμενο για το σκοπό αυτό συνταγματικό δικαίωμά του περί αναπομπής των νόμων για επανεξέταση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων⁴⁰⁵. Στη δικαιολογητική για την αναπομπή επιστολή του ο Πρόεδρος επικαλέσθηκε το «σοβαρό κίνδυνο να καταστεί η Κύπρος τόπος εκδόσεως εφημερίδων από αλλοδαπούς με ανεπιθύμητο από πολλών απόψεων περιεχόμενο, οι οποίες θα κυκλοφορούν όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και σε χώρες του εξωτερικού [...] και έτσι δημοσιεύματα σε αυτές τις εφημερίδες μπορούν να γίνουν αιτία σοβαρών προβλημάτων όχι μόνον στην Κύπρο, αλλά και στο εξωτερικό και να διασαλεύσουν τις σχέσεις της Κύπρου με άλλες χώρες ή διεθνείς οργανισμούς»⁴⁰⁶.

⁴⁰⁵ Σύνταγμα της Κύπρου, άρθρο 51 παράγραφος τρία

⁴⁰⁶ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Επιστολή Προέδρου Δημοκρατίας προς τον Πρόεδρο Βουλής Αντιπροσώπων, ημερ.21.7.1989

Με εξαίρεση την ολιγομελή κοινοβουλευτική ομάδα του σοσιαλιστικού κόμματος ΕΔΕΚ, οι λοιποί βουλευτές πείσθηκαν και κατέθεσαν τροποποίηση της αμφιλεγόμενης διάταξης που προέβλεπε την έκδοση εντύπων εκ μέρους αλλοδαπών, αφού οι τελευταίοι εξασφαλίζουν εκ των προτέρων την απαιτούμενη άδεια υπό όρους «λαμβανομένων υπόψη συμφερόντων που ανάγονται στην ασφάλεια της Δημοκρατίας, τη συνταγματική τάξη, τη δημόσια ασφάλεια ή τη δημόσια τάξη, τα δημόσια ήθη ή την παρεμπόδιση της διατάραξης των διεθνών σχέσεων της Δημοκρατίας». Με εξαίρεση τον τελευταίο όρο, όλοι οι υπόλοιποι πηγάζουν από το άρθρο 19 του Συντάγματος, ενώ με αυτή την απόφαση του κοινοβουλίου άνοιξε ο δρόμος για την ψήφιση του ισχύοντος νομοσχεδίου για τον έντυπο τύπο⁴⁰⁷.

Η θέση του μειοψηφούντος σοσιαλιστικού κόμματος ήταν, όπως αυτή εκφράστηκε από το αναπληρωματικό μέλος της Επιτροπής Εσωτερικών, Δημήτριο Ηλιάδη, ότι δεν διέκριναν κανένα νέο στοιχείο στην επιχειρηματολογία της εκτελεστικής εξουσίας που να πείθει και κατ' ελάχιστον ότι θα έπρεπε να αλλάξει η προηγούμενη ομόφωνη ψήφος του κοινοβουλίου, η οποία είχε αποφασίσει περί του αντιθέτου, και «είναι γι αυτό ακριβώς το λόγο αρχής, αλλά και ουσίας, για τον οποίο εμείς τουλάχιστον επιμένουμε στην αρχική ομόφωνη θέση της Βουλής»⁴⁰⁸.

Η αιτιολογία για την αναδιτύπωση της αμφισβητούμενης διάταξης του υπό αναπομπή νόμου έχει σήμερα ακόμα ένα αμφιβόλου ερμηνείας σημείο και συγκεκριμένα την επίκληση της επιχειρηματολογίας ότι οι πρόνοιες της εν λόγω διάταξης υπ' αριθμόν 10 βρίσκονται σε αντίθεση και είναι ασύμφωνες προς τα άρθρα 19, 28 και 32 του Συντάγματος «γιατί εξισώνουν σχετικά με τη δυνατότητα έκδοσης εφημερίδας χωρίς άδεια πολίτες της Δημοκρατίας και αλλοδαπούς, οι οποίοι βρίσκονται ουσιαστικά σε διαφορετική κατάσταση»⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Έκθεση Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για τον Αναπεμφθέντα Νόμο που τιτλοφορείται ως «ο περί Τύπου νόμος του 1989», ημερομηνίας 2.8.1989

⁴⁰⁸ Πρακτικά συνεδρίας Βουλής Αντιπροσώπων, Ε' κοινοβουλευτική περίοδος, Σύνοδος Γ' 2.8.1989 με θέμα τον περί Τύπου Νόμο του 1989

⁴⁰⁹ Η υπογράμμιση του συγγραφέα. Βλ. επίσης Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Έκθεση Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για τον Αναπεμφθέντα ..., ο.π., 2.8.1989. Σε ότι αφορά τις εξελίξεις γύρω απ' το καθεστώς των αλλοδαπών στην Κύπρο, η Κυπριακή Δημοκρατία υπέγραψε στις 2.12.1999 το 7ο Πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για την Προστασία των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και Θεμελιωδών Ελευθεριών το οποίο, μεταξύ άλλων, διασφαλίζει τα δικαιώματα αλλοδαπών σε διαδικαστικές εγγυήσεις σε περίπτωση απέλασης από την επικράτεια του συμβαλλόμενου κράτους.

Ειδικά για το άρθρο 32 του Συντάγματος, ο Τορναρίτης λέει ότι «εμμέσως αναγνωρίζει την ισχύν του διεθνούς δικαίου εν Κύπρω [...] αλλά εις πάσαν άλλην περίπτωσιν το κράτος δύναται να μεταχειρισθή τον αλλοδαπόν κατά την διακριτικήν αυτού εξουσίαν εκτός εάν περιορίζεται προς τούτο υπό διεθνούς συνθήκης»⁴¹⁰. Ακόμα και από ιστορικής πλευράς, η συμπεριφορά που επιδείχθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να θεωρηθεί τουλάχιστον ως η μη ενδεδειγμένη, καθότι η ίδια η Κύπρος υπήρξε αποδέκτης ποικίλων «ανατρεπτικών» εντύπων από το εξωτερικό κατά την περίοδο των δοκιμασιών του γηγενούς πληθυσμού από τους δύο τελευταίους κατακτητές της.

Επιπλέον, η συνεχής παραβίαση πληθώρας ανθρωπίνων δικαιωμάτων που υφίσταται λόγω της συνεχιζόμενης κατοχής σημαντικού τμήματος της επικράτειας της Δημοκρατίας από τουρκικά στρατεύματα θα έπρεπε να καθιστά τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία πιο ευαίσθητες στον τομέα αυτό. Εξάλλου, και στην περίπτωση προληπτικών διαβημάτων από γειτονικά κράτη, θα ήταν ίσως πιο ορθό να επεξηγηθούν στους άμεσα ενδιαφερόμενους οι επιμέρους ευαισθησίες για την κατάσταση που επικρατεί στην Κυπριακή Δημοκρατία και ο εν γένει σεβασμός της στα θιγόμενα ανθρώπινα δικαιώματα, παρά να επιδιωχθεί μια εκ των προτέρων αδόκιμη αντιμετώπιση του θέματος.

Η αντιμετώπιση του θέματος των αλλοδαπών ασχολούμενων με τον τύπο επιτεύχθηκε με τη ψήφιση του αναμενόμενου από πολλά χρόνια εκσυγχρονισμένου και φιλελεύθερου «περί Τύπου Νόμου υπ' αριθμόν 145 του 1989»⁴¹¹, στη βάση σύγχρονων αντιλήψεων, λαμβάνοντας υπόψη διεθνείς συμφωνίες στον τομέα του ελέγχου των ΜΜΕ, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αντιμετωπίστηκαν όλα όσα προβλήματα αναμενόταν ένας σύγχρονος νόμος περί τύπου να λύσει. Ειδικότερα το υπό αναφορά νομοθέτημα, όπως η σχετική έκθεση της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής⁴¹² αναφέρει, πρώτο, την εισαγωγή του θεσμού του Συμβουλίου Τύπου το οποίο θα ήταν, υποτίθεται, υπεύθυνο για την προάσπιση της ελευθερίας και ανεξαρτησίας του κυπριακού τύπου και τη ρύθμιση της δεοντολογίας του δημοσιογραφικού επαγγέλματος.

⁴¹⁰ Κρίτων Τορναρίτης, *Το Πολιτειακόν Δίκαιον ...*, ο.π., σ.212. Βλ. ειδικά τις υποσημειώσεις

⁴¹¹ Ο νόμος αφορούσε αποκλειστικά τα έντυπα καθότι δεν υπήρχαν τότε ιδιωτικά οπτικοακουστικά ΜΜΕ

⁴¹² Αρχείο Βουλής των Αντιπροσώπων, Έκθεση της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για το νομοσχέδιο που τίτλοφύρεται ως "ο περί Τύπου νόμος του 1983", 24.6.1988

Δεύτερο, ο ν. 145/89 κατοχύρωσε το δημοσιογραφικό απόρρητο, παρέχοντας στους δημοσιογράφους, ανεξαρτήτως υπηκοότητας, το δικαίωμα της ελεύθερης αναζήτησης, λήψης και μετάδοσης πληροφοριών από κρατικές και ιδιωτικές πηγές μέσα στο πλαίσιο του Συντάγματος. Τρίτο, ο νέος νόμος για τον τύπο ρύθμισε με λεπτομερή τρόπο το δικαίωμα επανόρθωσης και απάντησης, με στόχο την προστασία και την αποκατάσταση των προσβαλλόμενων από δημοσιεύματα στον τύπο, ιδιωτών και δημοσίων λειτουργών. Επιπρόσθετα, ο υπό αναφορά νόμος εγκαθίδρυσε ακόμα ένα όργανο, την Αρχή Τύπου, η οποία υποτίθεται ότι θα συμβούλευε τον αρμόδιο υπουργό σε θέματα χορήγησης άδειας λειτουργίας πρακτορείου και υποπρακτορείου διανομής εντύπων, ενώ θα ήταν επίσης αρμόδια να αποφασίζει για τον καθορισμό ανώτατης τιμής πώλησης εφημερίδων, καθώς και της καταβλητέας προμήθειας στα πρακτορεία και υποπρακτορεία τύπου, τους περιπτερούχους και τους εφημεριδοπώλες, κατόπιν σχετικής έγκρισης του καθ' ύλη αρμόδιου υπουργού.

Πέμπτο, ο ν. 145/89 ρύθμισε οριστικά το θέμα της ελεύθερης κυκλοφορίας των εντύπων είτε απευθείας από τους εκδότες είτε μέσω των ενδεδειγμένων ενδιάμεσων υπηρεσιών διανομής και λιανικής πώλησης εφημερίδων και λοιπών εντύπων. Υπενθυμίζεται ότι η σχετική κοινοβουλευτική επιτροπή είχε προωθήσει ως αυτοτελή νομοθεσία τις διατάξεις τις σχετικές με τη ρύθμιση και διασφάλιση της ελεύθερης κυκλοφορίας όλων των εντύπων με το νόμο υπ' αριθμόν 187 του 1987, τον οποίο ακύρωσε, ενσωματώνοντας όλες τις σχετικές διατάξεις στο νέο νόμο περί τύπου.

Για την καθυστέρηση που παρατηρήθηκε στη διαμόρφωση και τελική ψήφιση του ισχύοντος νόμου περί τύπου, οι βουλευτές, που ενεπλάκησαν στις διεργασίες κατάρτισής του, ένιωσαν την ανάγκη να δικαιολογηθούν, αναφέροντας, στη σχετική έκθεσή τους, ότι «η Επιτροπή αισθάνεται υποχρεωμένη να παρατηρήσει ότι, λόγω της φύσεως των θεμάτων που ρυθμίζονται με το νομοσχέδιο αυτό, των διαφόρων σχολών σκέψης που ισχύουν για πολλά από τα θέματα αυτά, αλλά και της αναγκαστικής εμπλοκής πολλών ενδιαφερόμενων συνδέσμων και αρχών, ήταν αναγκασμένη να ακολουθήσει

εξαντλητικές διαδικασίες προσπαθώντας μέσω λεπτότατων χειρισμών να πετύχει τη λυσιτελέστερη αντιμετώπιση πλείστων όσων θεμάτων. Όπως ήταν φυσικό, οι διαδικασίες αυτές ήταν εξ αντικειμένου χρονοβόρες, παρόλο που η Επιτροπή πιστεύει ότι μέσω αυτών επιτεύχθηκαν τα καλύτερα δυνατά αποτελέσματα»⁴¹³.

Στα επιλήψιμα «καλύτερα δυνατά αποτελέσματα» που επιτεύχθηκαν πρέπει επίσης να σημειωθεί πρώτο, η πρόβλεψη τήρησης «Μητρώου Ξένων Δημοσιογράφων» στα οποία μητρώα εγγράφονται, υποχρεωτικά και κατ' αποκλειστικότητα, όλοι οι ξένοι δημοσιογράφοι που ασκούν το επάγγελμά τους στην Κυπριακή Δημοκρατία, δεύτερο, η θεσμοθέτηση της προαναφερθείσας διάκρισης μεταξύ κυπρίων και αλλοδαπών ως προς το δικαίωμα για έκδοση εφημερίδας ή περιοδικού, κατοχή τυπογραφικού πιεστηρίου και ίδρυση τυπογραφείου και, τέλος, η αρμοδιότητα της Αρχής Τύπου να συμβουλεύει το αρμόδιο πολιτικό προϊστάμενο όργανο για την έκδοση εφημερίδας από αλλοδαπούς⁴¹⁴.

V. Ρύθμιση των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ με πρωτοβουλία των κομμάτων της αντιπολίτευσης – Οι θέσεις των εκπροσώπων της ιδιωτικής πρωτοβουλίας στο χώρο του οπτικοακουστικού τύπου και αυτών της δημόσιας ραδιοτηλεόρασης

Η ιδιωτική ραδιοτηλεόραση επέβαλε δυναμικά την παρουσία της στο ενημερωτικό τοπίο της νήσου στις απαρχές της δεκαετίας του 1990. Όπως αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της παρουσίασης της ιστορικής πορείας του κυπριακού εντύπου και οπτικοακουστικού τύπου, από τις 4.10.1953 τα ερτζιανά κύματα της Κύπρου ανήκαν αποκλειστικά στη Ραδιοφωνική Υπηρεσία Κύπρου – κατόπιν Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, έναν φορέα ενημέρωσης, στα πρότυπα και στο βαθμό που αυτό ήταν εφικτό, του τότε μητροπολιτικού BBC με τα αναγκαία για τις περιστάσεις αποικιοκρατικά χαρακτηριστικά. Τέσσερα χρόνια

⁴¹³ Ο. π., σ.4

⁴¹⁴ Ο. π., σ.2

αργότερα, και συγκεκριμένα την 1.10.1957, η Ραδιοφωνική Υπηρεσία εξέπεμψε τα πρώτα τηλεοπτικά προγράμματα.

Κατά τη διάρκεια του 1958 η αποικιακή κυβέρνηση αποφάσισε να καταστήσει τη Ραδιοφωνική Υπηρεσία ανεξάρτητη – ενόψει και των εξελίξεων γύρω από το κυπριακό πρόβλημα που όδευαν προς την παραχώρηση ανεξαρτησίας στο νησί, κι έτσι με το ν. 35/1958, μετονόμασε την υπηρεσία σε Ραδιοφωνικό Ίδρυμα Κύπρου, εν συντομία ΡΙΚ, θέτοντας πάνω σε νομοθετική βάση τη λειτουργία του και με χρονική αφετηρία την 1.1.1959. Την υπογραφή των Συμφωνιών της Ζυρίχης και του Λονδίνου, ακολούθησε, όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, στο πλαίσιο κωδικοποίησης της υπάρχουσας νομοθεσίας, και η έγκριση του περί ΡΙΚ (αποκαλούμενου Βασικού) νόμου στις 13.8.1960, ο οποίος, όπως θα καταδειχθεί σε παρακάτω κεφάλαιο, υπέστη πλήθος τροποποιήσεων ώστε να συμβαδίζει το νομικό πλαίσιο της λειτουργίας αυτού του ημικρατικού⁴¹⁵ ιδρύματος με τις εξελίξεις της εποχής, αλλά και για την αντιμετώπιση των απαιτήσεων που επέβαλε η τεχνολογική πρόοδος.

Όπως αναφέρθηκε, το μονοπώλιο του ΡΙΚ διατηρήθηκε μια τριακονταετία. Για τα γεγονότα που οδήγησαν στην κατάθεση νομοσχεδίου με σκοπό την καθιέρωση της ιδιωτικής ραδιοφωνίας στην επικράτεια της Κυπριακής Δημοκρατίας ενώπιον της αρμόδιας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών αναφερθήκαμε στο πρώτο κεφάλαιο, όπου παρουσιάζεται η διαχρονική πορεία των ΜΜΕ της Κύπρου. Το κείμενο της έκθεσης της κοινοβουλευτικής επιτροπής πήρε την τελική του μορφή στις 25.1.1990 και αφού πέρασαν δύο χρόνια διαποτισμένα από γεγονότα πρωτόγνωρα μέχρι τότε στη συνήθως ήσυχη από τέτοιες εμβέλειας εξάρσεις κυπριακή κοινωνία, με σκόπιμες παρανομίες εκ μέρους της τοπικής αυτοδιοίκησης, και συγκεκριμένα τα δημαρχεία των δύο μεγαλύτερων πόλεων του νησιού, αλλά και ποικίλες αντεγκλήσεις μεταξύ των ενδιαφερομένων που θεωρούσαν ότι βρίσκονταν σε διαφορετικά στρατόπεδα⁴¹⁶.

⁴¹⁵ Για το νομικό καθεστώς των ημικρατικών οργανισμών στην Κυπριακή Δημοκρατία θα γίνει πιο αναλυτική παρουσίαση στο παρακάτω κεφάλαιο, όπου θα αναφέρεται το ισχύον καθεστώς για το ΡΙΚ και το ΚΥΠΕ.

⁴¹⁶ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Επιστολή Προέδρου Δ.Σ. ΡΙΚ Χρ. Δημητριάδη προς τον Πρόεδρο της Επιτροπής Εσωτερικών με θέμα “Ελεύθερη Ραδιοφωνία” υπ’ αρ. φακέλου ΔΔΟ.73/87, 20.12.1989 όπου είναι εμφανές το κλίμα έντονης αντιπαλότητας και ακαταίτητων αντεγκλήσεων μεταξύ εκπροσώπων της ιδιωτικής και δημόσιας ραδιοηλεκτρονικής.

Αυτό ώθησε στην πραγματοποίηση σημαντικού αριθμού συνεδριών της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής μεταξύ 11.11.1988 και 16.6.1989 στο πλαίσιο των οποίων παρέστησαν οι πλείστοι εμπλεκόμενοι υπηρεσιακοί και ιδιωτικοί φορείς⁴¹⁷, για να εκφράσουν απόψεις και να καταθέσουν υπομνήματα με τις προτάσεις τους⁴¹⁸. Για σκοπούς πληρέστερης ενημέρωσής της γύρω από τα διάφορα τεχνικά θέματα που προκλήθηκαν, η αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή πραγματοποίησε και επίσκεψη στις εγκαταστάσεις του ΡΙΚ, ώστε να πληροφορηθεί επί τόπου σχετικά με το θέμα των συχνότητων που είχε τότε στη διάθεσή του το Ίδρυμα, καθώς και τις συχνότητες που μπορούσαν να διατεθούν για τη λεγόμενη ελεύθερη ραδιοφωνία.

Παράλληλα με το τότε υποβληθέν κυβερνητικό νομοσχέδιο⁴¹⁹, τρία κοινοβουλευτικά κόμματα κατέθεσαν ξεχωριστές προτάσεις νόμων «με στόχο να ρυθμισθεί νομοθετικά η ίδρυση, εγκατάσταση και λειτουργία ραδιοφωνικών και τηλεοπτικών σταθμών με απώτερο στόχο τη διασφάλιση της πολυφωνίας και της άσκησης του δικαιώματος λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών μέσω των σύγχρονων οπτικοακουστικών ΜΜΕ»⁴²⁰. Σύμφωνα με τις αιτιολογικές εκθέσεις που συνόδευαν τις υπό συζήτηση προτάσεις νόμων και το νομοσχέδιο, απώτερος στόχος των προτεινόμενων νομοθεσιών ήταν πρώτο, η κατάργηση του κρατικού μονοπωλίου και η εισαγωγή της πολυφωνίας στον οπτικοακουστικό τομέα της ενημέρωσης, δεύτερο, η επιδίωξη της κοινωνικής, πνευματικής και πολιτιστικής ανάπτυξης του τόπου, τρίτο, η άσκηση των συνταγματικά κατοχυρωμένων δικαιωμάτων για ελεύθερη έκφραση και διακίνηση ιδεών και απόψεων και τέταρτο, η διασφάλιση της ποιοτικής πολυφωνίας στο πλαίσιο του δημοκρατικού διαλόγου, που αποτελεί, κατά τη γνώμη των συντακτών τους, και ένδειξη σωστής δημοκρατικής λειτουργίας⁴²¹.

⁴¹⁷ Ορισμένοι εξ αυτών περιλαμβάνουν το Ραδιο-Καραβάς, Studio 64, Ραδιο-Αυτοδιάθεση, Ένωση Δήμων Κύπρου, Ράδιο Σούπερ, και το ΡΙΚ.

⁴¹⁸ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Έκθεση Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για τις προτάσεις νόμου που τιτλοφορούνται (1) "Ο περί Ραδιοφωνίας Νόμος του 1988", (2) "ο περί Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης Νόμος του 1988", και (3) "ο περί Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης Νόμος του 1989" και για το νομοσχέδιο που τιτλοφορείται "ο περί Ραδιοφωνικών και Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμος του 1989", 25.6.1990

⁴¹⁹ Για μια κριτική ανάλυση των τότε περιεχομένων του βλ. άρθρο Γιώργου Χριστοφίδη, «Ελεύθερη Ραδιοφωνία - Τηλεόραση», Ο Φιλελεύθερος, 30.9.1989 στο πλαίσιο του οποίου επισημαίνονται ποικίλες αδυναμίες.

⁴²⁰ Ο. π., σ.2

⁴²¹ Ο. π.

Οι κυριότερες διατάξεις των υπό συζήτηση σχεδίων νόμων, όπως επισημαίνει η υπό αναφορά έκθεση, ήταν οι εξής οκτώ: η ρύθμιση του θέματος της ίδρυσης, εγκατάστασης και λειτουργίας τόσο των ραδιοφωνικών όσο και των τηλεοπτικών ιδιωτικών σταθμών, ο καθορισμός του Υπουργικού Συμβουλίου ως του πλέον αρμόδιου για την έκδοση των σχετικών αδειών θεσμικό όργανο⁴²², η εγκαθίδρυση συλλογικού συμβουλευτικού οργάνου που θα παρείχε συμβουλές στο Υπουργικό Συμβούλιο σε θέματα που σχετίζονται με τη χορήγηση ή την ανανέωση των σχετικών αδειών, καθώς και σε θέματα αναφορικά με την εφαρμογή των διατάξεων της προτεινόμενης νομοθεσίας και των κανονισμών που θα εκδίδονταν δυνάμει αυτής.

Ο καθορισμός των προσώπων στα οποία θα μπορούσε να παραχωρηθεί άδεια λειτουργίας οπτικοακουστικού μέσου, καθώς και οι προϋποθέσεις με τις οποίες αυτή θα παρεχωρείτο, ο καταρτισμός των αρχών που θα διέπουν τη λειτουργία των εκπομπών με σύγχρονο καθορισμό της μορφής και της διάρκειας ισχύος της σχετικής άδειας, η πρόβλεψη ποινικών αδικημάτων και επιβολής ποινών που περιλάμβαναν και την ανάκληση των αδειών, η συμπερίληψη ρυθμίσεων σχετικά με τις διαφημίσεις που θα μεταδίδονταν μέσω των ραδιοτηλεοπτικών σταθμών και τέλος, η ανακοίνωση της πρόθεσης της έκδοσης κανονισμών για τους ευνόητους σκοπούς της όσο το δυνατό καλύτερης εφαρμογής των διατάξεων της προτεινόμενης νομοθεσίας.

Για λόγους καθαρά πρακτικούς και για την ταχύτερη διεκπεραίωση της όλης εργασίας, αποφασίστηκε η ανάθεση της επεξεργασίας των διατάξεων των τριών προτάσεων νόμου, καθώς και του κυβερνητικού νομοσχεδίου σε ειδική υποεπιτροπή, αποτελούμενη από τους εισηγητές των τριών υπό συζήτηση προτάσεων νόμων και συμπεριλαμβανομένων δύο ακόμα βουλευτών, για να ετοιμάσει ενιαίο κείμενο υπό το φως βέβαια και των απόψεων που εκφράστηκαν από όλους τους ενδιαφερόμενους. Ανάμεσα στους πολλούς ενδιαφερομένους για τα τεκταινόμενα στον χώρο της νομικής ρύθμισης του ηλεκτρονικού τύπου, που κατάθεσαν τη δική τους άποψη ήταν η Ένωση Δήμων Κύπρου, ο τότε πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΡΙΚ και εκ μέρους

⁴²² Η Κοινοβουλευτική Ομάδα του Σοσιαλιστικής Κόμματος ΕΔΕΚ πρότεινε ως αρμόδιο όργανο μια ανεξάρτητη αρχή με την ονομασία Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης.

της ιδιωτικής εταιρίας «E.C.L. Radio Super Ltd», γνωστότερης ως «Ράδιο Σούπερ», που ενδιαφερόταν να λειτουργήσει ραδιοφωνικό σταθμό, ο διευθυντής του σταθμού Ανδρέας Χριστοδουλίδης⁴²³.

Η Τοπική Αυτοδιοίκηση εισηγήθηκε⁴²⁴, μεταξύ άλλων, να προετοιμασθούν, ταυτόχρονα με τη θέσπιση του νόμου, και οι κανονισμοί που προβλέπονται γι αυτόν, ούτως ώστε να γίνουν αντιληπτά τα πρακτικά προβλήματα που αναπόφευκτα θα αναφύονταν από την εφαρμογή του νόμου. Αν και η πρόθεση της Ένωσης Δήμων Κύπρου ήταν, οι γενικές παρατηρήσεις της να μην υπεισέλθουν σε νομοτεχνικό επίπεδο, εντούτοις η Ένωση κατέθεσε με συνοπτικό τρόπο αρκετά σοβαρές απόψεις σχετικά με τις εξουσίες που θα έπρεπε να απολάμβαναν τα διορισμένα μέλη της Συμβουλευτικής Επιτροπής Ραδιοτηλεόρασης, συστήνοντας ένα μοντέλο παρόμοιο με αυτό του οπτικοακουστικού εποπτικού οργάνου της Ελλάδας. Τέλος, δεν έλειψαν και οι συστάσεις για την παροχή υλικοτεχνικής βοήθειας από το ΡΙΚ προς εκείνους τους Δήμους που θα επιθυμούσαν να εγκαταστήσουν οπτικοακουστικούς σταθμούς προς αποφυγή σπατάλης δημόσιου χρήματος.⁴²⁵

Ο τότε πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΡΙΚ, Χρ. Δημητριάδης, κατάθεσε υπόμνημα για το έργο που επιτελούσε – και επιτελεί, το ημικρατικό Ίδρυμα, παρουσιάζοντας μια εικόνα που ανταποκρινόταν στον ορισμό που έδινε η Ευρωπαϊκή Ένωση Ραδιοτηλεόρασης για το τι αποτελεί μια πραγματικά δημόσια ραδιοτηλεοπτική υπηρεσία, σε μια προσπάθεια να περισώσει τα «κεκτημένα δικαιώματα» του ιδρύματος από την επικείμενη επέλαση της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Μεταξύ των πολλών θεμάτων που έθιξε η επιστολή Δημητριάδη ήταν η εναντίωση στην εκτροπή μέρους της συνεισφοράς⁴²⁶ για το ΡΙΚ προς όφελος των οπτικοακουστικών δραστηριοτήτων της τοπικής αυτοδιοίκησης, καθώς και το ανέφικτο της ισότητας στην μεταχείριση δημόσιας και ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης, όπως απαιτήσαν οι τελευταίοι, καθότι επρόκειτο, κατά την άποψη των ιθυνόντων του ΡΙΚ, περί ανόμοιων, μη

⁴²³ Ο κατοπινός Διευθυντής του Αθηναϊκού Πρακτορείου Ειδήσεων

⁴²⁴ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Επιστολή Ένωσης Δήμων Κύπρου προς τον Πρόεδρο της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών με θέμα “Η περί Ραδιοφωνίας και Τηλεόρασης Νομοθεσία”, υπ’ αρ. φακέλου 4/87/1, 4.12.1989

⁴²⁵ Ο. π., σ.2

⁴²⁶ Βάση ειδικού νόμου που θα δούσε σε κατοπινό κεφάλαιο, ο λογαριασμός παροχής ηλεκτρισμού των κυρίων καταναλωτών στις ελεύθερες περιοχές της Δημοκρατίας συμπεριλαμβάνει και ποσοστό συνεισφοράς υπέρ ΡΙΚ

συγκρίσιμων καταστάσεων λόγω της αυστηρότητας και του εύρους των νομικών προδιαγραφών που καθορίζουν το έργο, που όφειλε να επιτελεί η δημόσια ραδιοτηλεόραση σε αντιπαράθεση με αυτό της ιδιωτικής.

Το θέμα της παροχής συχνοτήτων στους ιδιώτες αποτέλεσε θέμα τριβής, για το οποίο η θέση του ΡΙΚ, σε απάντηση των κατηγοριών ότι επεδίωκε για τις ανάγκες του ιδρύματος μεγάλο αριθμό συχνοτήτων, ώστε να περιορίσει στο ελάχιστο τις δυνατότητες παροχής συχνοτήτων για την «ελεύθερη ραδιοφωνία», ήταν ότι ο στόχος τους παρέμενε η επέκταση των εκπομπών του κρατικού καναλιού για κάλυψη ολόκληρης της επικράτειας της νήσου, συμπεριλαμβανομένου και του κατεχόμενου τμήματός του, στο οποίο δρα ανενόχλητα και κάνοντας παράνομη χρήση των ερτζιανών ο παράνομος τουρκοκυπριακός σταθμός BAYRAK.

Από πλευράς του ο Χριστοδουλίδης του «Ράδιο Σούπερ» κατέθεσε σημείωμα, που περιελάμβανε προσωπικές του παρατηρήσεις, συνοδευόμενο από σχετική επιστολή⁴²⁷ προς την αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή. Μεταξύ των σημαντικότερων του επισημάνσεων ήταν ότι οι κυπριακές ανάγκες στη βάση των αριθμητικών μεγεθών και λοιπών συναφών στοιχείων επέτρεπαν τη λειτουργία ενός μόνο καναλιού με προοπτικές υγιούς επιβίωσης. Σε αυτήν την περίπτωση, συνέχιζε το κείμενο του σημειώματος Χριστοδουλίδη, το βάρος θα μπορούσε να δοθεί ενδεχομένως μόνο στη σύνθεση των μετόχων μιας εταιρείας συγκροτημένης από πλειάδα ενδιαφερομένων όπως επιχειρηματίες, εκδότες, εκπροσώπους τοπικής αυτοδιοίκησης και άλλους ή απλά θα μπορούσε να διεξαχθεί δημόσιος πλειοδοτικός διαγωνισμός από κάποιο αρμόδιο όργανο, στην προκειμένη περίπτωση το Υπουργικό.

Ο τότε Διευθυντής του «Ράδιο Σούπερ» επισήμανε επίσης ότι, στο αρχικό τους στάδιο, τα προσχέδια του επιδιωκόμενου νομοθετήματος δεν έκαναν διάκριση μεταξύ των εταιριών που ζητούσαν άδεια για ραδιοφωνικό σταθμό και αυτών για τηλεοπτικό, επιχειρηματολογώντας σχετικώς ότι οι προϋποθέσεις παραχώρησης τηλεοπτικής άδειας έπρεπε να είναι «πολύ πιο αυστηρές» από

⁴²⁷ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Επιστολή Διευθυντή E.C.L. Radio Super Ltd Α. Χριστοδουλίδη προς τον Πρόεδρο της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Α. Ζαχαριάδη, με θέμα "Νομοσχέδιο και προτάσεις νόμου για ιδιωτική ραδιοφωνία - τηλεόραση" 15.1.1990

αυτές που αφορούσαν στην ίδρυση ραδιοφωνικού σταθμού για προφανείς λόγους, όπως το ότι οι επενδύσεις για την τηλεόραση είναι πολύ μεγαλύτερες, καθώς και ότι τα ποιοτικά και τεχνικά κριτήρια διαφορετικά. Επίσης προχώρησε και σε παρατηρήσεις επί ιδεολογικών παραμέτρων και συναφών μεθοδεύσεων για να αποφευχθεί η ποδηγέτηση του ηλεκτρονικού τύπου από ξένα με το ρόλο της δημοσιογραφίας συμφέροντα. Πιο συγκεκριμένα, ο Χριστοδουλίδης προειδοποίησε ότι στην περίπτωση που οι άδειες δεν παρέχονταν με πολιτική φειδούς, αυτό θα οδηγούσε στη δημιουργία προβληματικών επιχειρήσεων που αναπόφευκτα θα καθίσταντο εξαρτώμενες από δανειστές ή χορηγούς, με επιζήμιες συνέπειες για την ευδόκιμη δημοσιογραφία και τους στόχους που αυτή τάχθηκε να υπηρετεί.

Σε ότι αφορά στην πολυσυζητημένη πολυφωνία που επικαλούνταν όλοι ανεξαρτήτως χώρου ιδεολογικής προέλευσης, ο Χριστοδουλίδης εξέφρασε την άποψη ότι «ένας κομματικός ή εκκλησιαστικός σταθμός δεν μπορεί να είναι αντικειμενικός. Ενώ σε περιόδους κρίσεων σίγουρα θα είναι 'μονομερής'. Γι αυτό και δεν θα πρέπει κατά τη γνώμη μου να δοθεί άδεια αλλά (απλή) πρόνοια να ακούγεται» κι αυτό διότι οι αναμενόμενοι δογματισμοί και οι αναπόφευκτες κομματικές εξαρτήσεις και αντιπαραθέσεις, οι οποίες αφθονούν και στην κυπριακή τοπική αυτοδιοίκηση, θα κατέληγαν σε βάρος της ιδιωτικής ραδιοφωνίας. Η αντιπρόταση Χριστοδουλίδη για ένα περιφερειακού χαρακτήρα πρόγραμμα που θα μπορούσε ενδεχομένως να αναλάμβανε το ημικρατικό ΡΙΚ, με στόχο την πραγμάτωση της πολυφωνίας και τη συμμετοχή της τοπικής αυτοδιοίκησης, της εκκλησίας και του κομματικού μηχανισμού όλων των παρατάξεων, δεν βρήκε ανταπόκριση.

Για τον χρόνο διάρκειας της άδειας λειτουργίας σταθμού που θα παρέχονταν στους ενδιαφερόμενους, ο Χριστοδουλίδης επισήμανε επίσης στα μέλη της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής ότι ένας ραδιοφωνικός σταθμός με προοπτικές χρειάζεται πέντε χρόνια για να κάνει απόσβεση της επένδυσης, ενώ για τους τηλεοπτικούς ανέβασε το χρονικό όριο στα δέκα με δώδεκα χρόνια. Για το διαφημιστικό χρόνο του ημερήσιου προγράμματος, καθώς επίσης και αυτό της ανά ώρα επανάληψης των διαφημίσεων υπέδειξε ότι θα έπρεπε να

υιοθετήσουν τις αντίστοιχες ποσοτώσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πρότεινε, τέλος, σε ότι αφορά στις τεχνικές διευκολύνσεις περί εγκαταστάσεων κεραιών και σχετικών υπηρεσιών, αυτές να παρέχονται αποκλειστικά από το ΡΙΚ, δίνοντας συγχρόνως και στο κρατικό ίδρυμα ένα επιπλέον έσοδο.

Η ειδική υποεπιτροπή⁴²⁸, ενεργώντας με βάση τους όρους εντολής που της δόθηκαν, πραγματοποίησε οκτώ συνολικά συνεδρίες μεταξύ 21.4.1990 και 11.6.1990 στο πλαίσιο των οποίων είχε την ευκαιρία να ανταλλάξει απόψεις με τους εκπροσώπους των αρμόδιων Υπουργείων Εσωτερικών και Συγκοινωνιών και Έργων σχετικά με συγκεκριμένα θέματα ουσίας στα οποία αναφέρονταν οι διατάξεις των προτεινόμενων νόμων. Πριν προχωρήσει στην τελική νομοτεχνική επεξεργασία των εξεταζόμενων σχεδίων νόμου, η υποεπιτροπή διεβίβασε στις Κοινοβουλευτικές Ομάδες ορισμένα θέματα αρχής, όπως η ίδια τα αποκάλυψε, για τελική τοποθέτηση πριν αποφασίσουν επ' αυτών ομόφωνα ή κατά πλειοψηφία. Με βάση τις θέσεις των Κοινοβουλευτικών Ομάδων που διαβιβάστηκαν για τα υπό αναφορά θέματα αρχής, η υποεπιτροπή, «χωρίς να διαφωνεί με την ανάγκη για νομοθετική ρύθμιση της λειτουργίας και των ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών, και αφού έλαβε υπόψη ότι οι προϋποθέσεις και τα κριτήρια για την παραχώρηση σχετικής άδειας θα πρέπει εκ των πραγμάτων να διαφέρουν εκείνων για την παραχώρηση άδειας για ιδιωτικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς, αποφάσισε, ομόφωνα, το θέμα των ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών, που απαιτεί, από τεχνικής κυρίως άποψης, πιο εξειδικευμένη μελέτη, να προωθηθεί σε μεταγενέστερο στάδιο με την ετοιμασία ιδιαίτερης νομοθεσίας»⁴²⁹.

Σε ότι αφορά το αρμόδιο όργανο για την έκδοση και ανανέωση των σχετικών αδειών, οι γνώμες διχάστηκαν. Τα κόμματα ΔΗΣΥ και ΔΗΚΟ, που είχαν τότε την αριθμητική πλειοψηφία στο κοινοβούλιο, υποστήριξαν και η άποψη τους τελικά επικράτησε ότι ως το πιο αρμόδιο όργανο θα έπρεπε να θεωρηθεί το Υπουργικό Συμβούλιο, «επιλογή που έχει γίνει και από άλλες ευρωπαϊκές χώρες, χωρίς τη δημιουργία οποιουδήποτε προβλήματος». Τα

⁴²⁸ Αποτελείτο από τους βουλευτές Α. Μαρκίδη, Π.Στυλιανού, Δ.Ηλιάδη, Χρ. Πέτα και Α.Φάντη

⁴²⁹ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Έκθεση Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για τις προτάσεις νόμων που τιτλοφορούνται (1), ... (2) ... (3) ..., ο. π., σ.4-5

πέμπτο, φυσικά πρόσωπα που επίσης είναι μόνιμης διαμονής πολίτες και έχουν την κυπριακή υπηκοότητα.

Προβληματισμός προέκυψε και για τη σύνθεση της προαναφερθείσας Συμβουλευτικής Επιτροπής, καθώς και για το επιμέρους θέμα της νομοθετικής ρύθμισης της λειτουργίας ραδιοσταθμών στο διάστημα που θα μεσολαβήσει από την ψήφιση της τότε προτεινόμενης νομοθεσίας μέχρι την ετοιμασία και έγκριση των Κανονισμών που θα εκδίδονταν με βάση αυτή. Τελικά η υποεπιτροπή αποφάσισε ομόφωνα ότι η Συμβουλευτική Επιτροπή θα ήταν επταμελής με τριετή θητεία αποτελούμενη από τρία *ex officio* πρόσωπα, έναν εκπρόσωπο της Ένωσης Συντακτών, και τρία πρόσωπα που θα διορίζονται από το Υπουργικό Συμβούλιο στη βάση συγκεκριμένων προδιαγραφών, που αφορούσαν τις ιδιαίτερες γνώσεις τους, και οπωσδήποτε δεν θα προέρχονται από υπηρεσίες του δημόσιου τομέα. Άλλοι περιορισμοί που επιβλήθηκαν για τη συμμετοχή υπό την ιδιότητα των μελών στη Συμβουλευτική Επιτροπή ήταν ο αποκλεισμός προσώπων που μπορεί να είχαν άμεσο ή έμμεσο συμφέρον σ' οποιανδήποτε οπτικοακουστική επιχείρηση ή ήταν αλλοδαποί⁴³³.

Το προαναφερθέν σημείωμα Χριστοδουλίδη, ειδικά για την Συμβουλευτική Επιτροπή, παρατηρούσε ότι η σύνθεσή της δεν θα παρείχε κανένα εχέγγυο αντικειμενικής λειτουργίας εφόσον δεν θα συμμετείχαν πρόσωπα με γνώσεις για τεχνικές ποιότητες εκπομπών, δικαστικοί, δημιουργοί και εκπρόσωποι των καταναλωτών. Επιπλέον στην περίπτωση που η εν λόγω Συμβουλευτική Επιτροπή δεν υποστηριζόταν από μια δική της αυτόνομη υπηρεσία, με επιτελείο ειδικών και υπηρεσιακών παραγόντων της, θα αδυνατούσε να ανταποκριθεί στα καθήκοντα που απαιτούσε ο ρόλος της.

VI. Ο νόμος 120/1990 για τη ρύθμιση της ίδρυσης και λειτουργίας των ραδιοφωνικών σταθμών -- Οι τροποποιητικοί νόμοι 205/1991 και 91(Ι)/1996 για την «ελεύθερη» ραδιοφωνία

⁴³³ Το Υπουργείο Συγκοινωνιών & Έργων ανακοίνωσε στις 25.7.1990 τη σύσταση Συμβουλευτικής Επιτροπής Ραδιοφωνίας με ανακοινωθέν του ΓΠΠ υπ' αρ. 7 το οποίο περιείχε τα μέλη της ΣΕΡ και τους σκοπούς της.

Τα ανωτέρω εκτεθέντα προβλήματα αντιμετωπίσθηκαν με την στωικότητα που αντικρίζει ο οποιοσδήποτε μελετητής παρόμοιου *modus operandi* και όπως ο καθηγητής Σπύρος Σημίτης περιέγραψε αρκετά παραστατικά: «οι νομικοί ειδήμονες αναμένεται να επεξεργαστούν τους νόμους, οι πολιτικοί να τους ψηφίσουν στο κοινοβούλιο, αλλά στο τέλος κανένας δεν ενδιαφέρεται πραγματικά στο προπαρασκευαστικό στάδιο να δει αν αυτοί οι νόμοι εφαρμόζονται σωστά ή αν έχουν κάποια πιθανότητα επιτυχίας»⁴³⁴.

Αποφασίστηκε επίσης η συμπερίληψη ειδικής ρύθμισης με την οποία θα μπορούσαν να εκδοθούν, υπό ορισμένους όρους και προϋποθέσεις, προσωρινές άδειες λειτουργίας ραδιοσταθμών, οι οποίες θα εξέπνεαν μετά την πάροδο τριών μηνών από την ημερομηνία έναρξης της ισχύος των Κανονισμών που θα εκδίδονταν δυνάμει της τότε προτεινόμενης νομοθεσίας και δεν θα παρείχαν στον κάτοχό τους οποιοδήποτε δικαίωμα για προνομιακή μεταχείριση αναφορικά με την έκδοση κανονικής άδειας σύμφωνα με τις ρυθμίσεις της υπό έγκριση νομοθεσίας.

Στη βάση των ανωτέρω αναφερομένων ομόφωνων ή κατά πλειοψηφία αποφάσεων της, η υποεπιτροπή συνέταξε νέο σχέδιο νόμου στο οποίο συμπεριέλαβε και αριθμό άλλων επιμέρους διατάξεων των υπό συζήτηση προτεινόμενων νομοθεσιών που κρίθηκαν αναγκαίες και το υπέβαλε για έγκριση στην αρμόδια Κοινοβουλευτική Επιτροπή. Αυτή με τη σειρά της υιοθέτησε τις διατάξεις του υπό αναφορά νομοσχεδίου και ομόφωνα εισηγήθηκε στην ολομέλεια της Βουλής την ψήφισή του σε νόμο, καλώντας ταυτόχρονα και την κυβέρνηση να καταθέσει το συντομότερο δυνατό τους Κανονισμούς που θεωρούνταν απαραίτητοι για την καλύτερη εφαρμογή της προτεινόμενης νομοθεσίας⁴³⁵.

Ο ν. 120/1990 «που προνοεί για την ίδρυση, εγκατάσταση και λειτουργία ραδιοφωνικών σταθμών» και έχει ως συνοπτικό τίτλο «ο περί Ραδιοφωνικών Σταθμών Νόμος του 1990» δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας την 9.7.1990. Αποτελούνταν από 23 άρθρα και ίσχυε για οκτώ

⁴³⁴ Vicky Flessa, "Spyros Simitis: Expert for Europe" αγγλόφωνο ένθετο *Kathimerini, International Herald Tribune*, 9.12.1999, σ.2.

⁴³⁵ Οι κανονισμοί για την εφαρμογή των νόμων εκδίδονται από το Υπουργικό Συμβούλιο.

χρόνια, οπότε και αντικαταστάθηκε με έναν πληρέστερο, υποτίθεται, νομοθέτημα που ρύθμισε στο σύνολό τους τα οπτικοακουστικά ΜΜΕ. Κατά τη διάρκεια των οκτώ χρόνων από τη ψήφισή του και μέχρι την πλήρη αντικατάστασή του, ο ραδιοφωνικός νόμος τροποποιήθηκε δύο φορές, με τους νόμους 205/1991 και 91 (Ι) /1996.

Πέραν αυτών που αναφέρθηκαν προηγουμένως για το περιεχόμενο του νόμου 120/90, επισημαίνεται ιδιαίτερα το άρθρο 5 το οποίο αναφέρει ρητώς και με παράπλευρο τίτλο «Σκοπός ίδρυσης ραδιοσταθμών» ότι οι άδειες χορηγούνται για το δημόσιο συμφέρον και ότι σκοπός των ραδιοφωνικών σταθμών είναι η «αντικειμενική και αμερόληπτη μετάδοση πληροφοριών και ειδήσεων, καθώς και προϊόντων του λόγου και της τέχνης και πρέπει να εξασφαλίζουν την ποιοτική στάθμη των εκπομπών τους, ώστε να ανταποκρίνεται στην κοινωνική αποστολή τους και την πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας»⁴³⁶. Είναι εμφανές ότι ο νομοθέτης προσπάθησε με τη διάταξη αυτή να προϋδεάσει τους παράγοντες της ραδιοφωνικής βιομηχανίας, από ιδιοκτήτες μέχρι συντελεστές παραγωγής, για το βαρύ έργο που θα είχαν να επιτελέσουν και τις ιδιαίτερες κοινωνικές και λοιπές ευθύνες που θα έπρεπε να επωμισθούν με τη λειτουργία ενός εξω-θεσμικού εργαλείου ελέγχου των υφιστάμενων πολιτειακών εξουσιών αλλά παράλληλα και να καθορίσει ένα πλαίσιο νομικής ευθύνης τους, ώστε να καθίσταται αντιληπτό ότι υφίσταται όριο στις δραστηριότητές τους. Είναι σαφές το ότι ο υπό αναφορά νόμος καθιστούσε σαφές ότι όποιος λειτουργούσε ραδιοσταθμό χωρίς άδεια θεωρείτο ένοχος ποινικού αδικήματος με κίνδυνο να καταδικασθεί σ' ένα χρόνο φυλάκιση ή και να του επιβληθεί πρόστιμο μέχρι και 2.000 λίρες.

Παρόμοια ασαφείς και αόριστες ως προς το περιεχόμενο χαρακτηρίζονται και οι διατάξεις οι σχετικές με τους όρους ίδρυσης, εγκατάστασης, λειτουργίας και ανανέωσης των αδειών. Το άρθρο 12, για τη χορήγηση ή ανανέωση της άδειας λειτουργίας των ραδιοφωνικών σταθμών, επέτασσε ότι θα διερευνούνταν, πέρα από την τεχνική αρτιότητα του σταθμού, και η «πληρότητα της ποιότητας του προγράμματος» για την οποία προσπαθούσε να

⁴³⁶ Η ομοιότητά του με το άρθρο 15 του ελληνικού Σ.1975/86 δεικνύει τον επηρεασμό του συντάκτη του.

θέσει αντικειμενικά κριτήρια όπως οι γνώσεις, η εμπειρία και η ικανότητα των τακτικών συνεργατών, αλλά και η «μεγάλη πιθανότητα και βάσιμη προσδοκία» τήρησης προγραμματικών δεσμεύσεων για την ανάπτυξη των τομέων της ενημέρωσης, επιμόρφωσης και ψυχαγωγίας, καθώς και η προσφορά προς όλες τις μορφές του λόγου και της τέχνης. Εκείνο που αξίζει να επισημανθεί στο πλαίσιο των παρατηρήσεων επί των όρων της ραδιοφωνικής αδείας ήταν η αδόκιμη συμπερίληψη συμπληρωματικής ρύθμισης για την ανανέωση των εν λόγω αδειών, η οποία διακήρυσσε ότι θα λαμβανόταν υπόψη και το στοιχείο της ακροαματικότητας του κρινόμενου σταθμού [άρθρο 12(2)].

Το ραδιοφωνικό νομοθέτημα διατύπωνε και τις αρχές που θα έπρεπε να διέπουν τις εκπομπές, και συγκεκριμένα της αντικειμενικότητας, πληρότητας και επικαιρότητας της πληροφόρησης, της καλής ποιότητας των εκπομπών, της πολυφωνίας, της διαφύλαξης της ποιότητας της γλώσσας, του σεβασμού της προσωπικότητας, υπόληψης και ιδιωτικού βίου του ατόμου και τέλος του σεβασμού των ιδεωδών της Δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οι μεν πρώτες αρχές δίνουν την εντύπωση ότι ο νομοθέτης υπαγόρευε στους δημοσιογράφους έναν κώδικα δεοντολογίας ενώ οι τελευταίες αναφέρονται βασικά στο δικαίωμα ιδιωτικής ζωής και στην προστασία της συνταγματικής τάξης και ασφάλειας εν γένει, που για αμφότερα το Σύνταγμα και ειδικότεροι αστικοί και ποινικοί νόμοι προβλέπουν ήδη αναλόγως. Επιπλέον, το άρθρο 16 του εν λόγω ραδιοφωνικού νόμου καθιστούσε σαφές τι αποτελούσε δυσφήμιση δια του οπτικοακουστικού τύπου, παραπέμποντας για την δικονομική αντιμετώπισή του στις διατάξεις του περί Αστικών Αδικημάτων Νόμου και του ισχύοντος στην Κύπρο κοινοδικαίου⁴³⁷.

Υπήρξαν επίσης διατάξεις για το χρόνο που πρέπει να διατίθεται για εκπομπή διαφημίσεων, την ποιότητα του περιεχομένου τους ενώ απαγορεύθηκαν ειδικά οι διαφημίσεις για προϊόντα καπνού και παιδικών παιχνιδιών - για τις οποίες δεν τηρήθηκαν οι σχετικές ρυθμίσεις λόγω αδυναμιών στην προβλεπόμενη νομοθετικά υποδομή για την παρακολούθηση και επιβολή ποινών από ειδικά, για το σκοπό αυτό, συγκροτημένα σώματα στη

⁴³⁷ Για τη δυσφήμιση αναλυτικότερα, βλ. επόμενο κεφάλαιο για το ισχύον δικαιο του τύπου στην Κυπριακή Δημοκρατία, και ειδικά στην ενότητα για τα αδικήματα που έχουν σχέση με δημοσιογραφία

βάση σχετικών κανονισμών. Για τα οικονομικά των ραδιοφωνικών επιχειρήσεων, ο τότε νόμος προέβλεπε τη δημοσίευση του ετήσιου ισολογισμού και τα αποτελέσματα χρήσης τους, την παροχή αναγκαίων διευκολύνσεων για κάθε τεχνικό έλεγχο από αρμόδιες κυβερνητικές υπηρεσίες και την προνομιούχα απαλλαγή τους από επιβολές φόρων, τελών ή άλλων επιβαρύνσεων από τις αρχές της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Ο προαναφερθείς τροποποιητικός ραδιοφωνικός ν. 205/1991 αποτελούνταν από δύο διατάξεις, οι οποίες επιχείρησαν να βάλουν κάποια τάξη στη σχετική ρύθμιση του αρχικού ν. 120/1990, η οποία προνοούσε για την απαγόρευση διαφημίσεων παιδικών παιχνιδιών. Επειδή η εν λόγω διάταξη θεωρήθηκε αρχικά υπερβολική, μετά όμως από άσκηση των σχετικών πιέσεων, αποφασίσθηκε να καθορισθούν συγκεκριμένες ώρες εκπομπής τέτοιων διαφημίσεων, ώστε να αποφεύγεται ο άμεσος επηρεασμός των παιδιών. Ο άλλος τροποποιητικός ν. 91 (Ι)/1996 επιχείρησε στα τρία άρθρα του να ρυθμίσει το καθεστώς των αδειών προσωρινής ισχύος, καθώς και να περιορίσει τις αναμενόμενες εκδηλώσεις τάσεων συγκεντρωτισμού στα κυπριακά ΜΜΕ, προσθέτοντας περαιτέρω περιορισμούς στους επίδοξους μετόχους επιχειρήσεων.

Ειδικά για τις τροποποιήσεις εξαιτίας των ρυθμίσεων για τα παιδικά παιχνίδια η σύγχυση ήταν διττής προελεύσεως, καθότι η αρχική διάταξη που απαγόρευε ολοσχερώς τη διαφήμισή τους από ιδιωτικούς ραδιοσταθμούς, είχε εντελώς παραβλέψει ότι στο ΡΙΚ παρόμοιες διαφημίσεις επιτρέπονταν άνευ οποιουδήποτε περιορισμού, γεγονός που θεωρήθηκε ότι συνιστούσε άνιση μεταχείριση εις βάρος των ιδιωτικών οπτικοακουστικών ΜΜΕ. Μετά από δύο συνεδριάσεις της αρμόδιας Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών, στις οποίες προσκλήθηκαν να εκφράσουν τις απόψεις τους οι επηρεαζόμενοι⁴³⁸, διαπιστώθηκε ότι όλοι οι ενδιαφερόμενοι τάσσονταν υπέρ της διατήρησης της εκπομπής παιδικών διαφημίσεων από τα ΜΜΕ, με κάποιους περιορισμούς. Ως

⁴³⁸ Στις δύο συνολικά συσκέψεις της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής, 15 και 29.10.1991 κλήθηκαν και παρευρέθηκαν εκπρόσωποι των Υπουργείων Εσωτερικών και Παιδείας, της Νομικής Υπηρεσίας, του ΡΙΚ, των Παγκύπριων Συνομοσπονδιών των Συνδέσμων Γονέων Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης, του Συνδέσμου Διαφημιστικών Εταιριών Κύπρου, των Εισαγωγέων Παιδικών Παιγνιδιών, του Συνδέσμου Βιομηχάνων Παιγνιδιών Κύπρου, του Κυπριακού Συνδέσμου Καταναλωτών και του Συνδέσμου Ψυχολόγων Κύπρου. Παρών ήταν και ο εισηγητής των δύο προτάσεων νόμων, ο βουλευτής της ΕΔΕΚ κ. Δ. Ηλιάδης.

εκ τούτου, οι βουλευτές αποφάσισαν την ανωτέρω εκτεθείσα τροποποίηση⁴³⁹, εκφράζοντας παράλληλα την πρόθεσή τους να επανεξετάσουν το όλο θέμα, αν οι προτεινόμενες τότε ρυθμίσεις δεν απέδιδαν ικανοποιητικά, ενώ ταυτόχρονα κάλεσαν την κυβέρνηση «να μελετήσει σφαιρικά το ευρύτερο θέμα των διαφημίσεων και να [επαν-] έλθει στη Βουλή με συγκεκριμένες προτάσεις»⁴⁴⁰.

Ο θετικός αντίκτυπος, που επήλθε από την άφιξη της ιδιωτικής ραδιοφωνίας στη μέχρι τότε ροή της πληροφόρησης, λόγω του ήδη καθιερωμένου και απαρχαιωμένων αντιλήψεων κώδικα συμπεριφοράς μεταξύ δημοσιογράφων και επισήμων πηγών - κυρίως των κυβερνώντων, ήταν η επίτευξη σχετικής αναπροσαρμογής στις ανάγκες για άμεση και αποτελεσματική ανταπόκριση στις ενημερωτικές απαιτήσεις της εποχής. Για παράδειγμα, εγκύκλιος⁴⁴¹ του τότε Κυβερνητικού Εκπροσώπου, που κυκλοφόρησε μετά την εισαγωγή του νόμου περί ιδιωτικής ραδιοφωνίας, καθιστούσε σαφές σε όλες τις κρατικές υπηρεσίες ότι θα έπρεπε να προετοιμασθούν να χειρισθούν την αμεσότητα στη μετάδοση των ειδήσεων που θα απαιτούνταν από τούδε και στο εξής στις επαφές των κυβερνώντων με το νέο αυτό οπτικοακουστικό μέσον.

Μέχρι τότε, αλλά και για αρκετό χρονικό διάστημα μετά την κυκλοφορία σωρείας παρόμοιων εγκυκλίων, η κρατική μηχανή ανταποκρινόταν στα αιτήματα των δημοσιογράφων για πρόσβαση στις πηγές με απaráμιλλη και προκλητική καθυστέρηση. Για παράδειγμα, με το πρόσχημα της ανάγκης για εξειδικευμένο χειρισμό, ο Κυβερνητικός Εκπρόσωπος παρέπεμψε γραπτώς εννιά ερωτήσεις που του υπέβαλε προφορικά δημοσιογράφος, στο πλαίσιο της καθιερωμένης συνάντησης με τους εκπροσώπους τύπου, προς το αρμόδιο υπουργείο στις 16.7.1996⁴⁴².

⁴³⁹ Για την αντιμετώπιση του θέματος ψηφίσθηκαν δύο τροποποιητικοί νόμοι. Ο ένας τροποποίησε, όπως είδαμε ανωτέρω, τη σχετική διάταξη του νόμου περί ραδιοφωνικών σταθμών 120 του 1990, ενώ ο δεύτερος το Βασικό Νόμο περί ΡΙΚ.

⁴⁴⁰ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Έκθεση της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών για τις προτάσεις νόμου που τίτλοφούνται 1. «Ο περί Ραδιοφωνικού Ιδρύματος Κύπρου (Τροποποιητικός) Νόμος του 1991» και 2. «Ο περί Ραδιοφωνικών Σταθμών (Τροποποιητικός) Νόμος του 1991», 7.11.1991

⁴⁴¹ Εγκύκλιος του Γραφείου του Κυβερνητικού Εκπροσώπου με θέμα "Ιδιωτική Ραδιοφωνία - Λειτουργία Ιδιωτικών Ραδιοσταθμών - Πρόσβαση του τύπου στις πηγές των ειδήσεων", υπ' αρ. φακέλου. 5-3-01, 17.7.1990 με αποδέκτες τους Υφυπουργό παρά τω Προέδρω, Γενικό Εισαγγελέα, Γενικό Ελεγκτή, Γενικούς Διευθυντές Υπουργείων και Γραφείου Προγραμματισμού, Γραμματέα Υπουργικού Συμβουλίου και Γενικό Γραμματέα Νέας Γενιάς

⁴⁴² Βλ. σχετικό παράπονο υπ' αρ. Α/Π 659/96 του δημοσιογράφου Αριστέϊδη Βυκίτου στον Επίτροπο Διοίκησης σχετικά με ολιγωρία που υπέδειξαν αρμόδιες υπηρεσίες της κυβέρνησης σε γραπτές δημοσιογραφικές ερωτήσεις που υπέβαλε ο πρώτος τον Ιούλιο 1996, Έγγραφο Γραφείου Επιτρόπου Διοίκησης. 8.11.1996

Οι απαντήσεις στα εννιά ερωτήματα, ελήφθησαν, τελικά και κατόπιν υποβολής σχετικού παραπόνου στον Επίτροπο Διοίκησης, στις 19.11.1996. Στην απαντητική του επιστολή προς τον Επίτροπο, ο Κυβερνητικός Εκπρόσωπος επισήμανε επίσης ότι αφενός η φύση των υπό αναφορά ερωτήσεων ήταν τέτοια «που μπορούν να χαρακτηριστούν διαχρονικές και επομένως δεν χάνουν το στοιχείο της επικαιρότητας για να θεωρηθούν ότι έχουν αχρηστευθεί» και αφετέρου ότι «αν και δεν είμαστε υποχρεωμένοι να απαντούμε σε όλες τις ερωτήσεις των δημοσιογράφων, οφείλουμε όμως να τους πούμε ότι δεν τους απαντούμε ή δεν έχουμε σχόλιο να κάνουμε αν το κρίνουμε επιβαλλόμενο, για ορισμένες ερωτήσεις. Τότε οι δημοσιογράφοι έχουν την ευχέρεια να μας κρίνουν ανάλογα»⁴⁴³.

Η πιο προσφυλής μέθοδος ήταν είτε η επίκληση της απαγόρευσης που υπαγόρευαν οι σχετικοί δημοσιοϋπαλληλικοί κώδικες για τα καθήκοντα των δημοσίων λειτουργών στο πλαίσιο των οποίων προ-απαιτείτο προηγούμενη έγκριση της ανώτατης αρχής των υπουργείων - αυτή του Γενικού Διευθυντή, ώστε να προβεί σε δηλώσεις ή αποκαλύψεις σχετικών πληροφοριών ο εκάστοτε ερωτηθείς αρμόδιος υπάλληλος, είτε η λόγω ευθυνοφοβίας ή δικαιολογημένης άγνοιας παραπομπή σε έτερο συνάδελφο ή υπηρεσία, υποχρεώνοντας τους δημοσιογράφους σε φαύλους κύκλους μέχρι να βρουν την άκρη του νήματος, ώστε να ολοκληρωθεί το ρεπορτάζ, οπότε ενδεχομένως τότε να έπρεπε να υποβληθούν στη δοκιμασία της επίκλησης της προαναφερθείσας απαγόρευσης⁴⁴⁴.

Οι πιο πάνω περιορισμοί δεν ήταν εξ ολοκλήρου αδικαιολόγητοι, αφού σε πολύπλοκα υπηρεσιακά θέματα μπορούσε να προκληθεί σύγχυση των ορίων μεταξύ κυβερνητικών και προσωπικών απόψεων ή - κι αυτό ήταν το πιο συνηθισμένο - να τύχουν παρερμηνείας και ενδεχομένως περαιτέρω εκμετάλλευσης από τα αντιπολιτευτικά ΜΜΕ και τις παρατάξεις, χωρίς αυτό να

⁴⁴³ Απαντητική επιστολή Κυβερνητικού Εκπροσώπου υπ' αρ. 22.21.01, 20.9.2996, σ.2

⁴⁴⁴ Ο γράφων υπήρξε αρκετές φορές μάρτυρας αυτής της νοοτροπίας κατά την διάρκεια της υπηρεσίας μου στη μάχιμη δημοσιογραφία μεταξύ των ετών 1984 και 1996. Έτυχε περίπτωση στην οποία επειδή έλειπε σε άδεια αναμνηχτής ο αρμόδιος λειτουργός υπουργείου, ουδείς συνάδελφος του γνώριζε πού θα μπορούσε να αναζητηθεί κάποιο απλό στατιστικό στοιχείο ενώ εκείνο που εξέπληττε τους νέους δημοσιογράφους στην Κύπρο ήταν η συμβουλή των παλαιότερων να καταφεύγουν απευθείας στον υπουργό για την απάντηση ερωτημάτων που σε άλλες χώρες ήταν δουλειά τουλάχιστον του λειτουργού δημοσιότητας της συγκεκριμένης υπηρεσίας ή και άλλου χαμηλόβαθμου

δικαιολογεί τη γενικότερη νοοτροπία που επικρατούσε στο δημόσιο, ακόμα κι από εκείνους τους κρατικούς υπαλλήλους που υποστήριζαν άλλα κόμματα.

Η πεμπουσία των οδηγιών του τότε Κυβερνητικού Εκπροσώπου βρισκόταν στην επισήμανση ότι «καμιά παράκληση, απορία ή ερώτημα θα πρέπει να μένει αναπάντητο αν θέλουμε να προβάλλονται και οι κυβερνητικές θέσεις από τα δελτία των ιδιωτικών ραδιοσταθμών, να μην παραποιείται η πραγματικότητα λόγω λανθασμένης ή ανεπαρκούς πληροφόρησης ή να γίνεται ανεπαρκής ή μη αντικειμενική πληροφόρηση του λαού [...] Δεδομένου ότι τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου είναι πάντα διαθέσιμα και έτοιμα να εκθέσουν και επεξηγήσουν την Κυβερνητική πολιτική και αποφάσεις και να ανταποκριθούν και να δώσουν απαντήσεις σε ερωτήματα των δημοσιογράφων, παρακαλούμε τους Γενικούς Διευθυντές [των υπουργείων] που θεωρούνται οι κατ' εξοχή φορείς της προβολής του κυβερνητικού έργου να φροντίζουν να ανταποκρίνονται άμεσα στα αιτήματα των δημοσιογράφων, τόσο του γραπτού όσο και του ηλεκτρονικού τύπου, δίδοντάς τους σαφείς και έγκυρες απαντήσεις».

Το κράτος ετοίμασε την αντιμετώπιση του στον επικείμενο ιδιωτικό έλεγχο των ΜΜΕ και τα κυπριακά ιδιωτικά κανάλια διέβαιναν τον Ρουβίκωνα τους, προκαλώντας την κυοφορία μιας κυπριακών προδιαγραφών «δημοκρατικής λογοκρισίας», όπως την αποκαλεί ο Ιγνάσιο Ραμόνε⁴⁴⁵. Η κυκλοφορία της πιο πάνω εγκυκλίου του Κυβερνητικού Εκπροσώπου δημοσιοποιήθηκε με ανακοινωθέν του Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών⁴⁴⁶, δέκα μέρες αργότερα σε μια επίδειξη της δύναμης της πολιτείας, όταν διακήρυξε την πρόθεσή της να συνεργασθεί με την ιδιωτική κυρίως ραδιοφωνία για την εδραίωση μιας υπέρμετρα πολυδιαφημιζόμενης πολυφωνίας. Παραμονές της έγκρισης του νόμου για την ιδιωτική ραδιοφωνία πραγματοποιήθηκαν δύο συσκέψεις, υπό την προεδρία του τότε Κυβερνητικού Εκπροσώπου, για τον τρόπο με τον οποίο

υπαλλήλου. Και είναι αντιληπτό πόσο εύκολο είναι να γίνει δεκτός από υπουργό, και ακόμα περισσότερο να πάρει απ' αυτόν πληροφορίες – όσο ασήμαντες, νέος στο επάγγελμα δημοσιογράφος.

⁴⁴⁵ Ιγνάσιο Ραμόνε, *Η τυραννία των ΜΜΕ*, (μετάφραση Φωτεινή Μουρκούση), εκδόσεις Πόλις, Αθήνα 1999

⁴⁴⁶ Ανακοινωθέν ΓΤΠ υπ' αρ. 4., 27.7.1990 με τίτλο "Η Κυβέρνηση θεωρεί τη λειτουργία ιδιωτικών ραδιοσταθμών ως ένα ακόμη βήμα προς την πολυφωνία και τη διαφάνεια"

έπρεπε να αντιμετωπισθεί η «ελεύθερη» ραδιοφωνία, που είχαν σαν αποτέλεσμα τον ορισμό σε κάθε υπουργείο αρμόδιου λειτουργού⁴⁴⁷.

VII. Ο νόμος 29(I)/1992 για τη ρύθμιση της ίδρυσης και λειτουργίας ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών -- Ο τροποποιητικός ν. 94(I)/1996 για την ιδιωτική τηλεόραση - Μια ανασκόπηση των συνθηκών που οδήγησαν στην εισαγωγή δικαίου της ιδιωτικής τηλεόρασης - Η διακήρυξη περί δημοσίου συμφέροντος

Στο μεταξύ, η διαμόρφωση ενός πιο εκσυγχρονισμένου υπό τις περιστάσεις νομικού πλαισίου για την ιδιωτική «τηλεβιομηχανία» από τους αρμόδιους φορείς, αφού ελήφθησαν υπόψη οι εισηγήσεις των επηρεαζόμενων μερών, ώστε να οδηγηθεί σε ψήφιση από τη Βουλή των Αντιπροσώπων ο σχετικός νόμος για τη λειτουργία ιδιωτικών τηλεοπτικών σταθμών, διήρκεσε δύο περίπου χρόνια από τότε που χωρίστηκαν οι προσπάθειες για ένα ενιαίο ραδιοτηλεοπτικό νομοσχέδιο. Αυτή τη φορά είχαν εμπλακεί δύο κοινοβουλευτικές επιτροπές, των Εσωτερικών και των Συγκοινωνιών και Έργων, λόγω της συμπερίληψης του δεύτερου υπουργείου στην κατάρτιση της απαραίτητης πρότασης νόμου εξαιτίας της εξειδικευμένης γνώσης σε θέματα υλικής υποδομής και τεχνογνωσίας που απαιτούνταν.

Το πρώτο τετράμηνο του 1992 πλημύρισε κυριολεκτικά από κοινές συνεδρίες των δύο κοινοβουλευτικών επιτροπών με παρόντες όλους σχεδόν τους ενδιαφερόμενους, οι οποίοι κατέθεσαν, προς εξέταση, «μεγάλο αριθμό υπομνημάτων σχετικά με τα υπό εξέταση σχέδια νόμου και τους Κανονισμούς για την ιδιωτική ραδιοφωνία και τηλεόραση, αλλά και σχετικά με το θέμα 'ραδιοτηλεόραση' στο σύνολό τους⁴⁴⁸». Μια πολυσυζητημένη πρόταση νόμου είχε κατατεθεί από τους εισηγητές βουλευτές δύο αντιπολιτευτικών κομμάτων με

⁴⁴⁷ Εγκύκλιος Γραφείου Κυβερνητικού Εκπροσώπου, ..., ο.π., σ.2 στην οποία υπήρχε συνημμένος κατάλογος με τους ορισθέντες λειτουργούς δημοσιότητας

⁴⁴⁸ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Κοινή έκθεση των Κοινοβουλευτικών Επιτροπών Συγκοινωνιών & Έργων και Εσωτερικών για την Πρόταση Νόμου που Τιτλοφορείται "ο περί τηλεοπτικών Σταθμών Νόμος του 1991" και για το Νομοσχέδιο που Τιτλοφορείται "ο περί Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμος του 1992", 16.4.1992

πλούσια πολιτική δραστηριότητα και δικηγόρους στο επάγγελμα, τους Αλέκο Μαρκίδη και Τάσσο Παπαδόπουλο.

Η πρόταση είχε σκοπό, σύμφωνα με το λεκτικό που χρησιμοποιήθηκε στην προαναφερθείσα έκθεση των δύο κοινοβουλευτικών επιτροπών, τη «δημιουργία του αναγκαίου πλαισίου για την ίδρυση, εγκατάσταση και λειτουργία τηλεοπτικών σταθμών στα πλαίσια της σύγχρονης τάσης που παρατηρείται διεθνώς για την καθιέρωση της πολυφωνίας στα ΜΜΕ» και στόχο «να πιεστεί η κυβέρνηση να ετοιμάσει και να καταθέσει Κανονισμούς για την ιδιωτική ραδιοφωνία και να καθορίσει το νομικό πλαίσιο για τη λειτουργία της ιδιωτικής τηλεόρασης, αφού ανάλογη προσπάθεια του βουλευτή Δημήτρη Ηλιάδη [της ΕΔΕΚ] στο παρελθόν προσέκρουσε στη παρελκυστική δικαιολογία της κυβέρνησης ότι, για να λειτουργήσει η νομοθεσία για την τηλεόραση, πρέπει να συνοδευτεί με Κανονισμούς, των οποίων η ετοιμασία δεν είναι εύκολη και απαιτεί πολύ χρόνο».

Εδώ πρέπει να επισημανθεί ότι η άσκηση από το Υπουργικό Συμβούλιο της εξουσίας του για έκδοση κανονισμών, δυνάμει του άρθρου 54 παράγραφος ζ του Συντάγματος της Κύπρου, δεν αποτελεί άσκηση αυτόνομης νομοθετικής αρμοδιότητας αλλά δευτερογενούς και σύμφωνα πάντοτε με τη νομοθετική εξουσιοδότηση που δίδεται σε αυτό το πολιτειακό όργανο σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση με νόμο της Βουλής. Η δε συμμετοχή του κοινοβουλίου στη διαμόρφωση δευτερογενούς νομοθεσίας δεν μεταβάλλει τον χαρακτήρα της τελευταίας σε πρωτογενή, ακόμα κι όταν επέρχονται ουσιαστικές τροποποιήσεις στους Κανονισμούς σε βαθμό που ισοδυναμεί με ανασύνταξή τους, και οι οποίοι δεν αποτελούν νόμο, με την έννοια που αποδίδεται στον όρο στο άρθρο 52 του Συντάγματος⁴⁴⁹.

Στην Κυπριακή Δημοκρατία υφίσταται η πρακτική να παρέχεται γενικά η εξουσία στο Υπουργικό Συμβούλιο να εκδίδει κανονισμούς «δια την καλλιτέραν εφαρμογήν των διατάξεων» του σχετικού νόμου που ψηφίζει η Βουλή, υπό την απαραίτητη προϋπόθεση ότι η έκδοση αυτών των Κανονισμών είναι

⁴⁴⁹ Αναφορικά με το άρθρο 140 του Συντάγματος. Προέδρου της Δημοκρατίας v. Βουλής των Αντιπροσώπων, (1986) 3 C.L.R. 1159 - όπου περιέχει και την διαφοροποιημένη άποψη του Γ. Πικά για τον προσδιορισμό της προέλευσης της δευτερογενούς νομοθεσίας όταν επεμβαίνει το κοινοβούλιο.

απαραίτητη για την εκπλήρωση των σκοπών του νόμου και φυσικά να συνάδουν με τις διατάξεις του. Εντούτοις υπάρχει πάντα ο κίνδυνος να «δύναται ένας κανονισμός να είναι *intra vires*, ήτοι να είναι εντός των πλαισίων της υπό της σχετικής διατάξεως του νόμου παρεχομένης εξουσιοδοτήσεως αλλ' η σχετική διάταξις η παρέχουσα την εξουσιοδότησιν να κριθῇ αντισυνταγματική, ως μεταβιβάζουσα την αρμοδιότητα του Κοινοβουλίου να νομοθετῇ» καθότι το κυπριακό Σύνταγμα καθιερώνει την αρχή της διάκρισης των λειτουργιών⁴⁵⁰.

Η βασική πηγή της κανονιστικής εξουσίας που ασκεί το Υπουργικό Συμβούλιο είναι το άρθρο 54 παράγραφος ζ του Συντάγματος, το οποίο επιτρέπει στο συλλογικό όργανο την «έκδοσιν κανονιστικών και εκτελεστικών των νόμων διαταγμάτων, ως οι νόμοι ορίζουσι.» Η σύγχυση της χρησιμοποιηθείσας αυτής ορολογίας θεραπεύεται, αν ληφθεί υπόψη ότι αυτοί που κατάρτισαν το σχέδιο Συντάγματος της Κυπριακής Δημοκρατίας έλαβαν υπόψη τους τις αρχές του αγγλικού δικαίου που διέπουν την υπό της εκτελεστικής εξουσίας άσκηση κατ' εξουσιοδότηση νομοθεσίας, η οποία ασκείται συνήθως με την έκδοση διαταγμάτων και κανονισμών προς εκτέλεση οποιουδήποτε νόμου. Τους αντίστοιχους και πιο ορθούς όρους συναντάμε στα κείμενα του Συντάγματος στην τουρκική και αγγλική γλώσσα. Άρα το 54§ζ ερμηνεύεται ορθότερα ως να παρέχει στο Υπουργικό την εξουσία να εκδίδει οποιοδήποτε διάταγμα ή κανονισμό για την εκτέλεση οποιουδήποτε νόμου, «ως οι νόμοι ορίζουσι»⁴⁵¹.

Ήταν ακόμα μια εποχή όπου η κομματική παράταξη που υποστήριζε την τότε κυβέρνηση μειοψηφούσε στο κοινοβούλιο, καθιστώντας την εκτελεστική εξουσία, εκ των πραγμάτων, έρμαιο στις όποιες πρωτοβουλίες σκοπιμότητας των αναδυόμενων ευκαιριακά αντιπολιτευόμενων σχηματισμών, οι οποίοι βέβαια ακολουθούσαν παράλληλα τις ξεχωριστές ημερήσιες διατάξεις των κομμάτων που τους συνιστούσαν, χωρίς συνάμα να απολαμβάνουν το προνόμιο της προνομιούχας θέσης, που παρείχε η νομή της εκτελεστικής εξουσίας σε ένα *suī generis* προεδρικό σύστημα, όπως αυτό της Κυπριακής

⁴⁵⁰ Νίκου Χαραλάμπους, «Η κανονιστική εξουσία του Υπουργικού Συμβουλίου», ..., ο.π., σ.136-139

⁴⁵¹ Ο. π., σ. 125-132

Δημοκρατίας⁴⁵². Γι αυτό και οι Εισηγητές της υπό συζήτηση τότε πρότασης νόμου για την ιδιωτική τηλεόραση ενσωμάτωσαν σε αυτή, για παράδειγμα, και τους Κανονισμούς που εντόπισαν ότι ίσχυαν τότε στη Βρετανία για το BBC.

Πρέπει επίσης να ληφθεί υπόψη ότι η περίοδος της ραδιοτηλεοπτικής επανάστασης στην Κύπρο συνέπιπτε με αυτή της κατάρρευσης του σοβιετικού μοντέλου με όλες τις συνέπειες που αυτή η εξέλιξη υπαγόρευε ειδικά για την Κυπριακή Δημοκρατία, αφού το τότε κυβερνητικό σχήμα υποστηριζόταν από ένα κομμουνιστικών προδιαγραφών κόμμα, ενώ συγχρόνως οι εξελίξεις στο πολιτικό πρόβλημα όδευαν σε ένα ακόμα αδιέξοδο λόγω και της γενικότερης αναστάτωσης που προκάλεσε η ξαφνική απάλειψη του διπολικού μοντέλου της διεθνούς ισορροπίας με παρεπόμενη επίπτωση τον προσωρινό παραγκωνισμό διεθνών προβλημάτων όπως αυτό του Κυπριακού.

Κάτω από το πρίσμα των εξελίξεων που αναφέραμε πιο πάνω και λαμβάνοντας υπόψη ότι μετά το καλοκαίρι του 1992 θα εγκαινιαζόταν η προεκλογική περίοδος για τις προεδρικές εκλογές του Φεβρουαρίου του 1993, οι αντιπολιτευόμενες πλευρές προφανώς αποφάσισαν ότι οι επιμέρους αψιμαχίες τους με τους κυβερνώντες για μια ικανοποιητική αξιοποίηση του υφιστάμενου κρατικού τηλεοπτικού μονοπωλίου δεν παρείχε αρκετές εγγυήσεις για την διεξαγωγή, κατά τη γνώμη τους, ενός επί ίσοις όροις προεκλογικού παιγνιδιού και γι αυτό δραστηριοποιήθηκαν, ώστε να εισαγάγουν στην πολιτική σκηνή την ιδιωτική τηλεόραση. Ήδη ο αμέσως προηγούμενος πρόεδρος της Κοινοβουλευτικής Επιτροπής Εσωτερικών και ένας από τους Εισηγητές των προαναφερθέντων μεταρρυθμίσεων στον τομέα των ΜΜΕ, αμφότεροι κορυφαία στελέχη των τότε κύριων αντιπολιτευτικών κομμάτων, ήταν μέτοχοι ιδιωτικού ραδιοσταθμού, ενώ ο νυν πρόεδρος της Επιτροπής και ηγετικό στέλεχος του σημερινού κόμματος της αξιωματικής αντιπολίτευσης, τελεί διευθυντής ημερήσιου εντύπου, που υποστηρίζει την κομματική του παράταξη⁴⁵³.

Μακροπρόθεσμα, αναφέρει συνοπτικά η προαναφερθείσα έκθεση των κοινοβουλευτικών επιτροπών, η υπό συζήτηση πρόταση νόμου Μαρκίδη -

⁴⁵² Ανδρέα Χατζήκυριακου - Χριστόφορου Χριστοφόρου, *Βουλευτικές: Ιστορία, Αριθμοί, Ανάλυση*, Εκδόσεις Intercollege, Λευκωσία 1996, σ. 173 επ.

⁴⁵³ Τουλάχιστον για την περίοδο που διήρκεσε η συλλογή του ερευνητικού υλικού και η συγγραφή της εργασίας.

Παπαδοπούλου επιδίωκε – σωρευτικά και στη βάση των φορμαλιστικών τάσεων που τόσο ελκύουν την κυπριακή κοινωνία⁴⁵⁴ -- «πρώτον, την κατάργηση του κρατικού μονοπωλίου στον τομέα της τηλεόρασης και την καθιέρωση της πολυφωνίας, δεύτερον, την καλύτερη προστασία των δικαιωμάτων του πολίτη, τρίτον, την υποβοήθηση του πολίτη στην άσκηση του δικαιώματος ελεύθερης έκφρασης και διακίνησης ιδεών και απόψεων [...], τέταρτον, την πρακτική συμπλήρωση των δημοκρατικών και συνταγματικών δικαιωμάτων του πολίτη, πέμπτον, τη διασφάλιση του δικαιώματος ελεύθερης λήψης και μετάδοσης πληροφοριών και ιδεών για την αντικειμενική, αμερόληπτη και ολοκληρωμένη ενημέρωση του πολίτη για όσα συμβαίνουν γύρω του και έκτον, τον σεβασμό των ιδεωδών της δημοκρατίας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων»⁴⁵⁵.

Από την ερμηνεία των ανωτέρω εκτεθέντων επιδιώξεων των κυπρίων νομοθετών προκύπτει ότι η αντιπολίτευση θεωρούσε πως η κρατική ραδιοτηλεόραση αδυνατούσε, μέχρι τότε που συζητιόταν το θέμα τουλάχιστον, να εκπληρώσει το σκοπό της και ότι η πολυφωνία μπορούσε να επιτευχθεί μόνο με την είσοδο στην αγορά των ιδιωτικών οπτικοακουστικών επιχειρήσεων. Θα πρέπει να ληφθεί υπόψη φυσικά ότι τα τότε αντιπολιτευτικά κόμματα ήταν είτε νεοφιλελεύθερα στους οικονομικούς, ιδεολογικούς αυτό-προσδιορισμούς τους, είτε απλά αποφασισμένα να αποκτήσουν ηλεκτρονικά φερέφωνα ή τουλάχιστον να ελκύσουν την εύνοια κεφαλαιοκρατών που ενδιαφέρονταν να επενδύσουν στην οπτικοακουστική βιομηχανία, ώστε να επιδιώξουν με τη σειρά τους την υλοποίηση των στόχων τους⁴⁵⁶.

Οι αλληπάλληλες κοινές συνεδριάσεις των αρμόδιων κοινοβουλευτικών επιτροπών με τους επηρεαζόμενους και τις συναρμόδιες κρατικές υπηρεσίες κατέληξαν, μεταξύ άλλων, στο να επιβληθεί το Υπουργικό Συμβούλιο ως η αρμόδια αρχή για την έκδοση και την ανανέωση άδειας ίδρυσης, εγκατάστασης και λειτουργίας τηλεοπτικού σταθμού, καθώς και το να αποφασισθεί ότι οι Κανονισμοί⁴⁵⁷, που θα αποτελούσαν μέρος της υπό αναφοράς πρότασης νόμου,

⁴⁵⁴ Βλ. πρώτο κεφάλαιο παρούσας εργασίας για την κοινωνική αντίληψη της ιστορικής εξέλιξης του κυπριακού τύπου, όπου το θέμα αναπλήθηκε ακροθιγώς με σχετικές παραπομπές σε κύριους κοινωνιολόγους

⁴⁵⁵ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Κοινή Έκθεση ..., ο.π.

⁴⁵⁶ Ρομπέρτ Μιχέλς, *Κοινωνιολογία των πολιτικών κομμάτων στη σύγχρονη δημοκρατία*, (μετάφραση Γιώργος Ανδρουλιδάκης), Εκδόσεις "Γνώση", Αθήνα 1997, σ. 170-174 και Α.Χατζηκυριάκου-Χρ.Χριστοφόρου, ο.π.

⁴⁵⁷ Μέχρι τα τέλη του 1999, Κανονισμοί για στήριξη της ραδιοτηλεοπτικής νομοθεσίας δεν είχαν εγκριθεί.

θα έπρεπε να ρυθμίσουν, μεταξύ άλλων, θέματα σχετικά με την άδεια λειτουργίας, τα προγράμματα και τις διαφημίσεις.

Στην ανωτέρω κατάληξη είχαν αντιταχθεί χωρίς αποτέλεσμα οι εκπρόσωποι των συνδικαλιστικών οργανώσεων των εκδοτών εντύπων και των δημοσιογράφων, του ΣΕΕΠΚ και της ΕΣΚ, αντίστοιχα, όσο και του ΡΙΚ, οι οποίοι αντιπρότειναν τη θεσμοθέτηση ανεξάρτητου συλλογικού οργάνου, με την ονομασία Αρχή Ραδιοτηλεόρασης, για θέματα οπτικοακουστικής πολιτικής αντί του Υπουργικού Συμβουλίου, στην οποία θα ήταν σκόπιμο να συμμετέχουν νομικοί, δημοσιογράφοι, εκπρόσωποι αρμόδιων υπηρεσιών και άλλοι, των οποίων δεν κατονομάζεται η ιδιότητά τους στη συγκεκριμένη κοινή έκθεση. Με την πιο πάνω εισήγηση⁴⁵⁸ δεν διαφώνησε ο τότε καθ' ύλην αρμόδιος υπουργός ο οποίος, σε σχετική απαντητική του επιστολή, ανέφερε ότι «το θέμα της ίδρυσης ανώτατης Αρχής Ραδιοτηλεόρασης μπορεί να μελετηθεί σε κατοπινό στάδιο και υπό το φως της πείρας που θα αποκτηθεί»⁴⁵⁹.

Κατά τη διάρκεια της μελέτης της πρότασης νόμου Μαρκίδη-Παπαδόπουλου, η τότε κυβέρνηση επέσπευσε την κατάρτιση του δικού της νομοσχεδίου και συναφών Κανονισμών, τα οποία και κατάθεσε ενόσω συζητιόταν η πρόταση νόμου. Σύμφωνα με την άκρως ενδιαφέρουσα αιτιολογική έκθεση, η οποία συνόδευε το νομοσχέδιο, το κατατεθέν κυβερνητικό νομοσχέδιο «στόχευε στη διασφάλιση της πολυφωνίας, τη διευκόλυνση της λήψης και μετάδοσης ιδεών και πληροφοριών και την προστασία του δικαιώματος του κοινού για αντικειμενική, αμερόληπτη και ολοκληρωμένη ενημέρωση». Το επίσημο κράτος ομολογούσε με αυτές του τις αναφορές ότι η πολυφωνία στο δικαίωμα έκφρασης δεν κατόρθωσε να επιτευχθεί με την υπάρχουσα υποδομή που προσέφερε η μέχρι τότε μονοπωλιακή κρατική ραδιοτηλεόραση, καθώς και το ότι καθεστώς προστασίας ατομικών δικαιωμάτων που τίγονται ή παραβιάζονται δεν κατορθώθηκε τριάντα τόσα χρόνια από την εγκαθίδρυση της Δημοκρατίας να εδραιωθεί.

⁴⁵⁸ Το ΡΙΚ είχε κάνει μάλιστα πιο ριζοσπαστικές διατυπώσεις. Βλ. Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Επιστολή Διευθυντή Προγραμμάτων ΡΙΚ προς τους Προέδρους των Κοινοβουλευτικών Επιτροπών Εσωτερικών και Συγκοινωνιών & Έργων, υπ' αρ. φακέλου ΓΔ 17/89, ημερ. 7.4.1992

⁴⁵⁹ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Κοινή Έκθεση ..., ο.π., σ.5

Το νομοσχέδιο που κατέθεσε η κυβέρνηση, το οποίο στηρίχθηκε⁴⁶⁰ σε μεγάλο βαθμό στις ρυθμίσεις της νομοθεσίας σχετικά με τους ραδιοφωνικούς σταθμούς που είχαν ψηφισθεί σε νόμο πριν από δύο χρόνια, προέβλεπε, ανάμεσα σε άλλα, μια συμβουλευτική επιτροπή, βασικά αυτή της Ραδιοφωνίας, η οποία θα συμβούλευε την αρμόδια αρχή, δηλαδή το Υπουργικό Συμβούλιο, στα θέματα χορήγησης ή ανάκλησης άδειας λειτουργίας τηλεοπτικού σταθμού⁴⁶¹ αντί ενός «επαναστατικού συμβουλίου που να αναλάβει όλες τις εξουσίες του Υπουργικού Συμβουλίου και του Υπουργείου Εσωτερικών» όπως απαιτούσαν οι εκδότες του εντύπου τύπου⁴⁶².

Το νομοσχέδιο καθόριζε επίσης τους όρους λειτουργίας και τις βασικές αρχές που θα έπρεπε να διέπουν τις τηλεοπτικές εκπομπές και επιπρόσθετα προέβλεπε την έκδοση Κανονισμών για τη ρύθμιση πληθώρας θεμάτων, οι οποίοι συντάχθηκαν σε συνεργασία με ξένο εμπειρογνώμονα. Σε σύγκριση με τις ρυθμίσεις τις σχετικές με τη νομοθεσία για τους ραδιοφωνικούς σταθμούς, οι κυριότερες των αντιστοιχών του τηλεοπτικού νομοσχεδίου διέφεραν πρώτο, στη διάρκεια της ισχύος της άδειας λειτουργίας - πέντε χρόνια με τη δυνατότητα ανανέωσης για ακόμα πέντε, δεύτερο, στην εξαίρεση εκπροσώπων της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από τον κατάλογο των δικαιούχων να υποβάλουν αίτηση για άδεια ίδρυσης τηλεοπτικού σταθμού και τρίτο, στο θέμα της διεύρυνσης των λόγων για τους οποίους ανακαλείται η άδεια λειτουργίας σταθμού.

Κατά τη διάρκεια της μελέτης των δύο ξεχωριστών κειμένων, δηλαδή της πρότασης νόμου των βουλευτών Μαρκίδη και Παπαδόπουλου και του κυβερνητικού νομοσχεδίου, οι αρμόδιες επιτροπές κατέληξαν στην απόφαση να προχωρήσουν σε αντικατάστασή τους με ένα ενιαίο κείμενο που θα συνταιρίαζε και αλληλοσυμπλήρωνε τα όποια κενά ή παρατυπίες παρατηρήθηκαν, καθότι έκριναν «σκόπιμο και διαδικαστικά επιβεβλημένο να προχωρήσουν, σε πρώτο στάδιο, στην προώθηση της ψήφισης της πρωτογενούς νομοθεσίας, αφήνοντας

⁴⁶⁰ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά κοινής συνεδρίας των Κοινοβουλευτικών Επιτροπών Εσωτερικών και Συγκοινωνιών & Έργων για τα θέματα που τιτλοφορούνται 1. "Οι περί Ραδιοφωνικών Σταθμών Κανονισμοί του 1991", 2. "Ο περί Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμος του 1991" (Πρόταση Νόμου), 3. "Ο περί Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμος του 1992" και 4. "Οι περί Τηλεοπτικών Σταθμών Κανονισμοί του 1992", 6.4.1992, σ.3

⁴⁶¹ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Κοινή Έκθεση ..., ο.π., σ.4 επ.

⁴⁶² Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά ..., ο.π., σ.12

τους Κανονισμούς, τους οποίους θεωρεί θέμα προτεραιότητας, για περαιτέρω εξέταση»⁴⁶³.

Μέχρι τότε είχαν διαπιστωθεί, από τη συνδρομή των παρατηρήσεων των ενδιαφερομένων⁴⁶⁴, ότι τα κείμενα του νομοσχεδίου και της πρότασης νόμου δεν συμφωνούσαν, για παράδειγμα, στο εύρος της αρμοδιότητας του Υπουργικού Συμβουλίου να παραχωρεί τηλεοπτικές άδειες, εφόσον τηρούνταν κάποιες προϋποθέσεις, ή υπήρχαν παραλείψεις, κατά την άποψη των ιδιωτών⁴⁶⁵, στις προβλέψεις για την εισαγωγή τεχνικού εξοπλισμού αναγκαίου για την ιδιωτική τηλεόραση χωρίς δασμούς ή ακόμα ότι ορισμένες διατάξεις για τα ετήσια τέλη των τηλεοπτικών σταθμών μέχρι του ποσού των 40.000 λιρών ήταν εξ υπ αρχής αποθαρρυντικές για τη βιωσιμότητα των σταθμών. Επιπλέον, η Ένωση Δήμων επισήμανε ότι στα προσχέδια αυτών των κειμένων αποκλειόταν η Τοπική Αυτοδιοίκηση από το δικαίωμα να ιδρύει τηλεοπτικούς σταθμούς – κάτι που αντιτίθετο και στη νομοθεσία που ψηφίσθηκε για τη ραδιοφωνία, ενώ σε ότι αφορούσε τα δημοτικά τέλη και τους συναφείς επαγγελματικούς φόρους εγέρθηκε θέμα αναδιατύπωσης, ώστε να μη δίνεται η εντύπωση ότι τα κανάλια θα απαλλάσσονταν από τέτοιες υποχρεώσεις⁴⁶⁶.

Το νέο κείμενο του σχεδίου νόμου που δημιουργήθηκε από τη συγχώνευση των διατάξεων της πρότασης νόμου και του νομοσχεδίου περιέλαβε ένδεκα βασικά σημεία. Αυτά ήταν τα ακόλουθα: Η προτεινόμενη Συμβουλευτική Επιτροπή θα έπρεπε να συμβουλευεί το Υπουργικό Συμβούλιο και για την ανάκληση ή την τροποποίηση της άδειας λειτουργίας και να μην περιορίζεται ο ρόλος της μόνο στη χορήγηση ή ανανέωση τέτοιων αδειών⁴⁶⁷. Επίσης η διάταξη που θα παρείχε τη διακριτική ευχέρεια στο Υπουργικό Συμβούλιο να εκδίδει τηλεοπτική άδεια έγινε εισήγηση να προστεθεί, το οποίο και έγινε, στο υπό εξέταση νομοσχέδιο αντί των Κανονισμών για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο

⁴⁶³ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Κοινή Έκθεση ..., ο.π., σ.6

⁴⁶⁴ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Επιστολή Γενικού Διευθυντή Ραδιοτηλεοπτικού Σταθμού "Ο Λόγος" προς τους Προέδρους των Κοινοβουλευτικών Επιτροπών Εσωτερικών και Συγκοινωνιών & Έργων, 2.4.1992 κι επιστολή Διευθυντή Προγραμμάτων ΡΙΚ προς τους ίδιους αποδέκτες, υπ' αρ.φак.ΓΔ17/89(α), ημερ.17.3.1992

⁴⁶⁵ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά ..., ο.π., σ.6

⁴⁶⁶ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Επιστολή Γραμματέα Ένωσης Δήμων Κύπρου προς τις Κοινοβουλευτικές Επιτροπές Εσωτερικών και Συγκοινωνιών & Έργων, υπ' αρ. φакέλου 4/92, ημερ.2.4.1992

⁴⁶⁷ Σε ότι αφορά την εξουσία του Υπουργικού Συμβουλίου να ανακαλεί τηλεοπτικές άδειες, υφίσταται δικαίωμα προσφυγής στη δικαιοσύνη του οποιουδήποτε νόμιμα ενδιαφερομένου με βάση το άρθρο 146 του Συντάγματος.

ultra vires ⁴⁶⁸. Για τους εκπρόσωπους της Τοπικής Αυτοδιοίκησης αποφασίσθηκε ότι θα έπρεπε τουλάχιστον να μπορούν να εξασφαλίζουν τηλεοπτικές άδειες με όρους ανάλογους με αυτούς που προνοούνται στη ραδιοφωνική νομοθεσία.

Σε ότι αφορούσε την εισαγωγή μιας πολιτικής για την αποθάρρυνση του συγκεντρωτισμού στην οπτικοακουστική βιομηχανία οι συζητήσεις των εμπλεκόμενων κατέληξαν στο ότι αυτή θα έπρεπε να λάβει συγκεκριμένη μορφή με περιορισμό στα ποσοστά των μετοχών που δικαιούνται νομικά και φυσικά πρόσωπα. Ειδικά για τα φυσικά πρόσωπα, ο περιορισμός επεκτάθηκε για τους συγγενείς μέχρι και τρίτου βαθμού. Σε ότι αφορά στον αποκλεισμό των κυπρίων που έχουν μόνιμη διαμονή στο εξωτερικό για παρόμοιες δραστηριότητες στον τομέα της οπτικοακουστικής βιομηχανίας, ο τότε Γενικός Εισαγγελέας εξέφρασε τη γνώμη ότι δεν εμπίπτει στο πλαίσιο της άσκησης του δικαιώματος έκφρασης, αλλά αποτελεί θέμα ίσης μεταχείρισης των διαφόρων κατηγοριών. Εφόσον, πρόσθεσε, αυτή η «διαφοροποίηση» δεν θεωρείται αδικαιολόγητη «ως εκ της φύσεως των πραγμάτων», τότε επιτρέπεται, εμπερικλείοντας τις περιπτώσεις κυπρίων υπηκόων που δεν κατοικούν στην Κύπρο διότι αποτελεί διαφοροποίηση μεταξύ πολιτών. Ο Γενικός Εισαγγελέας κατέληξε ότι «κάθε συγκεκριμένη περίπτωση πρέπει να μελετάται χωριστά για να κρίνεται εάν δικαιολογείται ή όχι». ⁴⁶⁹

Επιπλέον το νέο κείμενο καθόριζε ότι η διάρκεια της ισχύος της αρχικής τηλεοπτικής άδειας θα έπρεπε να αυξηθεί στα δέκα χρόνια, δεδομένου ότι εξυπακούοταν μεγαλύτερη περίοδος απόσβεσης για μια τόσο υψηλή κεφαλαιουχική δαπάνη που απαιτούσε μια τέτοια επένδυση. Η άδεια θα μπορούσε στη συνέχεια να ανανεώνεται για πέντε χρόνια κάθε φορά.

Εξίσου σημαντική εξέλιξη ήταν και η απόφαση να διαγραφεί η προηγούμενη ρύθμιση που προέβλεπε ότι για την ακροαματικότητα ενός σταθμού απαιτείται ως πρόσθετο στοιχείο η ακροαματικότητα για τη χορήγηση ή ανανέωση της άδειας λειτουργίας του, γιατί το στοιχείο αυτό ήταν δύσκολο να υπολογισθεί επακριβώς, αλλά και για να δοθεί η ευχέρεια σε ορισμένους,

⁴⁶⁸ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων, Επιστολή Ανώτερου Δικηγόρου της Δημοκρατίας προς τους Προέδρους των Κοινοβουλευτικών Επιτροπών Συγκοινωνιών & Έργων και Εσωτερικών, υπ' αρ. ΓΕ 50/1991/Ν.20, ημ.7.4.1992

⁴⁶⁹ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά ..., ο.π., σ.24

εναλλακτικούς προφανώς, σταθμούς να προσφέρουν προγράμματα ιδιαίτερης ποιότητας ή πολύ εξειδικευμένα, έστω και εάν αυτά δεν έχουν μεγάλη ακροαματικότητα. Για την εξυπηρέτηση οικονομικών αναγκών αποφασίσθηκε επίσης η διατήρηση σε αρχεία αυτούσιων των προγραμμάτων των σταθμών για συγκεκριμένη περίοδο – διαφορετική για το οπτικοακουστικό και ηχητικό μέρος τους, αντίστοιχα, για την προστασία του κοινού και ειδικά για την περίπτωση που κάποιος έκρινε ότι προσβλήθηκε από το περιεχόμενο μιας εκπομπής και επέλεγε να καταφύγει στη δικαιοσύνη.

Επιπρόσθετα, το υπό αναφορά κείμενο προέβλεπε ότι θα έπρεπε να κατοχυρωθεί η ίση μεταχείριση των κομμάτων – χωρίς να διευκρινίζει όμως μεταξύ κοινοβουλευτικών και μη, κατά τη διάρκεια αλλά και μη των προεκλογικών περιόδων, ακολουθώντας τη ρύθμιση που ίσχυε κάθε φορά για το θέμα αυτό στη δημόσια ραδιοτηλεόραση και παρά τον προβληματισμό που έθεσε η Ένωση Συντακτών για το νομικό εξαναγκασμό των τηλεοπτικών σταθμών να συμπεριφέρονται πολυφωνικά, υποχρεώνοντας τους σε κάλυψη όλων των κομμάτων⁴⁷⁰.

Στις συγκεκριμένες θέσεις της Ένωσης Συντακτών απάντησε ο τότε Γενικός Εισαγγελέας, ο οποίος υπέδειξε ότι ο τηλεοπτικός σταθμός που έχει συγκεκριμένες κομματικές προτιμήσεις δεν μπορεί να εμποδιστεί με κανένα νομικό εργαλείο από το να δίνει ιδιαίτερη έμφαση στις δικές του απόψεις καθότι «αν επιβάλεις σε ένα σταθμό που έχει κομματική τοποθέτηση να λέει τα ίδια εξίσου για όλα τα κόμματα, θα επεμβαίνεις στο δικαίωμα που έχει σύμφωνα με το άρθρο 19 [του Συντάγματος]»⁴⁷¹.

Οι συντάκτες του οριστικού κειμένου διέγραψαν επίσης τη διάταξη που απέτρεπε τα όργανα της Τοπικής Αυτοδιοίκησης από του να επιβάλλουν φόρους, τέλη κι άλλες επιβαρύνσεις για υπηρεσίες που θα προσέφερε σε χώρους στέγασης τηλεοπτικών σταθμών που θα βρίσκονταν εντός των ορίων συγκεκριμένων δήμων, καθώς και ότι δεν θα έπρεπε να επιτραπεί να ισχύσουν για την ιδιωτική τηλεόραση ρυθμίσεις δυσμενέστερες από αυτές που υφίστανται για το ΠΚ σε ότι αφορά τον κώδικα διαφημίσεων. Το αίτημα βέβαια των

⁴⁷⁰ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά ..., ο.π., σ.17-18

⁴⁷¹ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Αποστενογραφημένα πρακτικά ..., ο.π., σ.31-32

ιδιωτών ήταν να πάψει το κρατικό κανάλι να εμφανίζεται ανταγωνιστικό, δηλαδή από τη μια στην προγραμματική του πολιτική να αποτελεί κοινωφελή οργανισμό και από την άλλη στην εισοδηματική του πολιτική να εισπράττει από όλες τις κατευθύνσεις ως εμπορικός οργανισμός⁴⁷². Τέλος, μέχρι οι νομοθέτες να καταλήξουν σε ολοκληρωτική ρύθμιση του θέματος, με την έγκριση των σχετικών Κανονισμών, αποφασίσθηκε η δυνατότητα χορήγησης προσωρινής τηλεοπτικής άδειας.

Στην κοινή και ομόφωνη εισήγηση των κοινοβουλευτικών επιτροπών για ψήφιση από την Ολομέλεια του Κοινοβουλίου του τελικά διαμορφωμένου σχεδίου νόμου με τη συμπερίληψη των ένδεκα ανωτέρω ουσιωδών σημείων, οι βουλευτές-μέλη τους παραδέχτηκαν, όμως παράλληλα, και την εγγενή αδυναμία του κειμένου στο οποίο κατέληξαν αφού δήλωσαν έτοιμοι «να μελετήσουν σε ευθετότερο χρόνο το θέμα της ίδρυσης ανεξάρτητης Αρχής Ραδιοτηλεόρασης και άλλα γενικότερα θέματα πολιτικής, που αφορούν το θέμα 'ραδιοτηλεόραση', ώστε να δοθεί ο απαιτούμενος χρόνος για πληρέστερη και διεξοδικότερη μελέτη των εγειρόμενων ζητημάτων»⁴⁷³.

Με αυτές τις προοπτικές, ο ν. 29(Ι)/1992 «που Προνοεί για την Ίδρυση, Εγκατάσταση και Λειτουργία Τηλεοπτικών Σταθμών» τέθηκε σε ισχύ με δημοσίευση στην Εφημερίδα της Κυπριακής Δημοκρατίας στις 23.4.1992. Αποτελούνταν από 24 άρθρα και στα έξι περίπου χρόνια που ίσχυσε τροποποιήθηκε μια φορά με το «Νόμο που Τροποποιεί τον περί Τηλεοπτικών Σταθμών Νόμο», 94(Ι)/1996 και ημερομηνία δημοσίευσης την 8.11.1996⁴⁷⁴. Εξίσου σημαντικές ρυθμίσεις του πρώτου νόμου για τους τηλεοπτικούς σταθμούς, πέραν των όλων όσων επισημάναμε προηγουμένως στο πλαίσιο της νομοπαρασκευαστικής του διαδικασίας, ήταν η προειδοποιητική διακήρυξη στο πέμπτο άρθρο και με τον ενδιάμεσο τίτλο «Σκοπός ίδρυσης τηλεοπτικών

⁴⁷² Περισσότερα για το θέμα βλ. στο επόμενο κεφάλαιο όπου θίγεται η κατάσταση στη δημόσια ραδιοτηλεόραση.

⁴⁷³ Αρχείο Βουλής Αντιπροσώπων. Κοινή Έκθεση ..., ο.π., σ.9 και Αποστονογραφημένα πρακτικά, ο.π., σ.5

⁴⁷⁴ Η έρευνα του γράφοντα στα σχετικά αρχεία της Βουλής οδήγησε στην εύρεση και ενός νομοσχεδίου με σχέδιο αιτιολογικής έκθεσης της 7.11.1995, που στόχο είχε να τροποποιήσει το άρθρο 20 του ν. 29(Ι) /1992 με την προσθήκη νέων εδαφίων τα οποία θα προνοούσαν για παροχή εξουσίας στο Υπουργικό Συμβούλιο να ανακαλεί τις προσωρινές άδειες λειτουργίας τηλεοπτικών σταθμών για τους ίδιους λόγους που επιτρεπόταν η ανάκληση των μονίμων αδειών. Θα παρείχε επίσης τη δυνατότητα έκδοσης διατάγματος αναστολής της λειτουργίας τηλεοπτικού σταθμού σε περίπτωση που καταχωρούνταν εναντίον του ποινική δίωξη για αδικήματα που προνοούνταν από τον περί τηλεοπτικών σταθμών νόμο. Τελικά αυτό απορροφήθηκε από τον τροποποιητικό νόμο του 1996.

σταθμών» ότι οι άδειες ίδρυσης, εγκατάστασης και λειτουργίας τηλεοπτικών σταθμών χορηγούνται για το δημόσιο συμφέρον.

Το δημόσιο συμφέρον αποτελεί το βασικό κριτήριο χορήγησης τέτοιων διοικητικών αδειών καθώς και τον ίδιο τον σκοπό ίδρυσης ραδιοτηλεοπτικών σταθμών στην Κυπριακή Δημοκρατία αφού το λεκτικό αυτό συναντάται και στο άρθρο 5 του ν. 29(I)/1992, καθώς και στο άρθρο 5 των περί ραδιοφωνικών Σταθμών ν. 120/1990 και τον τροποποιητικό αυτού, 205/1991. Το κυπριακό Σύνταγμα περιέχει τρεις διατάξεις, αυτές των άρθρων 25 που εδραιώνει την ελευθερία των συναλλαγών, 19 που προστατεύει την ελευθερία έκφρασης και 122 που δίνει τον ορισμό της δημόσιας υπηρεσίας, οι οποίες χαράσσουν το συνταγματικό πλαίσιο λειτουργίας της δημόσιας και ιδιωτικής ραδιοτηλεόρασης και οι οποίες αποτελούν βοηθήματα στον προσδιορισμό της εννοίας του δημόσιου συμφέροντος.

Το άρθρο 25 παράγραφος 3 αποτελούσε επί σειρά ετών τη νομική θεμελίωση του κρατικού μονοπωλίου στον τομέα των οπτικοακουστικών μέσων, κατατάσσοντας την εκμετάλλευση των ερτζιανών κυμάτων σε αυτήν των φυσικών πόρων και ερμηνεύοντας τη λειτουργία ενός σταθμού ως «επιχείρηση παρέχουσα ουσιώδη δημόσιαν υπηρεσίαν». Το άρθρο 122 αναφέρει ρητά ότι το ΡΙΚ αποτελεί δημόσια υπηρεσία με αποκλειστικό σκοπό την εξυπηρέτηση του δημόσιου συμφέροντος, το οποίο αποτελεί δυναμικό και κεντρικό στοιχείο της. Παρόμοια λύση υιοθετήθηκε και στη Γαλλία, όπου η νομολογία χρησιμοποίησε τη θεωρία της αυτοδύναμης επιχείρησης που παρέχει ουσιώδη δημόσια υπηρεσία, για να εφαρμόσει το καθεστώς της δημόσιας υπηρεσίας στην ραδιοτηλεόραση.

Από πλευράς τους, οι περιορισμοί του άρθρου 19 παράγραφος 5 δικαιολογούν τη λειτουργία της ραδιοτηλεόρασης στο πλαίσιο του δημόσιου συμφέροντος, δηλαδή υπό την κρατική εποπτεία μέσω του καθεστώτος των διοικητικών αδειών, λόγω ακριβώς της ίδιας της φύσης του ηλεκτρονικού αυτού μέσου⁴⁷⁵. Ο συνδυασμός των συνταγματικών διατάξεων των άρθρων 19 και 25 παρέχει στον κύριο νομοθέτη την ευχέρεια να επιτρέπει είτε το μονοπωλιακό

⁴⁷⁵ Αντώνη Μαδέλλα, «Η έννοια του 'δημόσιου συμφέροντος' στην Κυπριακή νομοθεσία για την ίδρυση ιδιωτικής ραδιοφωνίας - τηλεόρασης», Επιθεώρηση Κυπριακού Δικαίου, τχ 49-50, Ιανουάριος-Ιούνιος 1995, σ. 7205 - 7219